

N° 4828.

**Petri Montij exercitioruz: atqz artis milita
ris collectanea In tris libros distincta.**

Mediolani. 1509.

Subsequentis Operis Index.

Collectaneorum Libri Primi.

Prologus.

Uocabulorum expositio.	Cap. i.
Quaobrem aduertendum sit quod si possumus per sola uerba artes mechanicas seu manuales prius adiscere.	Cap. ij.
De palestra versutis ac temperantia quibus in ea uti debemus.	Cap. iij.
De palestra singulis manibus apprehendendo quod est per dexteram aut sinistram	Cap. iij.
De lucracione a collari sine agathe capiendo.	Cap. v.
De modo lucrandi singulis brachijs.	Cap. vi.
De modo lucrandi brachijs equaliter impartitis.	Cap. vij.
De apprehensione per latus.	Cap. viij.
De apprehensione per tergum.	Cap. viij.
Regula versutiarum electiorum: et de apprehensionum mutatione.	Cap. x.
De modo uniuersali atque particulari quo in armis uti debemus.	Cap. xi.
De ludo aze ac de quibusdam ictibus in eo principalibus.	Cap. xij.
Qualiter danosum sit nos firmos manere dum armis decertamus.	Cap. xij.
De ludo ensis duarum manuum.	Cap. xij.
Quoniam modo arma pro defensione esse debeat.	Cap. xv.
Quales arme eligende sint ad conflictum fortium virorum: et quales ad debiliorem.	Cap. xvi.
Qualiter reparare debemus cum longa arma contra breuem: aut si breuem tenemus contra longa.	Cap. xvij.
De ludo pugionis.	Cap. xvij.
De modo iaculandi: siue proijciendi.	Cap. xvij.
De modo proijciendi vectem.	Cap. xx.
Qualiter lapidem paruulum porrecturi sumus.	Cap. xxi.
Modus proijciendi lapidem siue saxum grossum qui hispano idiomate schina appellatur.	Cap. xxij.
Quo pacto equestres lanceam iaculare debeamus.	Cap. xxij.
De exercitijs currendi.	Cap. xxij.
Quo pacto unus pedester cum alio equestri currere queat.	Cap. xxv.
De modo saltandi et tripudiandi.	Cap. xxvi.
De quibusdam voltis seu giris qui in sella sunt.	Cap. xxvij.
Quantum in quolibet exercitio bonus animus preualeat.	Cap. xxvij.
Regula satis utilis in modo girandi.	Cap. xxix.
Quanta utilitas emanet dum scimus reducere secretum unius scientie ad aliam.	Cap. xxx.
De quibusdam industrijs: quibus uti debemus: ut possimus ab aduersarijs cauere.	Cap. xxxi.
Quanta utilitas sit complexionem cognoscere: et detrimentum ipsas ignorare.	Cap. xxxij.
Particula quorundam prouerbiorum.	Cap. xxxij.

Prologus de complexionibus.

De aptitudinibus: et factionibus membrorum sanguineorum	Cap. xxxij.
In quo officio sanguinei valeant ad proprietatem sue nature.	Cap. xxxv.
De colericis: et aptitudine suorum membrorum.	Cap. xxxvi.
Quomodo colerici cognoscantur.	Cap. xxxvij.
De complexionem melancolicam: ac de formatione: quam membris impendit.	Cap. xxxvij.
De operibus melancolicorum.	Cap. xxxix.
De phlegmaticis: et suorum membrorum proportione.	Cap. xli.
De operatione phlegmaticorum.	Cap. xli.
Quo pacto quisque conformetur elemento: de quo maiorem partem assumit.	Cap. xlii.
De colericis.	Cap. xliij.

Index Secundi Libri

De melancolicis.	Cap. xliij.
Dispositio pblegmaticorum a quo elemento appropriata.	Cap. xlvi.
Qualiter cum quolibet nos habituri simus penes complexionum varietatem.	Cap. xlvj.
Quo pacto cum sanguineo decet in quocunq; exercitio operari.	Cap. xlvij.
Quonammodo cum colericis sit operandum.	Cap. xlvij.
Quo pacto cum melancolicis sit operandum.	Cap. xlix.
Quonammodo cum pblegmatica nos habere debeamus.	Cap. l.
Quomodo secundum varietatem corporum diversimode operemur: et qualia arma et loca ad confortationem diversorum hominum eligenda sint.	Cap. li.
Qualiter unusquisq; qualitatem sui elementi de quo maiorem partem sue compositionis accipit decet ratius accedens prosequatur.	Cap. li.
Qualiter hic aut in modo decertandi melancolicos in secundo gradu ponamus.	Cap. liij.
Qualiter in tertio loco ponendi sunt colerici ad ineundum certamen.	Cap. liij.
Qua ratione in pugna pblegmatici sunt ultimo loco ponendi.	Cap. lv.
Qua ratione scitis aliquibus artibus nonnulli eas quotidie exercere debent alij autem raro ob variarum complexionum conformitatem.	Cap. lvi.
Quatenus unum quodq; animal aliquam habeat monstratorem a natura tributam de sua levitate ac fortitudine atq; illo quo est aptum.	Cap. lvij.
Qualiter animalia optime proportionata cito egritudines sentiunt atq; eis resistere possunt: et quod aliter disproportionata animalia agunt.	Cap. lvij.
Differentia inter sanos: et infirmos a natura.	Cap. lix.
Quomodo magna sit difficultas ad cognoscendum personas eiusdem complexionis.	Cap. lx.
De advertentia qua hoies habituri sunt dum ad generandum filios operantur ut habiles nascantur.	Cap. lxi.
Signa principalia ad cognoscendum homines: qui solent pingues fieri.	Cap. lxij.
Regula ad faciliter cognoscendum quis magnam memoriam habeat.	Cap. lxij.
De proprietatibus: que augent: aut minuunt memoriam.	Cap. lxij.
Qualiter paucam reminiscenciam possideant illi quos dicimus esse magne memorie.	Cap. lxx.
Qualiter consideranda sit differentia inter speciem: et speciem sicuti inter unum hominem: et alium.	Cap. lxxi.
Qualiter considerande sint animalium factiones: utpote ubi longe: et ubi breves esse debent: et quo pacto similia membra mensuranda sint.	Cap. lxxij.
De quadam aspicientia super naturali situatione membrorum animalium: que utilissima est: atq; uni versalis ad multa paucis labore de animalibus cognoscenda.	Cap. lxxij.
Quaobrem decet oia aialia tam volatilia quam quadrupeda esse munita in partibus superioribus: in inferioribus vero gracilia ut levia esse queant.	Cap. lxxij.
Differentia inter magnos homines: et parvulos in membrorum exercitijs: ac de temperatis: seu discioltis: et rigidis: et quod maiores: ac discioltri prevalent.	Cap. lxx.
Qua ob casus duos de complexionibus agitur ad tertium librum de cognitione hominum est occurrendum.	Cap. lxxi.
Quatenus in modo cognoscendi observanda sit differentia inter membra brevia: et longa: quibus eiusdem complexionis sint.	Cap. lxxij.
De quodam generali intentu super complexionibus.	Cap. lxxij.
De quatuor complexionibus equalibus: et de differentia: que in hac compositione reperitur.	Cap. lxxij.
Quonam pacto per factiones aliquam comperentem cognitionem de pueris iuxta natiuitatem habere possimus.	Cap. lxxv.
Descriptio exteriorum membrorum: ut facilius intelligatur per membra: in quibus apprehensiones agere debemus tutari: aut nocere: ac de causa cognoscendi complexionibus.	Cap. lxxvi.
Cur utilitas sit scriptoribus quod complexionibus hominum cognoscant: ut dum necessitas occurrit de habitudinibus uniuscuiusq; describere sciant.	Cap. lxxvij.
De quibusdam communibus opinionibus circa hominum dispositionem.	Cap. lxxvij.
Qualiter timere debemus dum aliquid operaturi sumus.	Cap. lxxix.
Quonammodo homines verbosi timere solent.	Cap. lxxx.

Index Primi et Secundi Libri.

Qualiter pudor aliquando causa timoris sit.	Cap. lxxxvi.
Quomodo quilibet cognosci potest: quantus sit in quacunq; arte de ipsa loquendo.	Cap. lxxxvij.
Differentia inter magnos: et paruulos.	Cap. lxxxviii.
Qua etate homo fortior reperiatur.	Cap. lxxxix.
Documentum ad sequendas vires corporeas: et intellectuales.	Cap. lxxxvi.
Quales cibi magis sint nostris viribus conformes.	Cap. lxxxvii.
De illo quod solet blasphematoribus accidere.	Cap. lxxxviii.
Quanta inuigilantia opus sit illis: qui in varijs regionibus personas suas experiri volunt.	Cap. lxxxviii.
Qualiter vt quis recte aliquam artem intelligat oportet quod in ea magister sit.	Cap. lxxxix.
De illis qui quandoq; vincere: et interdum vinci solent.	Cap. xc.

Particula super nonnullis proprietatibus: que comuniter reperiuntur in hominibus prouinciarum in quibus sunt: aut quorum conuersationem habui.

De Hispania.	Cap. xci.
De Portugallia: siue Iustania.	Cap. xcij.
De Sicilia.	Cap. xcij.
De Italorum dispositione.	Cap. xciii.
Cuius complexionis galli sint.	Cap. xciv.
De Bitania.	Cap. xcvi.
De Anglia.	Cap. xcviij.
De Germania: et Flandria.	Cap. xcviij.
De Hungaria.	Cap. xcix.
De Boemis.	Cap. c.
De Polonia: Tartaria: et Ruscia.	Cap. ci.
De Grecia.	Cap. cii.
De Asia.	Cap. ciii.
De Aethiopia.	Cap. ciij.
De Francia: Anglia: Germania: et Hungaria.	Cap. cv.
Cuius dispositionis sint homines in frigidis regionibus.	Cap. cvi.
De dispositione hominum qui in calidis prouincijs habitant.	Cap. cvii.
In qua prouincia melius se inueniant homines ad proprietatem suarum complexionum.	Cap. cviii.
Quoniam modo homines in cibis: et exercitijs gubernari debeant.	Cap. cx.

Secundi collectaneorum Libri Prologus.

Documentum: aut modus gubernandi nos ipsos.	Cap. i.
Quante excellentie palestra sit inter alia exercitia.	Cap. ii.
Quo pacto ad palestram ingressuri: et ambulaturi sumus.	Cap. iii.
De illo quod denuum in palestra est obseruandum.	Cap. iiii.
Utilis astutia in palestra.	Cap. v.
Ubi faciende sint apprehensiones in palestra: et quod aduersario non debemus terga vertere: ne nos prosternari sinamus.	Cap. vi.
Quomodo est lucrandum cum staphilibus: aut corrigijs.	Cap. vii.
Quoniam modo de omnibus apprehensionibus dum palestra decertatur vires nostre dirigende sint tunc quando strategemata sunt.	Cap. viii.
Quoniam pacto in armis ambulare debemus.	Cap. ix.
De ludo aze vel tricuspida.	Cap. x.
De quibusdam ictibus principalibus tripuncte: seu aze.	Cap. xi.
Quante longitudinis opus sit azam esse.	Cap. xij.

Index Secundi Libri

Quatenus galli: z germani tripuneta: vel aza ludant.	Cap. xliij.
Quoniam pacta est decertandum pedester cum armis curtis: z ponderosis in albo armati.	Cap. xliij.
De lancea que vulgariter ginetta vocatur: ac de lancea longa.	Cap. xv.
Defensio principalis siue custodia d lancea longa: ac de alijs: que mediocris longitudinis sunt.	Cap. xvi.
De ludo lancionis: aut piche: que lancea grossa: z inter longissimas: ac mediocres extat.	Cap. xvij.
De ludo baculi: qui vulgariter de bastone nominatur.	Cap. xvij.
De ludo ensis duarum manuum.	Cap. xix.
De ludo ensis vnius manus.	Cap. xx.
De quibusdam ictibus vtilibus.	Cap. xxi.
De ictibus ex inferiori parte venientibus.	Cap. xxij.
Ano ictu vti possumus volentes nos coniungere.	Cap. xxij.
De prima ensis custodia.	Cap. xxiiij.
Remedium contra primam custodiam.	Cap. xxv.
De secunda custodia: ac de obstaculo: vel remedio contra ipsam.	Cap. xxvi.
De ludo ensis: ac pelte.	Cap. xxvij.
De ludo ensis cum cappa.	Cap. xxviii.
De ludo ensis cum parma: que est arma ex cozio defensibilis: z apud hispanos: atq; apfricanos in co suetudine.	Cap. xxix.
De ludo ensis cum rotella: que tanquam pelta se habet: nisi quod magna est: z tota de ligno: z mani gia. Sed locus ex quo accipere debemus diuersus a pelta: quia duas maniculas continet sicuti palmas: z brachium ingreditur per vnam: vt manus aliam apprehendat. Rotella vero a proprietate sue rotun ditatis nominatur.	Cap. xxx.
De ludo scuti vel dypei.	Cap. xxxi.
De pugione vel mucrone z quibusdam suis ictibus.	Cap. xxxij.
De eodem ludo pugionis.	Cap. xxxij.
De modo ludendi cum partefana: z rotella: partefanam vero dicimus armam inbatafam aliquantulo longiorem aza: que latum habet ferrum tanquam ensis antiquus: latius tamen ac breuius.	Cap. xxxiiij.
De duabus partefanis cum rotella.	Cap. xxxv.
Quomodo vtile esse experiatur inire ad latus dextrum aduersantis: z qualiter rotellam: uel dargam nostram tenere debeamus siue operari.	Cap. xxxvi.
De modo transmittendi passus super sinistro latere.	Cap. xxxvii.
De astutia qua vti debemus volentes armam nostram contra aduersarium iaculari.	Cap. xxxviii.
Quid faciendum sit dum partefanam: thoracem z rorellam habemus.	Cap. xxxix.
De ludo ronche: z alabarde: que fere eiusdem equalitatis: ac similitudinis sunt.	Cap. xl.
De spero.	Cap. xli.
De certamine duarum partefanarum.	Cap. xliij.
Qualiter conseruare nos oportet si armam longa contra breuem haberemus: aut econuerso.	Cap. xliij.
Quali astutia vti possumus du nos pedestres manem: z aliud equestre expectare volumus.	Cap. xliij.
De quibusdam ictibus principalibus in quouis armorum genere.	Cap. xlv.
Quantum vtile sit contrapassare: aut passus in latera dirigere.	Cap. xlvj.
Quam periculosi sint ictus manudextri.	Cap. xlvij.
De quibusdam manudextris: ac de alijs ictibus.	Cap. xlvij.
Quos ictus agere debemus ex quo enses attrahimus.	Cap. xlvij.
Quos ictus agere possumus dum in certamen ingredi volumus.	Cap. l.
De duobus manudextris.	Cap. li.
De duobus manureuersis.	Cap. liij.
Qualiter possumus leuiorem enses agere.	Cap. liij.
Quod sit vtilitas habere manipulu ensis longum.	Cap. liij.
Quantum vtile sit armam longam afferre.	Cap. lv.

Index Secundi Libri

- De hielcjs: aut crucibus ensium. Cap. lvi.
 Quantum vrile sit hominem assuefieri ad operandum cum manu sinistra. Cap. lvii.
 Quos ictus manus sinistra agere debet. Cap. lviii.
 Qua de causa duos ictus agendo tres sint faciendi. Cap. lix.
 Quomodo vnusquisq; in principio sup seipso pergere debet. Cap. lx.
 Qua ratione cum proportudine ictus faciendi sint. Cap. lxi.
 Quo tempore bona sit proportudo: z impetus. Cap. lxii.
 Quanta vtilitas sit vri aza: z ense duarum manuum. Cap. lxiii.
 De quibusdam ictibus satis coopertis. Cap. lxiiii.
 Quatenus se habere debeant dexteri cum sinistris: z sinistri cum dexteris. Quod est idem ordo quum eque natura contrarij sint: licet ob maiorem aut minorem consuetudinem inter eos aliquam disparitatem versari contingat. Cap. lxv.
 De modo decertandi equester. Cap. lxvi.
 Quid agendum sit dum iam equites coniuncti sunt. Cap. lxvii.
 De quibusdam ictibus offensibilibus: z alijs quoq; defensibilibus. Cap. lxviii.
 Contra illos qui mucronem suum supra arzonem affirmant. Cap. lxviiii.
 Quo pacto offendere debeamus. Cap. lxx.
 Quid facturi simus dum videmus alium caute ambulare. Cap. lxxi.
 Quos ict^o cu maza siue claua opari possum^o: z q^o l^oga ee debeat: z quom^o fieri oporteat. Cap. lxxii.
 Quid facturi sumus videndo equum aduersarij nobis nimium fastidij inferre. Cap. lxxiii.
 Quona pacto aliquando stochis in mo obuiatiois vt^odu e: z o medio contra ipsum. Cap. lxxiiii.
 Quid agendum sit dum volumus cum mucronibus coniungi. Cap. lxxv.
 Quo pacto equus noster gubernandus sit. Cap. lxxvi.
 Cuius conditionis equus esse debeat in huiusmodi exercitio. Cap. lxxvii.
 Quaz sit vrile viseram subleuatam habere. Cap. lxxviii.
 Qua de re multuz differenter est decertandum duz in albo vel grauter armati sumus: quam si cum paucis armis: z de quibusdam ictibus appropriatis dum milites grauter armati sunt: quod pedester: vel equester maneant. Cap. lxxviiii.
 Qualiter in quacunq; facultate manibus: aut verbis attinente postquam deliberamus sine scrupulo agendum est vt breuiter ad perfectum finem euenire possimus. Cap. lxxx.
 Quo pacto arma esse debeant ad decertandum inter duos milites. Cap. lxxxi.
 Qualiter decertatio super equo sit euitanda. Cap. lxxxii.
 Quid faciendum sit dum iam prope hostem sumus. Cap. lxxxiii.
 De modis preliandi pedester: z in leui pugna vel conflictu: quod in vulgari scaramuciare dicimus: z sepe fit vt alter irriter alterum. Cap. lxxxiiii.
 Quom^o ad scaramucia seu ad leue pugna eudu sit dn equestres manemus. Cap. lxxxv.
 Qua astutia vri obem^o si nolun^o obuiar: nec qd alij nobis obuiet du equestres sum^o. Cap. lxxxvi.
 Quatenus habenda sit telorum longitudo: z quod non est danda determinata mensura: nisi quod capienda sunt ad conformitatem nostre dispositionis: z in oppositum aduersarij. Cap. lxxxvii.
 Quo pacto sella esse debeat ad decertandum. Cap. lxxxviii.
 De sellis quibus milites grauis armature vtuntur. Cap. lxxxix.
 De sella iustrandi siue obuiandi. Cap. xc.
 Qualis esse debeat sella ginetta: quam hyspaniarq; aphricani afferre solent. Cap. xci.
 Quantam aduertentia circa equum habere debemus. Cap. xcii.
 De modo obuiandi cum lanceis. Cap. xciii.
 Quo pacto equum nostrum instruere debemus: vt ad hoc exercitiu accomoderur. Cap. xciiii.
 Quatenus thorax esse debet pro hoc exercitio iustrandi. Cap. xcvi.
 De armatura capitis ad obuiandum siue iustrandum. Cap. xcvi.
 De quibusdam ligaminibus: vt in sella fortiores assistamus. Cap. xcviij.

Index Secundi Libri.

De munitione ad instrandum: vel obuiandum.	Cap. xcvij.
De modo ducendi ponderosam lanceam.	Cap. xcix.
De modo extrahendi lanceam facilius a bursa.	Cap. c.
De alio leuiori modo portandi grossam lanceam.	Cap. ci.
Quo pacto lancea prolongari potest ad obuiandum.	Cap. cij.
Quatenus manu vti debeamus: et cum oculo concordem manere: vt iactus: aut confictus: quos agimus directi vadant.	Cap. cij.
Quas proprietates habere debent arma defensibilia: vt bona sint.	Cap. ciiij.
De quibusdam armis leuibus.	Cap. cv.
De diploide: et pactione sua.	Cap. cvi.
De calligis.	Cap. cvij.
De manicis: aut listis.	Cap. cvij.
De chirothecia.	Cap. cx.
De armatura capitis.	Cap. cx.
Quomodo nos armare debeamus dum nocte ambulamus.	Cap. cxj.
De quadam graui armatura: et primo de schinellis: siue armaturis tiliarum.	Cap. cxij.
De cossortis: seu arnesijs: vel de armaturis coxarum.	Cap. cxij.
De thorace alba.	Cap. cxiiij.
De thorace ad preliandum pedester.	Cap. cxv.
De casside: vel galea: que almetus vulgariter dicitur: et de visera eius.	Cap. cxvi.
De quadam casside secreta virili ad portandum sub almeto.	Cap. cxvij.
De batiere seu armatura: que ante collum: et barbam ire solent.	Cap. cxvij.
De vna batiere: siue barbutio ad leuiter armandum.	Cap. cxix.
De Galea.	Cap. cx.
De armatura brachij.	Cap. cxxi.
De spatatijs siue scapularijs.	Cap. cxxiij.
De manupla: seu manutheca ferrea.	Cap. cxxiij.
De sinistra manupla.	Cap. cxxiij.
De modo colligandi vnam periam siue frustum armorum cum alio.	Cap. cxv.
De falda seu fimbria lozice: que naticas: et crura regit: Quas nos iuxta vulgare idioma faldam appellamus: et de goceris supra humeros: atq; musculos aduenientibus.	Cap. cxv.
De factione falde: siue fimbrie lozice: vel malliole ferree.	Cap. cxv.
De altera leui armatura ad decertandum.	Cap. cxv.
De brachieria: vel modo iaculandi vniuersaliter assumpto.	Cap. cxv.
De lapide volanti seu missili.	Cap. cxv.
De telo quod vulgariter dardum nominamus.	Cap. cxv.
De lancea.	Cap. cxv.
De principali fundamento ad iaculandum lanceam telum: et vecrem.	Cap. cxv.
Quomodo lanceam iaculari debent illi: qui paucam vim in manibus habent.	Cap. cxv.
De lapide grosso qui ab hispanis schina vocatur.	Cap. cxv.
De stipula: siue baculo: qui ab hispanis variglia nominatur.	Cap. cxv.
De modo iaculandi lanceam dum equestres sumus.	Cap. cxv.
Quomodo stasse manere debent ad iaculandum lanceam dum equestres sumus.	Cap. cxv.
Quo pacto sella in equo ad proiciendum ordinanda sit.	Cap. cxv.
Remedium contra dolores brachij dum ex causa iaculandi dolet.	Cap. cxl.
Documētum in leuitate.	Cap. cxli.
Quatenus volte siue giri in equo fieri debeant.	Cap. cxlij.
De euolutionibus: que super equo: vel sella communiter fieri solent.	Cap. cxliij.
De quibusdam voltis: que fieri solent dum equus currit.	Cap. cxliij.

Index Libri De Arte Militari.

- Q**uā viā volre magne obseruare debent: & que earū petit vim in vno brachio. & que i alio. Cap. cxlv.
De voltis damicelle: siue dame. Cap. cxlvi.
De modo saltandi iunctis pedibus. Cap. cxlvij.
De modo currendi. Cap. cxlvij.
De aliquo ordine obseruandi personas nostras dum i viribus preualere volumus. Cap. cxlix.
Regula super intentu: quem homines assumere debent: vt in varijs rebus magistri fiant. Cap. cl.
Qualiter habita de complexionibus cognitione cuiq; intrinsece scientie prodest. Cap. cli.

Artis Militaris Prologus.

- Q**uatenus intelligendo modum preliandi ad singulare certamen: & partes: que necessarie sunt: eodem modo cognosci potest illud: quo i paruis: ac magnis exercitijs conuenit. Cap. i.
Quonam pacto animus hominum principaliter in ratione: ac dexteritate consistit. Cap. ij.
Quomodo militarium virozum conflictus iuxta complexiones ordinandus sit. Cap. iij.
Quis in prelijs precessurus sit causa roboris: & valitudinis membrorum. Cap. iij.
Quo pacto iuxta communem viam homines cognosci possunt ad militiam apti. Cap. v.
Quonam pacto homines septentrionales non sint animosi eo quod sanguinei. Cap. vi.
Quarum prouinciarum sint homines plus ad militiam dispositi. Cap. viij.
Quius factionis magnitudinis: ac temporis homines esse debent ad inendum certamen. Cap. viij.
Quomō turma: vel qđ magnus numerus gentiū dicatur ad conflictū accedere debeat. Cap. viij.
De principali exercitio quo militares viri vti debent. Cap. x.
Quius proprietatis imperator militum esse debeat. Cap. xi.
De partibus homini cōperētibus vt pprie animosus: vel optimus militaris vocādus sit: & qđ necesse est in qua cūq; armorū cōditiōe varijsq; industrijs mēbrozū habilitatem valere. Cap. xij.
Cur experientia competat varias gentes cognoscere: vt possimus ipsas in consuetudinem habere: vel occurrentibus necessitatibus resistere. Cap. xij.
De ordine contra ordinem: quem germani obseruare solent. Cap. xij.
Qualis imperator esse debeat vt tempore necessitatis milites verbis eius obtemperent. Cap. xv.
Quod exercitium cuiq; competat ad proprietatem sue etatis. Cap. xvi.

S J A J S.

Petri Montij in exercitorum atq; artis militaris libros ad Bñm Galeacium Sansoneri matrem.

Prologus.

Sepius mecum ipse considerans: quoniam pacto debilis: atq; labilis memoria hominum sit: & quod indices quicquid ei iubemus: cito preterire sinit. Statui hec collectanea inscribere: vt facilius memoriter cõplecti possit aliqua rerum: siue exercitorum pars inter nos aliquando operata. **H**ec autem conuersatio facile totam verborum seriem: breuitatemq; exponit: tamen si ad probandum omnes partes particularitè non attendant: Qui enim in rebus discursum habet: satis ei est aliquam vie semitã recolare. **N**ã deinceps facillime dilatatur: ac per totam materiam extenditur. Et hanc vtiq; recordationem alios petere debemus eo quidem tempore: quo nos ipsa indigemus: **S**i vero scientiam de hoc habuerimus: decet scriptis annotare: vt in posterum nequaquam deperdatur ex causa precauendi necessitatibus: que sepius homini accidere solent: & licet de tali remedio omnibus vtilitas eluceat: non tamen in eodem equali gradu versatur. **T**anto enim maiorem fauorem: aut iacturam aliqua res nobis infert: quanto maiorem de ipsa necessitatè habemus. **Q**uamobrem via conueniens est: vt cum intellectu membrorum artem accomodemus: quo facilius possimus vniuersale: ac particulare medium exhibere: secundum quod hominibus competit: qui viribus membrorum: atq; intellectus vtuntur. **Q**ui enim a casu gubernant: aut vincunt: sepius ascensus est sibi vigilia maxime ruine: & ad similia scandala euitanda: quedam pauca annotabimus: que ad instruendum plura exercitia extendantur: partim quoq; hominum complexiones indicent. **E**t huius belli exercitia in duas partes distinguam. **P**rima earum aliquando proluxior: atq; vniuersalior erit iuxta illud: quod discursusue pertractatur. **S**ecunda vero pars erit breuissima: licet de pluribus exercitijs particulariter diuisis agatur: & prope finem nonnullæ principales partes ponentur. **A**t tamen in paucis verbis dicetur que erunt aliarum partium fundamenta. **I**n dimidio ambarum partium de complexione explicabimus: ac de modo accipiendi ordinem: dum operari volumus. **D**e diuersis quoq; personis secundum diuersas prouincias dicemus. **Q**uoniam autem ad scribendum hoc pro practica virium membrorum me applicauit: primo ab exercitijs actualibus corporis inchoabimus: & hic luctam: siue palestram preponemus. **Q**uod si extensius hec materia agatur in alio libro: in quo de cognitione hominum tractauimus: prolixius inuenietur: & circa finem nonnullas regulas explicabimus: quo pacto vnusquisq; se accomodare debeat. **P**roinde vero in calce totius de ordine militari aliqua capitula ponemus. **E**t quia in libro de cognitione hominum extensius de quibusdam exercitijs scripsi: ipsa in breuissimos terminos deducendo: duo in hoc libello collectanea interserimus: quarum vna aliquantulo longiora erunt alteris: tamen breuiora quantum poterunt: vt de prolixo ad breue viam gradatim consequamur: siue quod modum habeamus prolongandi: atq; abbreviandi ea: que tractamus. **N**am quousq; longissima in paruis terminis comprehendere valeamus: & parua in longum protrahere: insufficientes artifices vocari possumus.

No autem dominatio vestra facilius deinceps intelligat: priusque ad exercitia accedamus: non
 9 nulla vocabula exposituri sumus: tum latina: et tum vulgaria: aut simul omnia. Salte de **H**ys-
 spano idiomate multa dicemus: eo quod in primis hunc libellum in ipso scripsimus. **S**icut de
 industria et strategemate luctandi. **H**ic enim sepe vocabula ad libitum dicemus. Et ego i-
 ter alios ad conformitatem membrorum accipiendi ac dimittendi in vulgari quedam inusitata vocabula ad-
 inueni. Similiter in ludendo vel decerrando armis plures ictus sunt: qui in latino vsu nequaquam reperiuntur.
Quapropter ipsa ad similitudinem vel conformitatem describemus. **A**rma offensibilia et defensibilia quo-
 libet die varia ac noua agimus. **E**t quod in vulgari nomina ponimus: oportet quod latinitas vulgare idioma
 imitet: inter dum pro habenda maiori intelligentia aliqua vocabula exponemus: quod in vulgari fieri non so-
 let: nisi quomodo bene aut male agimus. **S**ed presupponemus (dum noua non sint) omnes intelligere:
 sicuti nos in libro de cognitione hominum scripsimus: agendo de voltis seu modo tripudiandi aut girandi
 super equo: Quoniam in qualibet volta atque in maiori parte earum aliquid de modo imponendi manus
 supra sellam vel equum differuimus. **B**undifalvus ayora: etiam in traducendo librum de cognitione ple-
 raque exposuit: in cuius quidem expositione ipse quoque acquiescam: et ibi possunt alij versutiarum expositio-
 nes adinuenire. **E**t animum aduertendum est: quod duobus de causis multo plerumque in latino scribemus:
 quam in idiomate scriptum sit: prima siquidem quia exercitia membrorum ubi maximum robur corporum ex-
 peritur: potius inter indoctos litterarum: quam penes sequentes litteras reperiuntur: qua de causa ut hij
 homines facilius intelligant: dispositiones per circumscriptionem adducende sunt. altera causa vero talis est: quod
 in vulgari vocabula firma: aut tanquam firma habita: de quocumque exercitio reperiuntur ab omnibus hominibus
 intellecta: in latino vero e conuerso se habet. **D**um luctamur versutias pedum et brachiorum. **H**yspano
 idiomate **M**agnas nuncupamus. **T**orum appellamus: dum pes noster pedi alterius per partem
 anteriorem obuiat. Et quando ipsum ad nos cum brachijs attrahimus: ut ad precipitium deueniat in lo-
 co: ubi nos antea eramus: pariterque torum: quod non per lineam rectam aduersarium attrahimus: sed imo in mo-
 dum girandi vel circulandi. **S**accaligna dicitur: dum cum talari vel puncta pedis nostri pedem alte-
 rius accipimus: et ad nos ipsum pedem attrahimus: et brachia corpus eius expellunt: ut super tergum suum
 cadat. **S**ed ad faciendam hanc Saccalignam: pes noster per dimidium tibiaram alterius ingredi debet.
Deuium a deuiando corpus nostrum nomen assumit. Quia dum de agagate diploidis: vel ex collari
 accipitur: et alius supra nos vires imponit corpus nostrum deuiamus: et ipsum ad anteriorem partem la-
 bi sinimus. **E**x alijs quoque locis corpus deuiari potest: et merito deuiatio vocaretur: alij dicunt furando cor-
 pus alterius quandoquidem ipsum in vacuum dimittit. **M**edianam: appellamus ex eo quod tibia
 nostra per dimidium tibiaram alterius ingreditur: et vnam alterius cum tibia nostra circudamus: et sic
 mediana potest circudata vel reuoluta nuncupari: quam ayora anguigeram vocabat. **D**iscaderrata: siue
 discunata: intelligitur alium supra clunem nostram accipiendo cum pede nostro tibiam suam per antero-
 rem partem subleuando. **T**argum: vel onerationem: dicimus brachium alterius accipiendo: et tergum
 nostrum supra alium eius euoluimus: et quod declinando corpus nostrum ipse super humeros nostros ca-
 dat. **A**ntiam: vel ancham: aut melius tollens pernam assumimus: dum tibiam nostram per dimidium
 tibiaram alterius imittimus: et vnam tibiam ipsius in alium subleuamus: quod cadat fere: ac si discuna-
 tam siue clunium ponemus. **T**ranspedem: intelligimus quando cum puncta pedis nostri pe-
 dem alterius per exterioriorem partem accipimus: et ad cadendum supra tergum suum vadat. **V**olte vo-
 cantur dum alium subleuamus: et in gyrum vel circum circa nos deducimus. **H**ec autem omnia stra-
 tegemata siue industrie diuersis locis vel apprehensionibus fieri possunt: sicuti interdum ex collo: et alias ex
 brachijs: et quandoque propinquius manendo ex pectore aut lumbis capiendum est: vel quod nos latus al-
 terius accipiamus. **S**eu quod ipse nostrum apprehendat. **U**niuersale strategema **H**yspano idiomate:
Magna nuncupatur: et per solum opus pedum capitur in luctando. **D**um pedes nostri tibias alterius in-
 festant: ut ruere ipsum faciant: armare pariter in **H**yspana lingua communi vocabulo habetur: pro quacumque
 pedum industria dum palestra cerrat.

De modo apprehensionis dicimus luctari de collari: quando vna manus nostra ex collo aduersantem accipit: alia vero ex brachio: vel manu illius. **De brachio diuiso** vel partito: videlicet. quuz pectus cum pectore assistit: manente vno brachio nostro sub alterius brachio: alioq; super alio: et sic equaliter apprehendimus. **De singulis brachijs** nuncupatur duabus manibus nostris brachium alterius capiendū: Quod etiam taliter alius facere debet. **Prehensa** seu apprehensio manuum dicitur: dum manus vnus cum manu alterius copulatur. **De latere** dicimus quando latus alterius accipitur: et humerus noster sub axillis brachij sui adiungitur: aut q; alius sub brachio nostro ingrediarur. **Deum tergum** alterius apprehendimus: aut nostrum capitur: castellano idiomate dare vel accipere spaldas dicitur.

In ludo vel certamine armorū adhuc aliqua noua et iuxta vulgare ponemus: tam de armis offensibilibus q̄ defensibilibus. atq; de modo agendi ictus aliqua exponenda sunt: quo ad similitudines mouēdi lacertos. **At plurimum** apud Hispanos Italos atq; gallos dum ensē exercemus: tagium: reuersum: et stoccatam appellamus. quod nil aliud est: nisi manu directū: manu sinistrum: et obuiatio sine cuspis aut puncta. **Manu directum** intelligitur ex eo: quod ex latere nostro directo ictus prouenit: et i sinistrum latus hostis tendit. **Manu sinistrum** siue reuersum est: dum ex sinistra parte nostra ensē attrahimus: et in partem alterius dextrā tangimus. **Obuiatio** siue cuspis. aut stocchata accipitur. cū cuspide ensis nostri aduersario per directum obuiando. **Stocchata** tamen veluti imaginor ortum habet a mucrone: qui stochus nominatur: qm̄ stochus modum sciendū non habet preter cuspides ad obuiandum: Quamobrem pro appropiatione stochi: stochata appellatur: et simili modo in latinitate cuspidem a cuspide intelligere possumus. Alios ictus in proprijs capitulis declarabimus: si saltem exquisita vocabula nullibi reperimus.

De armis offensibilibus aliquid dicendum est: vt vulgaria nomina percipiamus. Namq; apud antiquos fortasse non omnia arma que nunc sunt inueniebantur aut nos ipsa non recte intelligimus.

Alia vulgariter assumpta ferrum et lignum continet et sic inter arma inhastrata intelligitur. **In lō** gitudine est aliquanto maior homine: In superiori parte se habet quodāmodo vt martellus nisi quod superius forem habet cuspidem et vna pars martelli est obtusa: alia vero acuta. **In inferiori parte** que calx vocatur alia cuspis inest quoniam sepissime cum calce aze decertari debet. **Partisana** vulgariter quoq; dicta telum pariter cum sustibus est: et paulo maior q̄ homo subleuata manu attingere potest: cuius ferruz: tanquam ferrum ensis antiqui lati esse videtur. At ferruz partisane breuius est tamen latius ex ambabus partibus scindit et cuspidem habet. **Rhonca** est fere sicut partisana. sed quasdam cuspides ex transuerso habet et etiam in parte superiori fortiozem punctam tenet q̄ partisana: quapropter rhōca inter partisana et azam operanda est.

Arma defensibilia que in brachio sinistro causa defensionis tenere solemus sepissime ad latinuz eloquuz applicari queunt: quia ibi scutum siue clypeum habemus quemadmodum et in vulgari vsurpatur. et peltaz quas nos brocheriuz nominamus. **Parmam** vero pro armaturis corij dicimus et apud vulgare idioma darghe appellantur: quāquaz in vulgari quedaz alia nomina applicabimus sicut dicendo rotella. Sed quo ad veritatez rotella nil aliud est q̄ pelta magna: ob cuius magnitudinez pleriq; rotellas aliter q̄ peltaz in manu accipiunt.

Armature quibus miles induitur sunt omnino ad diploidem toracem lozicam maticas chiro:becas et ad galeam siue cassidem capitis et ad calceos pedis reducibiles: et quamuis alia arma nouiter in modo factionis reperta sint huiuscemodi vocabula habent ac recte habere possunt. **Uerū** et enim pro colli tegmine baueram seu gorgialinum ponemus quod irid: m gutturarium nuncupare possemus. At super inguine brachias ferreas vel lozicam ferream appellamus et ea que humeris inherēt spaldazas vel humeralia nominamus.

De modo decertandi equester multa sunt: tum ludo: rū etiā ira. In iustra vulgariter dicta aliqua inuisitata inuenimus: attamen iustra ē obuiatio aut incontruz siue conflictus inter duos equestres cum toracibus grossis et scutis fortissimis et ad obuiandum grossas quoq; lanceas ferunt: et vt de istis exponim: ita et de alijs exercitijs intelligendum est: q̄uis non semper latina vocabula inscriimus. sed vt facilius de materie intelligantur in quantum poterō familiariter ac dilucide inscribam prolixius tamen q̄ in vulgari quoniam alias expositiones ultra illas que in eo sunt explicabimus.

Quamobrem aduertendum sit quod non possumus per sola verba artes mechãicas seu manuales prorsus adiscere. Cap. ii.

In hac facultate exercitiorum aduertendum est. quod non solum per sermonem adiscere possumus nisi in sermone simul cum demõstratione manuum non operatio exercendi corpora in opere tangibili seu suum: consistit: cum iam extra theoreticam mentalem negotiamus. et membra alium petunt ordinem adiscendi quam intellectus. vnde fit quod quãuis practica manualis de rebus potius infinis aut saltem tractabilibus: quam theoretica agat: nihilominus oportet per signa seu exempla membrorum doceri quid acturi sumus: et sic quamuis sapientes homines in doctrinis sublimibus ad adiscendas figuras seu machinationes circa operationes manuales accedunt parum vel nihil intelligunt de hijs que in simili facultate accuri sunt: licet quod de facili verba intelligere possunt: sed operari ea que significant vere difficile si prius per actus: seu designationes membrorum ipsas descriptiones ad opus deductas non experiuntur: et sic quãuis dicatur mathematica: eo quod sub figuris cadit. in primo signo certitudinis esse non intelligitur quod sine demõstratione actuali et per magistros ostensa facile mathematicam: seu figuras eius intelligamus: nisi postquam sub doctrina practici auctoris eas figuras cõcipimus: et tunc doctrina operationis manuum clara: atq; facilis est: et sic q; hic liber: fere totus erit sub facultate operationum membrorum: licet cui ratio ne factorum inquam nobis possibile erit: tandem in principio difficile intelligendi quosque: aliquid per practicum in eo adisceretur. **Et** aduertendum est q; quãuis dicatur quod ostensa significatione alicuius figure in mathematica statim scit tantum discipulus: veluti magister: hoc non tenet omnino: nam quamuis discipulus ille: o per ostensionem figure a magistro sacre intelligat illud quod littera dicit: neq; ex hoc statim scit agere figuram sicut magister agit. quoniam etiam in agendis figuris quãuis ipsas intelligamus: oportet per aliquod tempus prius elaborare: vt recte ipsas faciamus. **Et** ita in operandis exercitijs contingit q; si magistrum probum habemus. fere in instanti cum exemplo actus membrorum simpliciter atq; facile id quod littera dicit intelligimus: sed nõ tã cito operamur in ea recitidine vt magister operat.

De Palestra versutij ac temperantia: quibus in ea vti debemus. Cap. iii.

In principio palestre siue ad brachia deueniendo breues passus faciendi sunt. **Quod** si alius ad anteriorem nostram venit paulatim debemus aliquãrisper retrogredi: et si transpedem imittit: aut tomus seu Saccalignam vult ponere in pede nostro directo debemus pedem illum super alio in quo aduersari initebat regrediendo locare: et sinistrũ latus anteponendum est. Si vero alius ad sinistram partem vult tendere super nostram dextram eundem erit: quemadmodum de alio pede enarrauimus. Quoniam autem diuersimode euadere potest pro ingerenda deceptione leuiter ambulare debemus: vt a quacũq; parte euolueret nos ipsos possimus eodem instanti quo alius euadere voluerit. **Que** quidem regula in quibusq; apprehensionibus est obseruanda: et vt plurimum conducibile atq; vtile est super genua declinare et etiã quãdoq; bonum esse videtur salire aut cum pede nostro saltare in locum scilicet vbi alter versutias direxit vel armavit aut vero a retro pes attrahendus est: vel quod per terram obrepit. **Quod** si manum nostram pectori imittimus est prorsus destructio vel remedium contra quascunq; aduersarij versutias quod sine periculo nobis iminenti fieri solet.

Si enim manus nostre nondum coniuncte erunt alio longis passibus ac directe ambulante Saccaligna aut transpede vti debemus. **Quod** si hostis impetuose venit tomus vel trasuersum est ponendũ attrahendo ipsum ad anteriorem partem. **De** autem versutia vt in prologo exposuimus ab hispanis tomus: trasuersum: vel incontrum vocatur: et quo ad latinam proprietatem obuiatio appellari potest: que quidem collum alterius cum manu nostra apprehendendo et alia alterius sub brachio de pectore. aut similibus locis cum pede nostro dextero in suo sinistro armari debet: vt corpus illius totaliter super suo sinistro latere labatur: et postq; cum manu sinistra ex collari accipit conuerso est armanda siue facienda versutia. **Quis** vero per brachium diuisus vel dicam bipartitus quod intelligitur pectus cum pectore coniunctim ad partem in qua brachium nostrum sub brachio alterius est cum pede nostro pedi alterius obuiat: etiam saccaligna cum tallari poni debet in eadem tibia in qua obuiatio est facienda: tamen per dimidiũ ribiaruzal

terius saccaligna proreuditur: z aduersarij pedem ad nos allicit: z brachijs nostris corpus suū expellimus vt super tergo cadat. Similiter dum ex collo accipimus eo instanti quo fit obuiatio Saccaligna applicari debet. Nihilominus quandoq; ad alium pedem cum puncta pedis nostri saccalignam inmittimus.

CEt si per singula brachia apprehendimus: in alio quoq; pede procul manente obuiationem damus: z saccaligna cum calcaneo ad pedem alterius qui prope nos manet: si cum dextris brachijs apprehendimus poni debet. Dum uero manus cum manibus apprehenduntur est locus applicandi saccalignam cum puncta pedis. **C**Alia strategemata non adeo bona sunt sicut transcuruata z nescia: iisdem enim versutijs ignari frequentius vtuntur. **C**Onerata siue cargum z tollens perna sepe ab hominibus practicis fiūt. **E**t si nesciam applicando corpus nostrum euoluimus vt pote disclunata vel birona se haber nisi quod aliter brachijs apprehenditur. Nam plerūq; in brachijs equaliter partitis insistendo cum pede cui obuiare debemus in aliam partem disclunata inuis.

CDe palestra singulis manibus apprehendendo qđ est p dexterā aut sinistra. Cap. iiii.

CSi manus cambiatas habemus veluti intelligendo dexteram cum dextera: aut sinistram cum sinistra festinatim succurrendum est cum altera manu que soluta ad brachium hostis manet. Et hoc cuiq; contra rierati obistit: z ex hac apprehensione potest rumpi brachium manus aut aliquis digitus. Quod si manum dexteram cum sinistra accipimus oportet pugnos asringere: z ad nos ipsos attrahere. Similiter voluendo manus inferius saltem pro maiori parte.

CDe luctatione a collari siue agagathe capiēdo.

Cap. v.

CApprehendendo per collum obuiatio: z retro pes ponendi sunt: sed melius est quando vna istarum versutiarum ab altera prouenit hoc est dum ambas industrias absq; interuallo ingerimus z ex hac apprehensione saccaligna: z deniatio sunt: implicande interdum etiam onerata.

CDe modo luctandi singulis brachijs.

Cap. vi

CPer singula brachia luctando obuiatio vel trasuersum in pede remotiori poni potest z saccaligna in propinquo z nonnunquam onerata ac birona: At tamen nimium z cum celeritate decet corpus nostrum euoluere tergum pectori alterius inherendo: interdum saccaligna atq; circumdata in tibia remotiori fiat.

CDe modo luctandi brachijs equaliter impartitis.

Cap. vii.

CDe brachio equaliter impartito obuiatio cuiq; pedi est inferenda quanquam melior sit in illa parte qua aduersarius prospicit z saccaligna est eidem pedi appropriata z quandoq; medianam siue circumdatam z dum possumus manum arripere quam hostis sub brachio nostro inmittit ipsam supra aluum suum apponendo facillime totum ipsum a terra subleuamus.

CDe apprehensione per latus.

Cap. viii.

CDum alicuius latus accipimus perutile est suum caput apprehendere festinatim saccalignā circumdatā siue medianā: atq; disclunatā fere simul oēs faciendo non enim inter vna z aliā precauere pot: z latus alterius assumēdo opus ē atterere ad deuastādū qcqd hostis armare poterit: vel contra nos adducere. **T**ū erecto modo pergendum est: habita vero hac apprehensione facillimum est tergum alterius consequi.

CDe apprehensione per tergum.

Cap. iiii.

CTergū prehendo debemus trasbuccata vti cum pede nostro in bucca vel curua tibi alterius ne nos

prosterari queat et ad proijciendum ipsum saccaligna aut dislubata est faciēda hoc modo videlicet hostis brachia capiēdo cū manibus ante alium nostrum et quod ostentemus velle ipsum super tergo eleuare atq; eodem instanti pedibus nostris ad anteriorem prem saltemus scapulas nostras: et totum corpus fortiter super humeris aduersarij onerādo et quod ipse per lumbos ac genua ad ponendum aliu in terra inclinetur. Si vero ex posteriori pre apprehendimus debemus incontruz vel obuiationez vnicuiq; pedi applicare. **U**t autem melius est voluere ipsum in parte qua ipse etiā voluitur aut tibiā nostrā ponere taliter quod inter tibias alterius transeat et ante genu applicetur et quod supra faciem cadat: oportet autem quod illam tibiā nostram nimium extollamus.

Regula versutiarum electiorum et de apprehensionum mutatione.

Cap. x.

De autem versutie superius annotate saltem quousq; de latere mentionē fecimus omnes secure sunt et proculdubio possunt quibusq; fortibus debilibus dextris: atq; alijs innitti. **A**lie enim versutie aut modi armandi periculosi sunt exercentibus. **D**um vero armatur vel offensio fit vt plurimum vtilius est nos defendere q̄ hostis industriā cum alia simili nostra dirimere: quoniā ipse i vno pede nostro armabit: et si nos alterum a terra subleuamus sepius discrimen erit. **Q**uapropter debemus nos ab alterius impetu dimouere: et deinceps procurare: vt ex nostra industria eum prosternamus. **N**on est autem amplius pergendum siue ex aliqua apprehensione insistendum nisi tātum quod semel: aut bis quelibet istarum versutiarū fiat: et quandoq; non omnes eo magis dum videmus aduersarium illuc conseruatum pergere. **E**st enim salubrius apprehensiones vbi alter minus scit adinuenire: ibiq; eum cōstringere.

De modo vniuersali: atq; particulari quo in armis vti debemus.

Cap. xi.

In omnibus armis eodem modo psequendum est sicut dum ad palestrā devenimus: aut ingredimur presertim vbi retro pedem applicamus: vel ipsum euitare volumus. **N**āq; hec industria docet effugere seu deniare latus quod hostis vult percutere: et quod nos etiam proijciamus vel offendamus vbi minore pre parationem habet. **Q**uod si partem aliquam discoopertam dimittit in ipsam est ruendum: atq; inuadendum: quāquam primus ictus plerūq; curtus: ac breuis esse debeat quodāmodo socium irritando seu cō mouendo. **S**ecundus vero ictus extensus est agendus.

De ense sepius bonus est reuersus vel manu dextruz ex eo quod nimium attingit ac satis tuto fit. **A**ttamen postq; sit retrosum attrahendus est pes: et quod iterum manus antierius cum puncta redeat: tum quoq; semper aliter q̄ hostis ambulare debemus. **A**gendo ictus nostros communiter leues: ac sepius aduersantis manum prosequendo dum alia pars indiscooperta ostenditur.

De ludo aze ac de quibusdam ictibus in eo principalibus.

Cap. xij.

Quelibet arma ihastata seu fustē cōtinēs d; sicut aza vel triuspis tractari dū ipsaz infimā partem aut antierius porrectā ex calce apprehēdas. **I**ctusq; agēdi qbus i leuata vel i principio docēdi vtimur et hi saltem principales sunt. **P**recedēte aut manu dextera d; cū dextero pede ad feriendū p ptez superiorē ingredi eodem instāri cum pede nostro ad anteriore prem redeundo et quod calx aze nostre veniat ad feriendum in pede vel tibia aduersantis: et hec omnia vno: et eodez tempore fienda sunt: sed si per inferiorē partem inuadere volumus caput cooperire ac deniare debemus: et quod ictus extemplo ad feriendum caput alteri^o ascēdat. **S**imilr d; pte sinistra ludēdū seu decertādum est: et nōnunquam in vna parte si gnandum: et ad alteram irruendum: et pro maiori parte cum punctis aze tangere debemus. **M**artellus enim siue pars obrusa omnino in rebus fortibus valet ad signandum vel percutiendum. **S**ed ad decertādum meliores sunt acuti cuspides. **A**ttamen vtile est in quocunq; ictu quem agere voluerit cum calce aze nostre in faciem eius iacere corpus nostrum ad superiorē partem alliciendo.

Quo ad nostrum idiōma loquentes vnamquāq; armorum speciem nominamus armiam: q̄uis ipsam particulariter assumamus: sicut enim animal quamplures species animalium comprehendit: et quod

liber particularē per se animal appellatur itidem de armis dicere possumus quoniam non potest esse gen^o quin species sub se comprehendat: oportet autem speciem similem esse generi in quantum a genere depen- dentiam habet: quam vero regulam observando ensē quandoq; armaz vocabimus: pariterq; alias armorum species tamen iuxta latinam linguam arma armorum declinetur: & in plurali duntaxat inue- niatur: quia quo ad normam latine lingue heteroclitum est.

Qualiter daninosum sit nos firmos manere dum armis decertamus. Cap. xiiij.

Sepissime periculosus est firmiter manere considerado d̄ reparatione ictus aduersarij cū arma nostra quapropter debemus p̄te corporis nostri que in maiori periculo versat̄ tegere ac deuiare.

De ludo ensis duarum manuum. Cap. xiiij.

Per viam ensis duarum manuum armis quoq; curtis vel breuibz luditur & ludus ipse i leuata vulgariter nominata consistit: que intelligenda est pro primis ictibus quos docere v̄l adiscere incipimus: quinquaz potissima causa sit corporalis exercitij & plures ictus ac giros armis agimus. principaliores ta- men ictus de ense duarum manuum sunt duo ascendentes quos vulgariter montantes appellamus. si au- tem ex dextera parte sunt in primo ictu pes dexter inchoare debet ad se mouendum ingrediendo cū ascē- dente vel montante, secundo statim cum reuerso aut manu sinistro reuertendo ex parte sinistra ascendendo vel caput ense cooperiēdo. **Est etiam vtilissimum dum ostentamus nos cum ascendente insultatu- ros & per eandem viam puncta infligenda est. Brachia vero nostra erecta atq; anterius porrecta restare debent & hoc tutum est dū offendimus ac nos ipsos defendimus. Plicatis enim i aliqua parte brachijs periculum in iisdem occurrit. **Similiter de sinistro latere duos manureuersos facere oportet vt ascen- dant: aut quod postremus descendat cum alio ascendente ex dextera parte contra manum aduersantis re- deundo aut cooperiēdo nostram altiozem partem. **Primus manusinister adeo bonus est cum vno pede ingrediendo sicut cū altero: sed vltimus pes rectus ingredi debet: atq; exire. **Si vero ambos reuer- sus: vel sinistros cū dextero pede agimus hoc est intrando ad faciendum ipsos: primus passus breuis esse debet: vltimus vero longus: semperq; vtile est in vna parte ostentare & ex altera aggredi quod vtiq; suf- ficienter fit dū in primo ictu ensē aduersarij tagimus. **Beinceps oculus per inferiores locum ad manus al- terius cum alio ictu reuertendum est: quoniam vltimum ictus qui ascendunt descendētibz obliunt. **Est desuper cum fidente veniendo quāquā nos prius tangamur sepius illum: qui inferius remanet adiun- gimus: quia lacertis dissolutis ex superiori parte venientibus maxima vis fertur: quam obrem cum pauco ense vel puncta debem^o illos accipere: q̄ huiusmodi ict^o in brachio suo directo faciūt: i quo quidē tempore corpus nostrū ad posteriorē partē deuari atq; implicari oportet. **Cuspis autēz arme nostre debet superius respicere vbi nulla erit pelta defensibilis seu repabilis i sinistra manu & sic deficiēte capitis tegmie sepe ict^o inferius venientes periculosi sunt atq; euitandi. **Alio tñ armā nostrā tangente ex templo ex alia par- te reuertendum est: quod nepe hostis deceptiones dimouet: & expellit: atq; detrimentum affert. **Ple- runq; bonum est per vnā prem dissimulare & per aliam inuadere nutādo cum corpore ad alteram prem: & armā dimitteudo in loco: ad quem nos percurrere volumus: tamen quod arma in eodem loco quo pri- us maneat: taliter enim citius attingimus. **Quotiescunq; alius temptat seu quidpiam agere vult aliquantulo personam nostram anterius: ac posterius: & per transfuersum motum sumus. **Manus autem nostra plerunq; in contrarium manus aduersantis euenire debet. **Stochate aut puncte facte in ingressu per inferiores partes omnino meliores sunt: in regressu vero per superiores. **Si vero volu- mus cum aduersario coniungi primitus cū sinistro ictu: & sinistro pede ingrediendum est: & pariter quod illico cum manu directo: atq; cuspide pes dexter antecedit: & in eodem instanti vel cito oportet nos ad si- nistram partem deducere cum manu reuerso q̄ ascendat.**************************

Uix potest is: qui ignarus est de ludo ensis duarum manuum oportune manum tutari nequidem sibi: & caput nisi ludum a se: siue tricuspidis scierit. **Et de aza comuniter vtile est iactum cum par- te marcelli committere & cuspide ferire. **Quod si alius egredi voluerit bonum est cum calce: seu puncta****

inferiori ob stare retro: vel ex transverso saltando.

Quoniam modo arma pro defensione esse debeat.

Cap. xv.

Si armam defensibilem in manu sinistra habemus iuxta corpus nostrum collocanda est. Nihilominus dum insultare volumus: aut insultamur prolonganda est manus sinistra quantum poterit ad associandum dexteram.

Quales arme eligēde sint ad cōflictū fortium viroz & quales ad debiliū.

Cap. xvi.

Contra validos homines pauca arma & leuia atq; spaciola loca sunt eligenda. Et si debiles homines sunt: aliter capiendus: quibus debili salubrius sit precanere ne fortis secum coniungatur absq; maximo eius detrimento pariq; modo is: qui fortis est aduertere debet: ne debilis aditum effugiendi habeat: & cum omnibus: qui omnino parum sciunt operiendum est quousq; aliqua eorum membra detegantur. Quidam enim sepissime inuituntur ad hostem ferendum vel tangendum in loco armato seu disarmato: & hoc precipue faciunt qui audaces ac rudes sunt: idcoq; positus ante istos membris nostris armatis ictus sui exonerantur: & tunc facilius est posse inimicis nocere.

Semper in principio reuersum siue manusinistrum adducendo super pede sinistro eundem est in trasuersum tendendo. **Manu** dextrum vero & puncta super dextero latere: & pro vastatione: vel obstaculo decet eodem pede retrocedere: & ictum per inferiorem partem iacere.

Qualiter reparare debemus cum longam armā contra breuem: aut si breuem tenemus contra longam.

Cap. xvij.

Armam longam contra breuem capiēdo oportet quotiescunq; committimus duos ictus agere quorum vnum superius: alterum inferius: & cum quolibet recolligenda est manus: atq; caput quod aliquantulo corpus retro pendeat ob causam quod si aduersarius armam nostram cum sua deuiaret: & nobiscum coniungi vellet semper cuspis arme nostre ei obuiet: & quando ipse vellet ad ingrediendum cum vementia conari pedes nostri aliquantisper retrouertendi sunt. Attamen prosequendo eosdem ictus quos iam diximus agere debemus quod valde adiuvat aduersus quoscunq; impetose crassantes. Et si nos breuem armam continemus alterius arma: vel ictus est deuiandus: vt in longum transeat: & tunc ad hostem appropinquandum: & promptitudo in his omnibus esse debet communiter: dum quispiam furibundus accedit: possumus armā reparare & secū iungi a latere nos deuiādo: quod tutius ē dū armati sumus.

De ludo pugionis.

Cap. xvij.

Ludendo cum pugione quamplures apprehensiones manuum: ac pedum sunt: & he versunt principales: quibus etiam in palestra vtimur: dum ad conflictum appropinquamus alterius manus est assumenda: nostraq; deuianda quin apprehendatur. Quod si hostem prosternari volumus bonum est retum pedem: & manum nostram in pectore eius imittere: aut in brachio vbi pugionem ducit festinatim ferire: & cohibere quin effugere queat. Et si ictus adducimus super brachio: & aduersarius cum suo: brachiū accipit nostrum aliquantulo lapsare oportet: & cuspidem pugionis in altum extollere: & per inferiorem partem ad tangendum hostem redire: aut manum nostram supra manū eius firmare: Et quod pugio noster anterus veniat manus hostis abscindendo. **Si** vero ipse cum puncta reparare vult ad faciem suam reuertendum est: & per quācunq; partem ingredi vult armam nostram: aut brachium capturus diuertendus est pes noster antecedens ad posteriorem partem: & in illo momento alius ictus per alteram partem fiendus. Quocirca difficile erit aliquem posse nostrum pugionē eripere pariterq; in ceteris alijs armis agere oportet. Nā firmiter ad altercandum manendo cito potest quispiam iacturam ac detrimentū recipere: & hanc regulam obseruando difficile erit quod nobis nimium nocere valeat.

De modo iaculandi siue proijcendi.

Cap. xix.

Cum aliquid cum brachio proijcere volumus ad metam: in quam pedem firmare debemus cū impetu: ac velocitate deveniendum est. Expulso tamen iaculatoque telo ocius post ipsum cum corpore nostro exeundum: et sursum directe tendendum: ac super dextro latere pergendum: et quod brachium nostrum quantum poterit in altum porrigatur simul cum vibratione: et nimia expeditionis celeritate: atque rigore.

Iste autem modus iaculandi in sublimi ad eijciendum in longum optimus est. Sed dum contra hostes proijcitur melius est parumper in dextero latere brachium declinare.

De modo proijcendi vectem.

Cap. xx.

Aectis fere subitus brachio eijci debet ut ascendendo vadat: et ferme equaliter in signo pedes sunt collocandi. Pes autem dexter simul cum vecte preire debet: et voltam seu girum maximum ac celeriter fieri oportet dum corpus reuoluimus: et quod rigidum fiat penitus anhelitum retinendo.

Qualiter lapidem paruulum proiecturi simus.

Cap. xxi.

Ad proijciendum paruulum lapidem siue volatilem: quem in lingua hispana volanderam dicimus: et in hoc iactu inter omnia alia nimium supra latus: vel ad brachium dextrum declinare oportet. Necessesse est autem prospicere ne super pede vel sinistro latere eamus: hoc enim agit ne telus in transversum vadat.

Modus proijcendi lapidē siue saxū grossius que hispano idiomate schina appellat.

Cap. xxij.

Schina seu lapis grossus ex superiori parte humeri est eijciendus exantiendo: et prolongando brachium quantum omnino possibile erit: quumque lapis extra manus vadit oportet nos super genua preferri in sinistrum declinare ne post lapidē eamus quod in hoc modo proijcendi pedes firmiter manere debent.

Quo pacto equestres lanceā iaculari debeamus.

Cap. xxiiij.

Iaculando dum equestres sumus in primis staphis: in quibus pedes firmamus equales esse debent: et non quod una longa: et alia breuis: tamen quod corpus nimium super sella ad proijciendum reuoluatur: et cura fortissima: atque stricta maneant: namque aliter est in periculo cadendi: et eo instanti quo lanceam vult expellere assurgendum est super pedes sistendo: et brachio sursum manente ex eodem loco lancea: siue telū expellatur ne ad collum equi: vel ad sedendū supra dunes vadat.

De exercitijs currendi.

Cap. xxiiij.

In cursu: aut modo currendi vis nostra in pectore collocanda est: et semper attēri esse debemus quod totum corpus in altum subleuetur: et in anteriorem partem tendat ita quod frons super punctis pedum recta linea eueniat: et in terra dumtaxat puncte pedum ponende sunt aliquantulo tendentes ad exteriores partes: intelligas summitates digitorum pedis dextri ad dextram partem: et sinistri ad sinistram. longi ac veloces habendi sunt passus: tibieque subleuande ipsas per genua plicando et brachia sursum porrecta ire debent. Manusque aperte: et extense siue correpte deportande sunt: Ab illo minus quod digiti inter se astricti. Sic enim vires ad altiores partes extollimus. Plerumque vero in cursu una astricta corrigia lumbos cingimus: atque astringimus: ut vires in altioribus partibus maneant quanquam nobis aliquid de anhelitu auferret taliter quod corrigia tantummodo in breui cursu adiuuare potest: quandoquidem in longum detrimentum protrahit. **A**tile autem ad currendum dicimus esse collum extensum attollere. Tunc enim necessario alia membra extolluntur: et alleviantur: sed si collum in se recolligimus. ceteraque

membra attollimus tota persona fortior redditur: et non adeo leuis. **C**um vero cum alio currere voluerimus semper primus passus est in toto cursu principalior. Ideoque fieri debet longus: et quanto citius poterit.

Quo pacto vnus pedester cum equestri currere queat.

Cap. xxv.

Si quis pedester cum equo currere volet per stapham capiendo necesse est: vt corpus suuz supra manum in quantum quierit exoneret pedes in altum eleuando ad hoc quod locum habeat faciendi longos passus precedendo tibiam equitantis. Tunc enim equus ducit nos tanquaz de incontro: et sic valde iuuat: et si corpus pedestris restaret retro post tibias equitantis nihil in cursu durare potest eo quod velocitas equi attrahit ipsum festinatim ad precipitium.

De modo saltandi: et tripudiandi.

Cap. xxvi.

Saltatio et tripudiatio in se non nimiam artem continent: sed duntaxat continuationem: atque exercitium experunt. Precipuum tamen est: vt homo seipsum quantum poterit in altum efferat: et vbi cursus interuenire debet oportune: ac suribunde eunduz est: et in saltu totum corpus superius eleuandum: atque extollendum.

Tripudiare hispano idiomate voltare vocatur: ab Italia vero voltizare quod idem est: et merito voltare appellatur a volta originem habens. Sed quia in lingua latina girum siue voltam habemus non incongrue voltare possumus dicere: aut vero voltas agere.

De quibusdam voltis: seu giris: qui in sella sunt.

Cap. xxvii.

Cum super equo: vel sella salire: aut tripudiare volumus: vires in pectore nostro recolligende sunt: et dum subleuari incipimus: opus est quod velociter per ipsum girum transeamus: et pedes alti sicut caput in gyrum ire debent: quando ipsum agimus: vt corpus equaliter super sinistro brachio voluatur. Nam si corpus ad vnam partem potius quam ad aliam declinat: non irret penitus ita vt deberet: neque vbi firmaretur cum gratia remaneret. **Q**uod si nos equaliter super brachio firmamur volta circa conatus: vel rigorem resultat tanquam rota que in dimidio axem possidet. Unde absque labore girare videtur: et tunc maximam gratiam habet. Si vero magis ad vnam partem quam ad aliam declinat magna esset difficultas adducendi rotam. Et dum aliquem girum agere volumus magna vi et reuolutione in principio subleuationis inniti debemus: et brachia rigida: aut sine implicatione sunt tenenda donec volta perficiatur.

Qantum in quolibet exercitio bonus animus preualeat.

Cap. xxviii.

In quocumque exercitio bonus animus adiuuat: et timor impedit: et ob hanc causam dum tripudiamus huiusmodi regula respicienda est: ac si in terra plana saltarem: tamen non semper idem signum: quod volumus: attingamus. Nihilominus via incepta in eunda est: donec vis sustentari poterit: et in quibusque giris maxime in illis: quibus aliquis nos obseruat ne cadamus personas nostras debemus ad finem iam assumptum dirigere. Consilium enim nouum in via captum in omnibus fere exercitijs inutile reperitur. **C**um vero super equo voltare volumus manus dextera supra sellam vehementer percutere debet: et quod tota persona iunctis pedibus recolligatur vbi cumque ipsos ponere volumus: et eodem tempore totum corpus est erigendum. Et si in sella sedemus aperiende sunt tibie: et corpus subleuandum tantuz quod brachia firmemus: atque rigidemus: vt super ipsis possimus totum girum pertransire.

Regula satis utilis in modo girandi.

Cap. xxix.

Tandem in hoc exercitio tale regulam semper memorie mandare debemus. scilicet quod quasi in equi altitudine transeant

pedes caput: et similiter bustum adeo altum: ut extensa brachia. quonia in gyris non decet brachia plicare: nisi quod superius porrecta: ac rigida sint: et semper nobis cōperit hanc fantasiam in quacūq; altitudine aut imo habere: et interdum super dextero brachio: et quādoq; sinistro firmari debemus secunduz varias reuolutiones: quas facuri sumus: utpote per vias qua caualcatam: vel equitaram agimus: tunc in manu sinistra vis ponenda est: que quidem equitata: siue caualcata nil aliud est q̄ in sellam intrare. Et eo modo quo fieri solet media pomata: et tota pomata etiam ad dimidiam moxam: et totam moxam transeundum est: Attramen per voltam stabillis ex quo stapha pendet remontata: ac tota mania peregrina: et galearia sunt fiende. **O**portet autem in his vltimis nos attentos esse ad ponendum omnes vires in manu dextera dum hos giros operamur: et paucam vim in manu sinistra: et hic pugnus dexter iusta sinistram manum ponendus est: et pauca reuolutio siue videata cum corpore est agenda. **N**az precipue in his euolutio nibus totum corpus in altitudinem subleuari oportet.

Quanta vtilitas emanet dū scimus reducere secretū vnius scientie ad aliam. **Cap. xxx.**

At imaginor nemo magnus: et preclarus magister erit cum vna dūtaxat facultate nequidem cum pluribus nisi prius scuerit secretum vnius scientie ad alterius vtilitatem reducere: et pro habenda hac scientia minime maximus labor erit dummodo recte considerare voluerimus. **Q**ui enim in altitudine saltum peragit cum suam ad anteriorem partem dirigens facile antierius ire potest. **S**i quis vero in sella rafa aut paruos arciones habere cum ratione equitat: sub pauca continuatione valebit ad equitandum sellam arcionatam: vel dicamus altos arciones possidentem. **Q**ui autem per solam viam continuationis aliqua arte vtuntur semper noui aut indocti cum maxima suorum membrorum defatigatione remanent: et pro iisdem erroribus euitandis iam nos initio huius libelli instruximus omnes ludos armorum ad ludū azc: siue tricipidis: atq; ensis duarū manū esse reducendos: et hec duo arma sub paucis ictibus exposuim⁹.

De quibusdā industrijs: qbus vti debemus vt possimus ab aduersarijs cauere. **Cap. xxxi.**

Est equidem difficile cognosci omnes deceptiones: quas ferunt qui nos inuadere volunt: quoniam deceptores diuersimode aggrediuntur. nōnunquam cum paucis: ac teneris verbis. atq; illatis muneribus in quacūq; parte sese placidos ostendentes: et quicquid nos volumus laudant donec ad foueam nos cōduxerint. **A**lij simplicitatem: et lenia verba ostentant: **S**ed in modo dicendi varie possunt intelligi: et indies differenter. **Q**uidam vero volentes manibus contumeliam inferre colores diuersimode immutant: variōsq; corporis actus cōmittunt et videtur continuo rem nouam velle exordiri. **N**on enim videntur in seipsis aliquam quietem habere: taliter dum prope pinguem hominem manemus. **Q**uod videtur nos sentire haud secus: q̄ iuxta homines pinguem manentes sentimus: hi enim proditores in seipsis anhelitum retinere videntur: et duri atq; intemperati ambulant. **E**um autem deceptores defraudare volumus: aut ipsos facillime comprehendere oportet: quod boni simus ne alius censeat nos de versutia eius considerare: et est blandities in membris ostentanda: ac dissimulatio: quod a nobis non videatur.

Quanta vtilitas sit complexiones cognoscere: et detrimentuz ipsas ignorare. **Cap. xxxij.**

Habita de complexionibus cognitione maximam vtilitatem resultare dicimus: quoniam secundum ipsas homines a natura varij ac differentes sunt in membris: et operationibus: quo quidem scito opus est etiam membra nostra exercitata esse ob hanc causam: quia dum vident membra aliorum moueri ipsamet laborem: vel detrimentum sentiant: et vadant aliter: q̄ aliena veniunt: aut ad reparandum vbi maioris periculum videmus. **Q**ui autem nescit complexiones recte cognoscere pariter: et exercitia nequit super iisdem omnibus respicere: si denum aliquis inesset respectus sciremus verum remedium assumere: nam scientia oculis et membris assiduam vigilantiam inducit. **L**icet enim corda obliuiscatur ex consuetudine oculis decernimus quascūq; personas: et inconuenientia: que adducere possunt.

Qui in se possidet id: quod alij occupare cupiunt: necesse est semper inuigilet: ut ipsum conseruet.
Qui se obseruare debet: et causa dissimulationis seipsum deserit suimet homicidam esse dicimus.

Nemo se ad maximum discrimen infert dum certus est non posse partem principalem ipsum dimo-
 uentem assequi.

Qui nescit volentes sibi iniuriari ab omnibus precaueat: nam paucis labore membris securitatem: at
 q3 animo quietem impendit.

Imbecilles animo causa formidinis in crudelitate: atq3 impietate excrescunt.

Qui alijs pacem prebet: iniuste aduersitatem patitur:

Nullus est adeo religiosus: si gubernationes aliquam habet: qui omnino sit exemptus inuidia.

In quibusq3 conuentionibus verum est dicendum: ipsumq3 obseruandum: at ubi decertare solemus:
 quisq3 potest cunctis fraudibus vri: quum talis inter nos sit conuentio.

Quidam sunt: qui habita regula decipiendi in pugnis eandem normam in omnibus negociationi-
 bus obseruant quod nequaquam sine maxima contumelia: et blasphemia fieri potest.

Circa res quas facturi sumus conditiones cultus nostri obseruare debemus dum ad effectum deue-
 nimus: et quia in quibusdam de fiendis deceptionibus conuenimus: et in alijs vero non: iuxta hoc pri-
 mum semper ambulare debemus.

Bum enimus: aut vendimus: mutuo damus: vel accipimus: seu dum aliquem sequi debemus: aut
 ipse nos: In alijs quoq3 huiusmodi pactionibus absq3 aliqua versutia vel deceptione semp sincero mo-
 do procedere debemus. In certaminibus autem aliter se habet quum talis inter nos conuentio fuerit.

No e reprehedendus qui multa scit: s3 qui doctrina male vri: quapropter scire i ludis: aut plijs necessa-
 rias oino industrias adducere apud oes est comedabile dummodo pactiones non dirumpimus.

Turpe est scribere de industrijs: in quibus pessimi adiscere possunt deterioraq3 perpetrare valeant.
 Attamen nostra intentio scribendi pro bonis: et non malis esse debet.

Bum viuimus: aut scripturas pre manibus habemus: possumus omnino tutari quin ad pessimos
 perueniat. Sed post obitum: non nostrum est agere: quin alij ipsas perlegant: tamen si dum scribimus de
 bono considerantes nullum onus habemus.

Non omnes scripture sunt a malignis hominibus celande. Sed industrie duntaxat: quibus decerta-
 re: ac plura mala perpetrare possumus. Artiste enim peiora: q3 alij agere possunt.

Honestius esse dicimus quod pessimi pro bonis utilitatem habeant: q3 iusti causa malorum patian-
 tur. Quamobrem bonu non est abscondendu bonis: numendo aliqua partiuncula malignos esse capturos.

In hoc loco assignado differentia inter exercitia membrorum: et exercitia intellectus proprie quodam
 conuine proverbium adducere quimus: ita dicens saltem iuxta vulgu. Omnia probate: et que bona sunt te-
 nete: nos vero in hac prima ppositione longe aliter sentimus: et credimus cu mete inuatores huius pro-
 uerbij coueniri. Quonia nullus homo sane mentis tale preberet consilium: quod omnia absolute capra p-
 bennus: nisi ea que bona sunt tantum: nam inter omnia alios homines occidere accidit: atq3 nos ipsos sus-
 pendere pedes: et manus amputare: venenum bibere: contra maiores parentes iniurias afferre: aliena fur-
 tiue subtrahere: et bona nostra in manibus predonum ponere: que opera nullatenus probanda sunt: immo
 penitus fugienda.

Quamobrem dicendum est omnia bona probate et que optima sunt tenere: mala
 vero nunquam sunt probanda et sic in casu nostro exercitia membrorum bona sunt: tamen non optima
 ad exercitia intellectus comparata: sed quia bona saltem in positiuo gradu dum iuuenes sumus exerci-
 tiji membrorum vri possumus: utpote currere: saltare: proijcere: equitare: et similia de quibus in hoc libro
 aliqua dicentur. verumtñ duz de optimis operibus negociamus: atque penitus comendabilibus: in omni-
 bus temporibus per hanc vitam: et per altera de laboribus intellectus capiendum est: et cum hec durabilia
 sunt recte dicimus omnia bona probate: et q optima sunt tenere: videlicet dum iuuenes estis etiam exerci-
 tia membrorum quandoque agite: sed tanquam perfecta labores: intellectus tanqua fundamentum tenere.

Prologus de Complexionibus.

In libro de cognitione hominum de quibusq; cōplexionibus extense pertractauimus: et ob hanc causam hic solum aliquid succincte de quattuor principalibus complexionibus explicabimus: nāq; habita de istis noticia cito alie complexionēs intelligentur: Corpus enim continens duas complexionēs fere equales in eo factiones: atq; opera ambarum qualitatum habebit: et sic corporis qualitatem in tres vel quattuor equales complexionēs diuidendo hec pro earum noticia recta est via: quē admodum videndo vnus hoies qui caput aliquāto grandiusculum: et carnosum possidet: et tibiae: ac manus subtiliores: q̄ proprio colerico comperat: tunc asserimus fere equaliter de colera: et sanguine sortiri. Quod si loco sanguinis phlegma esset corpus vtiq; carnosius: ac magis tenerum fieret. **E**t si melancolia in secundo loco esset tunc corp⁹ durius: ac maioris ossis.

De aptitudinibus: et factionibus membrorum sanguineorum.

Cap. xxxiii.

Sanguinei vero has factiones habent. faciem videlicet que ad magnitudinem: et mediocritatem tendit aliquanto carnosiusculam maxime respectiue ad ossa sua: et etiam in longitudine breuē. Caput neq; magnum: neq; paruum. Collum bono modo grossum. humeros extensos vel longos ad partem brachiorum. Musculum brachiorum: et crura tibiārum grossa genua: et cubitus inferius graciles respectiue ad superiores partes crurum: et musculorum. Manus vero curtas: et tactui teneras: punctas digitorum duriusculas atq; strictas. **P**almulas manus parumper grossas: et carniū plenas. sed respectiue ad molliēciem manū oēs alie carnes: siue mēbra duriciē pandunt: et aspectu siquidem pulchre. Color vero inter album et rubrum cum maiori illustratione q̄ quispiam alterius complexionis: bonam habent pronunciatōnem: Vocem tamen scabrosam: aut asperiusculam.

In quo officio sanguinei valeant ad proprietatem sue nature.

Cap. xxxv.

Sanguinei accomodati sunt in quacūq; re subtilitatem: ac velocitatem manuum experente: utpote ad chirurgicam artem consoxiam: ad pulsandum cythara: et ad seruendum in mensa: tum etiam ad scribendum brusandum: aliaq; huiusmodi exercitia cito transeuntia: Scius vero quacūq; rem colligunt. Ita ro tamen ipsius secretum adinueniunt. non enim dilatare intendunt eorum intellectum ad varia: atq; profunda discernenda: Quoniam suapte natura non est magna in eis constantia: et sic non tantum rememorāt: ut recte discernere queant ea: que indagant. qz quū primum reperiunt occupantur. **M**emoriam vero comperentem habent licet optima videatur: Quādoquidem cito recolunt de eo cuius sunt recordaturi. **A**t parum ad suscipiendum laborem attendunt. placidiores sunt in principio: q̄ in medio: et sine. **P**aucam enim stabilitatem: et constantiam obseruant: et dum infirmantur pauco tempore magnam iacturam patiuntur: quorum tamen egritudinibus facile mederi potest: si cito subuenitur. **V**elociter in breui spacio currunt: Sed quod locis currendi aliquantulo accliuis sit: similiter in modo saltandi: et tripudiandi valent: quū hic nimia promptitudo requiratur: quacūq; armam bene proijciunt: tantoq; melius quanto lenius telus fuerit quoniam in pectore: et musculis brachiorum iuxta magnitudinem suorum corporum magnā grossitudinē sortiunt. Quapropter facillime labores eijciēdi tollerant queūt. **M**an⁹: et lacertas subtiles tenēt: et sic vibrare: vel excutere possunt. Fortitudo aut atq; animositas eoz ē in principio: nihilomin⁹ cito trāscūt.

De colericis: et aptitudine suoz membrorum.

Cap. xxxvi.

Colerici faciē subtile: ac paucā in ea carnē possidēt: collū in mediocri grossitudine: s; lōgitudine pl⁹ q̄ mediocri: ac neruosus ē. **H**umeri infimi: vñ ad ptē inferiorē tēdēt. **M**usculi brachioz respectu grossitudinis lacerti: aut cubit⁹ inferi⁹ subtiles sunt. **C**rura quoq; gracilia respectu tibiāz. **M**an⁹ in lōgitudine mediocres: et optiē diuise magis ad duriciē: q̄ ad molliciē ptēdēt. **P**almes: seu vole manū fermei grossitudie cū alijs pib⁹ eq̄les. **B**urices eaz paulo magis in vna pte: q̄ in alta l; aliquāto magis in pūctis digitorū. **A**lia mēbra placida sunt tactui. **P**edes sicuti: et man⁹. **H**ec at regula in oib⁹ pplexionib⁹

observatur: et secundum istam regulam ex manu pes diiudicari potest: et ex brachio tibia. Lumbi vero: et cinctura cum extremis brachiorum: et tibiurum partibus conformantur hoc est cum lacertis: et tibijs. Et quoniam colerici has tres partes fortes habent cum ipsis maiorem vim faciunt quam cum alijs totius corporis quia ubi cumque maior quantitas siue grossities ossium nervorum: et carnum inheret: ibi maiores vires extant.

Quomodo colerici cognoscantur.

Cap. xxxvij.

Colerici pallidum habent colorem presertim in facie licet dum elaborant meliorem: aut vivaciorem ipsum ostendant. Locutio eorum in exprimendo debilis est: vox autem suavis: et nudi manentes in membrorum factione ceteris prestant: optimam inventionem habent quanquam initio aliquod impedimentum demonstrant. Constantes sunt in quacunque operatione: et quocunque genere gubernandi: aut impetrandi gentibus. Astuti sunt: ac vigiles paulo plus in una arte quam in alia adiscunt: et ex hoc pre ceteris apti sunt ad lucrandum causa temperantie anhelitus: et paritatis membrorum intelligas: quod paulo fortius unum membrum: quam aliud. Adiro modo subijciunt: et tolerant arma: currunt saliant: et proijciunt plus quam mediocriter. Ad vero melius per planiciem: quam in alia dispositione terre operatur. In quocunque magisterio quod facere intendunt ubi discretio: ac temperantia conveniunt magnam habent aptitudinem sicut in modo edificandi ac decertandi. Non sunt nimie memorie eo quod ad tot partes dilatantur: ut tot observare nequeant: et etiam: quod videtur posse per seipsos dicere quicquid ab alijs possunt adiscere: aut saltem magnam partem: tamen in modo inquisitionis de facili preterita inveniunt. Rarissime infirmantur: et de facili curantur. At dum infirmitas in membris radicata est vix unquam distrahi aut expelli poterit non quod carnes inobedientes sint: ac dure ad suscipiendam medicinam nisi quia iuncture: et temperantia istius complexionis fortissime: ac iuncte sunt. In quo quidem tempore non sinunt quod medicamine iuncturas penetrant. Hone conversationis sunt cunctis temporibus melius tamen in medio: et sine quam in principio qui dum irascuntur furiam impetuofam ostendunt. Sed cito ad quietem revertuntur.

De complexionemelancolica: ac de formatione: quam membris impedit. Cap. xxxviii.

Melancolicos proprie robustos appellamus. Nam qui alterius complexionis sunt quam plures labores ob varias causas perpeti queunt. Melancolici enim a natura vel innata duricie fatigant: et hoc modo cognoscunt. Caput habet magnum: ac rotundum: facie vero alta per tempora. In maxillis os maximum: et subleuatum: collum grossum: et curvum siue breve. Numeros latos: et anterieus declinantes. Pectus tamen latum: et non rotundum: sed tabulatum. Brachia curta: atque convexa: quod ab hispanis esteuados appellatur. Crura: et musculi brachiorum grossitudinem sortiuntur: et de genibus: et cubitis ad infra inter colericos et sanguineos grossitudinem possident. Per cincturam: vel lumbos mediocritatem habent id est neque grossam: neque subtilem manus fortes: grossas: breves: ac valde duras. Est autem grossitudo: et latitudo ipsarum per palmulas: et vole profunde: solide: ac durissime: puncte digitorum in tenuitate inter sanguineos: et colericos. Pedes per punctas ad interiorum partem voluunt. Tibias vero curvatas sicuti: et brachia possident presertim per ossa malliola: et etiam crura. Carnes vero tactui asperrimas. Signum vero principale ad cognoscendum melancolicos est quod in tangendo ipsos appzime rigidos: ac duros invenimus ferme: ac si iuncturas non haberent: qui in quocunque loco tetigerint omnes vires suas immittunt. Coleram habent inter nigrum: et viride: vel cum rubore intermixtam. Pronunciationes vero: et voces fortes iunctas: atque asperas.

De operibus melanolicorum.

Cap. xxxix.

Melancolici non sunt adeo fortes: quemadmodum eis apparet: nequidem ut in opinione populi feruntur: et quod non sint adeo fortes veluti aiunt palam fit: quia dum ipsos experto tenemus non ea vim: que antea videbatur ad invenimus: quam in tangendo ipsos videtur nos aliquod marmor mouere: quod ab eorum distemperantia causatur: quapropter ubi se plicare incipiunt: non inveniunt locum in quo firmari queat donec

ad terram veniant. Nam sicut lignum aridum se habent quod maximam duriciem tactui indicat: et duris applicari incipit torum laborem diu impendi ipsum preterit. Quod si viride lignum extraxisset ad plures partes reuolui posset: et cum defatigatione rumpetur. Qui vero talis complexionis sunt maximum pondus subleuant: et res graues duras: ac curtas proiciunt. Saliunt mediocriter et parum currunt: bene tolerant labores absque magna sensatione. Sunt magis proprii aliorum iussis: quam ad imperandum alijs. Ad manendum in castris: vel in castris: atque obsidiis: tum prospera: et tum aduersa fortuna ceteros superant. Non enim valde asperum est eis in terra facere: et ad dormiendum cervical lapideum applicat: nec delicatarum rerum apparatus nimium existimant. Non sunt apti ad prefecturam quam non nimie perspicacie sunt imo a natura hebetes: et paucam artem adiscunt: et quamuis adiscerent nescirent eam recte ad aliquam conclusionem applicare: tamen in quibusque rebus que paruo ingenio sunt melancholici boni sunt: et bene sine arte luctantur. Est durum pati ab ipsis quicumque iactu ram serio: aut ioco decernendo. Optime retinent memorie quicquid semel didicerint. Nam quemadmodum in eis difficilis est aditus: ita pariter et exitus. Quocirca boni iuriste sunt atque apti ad fodiendum: et rumpendum lapides: et ad deportandum onera. furiosi sunt et causa duricie cito agunt: Sed non tam cito ut sanguineis: nec ita tarde ut colericis. constantia eorum talis est qualis duricies dum non ponimus ipsos in alia aduersa parte fatigantes sunt. nam licet in eis vires diminuantur duricies remanet. Maxima est eis contrarietas quod tarde sentiant omnia egritudinum primordia.

De pblegmaticis: et suorum membrorum proportione.

Cap. xl.

Pblegmatici capita et facies magnas continent: atque carnosas. Colla eorum plus tendunt ad extremitatem longitudinis: et grossitudinis: quam ad mediocritatem: humeros sufficienter latos brachia longa. Musculos paulo grossiores lacertis. Manus in longitudine magnas: et per totum carnosas: ac teneras. Punctas digitorum latas et molles. Manuum vero latitudo: et mollicies fere equaliter per omnes partes extenduntur: et carnes aliorum membrorum similiter ad molliciem tendentes: sed non sunt tactui placide: per circumferentiam siquidem lati sunt: aut parum succinci. Crura: et tibiae longas: atque indistinctas habent. Pedes maximos: et carnosos colorem aliquanto albiorem sanguineis pronuntiationem satis claram: et minimum pigram. vocem autem sparsam: et grossam.

De operatione pblegmaticorum.

Cap. xli.

Pblegmaticos in omnibus rebus quas facturi sunt tardos esse constat: maxime in primordijs. Sed longius opus prosequendo cum meliori dispositione reperiuntur. In cursu: et saltatione: ceterisque operationibus lentis: ac tardis. Declinata loca ad operandum perunt in saltu: et tripudiatione inter omnes alios infirmi sunt: longa arma iaculantur. Non sunt ad patiendum nimium calidum et frigidum ita quod nullam extremitatem ruboris continent ad iubendum alijs accomodantur: dum vero eis iubemus tarde agunt. Que memorie mandant optime retinent: pluries tamen legunt antequam discant. Appropriati sunt ad telonarios questus: ad sutoriam artem: aliaque huiusmodi eorum vero egritudines absque impetu adueniunt: quas per aliquot dies absque sensatione maxima tollerant. Huius enim complexionis tarditas non prebet locum: ut cito egritudines per omnia membra ruant ubi magnum tormentum causari queat propter organorum occupationem. nec cito curari possunt: quia quum in infirmo tardi sint: sic etiam in sanando se habent. Causa enim que egritudini obstat: sanitatis quoque remedium impedit: et licet non ocius adminiculum eis inferatur: nequaquam exempro magnum periculum immineret. Conversatio eorum satis bona. Sed tarditatis causa sepe numero rediit parit. Aires autem: atque animus paulatim: et sero eis adueniunt.

Quo pacto quisque conformetur elemento: de quo maiorem partem assumit. Cap. xlii.

Quemadmodum ignis cum promptitudine in altum ascendit: et cito cursum suum perficit homines pariter: atque alia sanguinea animalia eadem proprietates possident. Factiones enim membrorum altas: ac munitas in superioribus partibus tenent: et citi in operibus sunt: tum quoque in pauca distantia deficient.

Primo.

De colericis.

Cap. xliij.

Sicut aer ubiq; temperatus: ac bene diuisus est: licet in plano sit aliquantulo fortior: ita et colerici teperati: ac bene diuisi. Magni anbelitus sunt: et membra bene vndiq; partita possident: quibus aliquantulo in inferioribus partibus maiori fortitudine vigeant: et per planum operentur.

De melancolicis.

Cap. xliiij.

Terram dicimus duram esse: et intemperatam grauem: atq; grossam pro cuius similitudine melancolici duri distemperati: et crassi ingenij sunt.

Dispositio pblegmaticorum a quo elemento appropriata.

Cap. xlv.

Aqua lenta est et mollis atq; in longum paulatim tendit: et in parte inferiori: ac declini decurrit. Et non aliter de pblegmaticis asserimus. Quonia tardi et molles sunt in suis operibus: et decliua magis appetunt: semperq; aliquatenus defessi videntur.

Qualiter cum quolibet nos habituri simus penes complexionum varietate.

Cap. xlii.

Hic aliquid dicendum est quo pacto cum vnoquoq; nos obseruare debeamus ad proprietatem sue complexionis: quod vtiq; in quibusq; rebus intelligitur: vt aduersus eos victoriam nanciscamur. Semper enim eas partes assumere debemus que nobis sit prospera: et alteri aduersa: et ita facilius hostem superare poterimus.

Quo pacto cum sanguineo decet in quocunq; exercitio operari.

Cap. xliiij.

Sanguineus in principio operandi maximam flagrantiaz: et velocitatem affert. Quamobrem decet aliquantulo operari donec vires eius declinent. Sanguineus enim causa promptitudinis: et celeritatis confestim ad quacunq; discoopertam partem ingreditur: cito tamen impetus preterit. Dum vero deficit procurandum est vt secum iungamur: quoniam debilis est tibijs: ac lumbis: quia dum in deuiata apprehensione manet: videlicet per manus brachia: aut collus satis offendere potest: quandoquidem suas maiores vires in pectore: et muscularis brachiorum continet: per lumbos vero paucas. Ita quod secus ad brachium bipartitus deueniendus est. Conuenit etiam quod hec norma in armis obseruetur in cursu vsq; ad centus passus velociter transit: et loca accliuia petit: et suus contrarius est prebendo ei longus cursus: et quod descendat in iaculatione per duos: aut tres ictus ad vltimu posse suus attingit. Quapropter ad plures proijciendus ponenda est sibi conditio. Et si ad vires manuum deuenire oportet initio spatiosa loca: et tandem strictra sunt indaganda.

Quoniam modo cum colericis sit operandus.

Cap. xliiij.

Si cum colericis aliquas vires operamur procul seu deuiati ire debemus causa quod maiores vires in tibijs: lumbis: et lacertis: quibus in reliquis membris habent ideoq; secus vni damnosus esset. Tempus autem pugnandi cum colericis postquam ad conflictu deuenimus nec abbreviare nec prolongare possumus. Nam fere semper vno: et eodem modo manent licet in principio videantur quoddam ante oculos obstaculum habere. Unde in quocunq; instanti ipsos inuadere oportet pariterq; ab eis nos cauere: et spatiosa loca cum eis eligenda sunt per planiciem melius: quibus per alia loca currunt ita quod in oppositu debemus eis breues cursus: atq; decliues impendere. In proijciendo secundus proprietates exposulant tela in duricie longitudine: et grauitate potius ad extremitatem: quibus ad mediocritatem tendentia per planiciem iaculari volunt: et in quinque: vel sex ictibus fere ad omnes eorum potentiaz attingunt. Necirco in magno numero ictuum aut in paruulo est cum eis proijciendus.

Melancolici quavis in modo operandi veloces non sunt: tamen quomodolibet maxima in eis durities inuenitur. Quocirca temperate est eis insistendum. que quidem contrarietas maior: ac potissima aduersus eos habetur. Non est propter duriciem cum eis coniungendum. et etiam ex eo quod plerique eorum magnam vim continent: Tamen si paucam industriam: et agilitatem habeant. Tandem stricto modo manendo pauca eis ars sufficit: Tuz vero in his strictis apprehensionibus non potest libera agilitas inhiberi. Sed procul vel in apprehensionibus brachiorum manendo maior scientia: atque agilitas operari potest: ira quod cum melancolicis perutile est a longe: ac temperate decertare in modo currendi breui cursu indigent: et precipue per accliuia loca: quamobrem ad eorum contrarietatem cursus longus: et per decliuem locum ponendus est. In iaculando breuia ponderosa: ac dura tela: et accliuia loca querunt contra quos oportet plures ictus imponere et cum astis: vel fustibus longis teneris atque leuibus.

Quonam modo cum phlegmaticis nos habere debeamus.

Cap. l.

Phlegmatici in principio operandi paucas vires possident: et tanquam relaxati sunt: et itidem nos cum eis aptitudinem nostram ostendere debemus. Sed in operibus velocissime est concludendum: scilicet quod vires nostre exemplo ponatur: causa quod minori negotio ipsos capiamus. Sic enim videtur quod nihil sentiant ita quod tanquam inexperti labantur. Et si pluries ipsos tangimus in qualibet temptatione cauamus quod aliquatulo in viribus crescant taliter quod gradatim adeo in viribus crescunt quod difficile est ipsos amplius conuinci quemadmodum in primordiis videbatur: Quonia in quocumque prolixiori exercitio aliquanto melius se habent: et cum eis ad strictum coniungi perutile est: Quia plerique omnes magni sunt: et quia lenti possumus omnino per inferiores partes ingredi. Nam dum ad propinquas apprehensiones deveniunt non possunt se tantum tutari: ut omnes vires suas irrobozent. In armis huiusmodi discursum faciunt in decliu: seu in descensu. longo cursu indigent: et propter contrarietatem breuis: et accliuis via querenda est. Ad brachium: siue proijciendum accomodatior est eis hasta longa: atque tenera: et per decliuia loca: ac per decem aut duodecim ictus vltima: que possunt proijciunt. Pro cuius rei contrarietate tela breuia: et rigida sunt accipienda: et quod in duobus: aut tribus ictibus proijciatur.

Quomodo secundum varietatem corporum diuersimode operemur: et qualia arma: et loca ad conformitatem diuersorum hominum eligenda sint.

Cap. li.

Si homines carnosum sunt in principio proprii sunt: tamen si confestim declinent: Et econuerso sentient dum est de his qui magnis ossibus: ac nervis fortiter sunt. Nam ossa: et nervi in principio paruum ostensionem agunt. Verum vero fortes reperiuntur. In quocumque actu: aut modo decertandi viribus perutile esse dicimus cum fortibus loca dura: lata: et spaciola eligi cum paucis armis: et vestibus ne firmiter apprehendere queant. Tuz debilibus autem locus arcus: angustus: atque tener ponderosus. et succinctus: siue stricte: ut apprehendendo eos manibus valeamus ad conducendum ipsos: et cum illis: qui parum sciunt ita ut cum fortibus operari debemus: cum dextris autem: siue artem habentibus eodem modo quo cum debilibus.

Qualiter vnusquisque qualitatem sui elementi de quo maiorem partem sue compositionis accipit decertaturus accedens prosequatur.

Cap. liij.

Modus dispositio: et tempus in quo quisque validior cum meliori animo: atque agilitate reperitur facillime cognosci potest: omnes enim qualitates suorum elementorum secretantur: et quoad istam normam ordinanda sunt armorum certamina primitus sanguineos ponendo eo quod nequeunt ex improviso inuadere: causa quod nil de viribus suis nequidem de dispositione deest: in quo siquidem acquiescere debent quousque ad principale opus deveniant: et sic raritas deveniendi ad conflictum aliquam partem suarum virium aufert: verum et enim in quocumque homine deficientibus viribus animus pariter declinat.

Qualiter hic aut in modo decerrandi melancolicos in secundo gradu ponamus. Cap. liij.

In hoc bellico conflictu melancolici debent secundo loco poni: aut prope sanguineos: quibus parum veloces sunt: at vero membrorum durities magnum fortitudinis robur initio infert: et ideo habent oportunitatem resistendi sanguineorum promptitudinibus: tum etiam offendiendi in aliorum tarditatibus.

Qualiter in tertio loco ponendi sunt colerici ad incundum certamen. Cap. liij.

Colerici ad capeffendam pugnam tertium locum expetunt: namque in principio aliquantulo impediri inveniuntur: quanquam optime dispositionis sint. Sed cum illa occupatione: que eis tanquam velamen innata est initio melius est paulisper morari. Quippe quod in videndo aliorum certamina vires sue roborantur: cum qua etiam mora: et quod ratio ipsos concomittatur potiusque si alterius complexionis essent bona est sibi in principio aliqua mora: hi volunt corpora sua aliquantulo agitari antequam ad pugnam deveniant.

Qua ratione in pugna phlegmatici sunt ultimo loco ponendi. Cap. liij.

In quouis certamine phlegmatici ultimo loco esse debent: quandoquidem nimiam motum agunt priusquam in eis vis dispositio: atque animus roboretur: que omnia simul insurgunt: ita quod cum corpus invalidum reperitur non potest proprium contentum operandi ordinatum assumere. Quapropter licet vires phlegmaticorum adeo magne essent: quemadmodum sanguineorum: cum in principio tanquam soporati sint oportet membra sua frequenter exercere: antequam ad principale certamen deveniant: et dum exercitati difficile est quod vincantur: quoniam superantiam: quam sanguinei in primo impetu contra phlegmaticos tenent postremo phlegmatici contra sanguineos habent.

Qua ratione scitis aliquibus artibus nonnulli eas quotidie exercere debent. Alij autem raro ob variarum complexionum conformitatem. Cap. liij.

Omibus quidem utile est aliquam artem adiscere: Abilominus est aliquibus saluberrimum membra continuo exercere: alijs vero non. Sanguinei postquam aliquam artem sciunt pauca consuetudine indigent: ut de omnibus: que didicerint recordentur: et cum agilitate ipsa agant: et si ea que sciunt continuarent valde eis obesset eo quod per nimiam vehementiam: vel promptitudinem sepe res dirumpunt dum frequenter hoc modo laborant. Colerici satis expetunt exercitium in suis artibus: nam facillime possunt labores tolerare precipue ubi exercitium ab eis primum impedimentum aufert quod colerici a natura habent. Melancolici parum necessitantur ad disponendum assidue eorum membra quandoquidem sufficientem promptitudinem durities prestat. Phlegmatici frequenti exercitatione indigent: quoniam assiduus labor aliquantulo promptiores ipsos reddit: tum etiam ex eo quod ubi maior necessitas exquiritur vires immittunt: et ex nimia continuatione non possunt sua membra deustare: quia nunquam totis viribus in aliquo puncto: aut loco innituntur.

Quatenus unumquodque animal aliquam habeat monstrationem a natura tributam de sua levitate: ac fortitudine: atque illo quo est aptum. Cap. liij.

Si inspicere: et speculari volumus factionem a natura in quocumque animali positam ad proprietates illius ad quod quilibet species inclinatur: aut dirigitur hac via facile cognoscemus inter particularia virtus speciei quis membra habeat ad levitatem appropriata: utpote ad currendum saltandum: quis ad firmiter manendum: quis ad lucrandum: et quis ad iaculandum: et sic per varia exercitia discurrendo: nam licet lucratio communiter cum levitate tendat ad multum iaciendum ea: que levia sunt brachia extensa esse debent: et quod admodum directa quod stare nequit si homo in primo gradu non accipit magnam partem colere: In secundo sanguinis: et in tertio phlegmaticis. Sed pauca esse debet: et in huiusmodi corporibus

maior est temperantia: quæ leuitas. At tamen in cõmuni luctatio cum leuitate protendit: et ad propositum nostrum de varijs animalibus redeundo natura aliquatenus animalibus super terram nutritis ad ambulandum dedit quatuor pedes: aut tibias fere equales in longitudine facione: et grossicie: et homini omnino cum magna differentia. Idcirco in homine dicimus tibias: et brachia: Licet in hoc quaternario numero nos cum brutis conformemur. Sed homo ex inguine vsq; ad calcem: siue fontem pedis habet vno tertio plus de longitudine quæ brachium vsq; ad pulpeculam manus: et bruta sicuti canes: aut equi solum de cima parte longiores habet posteriores tibias: quæ anteriores: aut tibias: quæ brachia in grossicie. Nos itidẽ valde dispares sumus de tibijs ad brachia: et bruta fere equalia: quãuis ipsa aliquatenus fortiora brachia: et nos multo grossiores tibias: quæ brachia. Non tamen intelligas quod absq; legitima causa sit tanta varietas distributa: dato quod natura: aut diuino precepto homo capite sursum elevato ambulare debet: et bruta antè extenso: atq; supino: vt tam elatis ancis: quæ humeris: et virisq; partibus cõmuniter cum capite equalibus. Unde conueniens erat quod brachia: aut tibie anteriores tam alte essent: aut cum pauca differentia sicut posteriores. Quum assidue: et equali bilance sint tantam corporis quantitatem sustentature. Et quoniam cõmuniter bruta magis fatigant cum brachijs: quæ cum tibijs natura eis aliquatulo fortiora dedit. Sed quia homo totum corpus continuo super tibijs sustentat natura: siquidem prouidit ad faciendum ipsas brachijs grossiores: atq; longiores: et sic quõuis vellemus naturam nostram contrafacere tãquam bruta ambulando magnum laborem inuenimus: et tandẽ paruum nobis proderit: habemus multo grossiores tibias: atq; carnosiores in nostra quãtitate persone: quæ aliquod aliud animal ad suas respectiue. In magnitudine pedum: et manuum cetera animalia in proportione persone nostre excedimus. Tãcõsi quedam aues rapaces magnos pedes: ac manus habent: quibus se adiuuant: et homini propter suorum pedum: tibiarum: et musculorum magnitudinem nullum animal bipes cum magna quantitate equiparandum. In brachiorum aptitudine valde superamus cetera animalia. De tibijs autem non tantum maxime cum manibus propter magnam digitorum distinctionem varia officia peragimus: que a nullo alio animali fieri possent. Leuia animalia subtiles tibias habent: paucum ventrem: et amplos lumbos: musculos vero subleuatos: aut in altum reollectos: et graciles siue asciutas tibias: non magnos pedes: neq; manus magis super longo: quæ super rotundo respectiue ad grauia animalia. et hac regula possumus in particularib; cuiusq; speciei nos obseruare. Unde homines qui subtiles: et asciutos habebunt pedes: ac tibias musculos subleuatos longiores ex plante pedis forcatu: quæ ex forcatu ad summitatem frontis paucum ventre: et amplo pectore: aut humeris leues erunt: quiq; grossas tibias: et lacerta ponderatiores. Verum tamen ad firmandum pedes: et ad apprehendendum manibus validiores erunt.

Qualiter animalia optime proportionata cito egritudines sentiunt: atq; eis resistere possunt: et quod aliter disproportionata animalia agunt. Cap. lviij.

Naturalem regulam esse cognoscimus quod corpora bene organizata cito aduersitates: et egritudines sentiunt: et etiam ad resistendum ipsis valent. Qui vero male proportionati sunt aliter agunt: nam neq; in breui sentiunt: nec quidem possunt deinde longo tempore detrimenta: atq; incommoda tolerare.

Cõmuniter videmus qualiter animalia debilis complexionis parũ comedunt: et ieiunare nequeunt. Sed que fortẽ ac robustam cõplexionem possident: dum volunt multum cibi assumunt: et fami quoq; resistunt.

Debiles vero: aut non recte organizati: nec multum comedunt: nec famem tolerant: et hic rationabile videtur posse debiles cum infirmis comparari. Egorantes enim vna vice parum cibi assumunt: assidue tamen ipsum experunt. Infirmitas autem nil aliud est: quæ debilis: aut cuius membra in confusione versantur: quam quidem difficultatem a natura omnia animalia male composita habent.

Differentia inter sanos: et infirmos a natura.

Cap. lix.

Cognitio naturalis inter sanos: et infirmos accipi debet: vt in alio libro diximus vbi de claris: et occupatis cõplexionibus tractatur: nõ enim dicimus natura infirmum eo quod aliquo membro mancus sit: nisi quando infirmitatibus subiicitur: quod per naturalem cursum: vel ab accidente veniant: tamen si quelibet cõ

plexio a casu periculum reperit. Infirmi- tates vero: quas quodammodo naturales passiones vocamus: non accidunt omnibus complexionibus equaliter. Quanto enim minus digna materia veluti terra: & aqua ta- ro magis egritudinibus subijcitur: & etiam vnaqueq; melior aut peior temperata est iuxta dispositionem in qua inueniebantur patres: & elementa dum generantur: & hinc accidit sanos esse aliquos de infima ma- teria sortitos: quoniam patres sani: atq; integre etatis erant: tunc quum ipsos generauerunt: & aer qui in eo puncto decurrebat: aut regnabat auster vel fauonius: & etiam ostenditur solem: & lunam non fuisse i op- positione: nec in coniunctione. Nonnulli quoq; appellant infirmos illos: qui non adulti sunt: & senes itides: ac debiles. Sed quo ad veritatem non possumus recte hos infirmos appellare quous adueniente infirmita- te facilem ingressum contra ipsos habeat. Culpa enim eratis: & non corporis est. In egritudinibus acci- dentalibus non ponimus aliam regulam: quia sicut iam superius assignauimus cunctis hominibus acci- dit: nisi quod citius sanant: & a maioribus periculis euadit illi: qui agilioris: ac fortioris coplexionis sunt.

Quomodo magna sit difficultas ad cognoscendum personas eiusdem coplexionis. Cap. lx.

Magna difficultatem esse dicimus ad cognoscendum differentiam inter duos eiusdem complexio- nis: quia quous essent duo homines ferme equaliter colerici: & quod similiter alie tres complexionones seque- rentur. Magna tamen ibi disparitas reperiretur. Unus enim promptior ac leuior in agilibus corpora- libus: alter vero magis intellectum sortitur. Et hec pars siue cognitio non posset adeo distincte ascribi: vt cito cognoscatur: nihilominus facillime possumus ipsam visualiter edocere: quoniam vnusquisq; in seipso quandam demonstrationem habet de promptitudine duricie: aut mollicie sua: sicut dum aliquem coleri- cum cernimus in se promptitudinem demonstrare: & recollecta membra seu breuia: ac dura super illo quod simplicibus colericis datum est: hic autem similiter intelligendum est quod fortis: ac satis promptus erit in acribus membrorum. Et si alter etiam colericus quandam in se suauem temperantiam ostendit ac su- per se manere absq; dilatactione: aut recollectione suorum membrorum: potest nimitu admodum in intelle- ctualibus: alijsq; corpori competentibus valere. Quauquaz non sit adeo promptus: nec leuis in principio. Si vero ostendit se habere membra dilatata mollia: & satis carnosa in operibus intellectui competentib; prestat potius: qm in agilibus corporis.

In qualibet complexione sunt nonnulli: qui bonum aspectum habent: & isti aliquantulo rigidi videntur: ac distemperati respectu pulchritudinis eo quod multo maiorem quantitatem melancholicie: ac plegmatis assument: qm in factionibus suorum membrorum ostendant: hoc est dum eos prima facie aspiciamus. Quu autem aduertimus omnino voces eorum sparsas cognoscimus tanquam de plegmate sortitas: & duras ad similitudinem melancholie. In factionibus tamen quemadmodum colerici esse videntur: licet in colore aliquantulo magis rubri. Sed dum voluuntur aut plicantur duriciem demonstrant: & in his quoq; aspi- ciendum est quis magis: & quis minus has proprietates ostendat: & hoc modo de quacunq; complexio- ne considerari oportet. De autem disparitates: aut similitudines varie accidere solent iuxta dispositiones patrum: & elementorum quando generati sumus: & secundum qualitatem terre ex qua hanc generationem accipimus: quia penes hanc frigiditatem: caliditatem: altitudinem: humiditatem: aut siccitatem sumus sa- ni: infirmi: fortes: aut debiles.

De aduertentia quam homines habituri sunt: dum ad generandum filios operam dant: vt habiles nascantur. Cap. lxi.

Quia natura oia aialia que habilia mebrorum sunt super alia eiusdem speciei: atq; generis extiman- tur: maxime adhibenda est cura in tempore generationis: quod patres i pspera valitudine sint: vt filij na- scituri eis assimilari queat. De similitudine vero in bona: siue i mala parte nil dubitat. Sed de bona q; rendu est. Et vt facilius a quocunq; ea: que dicimus agnoscantur: nonnulla exempla in brutis sepe nume- ro visa adducemus: vt in capite alterius omnes doctrinam capiamus: qd si volum; facile erit. Dumodo rationale natura nostra assequi velimus. Exempla siquide talia sunt. Coringit sepe animalia siluestria: & domestica simul in coitu generatiois incurrere: vt anseres: anates: & sues fetus: siue filij: qui nascuntur: qua- nus i domibus nostris: & iter boies nutrant: p tota vita quandam vmbra: seu instinctu siluestrem obseruant.

Quoniam seniores et fortiores tantum sunt: quam si de patre et matre domesticis nati. **Q**uanuis hec animalia eiusdem speciei sunt solum quia sicut masculus est syluester: et femina domestica: filius observat semper aliquam similitudinem patris sylvestris: atque fortem: unde fit quod omnes sues domesticos devincit: ubi plenum exemplum capere possumus ad cognoscendum quomodo homines: et mulieres se habere debent ad propagandos filios: dum simul concurrunt. **N**am si patres senes sunt semen distemperatum apponunt: et ita filii intemperati nascuntur: et cito senescunt: si iuvenes patres: propagationes debiles oriuntur: si infirmi filii quoque: non intelligas sub ea infirmitate patrum: nisi inhabiles: et ad infirmum prompti. **S**ed hec dimittam: et ad alias veniam expositiones: que secundum exercitia: et cibos: quos assequimur causant.

Nam si patres in ocio degunt et abundantiaz ciborum accipiunt filios tanquam porcos pure domesticos generant: quoniam nil de fortitudine nil de habilitate in eis apponunt de vera habilitate loquendo. conuersabiles: aut ad doctrinam capiendam apti esse possunt: dummodo patres curiales: aut in conuersione suavi multorum hominum dediti sint: ut principibus: et quibusdam alijs magnatibus hominibus contingere solet: quia quanuis maximam quantitatem ciborum assumant: et tanquam ociosi in motu membrorum maneant quia assidue de conuersandis pluribus hominibus diligenter intelligunt: filios bone indolis generant ad capiendam doctrinam promptos: tamen de raro fortes si patres ociosi manent: aut in locis clausis: vel occupatis: quoniam ita principes veluti alij homines: ita membra sua: si volunt exercere possunt: tunc vero filios fortes: atque habiles generabunt. **N**am etiam rustici qui pigri sunt filios etiam pigros generant: et rudis conuersionis: nam sperma eorum nimium inhabile est: et tanquam syluestre circa conuersionem. quoniam dum membra nostra habilia: atque sana manent: omnia que in his membris sunt similiter se habent: unde fit quia membra repleta ciborum: et ociosa sperma rude: atque impurum producant. **N**e quidem inferendum sit quod exempla iam de brutis posita de varijs speciebus simul occurrentibus ad coitum intelligatur veluti de asino: et equa: sed quod in vna sola specie similes diuersitates non contingunt tamen quod sues syluestres: et domestici eiusdem speciei sint probatur: quoniam filios: quos simul generant: etiam generant alios: et id quod de patribus diuersis in specie nascitur non potest filios generare. **E**t hec est potissima regula ad comprehendendum absque ambagibus ea animalia: que de vna: et eadem specie sunt: et que de diuersis.

Ita prosequendo animalia diuersa in specie dummodo habeant sexus accomodatos ad concurrendum in actum venereum: simul filios generare possunt: preter hominem: qui non potest generare nisi cum specie sua. Sed ad propositum dum animalia varia in specie generant filium: inhabilis est ille ad generandum: et quod oritur de ansere domestico: et syluestri: et quod nascitur de sue domestico: et syluestri sunt apti ad generandum: unde constat porcos syluestres: et domesticos eiusdem speciei esse: et per hanc viam discernendo facile agnosci potest qualiter omnes canes de vna: et eadem specie sint: quoniam dum in coitu occurrunt cuiuscunque generis sint: id quod ab eis nascitur etiam filios generat. **C**irca dispositiones locorum ubi filij propagandi sunt animaduertendum est: quoniam omnia animalia tam plante: quam sensuata nimium de dispositione locorum in producendis fructibus cognoscunt: et non tantum aspiciunt principium natiuitatis: aut ubi generata sunt: immo etiam dubitationes ubi indies transmutantur: gratia exempli. deducimus equum: et equam de hispania ad galliam postmodum generant filium. equus qui in galliam generatur: et nascitur quanuis ab equo: et equa hispanis nunquam ita bonus seu habilis exit veluti si in hispania generaretur: et filij: qui deinceps ab illo filio generantur: adhuc debiliores sunt: in quo exemplo animaduertere possumus de locis ad filios generandos appropriatis.

Signa principalia ad cognoscendum homines: qui solent pingues fieri.

Cap. lxxij.

Signa breuiora ac principaliora ad cognoscendum homines: quibus periculum pinguescendi imminet: tria esse videmus: quorum primum est quod punctas digitorum subtiles habeat sicut quod puncte dure: ac solide fere tanquam in temperate: aut liscie: vel solide: et tactui insipide. **T**ertium est quod homo valde tenuis sit in quacunque etate ipsius accipimus faciem solidam: aut exteras pelle habet ut vndeque plena videatur sine rugis: quod enim temperata effigie possidet seu in modo submisso quamquam plena carnis sit non pinguescit in albo saltim in quantitate. Sed hic habebit summities digitorum potius latas molles: ac temperatas. hec enim est causa quoniam pinguescat illi qui dum paruli sunt crassi dicuntur: et postmodum attenuati: et alij: qui in adolescentia subriles erant: et cum tempore pinguescunt. **Q**ui

vero in tenera etate sciuit ipsoz p[ro]siderare cū iisdē p[ro]ditionib[us] quas hic ponimus cognouisset q[ui] pingue fieri debebat: z q[ui] attenuari: aut seq[ue] illud mediū: q[ui] i iuuetute iuxta p[ro]plexionū p[ro]prietatē ostēdebat.

Regula ad facilius cognoscendū quis magnā memoriā habeat.

Cap. lxiij.

Ad cognoscendū de facili quis magnā memoriā habeat absq[ue] aliquo p[ro]lixo fundamento tres principales partes sunt respiciende: quarā p[ri]ma est quod caput rotundū sit: alium: z per tēpora subleuātū: secunda quod frontē magnā vel in anteriori parte superciliozū eleuatā. Tertia vero quod per omnia membra viuacitatem cū duricie ostendat ita q[uo]d in his magnā memoriā sortitur: z quanquam non nisi vnā istarū habeat semper sufficientem memoriā continebit cuiuscunq[ue] complexionis erit: hec enim signa p[ro]mptā melancoliaz: aut bene temperatā denotāt: z quod sanguis ipsam assequatur.

De p[ro]prietatibus: que augent: aut minuant memoriā.

Cap. lxiij.

Omnes homines: qui dure complexionis sunt in memoria crescunt ad similitudinē duricie seu melancolie. Relaxato tamen corpore memoria in eis debilitatur: z in suauitate: atq[ue] in uentione crescit. Neq[ue] hic recte relaxatum dicitur nisi aliquantulo mollificatum: seu temperatum. Considerandū est etiā qualis hec duricies sit quoniam si aliqua persona turbata: vel occupata est cuiuscunq[ue] cōplexionis tarde concipiet: z paucā memoriā habebit. **Circa** memoriāz hominum: z ingenij p[ro]mptitudinem: tarditatem atq[ue] in uentionem quemadmodum de actibus ipsorum membrorum ad extra uidimus ab intrinseco considerandum est. Sicut enim melancolicus integre vel rigide ambulat eodē mō memoriā eius se habet licet nō uelox sed ualde uerentia. **Sanguinei** uero in capiēdo ac dimittēdo citi sunt in actibus membrorum: z sic talis est eozū memoriā: **Colerici** temperatores: z cōmunes ad quoscunq[ue] actus: quocirca eozū memoriā semper in uentionibus discurre videntur. Sed paz obseruat ea: que inueniūt. **Pblegmatici** i p[ri]ncipio: z sine suoz operū tardi sunt: pariterq[ue] i memoriā: ex quo talē similitudinē adducere possimus inter memoriāz ita dicēdo. **Melancolici** uidentur quicquid accipiunt quodāmodo marmoza in scribere. **Colerici** in tabula. **Sanguinei** in papyro. pblegmatici uero in tela.

Quali paucā reminiscētiā possideāt illi quos dicim[us] eē magne memorie. Cap. lxiij.

Illi quos magne memorie esse dicimus: paucā reminiscētiā habent tametsi de aliquibus minimis uerbis recordātes: deinceps totū capitulū i mēte narrēt. ubi uero oīūz uerboz obliuiscuntur uident ferme post ipsa hostiū obserare. Ideoq[ue] oportet sere tāquā ex nouo redire ad adiscēdū illud q[ui] p[ri]us sciebant. **Alij** uero nōnulli: ut colerici minus retinēt: q[ui]s i toto obliuiscant de aliqua p[ri]us nota facultate dū incipiunt narrare historiā: uel materiā recordant: aut i memoriā uenit: alias illā sniam intellexisse: q[ui] ut plurimū quoddā uestigij: siue signū restat d[omi]no q[ui] p[ri]us didicerāt. hic autē quo ad similitudinē dicimus taliter memoriā se habere: sicut q[ui] aliquod uulnus i mēbris nostris patimur: q[ui] q[ui]s nobis uideat sanos eē: semper aliquod istarū remanet i quo uulnus erat: z p[ro]pterea si cicatrice aperire uolumus facilius ē: q[ui] si alias non fuisset scitus locus ille: z similiter memoriā nostra se h[ab]et: quoniā lz de illo: q[ui] scimus obliuiscamur: i memoriā t[ame]n aliquod uestigij remanet: aut dexteritas: p[er] quā facili redigimur ad illud q[ui] olim sciueram[us]: q[ui] ad alias facultates: de q[ui]bus nullo tempore ueritatē habuerimus.

Qualiter p[ro]siderāda sit d[omi]na iter spēs: z spēm sicuti iter vnū hoīez: z aliū. Cap. lxiij.

Quē admodū iā i plurib[us] locis d[omi]na iter p[ro]plexiones hoīez tractauim[us]: ita pariter p[ro]siderādū ē de vna spē animalū ad aliā. Quēdā enim spēs g[en]eraliter magnā partē d[omi]na p[ro]plexione assumūt: z quedā de alia. Hec quoq[ue] uarietas circa diuersas puīcias crescit q[ui] i hispania: aut grecia vniuersalr multū d[omi]na cole ra: z sanguine animalia accipiūt. **Galli** uero germani: atq[ue] hūgari d[omi]na pblegmate: z melancolia i maiori p[ro]te sunt p[ro]positi: z et si diuersas spēs accipimus q[ui]s i eadē puīcia sunt: vna earū multū melancolie acci

pit sicuti: et versus: alia vero de colera ut leo: et similiter in alijs speciebus sequitur secundum varias regiones: et animalia differentiâ assignando: et per huiusmodi viâ cibi salubriores sunt: ac potius temperati in vna patria: quàm in alia: et sic carnes sanguineorum tenere: ac subtile sunt. **C**olericorum asciute: vel cum pauca humiditate: et temperate.

C Melancholicorum dure: atque grosse phlegmaticorum vero molles: et sparse. **C** Preparata coria animalium colericorum solida sunt: et pauca crispeditis: et in se maximam spissitudinem ostendunt. Accirco diutius: quàm alia durat. **C** Coria sanguineorum liscia: aut solida: et subtilia. phlegmaticorum mollia: et sufficenter grossa: tamen distanata. **C** Melancholicorum autem grossa: et crassa: et crispeditio in quantitate grossa: aut collinosa.

C Qualiter considerande sint animalium factiones utpote ubi longe: et ubi breues esse debent: et quo pacto similia membra mensuranda sint. Cap. lxxvij.

C De communi consuetudine animalium factiones aspiciamus volentes cognoscere an fortia: debilia: graua: leuia: ac magni: vel parui anhelitus sint: et prosequendo de eiusmodi conditionibus: que via optima est: quibus complexionones distincte non cognoscamus quandoquidem ex longa consuetudine generatur talis habitus nobis ostendens: que factiones significant fortitudinem: et que debilitatem. Nihilominus utilitas emanat de cognoscendis complexionibus. Quippe quod in quacumque complexione aliquatenus membrorum varietas reperitur: et tamen in operando conformantur: dum de vna complexione: aut parum discrepant. **C** In cognoscendo per consuetudinem aliqui inveniuntur ad concedentem perfectionem effusi. verumtamen difficile est perfectam haberi cognitionem de animalium robore: debilitate leuitate: aut grauitate si eorum complexionem non cognoscimus: aut ratione vndique dimetri scimus. Unde mensuram fortium: ac temperatorum inuenimus esse propriam colericorum animalium factionem: aut multum in sua compositione de aereo elemento assumendum. **C** Si gnium fortitudinis in quocumque animali quem admodum in alijs partibus dicimus est: quod longum sit de gropa: aut ancis: et in quoquomodo demissis hoc est: quod non sint alti gallones: nec super gropa in modo canalis: nisi quod medium ancarum sit altius: quàm in aliqua alia parte: et in modo equali: vel decliuu veniat dependendo altitudinem usque ad unum. **C** Et ubi longa gropa semper pectus est longum. pectus enim ad ancas correspondet: et ubi ance: et pectus est longe necessario cinctura: aut sellare curtum: seu breue: et si curtum de sellari: et de pectore: et ancis longum: sequitur quod forte: et huiusmodi quoque temperata animalia. **C** Aduerte tamen quod etiam sunt quedam animalia melancholica: et multum de terra assumentia: curta de sellari: pectore ampla: atque ancis fortia pro vno ictu attamen distemperata sunt: et ista sunt breuia de tota persona ancis pectoribus sellaribus: vel cincturis: et ita de alijs membris. Sed colerici solum de cinctura sunt curti respectiue ad alia membra. **C** Ubique quoque curta anca maxime si ossa quadrilium alta tenet: aut multum subleuata debilitatem: ac distemperantiam significat. **C** Valde aduertendum est super alia parte quam maximopere principalis sit: hoc est: quod pectus bellatoris equi: ac similibus animalium esse debet super ea figura: qua est pectus auis: quod in anteriorem partem dirigatur: et acuiatur ita quod habeat multum de tergo: vel spina per medium spatularum eunte usque ad spinam pectoris: et parum comparatiue de vno latere ad aliud. **C** Et de hac factione sunt fere omnes colerici. **C** Attamen sciendum est quod aliqui sanguinei: aut sanguinei phlegmatici melancholici pectore valde anterieus subleuato: et concavis spatulis sortiti sunt fere quod spina anterieus erga pectus ponatur: et summitates spatularum: aut origo brachiorum retro gredi ostendunt. Quocirca similes homines: vel alia animalia etiam sunt pandi: vel insellati de cinctura hoc est lumbis infirmi ad partem ventris declinando quorum vero nullus ad proportionem sue magnitudinis accipiendo est fortis nequidem magni anhelitus: aut laboris: quoniam de magno anhelitu: et magno labore conuertuntur: aut idem sunt. **C** Tergum vero: vel spina non debet esse concavum: nisi ferme equale cum summo: vel cartilagine spatularum. Et hoc modo valde distat ex tergo ad pectus nequidem conuexum esse debet. Omnes enim gibbosi ad monstruosam similitudinem tendunt: et hi curtum habent collum: parum de persona dispositi sunt: quibus sufficientem fortitudinem haberent. Nos autem non dicimus de tali altitudine tergi: nisi quod directe vadat: ac parum super alto comparatiue ad alios homines tanto quod non tendat ad monstruositatem: qui quibus velint se erectos ponere super spatulis fixi esse videtur: et quod collum super pectore de necessitate cadere vult: et illi quos in hoc loco comendamus licet de consuetudine: aut voluntate faciendi cum tota persona: aut cum solis spatulis anterieus tendant pene inualcati quotiescumque se suble-

uare volunt: directi manent nullam humiditatem: neq; nuditatez super spatulis. hi quoq; collum satis longum habent penes eorum complexionem. **C** Et quod maior fortitudo sit habenti magnum spacium posterioris spine ad punctam pectoris: q̄ vnus lateris ad alterum rationabiliter ostenditur: naq; omnes magne vires: quas agimus sunt eundo per directū ad anteriore partes: vel retrocedendo: nec vlla magna fit super latere taliter: quod factio in longum directa ex tergo ad pectus vadit super extenso anteriori: et ampli de latere ad latus: aut de humero ad humerum in transuersum fortitudo vadit: vnde oritur de necessitate talis differentia: vt quando cum lancea: vel palo punctim per directus iacimus quod magnū ictū suffert absq; q̄ frangatur. **C** Si autem ex transuerso percutimus: cito rumpitur: ita quod homines: qui longi sunt ex tergo ad pectus vim per directus agunt. Quiaq; amplius de humero ad humerū per trasuersum. Unde necessario sequitur meliorem esse factionez in longum directam supra pectus: q̄ de humero ad humerum. **C** Babilonius dum ponenda esset vis per transuersum: aut super latere dicendum est: qd̄ qui ampli sunt de humero ad humerum magis appropriantur. Attamen ista factio longa ex spatulis ad pectus potius hominibus: q̄ alicui alteri animali est utilis. Totaz enim vim ferme supra pectus agimus: quoniam in altum subleuati inuis: et alia animalia anteriori super quatuor pedibus protensa adeo quod vim quasi equalem per omnia membra capiunt. Tamen in cunctis animalibus hec factio est magne fortitudinis signum. **C** Ad mensurandum de facili quis longus sit de tergo ad punctam pectoris: et quis de latere ad latus oportet quod homo ponatur in aditu cuiusquam hostij inter duos cardines: aut parietes vni tamen berendo cum spatulis: et quod iunctim: ac directe quantum poterit maneat. **C** Hinc capiendus est vnus palus: qui ex pectore ad alium cardinem: aut murum eiusdem aditus hostij veniat: potest etiam ex transuerso eadem mensura capi. Unde faciliter ac certe videtur quis longus sit ex tergo ad pectus: et quis de latere ad latus. **C** Et eadem mensura capi potest de equis i aditu cuiusq; ianue quod veniat vnus palus: aut mensura ex vno hostij cardine: et alius ex alio ad equi latera: nam fortasse nollet quisquam cardinem attingere duo pali: aut mensura capiende sunt. **C** Et ad mensurandum altitudinem: aut longitudinem crucis super spatulis ad pectus ponendus est vnus palus super humeris: aut crux: que ex spatulis vsq; ad latus: aut versus aditum ianue veniat: et subtus pectore mensurandum est cum alio palo vsq; in terram licet quod quum vnus equus de tibijs sit longior alio etiam mensuranda est illa maior: aut minor tibiarum longitudo vt sciamus quantum sit vnus cuiusq; bustum.

C De quadam aspicientia super naturali situatione membrorum animalium: q̄ vtilissima est atq; vniuersalis ad multa pauco labore de animalibus cognoscenda. Cap. lxxvij.

C Fere per viam in superiori capitulo expositam quendam vtilissimum ordinem inscribere possumus ad cognoscendum paucis verbis: aut cum pauca difficultate animalium aptitudinem. **P**rimum itaq; dicimus quod vnus cuiusq; animalis amplitudo: vel dimensio per transuersum assumpta non ex posteriori parte intelligas: nisi per diametrum: eo modo quo diximus de mensurando in alicuius hostij aditu: q̄ ampli simus ex spinatio ad cuspidem pectoris: aut de humero ad humerum hoc modo dimeriri possumus tres partes: que equales: vel fere equales in animalibus resultare debent: hoc est ex vna puncta digiti pollicis: aut indicis vsq; ad punctam alterius pollicis: siue indicis in altero pede: in clunibus vnus ossis clunaris vsq; ad aliud: et ex vno humero ad alterum assumendo per illud directus. vnde sub axilla euenit. Brachium enim humerum exauget ita quod quis brachia declinentur lateribus ipsa adiungendo si quisquaz bone factio nis est venit per vnā manum: aut cum pauca differentia ex humero ad humerum magis q̄ ex clune ad clunem: aut ex vno osse ance ad aliud. **C** Mensura puncte vnus pedis ad alterum in quolibet capienda est tunc quum exolutus aut sine aliqua arte ambulat iccirco in sensualibus animalibus semper recta hec regula observatur fere equales esse in eis has tres partes in latitudine. Quiaq; ad hoc signum propinquior sit maiorem pre se fert fortitudinem ac temperantiam: et per eundem ordinem in oppositum assumptum: qui magis deuiat is vtiq; distemperatior. **C** Aduertendum est hoc modo quod post ferme ossis cluniaz

subleuate eant ad exteriorem partem tendendo erga medium cruris: et ex medio crure vsq; ad genu pende-
 re debet cum suauitate pauco rigore: aut quantitate ad interiorem partem: et quod ex genu inferius aliqua
 tulo incipiat foras tendere vsq; ad plantam pedis. **A**lt: tamen parum esse debet: et suauiter puncte pedis
 paululum foris: et non nimium. **Q**ui enim punctas valde foris pendentes ducunt deformes ambulat: ac
 distemperati sunt: quia aut multum de phlegmate accipiunt: et isti magnos pedes habent respectiue ad ma-
 gnitudinem pernarum: aut quod melancholici sunt sanguinei phlegmatici: **N**ihilominus parum de phleg-
 mate tenent curtos pedes: ac paruulos passus agunt: vel se facturos ostendunt fere in modum anatum
 nodosus habent iuncuras vel aliquantulo grossas comparatiue ad grossitudinem canicularum: vel ter-
 tiorum tiliarum pernarum crurium tabula: um brachiorum: atq; tirozum: vel musculorum. **P**hleg-
 matici: qui vertunt punctas pedum exterius: aut magis proprie: qui eos torquent: aut obliquant ma-
 gnum ostendunt laborem in subleuando ipsos a terra. **Q**uiq; pernas nimium foras vertit: seu extramit-
 tit pro maiori parte vnu genu cum altero tagit. **E**x his quedam sunt fortia animalia non tamen aspectu
 formosa licet temperatiora qm oculis inspiciantur. **A**liqua ex eis optime currunt attamen quando sub-
 tiles habent tibias: et pedes ad longum tendentes: ac macros. **S**ed de similibus nullum est magnas vi-
 res sortitum: quoniam tiliarum grossities cum alijs membris dedecet. **Q**ui diuini ossa ampla habent:
 aut habere videntur: et inde deperditum vadunt vsq; ad plantam pedis se restringendo duri sunt: et di-
 stemperati: et hi magnum sortiuntur intervallum: siue spacium ex vno genu ad alterum: aut quod arcata
 dicamus exterius per genua tanto quod puncte pedum fere interius veniunt: et vnum circa aliud. **H**ec pro-
 prie melancholiam significant. **N**ullum similitum animalium est temperatum: sed pleraq; eorum fortia:
 nam sepe in eis accidit quod corporum magnitudine dimeriantur ob quam simul cum duricie si non es-
 sent ad magnum opus exequendum saltem pro fortissimis circa vulgus reputantur. **H**uius comple-
 xionis: atq; factionis multi equi srixones: et theutonici inueniuntur: nec vllus ex eis magnus cursor esse po-
 test: qmuis aliquantulo melius saltent: qm currant. **P**ro iustia tamen corpulenti sunt grossis tibijs: ac ma-
 gnis pedibus: nullo quidem pacto boni sunt: quanquam veteres iustratores forte ad huiusmodi secretum
 minime inspererunt: et iccirco prompta est ratio taliter procedendo. **E**ius equus: qui ex propria eius na-
 tura ambulat fere iunctis pedibus: aut parum aperto vno ab altero ex solea posterioris pedis vsq; ad os
 clunis excrefcens in amplitudine vadit: tum etiam ex soleis: seu plantis anteriorum pedum vsq; ad dimi-
 dium spatularum ita quod amplitudo superius mansura accedit: strictum vero inferius. **C**apiamus
 nunc exemplum de aliquo edificio vt de pariete: quod si in fundamento strictum est: et in altum gradus
 vadit in amplitudinem excrefcendo quodcunq; paruum inconueniens: aut ictus ipsum quatens demolit-
 ur. **N**on enim subius fundamentum habet in lateribus reparans ne supra eos ruat: et sic dum aliquis mu-
 rus in lapsum tendit obfidem: vel repagulum iacimus quod ex latere veniat capiendo spacium funda-
 menti multo maius illo quod paries habet: et eodem modo equi strictis: aut fere iunctis pedibus ambu-
 lantes licet fortissimi sint in iustia seu conflictu non habent in quo latere se affirmant: et ideo cadunt: atq;
 facilius. **N**am ex seipsis quoq; distemperati sunt: aut quod dicamus duri. **Q**uamobrem pro iustia
 multo meliores sunt equi: qui tibias: ac pedes habent paululum exterius pendentes licet non tam fortes
 essent: quoniam in eis se affirmant tanquam in punctalibus. **T**um etiam de se plerumq; temperati sunt:
 qui hanc complexionem sortiuntur. **E**quos: aut aliquod aliud brutum animal non possumus instruere
 vt pedes ferant magis vnitos: vel apertos: qm natura eis tributum fuerit: homines tamen edocere possu-
 mus: et melius ac promptius preceptum quod datur: est quod quando ex accidente operamur natura-
 lem ordinem a natura in corporibus bene compositis positum imitemur: quemadmodum superius dixi-
 mus: quod quando ambulamus sine reminiscencia punctarum: digitorum: pollicum: pedum: aut indi-
 cum tantum vnus ab alio deuietur: quantum homo amplius sit ex vna clune ad alteram: et cuius spacio vni-
 humeri ad alterum: sicut exposuimus: quantum puncte minimorum digitorum continere debeant de spacio vnus
 ad alium circa vnam manum: aut cuius pauca differentia magis: qm ex vno humero ad alterum. **I**n clunibus
 aliquanto minus spacij propter brachiorum grossiciem: sicut iam dictum est. **S**i lucramur: currimus:

aut iacimus : utpote baculum : vectem : saxum : esquina hispano idiomate nuncupatum : aut cantus grossus in hoc eodem compassu observaturi sumus : quandoquidem nos presto invenimus : atque ex pedibus ad eundem anteriùs posterius : z per latera ac semper compassatis viribus : z tibias magis aperiendo quãvis corpori repagulum faciant ne ad latera declinare queat permittunt ipsum faciliùs anteriùs : aut posterius cadere. Non enim possunt cum tempore congeri ad ponendum se inferius : z ad eius sustentationem : si pedes iuncti sunt : aut fere iuncti. Maxime si vna puncta pedis alteram respicit quod cuiusq; paruum strategema : ut totius de facili taliter euntem prosternatur : licet suapte natura pernas haberet foris pendentes : z iccirco luctando respiciendum est : quod quando alter passum agit circum eundem si pedes vnit eodem puncto armetur super illo latere in quo corpus magis amplum : aut exterius : q̃ pes remanet. Ita quod observato hoc naturali ordine maxima resultat cognitio de fortitudine debilitate temperantia : ac distemperantia animalium quo ad artem quoq; nimium adjuvat. Quidam subtiles pedibus : ac pernis sunt : z grossi pectoribus : vel humeris : z leues sunt. Sed vt satis temperati : atq; leues necesse est quod tibias : ac pedes aliquantulo foris habeant : sicuti iam scriptum est : Quia quum arbores de se quo ad truncum circa fundamentum ampliores sunt : z inde paulatim vadunt deperdendo in edificijs quoq; ad hoc quod fortia sint eadem regula est observanda : ita z nos ex accidenti oportet taliter pedes disponere quod eorum puncte aliquod maius spacium : q̃ humeri : z clunes capiant : quod quãvis natura aliquod concavum : seu spacium dederit inter vnam tibiam : atq; aliam : vt ambulare possimus ad hoc qd fortes maneamus nos accomodare debemus aliquantro magis amplos : seu spaciosos subtus : q̃ aliunde vt iusta mensura quodcũq; superius membrum acquiescat super eo spacio quod pedes capiunt : ac distantia vnius ad alterum tamen si deviandum non sit : prererq̃ in modo : quo ambulant illi : qui natura bene compassati sunt. Dum enim nos adiungeremus : aut exempliaremus in maiori quantitate distemperaremur. Equitando eundem hunc ordinem in membris nostris observaturi sumus : vt in suo proprio loco apparet.

Quamobrem decet omnia animalia tam volatilia : quam quadrupeda esse munita in partibus superioribus : In inferioribus vero gracilia : vt leuia esse queant

Cap. lxi.

Cum superius aliqua signa fortitudinis in animalibus posuiffemus : nunc vero in hoc capitulo prosequendo ferme tantum de signis leuitatis agemus : licet quod in alijs locis describendo complexionem multa de leuitate : gravitate : temperantia : z rigiditate posuiffemus : quãvis fere tantum in hominibus exemplabamus : nunc enim de omnibus animalibus perfectis tam de volatilibus : quam de quadrupedibus dicemus : semper tamen eodem signo in omnibus observato : quod in hominibus alibi posuiffimus. signum vero tale est : quod membra in partibus superioribus nimium munita sint : in inferioribus siquidem subtilia : vt lacerta z manus id est de cubitis ad inferius gracilia. musculi vero : aut de cubitis ad humeros : humerus ipse : z pectus grossa : seu munita cinctura super lumbos : vbi cingimus subtilis : core grosse : de genu vsq; ad inguines : tibias vero infra genua graciles : que signa in omnibus animalibus denotant leuitatem : vnde aspiciendum est quod nullum animal multum munitum carnibus in naticis : aut gruppis : z dimidiatus in pectore potest esse leue : z ita sepe numero contingit in aliquibus equis : vel mulis : qui habent longam gruppam : z in modum pluuiosum : hoc est quod non habent alta ossa clunium : sed submissa : que ambo sunt optima signa : z tamen quia de humeris : aut super scapulis ad pectus habent paucam : quãvis possideant collum subtilem : z caput paruum : talis equus semper parum currit : licet quod sepe istius complexionis sunt de bona natura : mansueta : z sufficienter tolerant labores : sed carent leuitate : na oportet vnuq; qd

que animal vt leue fit: in partibus posterioribus: seu inferioribus: idest circa naticas subrefacinatam esse habens pectus magnum: videlicet de humeris ad pectora: pectus ipsum vero non in modo tabulato seu quadrato: sed veluti rostrum nauis vel pectus auis esse debet. **C**Aues omnes siquidem que leues in volando sunt aut veloces in transeundo per aërem: et durabiles volatu: diminutas habent clunes circa coxenda: aut inguines: pectora grossa: alas longas: atq; penas vt falco: et accipiter: aquila: columba: hirundo: in hispania vero auion vel véceio: et Rondonon in vulgari italo: ita denominatus habet similitudinem cum hirundine: et tamen maior: et niger est: et ita diminutus: aut breuis in tibijs: et longus de alijs: qui cum cadit in plano non valet ad seipsum leuandum: contra quam difficultatem surgendi natura ei tale instinctum dedit: quod semper in loco nimium decliu: aut alto federet: ex eo quod permittendo se cadere volare posset: nulla auis de qua nos cognitionem habemus est ita diminuta: de tibijs ad proportionem corporis sui veluti ista quam rondonon vocant: nequidem munita de alis: neq; quod tantum velociter voliter: saltem quo ad visum nostrum: et semper ferme vniiformiter: quedam aliarum specierum auium: sunt in pectore satis munita: breues tibijs: et coxas satis graciles habentes: et tamen quia penas in cauda habent curtas: et capita maxima: parum volant in velocitate: et duratione: vt bubo: nitricorax: et similes aues: que in nocte ad venandum ire solent. **C**Alie aues aliarum proprietatum etiam inueniuntur ita longe tibijs: et colla atq; rostra habentes: in cauda breues: que in velocitate volandi diminute sunt: vt grus: cicōia: et similes: et tamen dum sunt in altitudine comperenter longitudine temporis volando manent in aere: sed non nimium eo: quod crura sunt longa: et capita collum: atq; rostrum: et omnia hec nimium ponderant: et plumis sufficientibus ad volandum carent: in his membris. **C**Nonnullæ alie sunt aues veloces volatu: sed in duratione deficiunt: vt anates: et perdices: tamen perdices cum minore velocitate volant: Quoniam coxas habent satis minutas: anates vero licet alas longas non possideant: q; in partibus posterioribus circa gruppam seu coxenda graciles sunt fortiter volant per illud spatium quod vadunt: ansares vero etiam syluestres quasi multum in parte posteriori munita sunt carent velocitate volandi in cursu: siquidem omnes aues habentes tibijs grossas: breues: aut longas: atq; longas alas sunt diminute: vt aquila: buter: rondonon: anas: anser: inter longas siquidem cicōia: grus: omnes hec et similes in velocitate currendi deficiunt. perdices vero et fasiani: cornucines: et similes: que habent tibijs infra genua subtiles: coxas grossas: nimium currunt. **C**Et inter alias aues: quas ego hactenus vidi galline indiane: aut ita denominate nimium in cursu preualent: et etiam tibijs habent subtiles: currunt ferme quantum homo: aut cum pauco discrimine. **H**uius generis gallinas: illustris dux Ferrarie hac tempestate plures habet: velociuscule volant. sed non nimium nequidem in longitudine vadunt. **C**Et aduertas quia etiam hec signa de tibijs auium posita in omnibus alijs animalibus veritatem tenent: quare nullum animal habens in specie sua: aut in genere crura nimium longa: et gracilia aut grossa: atq; curta inuenitur leue in cursu: licet coxæ respectiue ad tibijs in quocumq; animali grosse esse debent: vt ad currendum valeat: quo fit vt nullum animal: quod tibijs nimium munitum est: ad grossitudinem coxarum comparate: q; in leuitate preualeat.

Differentia inter magnos homines: et paruulos in membrorum exercitijs: ac de temperatis seu discioltis: et rigidis: et quod maiores: ac disciolti preualent. **Cap. lxx.**

In hoc autem libro causa breuitatis tantum nonnullos modos operandi in membrorum laboribus designamus. Sed de probatione quod ita sit: aut non sit parum: vel nihil ponimus: intelligas in modo argumentandi. At solum descriptiones accommodamus: quod auribus sentiantur: vel rationi congruant.

In pluribus locis: dum de maximis membrorum laboribus agimus: corpora magna: ac temperata: seu exoluta que in vulgari disciolta dici solent: paruulis: et rigidis prestantiora esse dicimus: quod sepe aliter circa vulgus habetur. Verum tamen in similibus non est de vulgo curandum. Sed quia contingere potest quenquam doctum: ac peritum in hoc libro lecturum esse: et magnos: ac discioltos: quos nos preferimus: arguet: aliqua de istis fundamenta sunt assignanda.

Nam opponendo dici potest sepe: aut plerūq; videmus mediocri stature viros in membrorum ope rationibus magnos excellere: et experientia tenetur tanquam mater rerum idest pro vltima probatione assumitur: itaq; dicendum est: quod homines paruuli: vel mediocri magnitudinis validiores sint: q̄ magna. **I**tem vis vnita validior est: q̄ diuisa. In paruulis hominibus est vis potius vnita: q̄ in magnis. et in rigidis: q̄ in dissolutis: siue discioltis sequitur: quod paruuli: et duri meliores. **P**rererea si assumim⁹ duo ligna equalis grossitudinis: quorum vnum sit longum: et aliud breue: id quod longius facilius: q̄ breue plucatur. Unde concedendum est magnos homines facilius plucari: vel declinari: q̄ paruuli. **S**ed contra has oppositiones: et his similes multa quidem manifesta adducere possumus: licet pauca hic ponamus. **A**ssumpta tamen hac via quisq; per se ad multa alia noscenda decurrere potest: et in primis respondendo ad experientiam: quod plures homines mediocri: q̄ magne stature validi inueniuntur istud conceditur. **A**t nos dicimus quod dum aliquis magnus bene proportionatus est: maiorem vim habet: q̄ paruulus. **E**t hoc in quacunq; animalium specie comprobatur quod quanto maiora in eodem gradu compaginata tanto meliora in quantum ad maximum robur spectat: nam in agilitate: et leuitate semper validiora sunt mediocria animalia: vt ad currendum: tripudiandum: saltiendum: et similia. **S**ed ad aliquod magnum pondus remouendum: vel vt hoc animal illud eiciat: aut illud istud magnum vtiq; pluribus modis est validius. **P**rimo quod maius pondus habet: et ideo non potest a paruulo remoueri: et paruulum de facili remouetur dato qd maximam vim habeat eo magis quod i corpore maximo si recte compaginatus maior vis: q̄ in paruulo datur. **A**d vim vnitam respondendo dicimus quod in paruulo corpore non vere est vnita nisi i pluribus paruulis multiplicata: aut diuisa. **S**ed in corpore magno recte vnita dici potest: quia illa vis: que in pluribus paruulis datur in vno solo magno consistit. **Q**uocirca in magnis recte compaginatis est vere dicendum vis vnita. **I**n paruulis vero diuisa. **N**am dato quod presto sit: quia paruula nequit proprie tanquam vnita denominari: quoniam vt parrivula: et non tanquam vis integra se habet. **Q**ua de re plerūq; contra aliquos: qui paruuli et animosi sunt dicere assolent. **S**i totus iste venenum: aut ferrum esset quidnam faceret quod magno operi possit. **N**unquam tamen similia de magnis dicuntur si bene proportionati. **C**oncedimus quod in armorum certamine presertim dum pauca: ac leuia habent arma offensibilia: et nulla defensibilia. **D**efensibilia tamen pro induitiis armis intelligas. arma enim que offendunt: etiam defendunt. **S**ed ad rem dum vnusquisq; in modo suo arma caperet magni sup paruulis valerent iisdem equaliter in membrorum bonitate: aut disproportionatione gradatis. **A**rma tamen dimittimus: et de viribus tantum dicamus: non enim in armis huiuscemodi differentia tam manifesta videri potest: preter qd in palestra: vel in proiciendo aliquem vectem ferreum: aut magnum lapidem: siue i subleuando maximum pondus in quo palam virium magnitudo cognoscitur. **E**t hic quanto maiores tanto quidem meliores in equali proportionatione bonitatis organizationum. **E**t hic vltra quod in magnis membris de ratione maior vis: q̄ in paruulis datur: ceu in lignis grossis lapidibus: ceterisq; corporibus comprobatur. alia potissima extat differentia: quandoquidem magnus quotiescunq; armare vult: aut cum suo pede alterius pedes offendere ad libitum potest attingere: hoc autem nequit paruulus aduersus magnum. **N**on enim postq̄ apprehensi sunt tantum potest paruulus deuari. quin in duobus passibus facillime a magno adiungatur. **S**ed paruulus cum difficultate pedes magni attingit. **B**rachia itidem longiora ea parte qua volunt apprehendere possunt non autem breuia. **S**imiliter si paruulus: et magnus enses capiunt: et equales sunt ambozum enses vterq; eorum cum vno passu ingreditur brachium porrigit cum ense quatum potest: et in anteriorem partem corpus inclinat magnus per cubitū attingit: et forte magis: q̄ paruulus: et hoc modo in palestra strategemate contingit. **A**lterius si in apprehensionibus brachiorum tanquam a longe sunt magnus accipit tanquam de inferiori ad superius: et paruulum subleuare potest. **P**aruulus vero de alto assumit: et nō potest magnum subleuare et per declinationem tantum difficile est alterutrum vinci: **D**oportet enim subleuare: atq; voltam prebere. **A**d propinquas apprehensiones deueniendo: si magnus supplantatur: vel super proprios pedes recta linea declinatur tantum declinari potest: quantum paruulus qui quum postmodum erigitur paruulum secum deducit. **U**nde opus est quod ipse paruulus amissa terra totus in aere remaneat: et ipse nunquam magnum subleuare potest: licet vterq; nihil sciret: dum ad propinquas apprehensiones: vel ad lūbos p cicturā apprehētos deueniret: paruulus est melior vbi equaliter fortes ne illo tunc magnus sup proprijs pedibus declinet. **S**imiliter hoc i loco duz corpus est appropriatum.

Sed si ambo multa sciunt: magnus et exolutus melior. **C**Licet hic plures decepti sunt afferentes: Durities non cedit: seu non plicatur: ergo aptior ac melior ad palestram: quam si disciolta membra. Et hi non aspiciunt qualiter minimo digito potest quencumque hominem proijcere si rigidus manere vult: hoc est quod locum amittere nolit. Unde fit quod motus pedum semper sub toto corpore ambulanti: atque resistentium in palestra: non autem rigiditas: siue fixitas. Et veluti temperatus motus absque rigore est precipuum remedium in palestra: alijsque pluribus certaminibus: multum quoque valet plicari corpus dum oportunum fuerit: non enim sequitur non plicatur: ergo non cadit. Nam rigidus palestrita ad aliquod laus declinando totus integer cadit: sed temperatus: quamvis plicetur non prosternatur: siue ad terram labitur: quoniam duris tanquam ligna sicca se habent: et temperati: vel disciolti tanquam viridia. Unde quis magni facilius: quam parvuli duplicentur: non propter hoc facilius cadunt. Non enim hic in duricie fundamentum: aut resistentia omnino est habenda: preterquam in temperato motu: et temperatus motus absque aliquo plicatione: seu membrorum concedentia fieri nequit. **P**reterea soluta: ac longa membra multo maiorem ictum agere possunt: quam breuia: et rigida. quia si aliquem volumus pugno percutere: et parum ab ipso brachium deviamus: aut parvam voltam assumimus paruum ictum: seu percussorem agere possumus. Nam quanto maiorem distantiam brachium forsitur: maiorem vim secum adducit: et sic longa arma maiorem transensionem faciunt: quam parvula: ut lancea bombarde: et similia. Parvuli vero quum curta: aut brevia habeant membra: non possunt magnam vim contra adversariam emittere: licet dum in apprehensionibus propinqui: vel admodum uniti sunt: et in locis strictis levia brachia: atque arma valere solent. Verumtamen pro maiori parte meliora sunt arma longa contra brevia: quam brevia contra longa: et similiter brachia. quod autem temperantia multum super rigiditate in operationibus ad extra tendentibus valeat pluribus experimentis videri potest sicuti assumendo unum lignum de ilice: et aliud de taxo. Taxus mollior est: et facilius plicatur quam lignum ilicis: et tamen in proijciendo sagittam multo prestantior est arcus de taxo: quam de ilice. Et quamvis lignum ilicis durius sit: dum plicari incipit: multo facilius: quam de taxo rumpitur: et tale exemplum inter homines discioltos: ac rigidos ponimus. Lancea longa dato quod subtilis sit quia ex causa longitudinis vibratur dum ictum assumit maximam percussorem agit: et brevis ex eo quod non potest tantum vibrare neque longum cursum vendicare minus transit. Accirco longa: et temperata brachia: quia nimium vibrare maximam vim imittunt.

Quam ob causam dum de complexione agitur ad tertium librum de cognitione hominum est occurrendum. Cap. lxxi.

Ad habendam sufficientem de complexionibus noticiam eo modo: quo nos ipsas predictimus: videndum est in tertio libro de cognitione hominum. Ibi enim latius: ac distinctius pertractatur in quo quadrangula: et unam complexionem inuicem distinctam ponimus.

Quatenus in modo cognoscendi observanda sit differentia inter membra brevia: et longa: quamvis eiusdem complexionis sint. Cap. lxxij.

Postquam de quattuor principalibus complexionibus agimus quomodo originem habeant super his de alijs pluribus compositis: aut reuolutis cognoscere possumus causa videndi quantum unumquodque corpus cum aliqua ipsarum primarum conformetur: licet dato quod duo homines eiusdem complexionis sint. Membra curta: vel brevia potius dura ac velociora: quam extensa erunt. Ideoque videntur nimium de sanguine: et melancolia fortiri. Si vero longa membra sunt: tardiora: et parumper temperatiora reperiuntur. Et ista potius coleram: et phlegma continere videntur: quandoquidem in quoquo modo phlegma cum colera similitudinem habet: Melancolia vero cum sanguine.

De quodam generali intentu super complexionibus. Cap. lxxiii.

Demum de complexionibus agendo quidam vniuersalis intentus est obseruandus: scilicet quod semper

memorie mandemus quemadmodum sanguinei in omnibus veloces sunt: tum verbis: et motu: tum vero cursu: et saltu: ac quibusque alijs: et cito de consilio in consilium transeunt: cito quoque deficiunt.

Colerici in omnibus principijs aliquando impediti sunt: et fere velum quoddam ante oculos tenent: at vero temperati sunt: et nimium anhelitum ad durandum in laboribus habent.

Melancolici assidue in duricie recolliguntur: nec prompti sunt: nec tardi. Nam licet ponderosi sint duricies eorum incitat ipsos ad voluntatem mouendi.

Phlegmatici semper molles: atque pigri: satisque in longum durant: semper tamen lento passu pergunt.

Sanguinei paucis ossibus: ac nervis sunt compaginati: et satis carnosiusculi reperiuntur. Color eorum ad rubedinem deducitur: vox scabrosa: pronuntiatio optima. Qui et minoris persone sunt: quam alij alteri complexionis.

Omnes colerici ascitii: vel macilenti sunt: ac magnis ossibus: et nervis. Juncure eorum optime colligatae: et expeditae manent. Voces suaves: et a longe audiunt. Pronuntiatio defessa: ac submissa: nec satis explicita: id quod dictura est: non tamen balburicens. Balbutientes enim communiter nimium de melancolia accipiunt: postmodum vero equaliter de omnibus complexionibus.

Phlegmatici pleni sunt carnibus: et etiam magis ostendunt quam habent propter eorum dilatata membra.

Carnes molles: et magne stature possident. Pronuntiatio eorum bona atque abundans: vox autem grossa: et sparsa.

Melancolici semper duritiosi: et ample persone reperiuntur. Pauci ex eis sunt magni in longitudine. Sed vniuersaliter nimius latitudo: et rigidi exeunt quamquam magis omnino integri videantur. Propterea quod eorum membra recollecta sunt.

De quatuor complexionibus equalibus: et de differentia: que in hac compositione reperitur. Cap. lxxiiij.

In alio volumine de complexionibus hominum tractantes vnum corpus quatuor equalium complexionum descripsimus: hoc est dum animal paulo magis de vno elemento: quam de alio accipit: tamen ibi nullum ordinem enarraui: nam inter has quatuor fere equales complexionibus: quod vna prius: et alia posterius sequatur tale exemplum ponendo videlicet: si colera et phlegma simul sunt: dum colera prior corpus melius efficitur: et si phlegma precedit deterius: pari modo intelligendum est: quando de quatuor complexionibus quasi equaliter corpus gradatur. Quod si melancolia: et phlegma precederet corpus animalis valde disproportionatum erit: Et vbi colera: et sanguis precedunt: et vna istarum alteram sequitur corpus melius nasci solet: preterea si colera prima erit: quoniam ipsa semper corpora nostra temperat. Quobrem plerique ex quatuor complexionibus ferme equalibus gradati dum principaliter coleram sortiuntur delectabiles aspectus habent: atque in conuersatione suaves: Nam quierii homines sunt: et equaliter ad competens ingenium attingunt. Ideoque difficulter cognosci queunt: ostendunt enim bonam habere compositionem: attamen quandoque de quatuor equalibus: et etiam in quoquo modo videtur colericos: phlegmaticos esse. Nihilominus duri: et ascitii sunt: atque asperiores illo quod phlegmatici: atque colerici competunt: et ex hoc quandoque ambiguitas emanat: an ipsos in tertia: vel quarta complexionibus ponamus. In quo discernendum est: quemam primam: et que secunda complexio sit sequendo per tertiam et quartam. Si vero omnes fere equales sunt: vel due: aut tres in eadem mensura: et alia siquidem parua pari modo de corpore iudicandum erit.

Quonam pacto per factiones aliquam competentem cognitionem de pueris iuxta natiuitatem habere possimus. Cap. lxxv.

In altero libro agendo de cognitione hominum posuimus: quod dum in pueritia: aut iuxta natiuitatem sumus eo quod membra nostra tunc adhuc indistincta sunt parua potest haberi cognitio de complexionibus nostris: verum tamen quod sepe numero contingit quod patres vellent cognoscere habitum filiorum: quippe nimium nati sunt: hic aliqua ponemus regulam: per quam de omnibus pueris: quamuis circa natiuitatem aspiciantur: saltem mediocriter cognitionem habere possimus: que cognitio tantum in factionibus curuium: brachiorum: et capitis consistit: in thorace vero fere nil comprehendere possimus. Qui ordo cognoscendi talis est: quod in primis gracilitatem: aut grossitudinem in tibijs infra genua: et aliquantulum magnitudinem et paruitatem pedum aspiciamus: pariter lacertos brachiorum: de cubitis ad manus: atque ipse manus sunt consideranda: et si tibijs infra genua et lacertos sub cubitis respectiue ad grossitudinem tibijs: et musculos brachiorum graciles sunt hoc significat pueros sagui

neos esse: seu multum de elemento igneo habentes: vel melancholicos: et si tibiæ sub genibus: et lacerti sub cubitis grosse sunt respectiue ad crura: et musculos brachiorum coleram: aut phlegma significat. **Q**uoniam factiones sanguineorum: et melancholicorum in aliquibus conformantur: et pariter in altera similitudine colerici: et phlegmatici conformantur: hoc est in factione: in tactu: et voce vero nimium difformes: sed in habitu (vt diximus) satis conformantur: et tamen aspiciendum est quod melancholici in quocumque tempore maius ostendunt os per omnia membra: quam sanguinei: et iuncturas nodosas habent: sanguinei vero subriles: seu paruulas: etiam sanguinei habent maiorem distinctionem in suris: et melancholici tibiæ habent conuexas ad foras: que in lingua hispana steuata dicuntur hoc est dum pedes veniunt fere ad coniungendum se: et tibiæ per genua: et ibi circa nimium deuiant: taliter quod altera ab altera fugere videtur: licet quod omnes pueri iuxta natiuitatem tibiæ tortuosas: siue in hoc modo struatas habent: et tamen melancholici potius conuexas: quam alij. **I**n capitibus quoque multa agnoscere possumus. quoniam sanguinei: et melancholici facies rotundas: ac curtas habent: sed est disparitas: quia per tempora melancholici sunt altiores: et etiam frontes maiores habent id est magis ad partem anteriorem super oculos onerantes non quod oculos habeant nimium submissos: sed frontes grossas. sanguinei vero planas habent frontes: licet quod capita satis rotunda. **C**olerici: et phlegmatici vero longas possident facies: sed phlegmatici maiorem quantitatem carnis ostendunt: atque potius mollem a fincipite ad occiput: aut de fronte ad cerebrum colerici potius longi quam phlegmatici sunt: et per tempora extrictiores. **E**t hec signa: que posita sunt apparent in pueris: per que satis de complexionem ipsorum puerorum: si recte aspiciere volumus: ad iudicandum valeamus: etiam in lugendo vnusquisque ostendit complexionem suam: hoc est in vocibus: quas emittit: videlicet si sanguineus: vel multum de elemento igneo assumens voces subriles: atque acutas habent: melancholicus siquidem duras: horribiles: et de capite colerici voces temperatas: atque teneras emittit. phlegmatici vero exparfas: atque grossas habent voces: et hoc in quacumque etate nostra obseruatur. **V**erumtamen semper in paruulis vnum incognitum restat: hoc est quia non valeamus ad cognoscendum vnamquamque complexionem in seipsa: quātū temperata: vel distemperata sit: perfecta vel imperfecta: et quā per etatem iam perfecte membra distincta sunt facile he differentie cognoscunt: vt in libro de cognitione hominum late ostensum est.

Descriptio exteriorum membrorum: vt facilius intelligatur per membra in quibus apprehensiones agere debemus: tutari: aut nocere: ac de ea cognoscendi complexionem. Cap. lxxvi.

In hac membrorum subsequenti descriptione ferme hispanorum idiomata assequar: licet omnia firma vocabula membrorum in latina lingua reperiant: et tamen hic causa: quod hoc capitulum cum alijs conformetur: quodam nota hispani idiomatis continebunt. **C**irca hispanos membra hominis exteriora in tres partes diuidunt. **P**ars siquidem inferior vsque ad indigines: seu crurium summitates perna: siue tibia appellatur: exinde vero ad collum vulgariter corpus: aut bustum: et in greca lingua a quibusdam thorax vocat. **E**x humeris autem vsque ad supra collum: et caput dicitur. **N**omina firma: ac particularia a pedibus inchoando anteriores partes digiti vocantur. summitates ipsorum punte: et digitus grossior pollex. **A**lter vero qui sequitur index: et longior digitus medius digitus: aut medius continens appellatur: alius consequenter annularis: aut cordialis. **A**ltimus autem minimus digitus nominatur. **N**ota vero digitorum pedum ac manuum eadem sunt. **M**odi digitorum: aliorumque membrorum iuncture vocantur: et ex vna coniunctura ad aliam tertium cōiter vocatur: et hoc per totam personam assumitur: et tota pars pedis inferior plata vocatur: et in dimidio vbi est illa concavitas vola. **P**ars vero posterior calcar: et super pede vulgariter empeme: seu dorsum pedis quod summitas: aut facies pedis dici potest: et vbi pes cum tibia euertit hispano ydionate gargata: italico autem collum dicitur: per quam viam guttur potest appellari: et nodi: qui in illo loco a latere sunt malioli nominari. **E**x pede vsque ad genu tibiæ dicimus: et illud subtile quod iacet iter surarum: et malliolam nos ciar rectam vocamus: alij tamen garrone: hoc est subtile: et iuferius quod sit in tibia. **S**ed garro proprie in brutis est. **G**rossitudo tibiæ sura nuncupatur: totaque pars anterior spina: vel spinella: et iter crus et tibiæ per anteriorem partem genu. **A**llud autem os grossius: quod inest rotagia: vel rotuscula: et pars posterior poples: vel curua ex proprietate dicitur. **P**rima pars cruris per anteriorem locum musculi: et de genu vsque ad inguines: siue ad thoracem costa: quamquam super genu exterius musculi et dici possent: quum subleuata caro sit. **F**emora: atque femoralia in summitate costæ circūcirca intelligunt. **A**nde reperitur: quod enis super femore accingatur: et hec pars femoralis protinus expedita esse debet. **N**am dum in natiuitate: et inguinibus circumcirca suffarcinate costæ non sunt sem

Primus.

per signum gravitatis: et suffarcinate leuitatis: ac solutionis. De inguinibus: vel iunctura clunio vbi costa attingit vsq; ad plantas pedis simul omnia crura vocantur: et in particulari ex genu ad pedem tibiæ: et in hoc latrum cum vulgari conformatur: quoniam perna in vulgari assumitur ex planta pedis vsq; ad summitatem cosse totum simul deinceps super genua vsq; ad inguines costam: vel muslum dicimus: et ex genu ad pedem nuncupamus pernam: et hoc modo latina lingua crura assumit pro costa: et tibia simul: et tibiam tantum pro inferiori parte: id est de pede ad genu: et costam d' genu ad thoracé: siue bustum. Pes in communi assumitur infra malliolas vsq; ad summitatem digitorum. Sed sepe numero saltem in animalibus mortuis totum infra genu vocatur. Quam incipimus describere bustum: siue thoracem per partem pudibundorum inguina sunt: super qua versus clunes ilia dicuntur: et dimidium super virilia pendiculum: et illic vsq; ad umbilicum alius. Locus cingendi cincturam circū circa corpus appellamus. Inter ipsam tamen: et pectus stomachus iacet. inde ad collum pectus: et ossa que circum circa pectus veniunt costæ vel costelle nuncupari solent: et tenerum ossis quod euenit prope stomachum chartilago: et inter chartilaginem: et os anche: vel clunio ilia: et in vulgari igiata: vel fiancho super quo prauis dolores accidere solent: et ilia siue igiata in quibusq; animalibus parua esse debent: videlicet quod sit paucum de osse anche ad costas quoniam dum ibi longa distantia datur semper animal est longum de osse: aut loco sellari curtum de humeris: et gropa. Unde nec forte nec temperatum esse potest. Sed per posteriores partes thoracis ascendendo nalice sunt: et dimidium quod ipsa diuidit canale dicunt esse: ossaq; laterum: vel super crura clunes: vel gallones vulgariter nominamus: licet nonnulli designant esse clunes ex nalicis vsq; ad cincturam: que pars lumbus vocari solet. Quod ex nalicis vsq; ad caput attingit dorsum: vel spina: et iuxta ipsius per cincturam lumbi sunt: et ex hinc ad nalicas: et ossa clunium renes situantur: et super canale nalicis est gropa: vel quoad nostrum idiomata rabadiglia super lumbos vsq; ad collam scapule vocantur: quibus scapule fundamēta brachiorum sint. Prima pars brachiorum digiti appellantur cum alijs particularibus nominibus: que de digitis pedū ediximus. Man^{us} in inferiori parte palma: eiusq; concavitas iris: vel vola: et in superiori dorsum: et circum circa concavitate palmuscule presertim ea grossitudo que pollicis adheret. Prima pars manus vsq; ad cubitū subtilior lacertus dici solet: et hispano idiomate muniaca: grossitudo vero iuxta cubitum tabula. Deinde supra cubitum molledo: et grossitudo circa humeros musculi: vel tori: et torum brachium: aut id quod ambobus brachijs accingere possumus vlna vocatur. Subtus brachio prope os: ascella est. Descendendo tamen per thoracem latus: et super toto brachio vsq; ad collum humerus dicitur: et os colligens humerum: et pectus furcula. Concavitas vero: que est iter ipsius: et collum saltem in vulgari olla vocatur. Ex humeris superioribus prima pars collis anterior guttur: et nodus: qui ibi inest nux gutturaria: vel pomum: et versus latera colli ceruices sunt. Sed de capite tractādo per prius mandiuole situantur: et in fine ipsius barba: aut mentum: et postmodum os: a latere vero buche id est partes quibus cum flatu tumescimus: que hispano sermone carilly vocari solent: que pars dū alta: vel carnosa corporis inaptitudinem denotat. Clausuram oris labia dicimus: et intra os in anteriori parte dentes sunt: circa quos genuini dentes collocati. Deinde molares dentes: et membrum cum quo loquimur lingua appellatur: tum superius ascendendo nares: et nasus. Siue vero aperture fenestre appellatur: oculi per quos videmus: atq; eorum regimē palpebre: super quibus in parte frōtis aliū: et super aliū: pili autē ibi assistētes ab hispanis pistagni nominant. Hinc vsq; ad ortū capillorū capitis frōs: et sup frōte vsq; ad mētū visus: vel facies: et sup latera facies: et fauces: atq; in dimidio: vel in altitudine maxillas dicimus: et p̄cauitatē: q̄ sup maxillis ē tpa nominam^{us}: postmodū vero sup latere aures siue audit^{us} per quē audim^{us}: et supra totū caput vertex nūcupat. Altitudo in posteriori parte cerebri: vel occiput: et p̄cauitas existēs iter collū: et cerebri coculum: aut colodrillum vulgariter: et inter frontem: ac verticem incipit: aut calvaria.

Cur utilitas sit scriptoribus quod complexiones hominū cognoscant: vt dum necessitas occurrit de habitudinibus vniuscuiusq; describere sciant. Cap. lxxvj.

Quā ob cām qui hystoria aut missiuas litteras scribūt: et in eis habitudinē aliquarū personarū describere volūt decet: vt cōplexiones hominū cognoscant eo mō: quo in alio libro extēsius descripsimus. Nā se cūdū viam preteritorū parum possumus de hominum proprietatibus describere nisi vulgariter loquendo

utpote magnus: et parvus: grossus: vel subtilis: albus: rubens: aut niger. Sed ulterius nullam regulam pacificam: vel distinctam tenent: et sic prenoscendo: seu cogitando vadunt dicentes: pulcher aspectu rubeos: aut nigros capillos habet: magnanimus est bonus: atque sermocinator: et non quod hoc cum aliqua ratione ostendant: nisi quod imaginationem suam sequuntur. **C**ibi solet sanguineos esse quoscumque ridere: aut ludere vident: et quod colerici sunt: qui irascuntur. **M**elancolici: qui parum loquuntur. **P**hlegmatici autem pigri: et talia opera in hominibus sepe ex consuetudine eveniunt: aut quod ipsa libenter agere volumus siue accidentaliter. **C**omplexio: etenim naturalis est: seu fundamentalis. Quapropter dum ipsam sequimur veram regulam habere possumus ad comprehendendam omnium membrorum habitudinem.

De quibusdam communibus opinionibus circa hominum dispositionem. Cap. lxxviii.

CA plerisque dici solet complexionem indies mutari. Nam membra alterari cernimus: aut vero salubriora: vel infirmiora fieri fortiora: aut debilioza. Sed quo ad veritatem non ex hoc suam fundamentalem complexionem immutant: quoniam he alterationes sunt. Etiam astuta hominem videntes ipsum calidum appellant imaginando: quod calida membra habeat. nos vero dicimus astutia ex aerea complexionem procedentem eo quod temperata est: et super se similiter dici solet hominem per exuberantiam caloris irasci: quod aliter apparet: quoniam ira ab alteratione membrorum ultra debitam mensuram emanare solet. quod in ventis et aquis prospicitur qui semper cum vehementia alterant. Nihilominus tunc nimiam frigiditatem concipiunt.

Qualiter timere debemus dum aliquid operaturi sumus. Cap. lxxix.

Timenda sunt omnia opera antequam ipsa concipiamus. Qui enim hanc regulam non observat parum timoris potest alijs prebere: quanquam in duobus temporibus metus ipse eveniat: vel priusquam ad opus accedamus: aut dum iam in ipso sumus: qui autem prius metuunt ad precauendum de futuris consilium capiunt eo: quod membra sua disponunt: et membrorum: ac verborum insolentias effugiunt: et opportuno tempore taliter inveniuntur: quod omnia promissa adimplere possunt.

Quoniam modo homines verbosi timere solent. Cap. lxxx.

Qui in principio plurimis verbis utuntur parum: seu nihil considerant de illo: quod essent postremo facturi. Quamobrem dum ad opus accedunt imbecilles: et invalidi reperiuntur: quorum plura dixerint: que ad effectum deducere nequeunt: quapropter necessario trepidant. Tunc enim metus maximum impedimentum ac damnum infert. Nemo enim recte operari potest dum formidolosus est tempore quo certandum esset. licet sub animositate colore non sit vilipendendus hostis: nec impetuose aggrediendum: quoniam sicut est bonus animus illi: qui membra clarificat: et disponit: ita et malus: qui ipsam in trepidatione deducit. **T**imorem dicimus quandam qualitatem alterationem esse: que exemplo in membris generatur dum aliqua adversa propinqua sentimus: sub qua representatione omnia membra scandalizant: atque deordinant. **A**nimus est quedam voluptuosa: seu vigorosa qualitas incedens: ac fortificans omnia membra ad consequendam victoriam cuncta adversa postponendo.

Qualiter pudor aliquando causa timoris sit. Cap. lxxxi.

Quandoque pudor timorem affert: tamen si nullum periculum expectemus de eo quod facturi sumus: quoniam sepe numero accidit ex preteritis periculis: per que iam transivimus honorari. Sed dum pudorem rumpimus: aut transgredimur semper in cordibus hominum tanquam viles reputamur. Qua de re in pluribus locis ubi nullum imminet vite periculum aggredi veremur eo quod penes hominum consuetudinem maxima verecundia est illis: qui in similibus valere nesciunt. **S**epe homines animosi magis timent: quam qui vilis nature: ac formidolosi sunt: quandoquidem animosi siue magnanimi semper cogitant se adesse in quocumque periculo si forte evenit. **T**imidi quandoque ad periculosa loca accedunt

Primus.

veruntamen non omnino de futuris contingentibus cogitat. Nam quotiescumque periculum aduenire censerent illico fugiunt. Quamquam prius multa se aduersus hostes facturi esse dixerint. Nullum enim pudorem habent: si enim haberent hoc non agerent. Et sic dum nullum de presenti discrimen versatur: omnia videtur per seipsum posse subijcere. Itaque maximopere respiciendus est in quocumque exercitio quod facturi sumus: presertim in illis rebus quibus maius periculum contingere solet. Multi enim iacturas passi sunt ex pristina consecuta victoria ex mala hostium diligentia: atque alias cogitantes cum similibus idem se facturos de nulla sufficiens preparatione considerant. Unde de facili cadunt si expertos habent hostes.

Quomodo quilibet cognosci potest quatus sit in quacumque arte in ipsa loquendo. Cap. lxxxiij.

Loquendo de quacumque arte facile vnumquemque cognoscere possumus: quantum in ea valeat ad exemplum verborum: siue aliorum actuum: quibus tali tempore utitur: tamen intelligas si magnam non habet doctrinam. Nam in eo tunc dissimulando vnum pro alio ponere potest. Qui enim sufficiens loquitur: et quietus: aut sine motu maerit indicat se magistrum esse: quoniam: qui parum sciunt semper assurgendo: ac declinando corpus mouentur quandoque a latere: et quandoque anterius: et posterius eodem modo: quo agere solent dum in veris operibus inueniuntur.

Differentia inter magnos: et paruulos.

Cap. lxxxij.

Comuniter assumendo corpora parua: aut saltem mediocria sunt magnis corporibus aptiora. Vnum assumpto vno corpore magno: et alio paruo magnum in eo gradu paruum excedit quanto maius in quantitate erit. Et ultra dum bene vires exercere volumus oportet quod directi: aut tanquam magni pergamus: licet quod magnus semper debet super seipsum erigere: et declinare: non autem super hostem nequidem concedere quod alius per inferiores partes ipsum accipiat: que defensio facilis erit: quum vnusquisque magnus ita ut paruus declinari possit.

Qua etate homo fortior reperitur.

Cap. lxxxiiij.

Virgorem virium nostrarum dicimus esse in vigesimo quinto anno usque ad trigessimum. Sed non nulli ob aliqua inconuenientia: aut vitium fortiores sunt usque ad vigesimum: alij autem ad trigessimum quintum.

Documentum ad sequendas vires corporeas: et intellectuales.

Cap. lxxxv.

Aduertendum est quod ad habendas vires corporeas: et spirituales: et quod bene eis uti possimus necesse erit vitia effugere. Homo enim vitiosus plerumque inualidus reperitur interdum nimis plenus: et alias vacuus: aut debilis adeo quod non potest bene anima: et corpore potiri.

Quales cibi magis sint nostris viribus conformes.

Cap. lxxxvi.

Cibi quibus magis conseruantur: et corroborant vires nostre sunt illi: qui propter magis medio manent: et leues: ac tepati sunt. Vires nostre fortiores magisque exporrecte ad quolibet membrorum exercitium vespere: quam mane.

De illo quod solet blasphematoribus accidere.

Cap. lxxxvij.

Qui pluribus verbis: et blasphemijs utitur non sunt timendi. opera enim eorum cum verbis transeunt: et si contingit eis aliquem superare victoria est proxima sue perditionis vigilia: et dato quod quandoque vincant contra viles hoc esse potest. Quia si cum validis decertaturi sunt nunquam victoriam vindicare queunt. Tandem si hodie aliquem vicunt quanquam pauca valoris sit cras ab alijs similibus vincuntur eo quod vbi blasphemiam nullus ordo: et vbi non ordo nequaquam continuata victoria.

Quanta inuigilantia opus sit illis : qui in varijs regionibus personas suas experiri volunt. Cap. lxxxvij.

Quicumq; vult extra propriam patriam vires suas exercere: quam plures contrarietates sibi occurrere repit. Nam quilibet puicia vult complecti: alieigenaz expiri: et quis non semper in simili casu extrinsece infirmitates appareret oino corpora alienigenaz debilitant. quaedam ob eam non sanus esse poterit: neq; diu vivere plures: atq; assiduas mansiones per diversas regiones inuadendo: et ultra hoc dum in varijs regnis cum pluribus operaturi sumus homines: qui ibi morantur artem nostram cum alijs operando aspiciunt: et nos suam videre nequimus. Si vero omnes in vna patria maneremus continuo illud: quod alij de re nostra intelligere possent nos quoq; de sua sciremus. Ideoq; in huiusmodi locis haud parum trepidandus est: nec minus in vno solo hospicio: qm in vna sola prouincia. **Q**ui enim in vno regno omnes superat. Pauci deinde in orbe terrarum inueniuntur: qui ipsum superare possent. Sireni vero ita possunt in vna prouincia parua adinueniri quemadmodum: et in magna. Ita quoq; in vna domo: sicut et in ciuitate. Tales enim sireni pauci sunt licet vniuersaliter non erunt in vna prouincia dispositi ita vt in alia: nec equaliter vtuntur in vna prouincia illo quod agere volumus sicut in alia.

Qualiter vt quis recte aliquam artem intelligat oportet quod in ea magister sit. Cap. lxxxix.

Nonnulli aiunt se plura vidisse. At vero auctoritas: quam eis dare debemus conformanda est cum consuetudine: quam hi ad promendam veritatem habent. Neq; hoc sufficiens est. opus est enim quod expertus sit in illa arte quam fuerit enarraturus. Namq; aliter licet vidisset alios operari non potest omnia sufficienter comprehendere: nec rectam deinde certitudinem de illo explicare. Quod hoc modo patet veluti docendo vnum hominem per quindecim: vel viginti dies. Et demum iubemus: vt in actu ponat id: quod docuerimus: et sepe e conuerso agit: quod sibi ostensum fuit. Quumq; in hoc aberretur: quanto magis errare possumus in rebus cito pretereuntibus: et quas antea non viderimus quandoquidem tam cito transeunt quod oculis verum discerni non possit: qui autem in ea facultate magister est in videndo principium maiorem partem totius operis comprehendit.

De illis: qui quandoq; vincere: et interdum vinci solent. Cap. lxxx.

Ignominiosum est velle cum preterita victoria remedium vel cooperimentum contra presentem iacturam adducere: tametsi hoc sepius accidere soleat quibusdam: qui a suis inimicis sunt deuicti dicentes: quis nunc victi sumus alias multos superauimus. Et quo ad veritatem in excusatione melius fuisset eis paruiores omnibus hominibus alio tempore esse: qm principales. Quoniam aduersarius de victoria nostra preterita ornari excogitat: quam si nunquam consecuti fuisset minime contra nos gauderet: quippe quod aduersarius nil aliud adipiscitur in victoria: qm id quod nos amiserimus. Quod si nihil haberemus nusquam aliquid nobis adimere possent. Quoniam plerumq; victis remedium est dicendo: non inueni toto tempore vite mee hominem: qui non ageret in me eandem superantiam: qua nunc deuincor.

Particula super nonnullis proprietatibus: que communiter reperiuntur in hominibus prouinciarum: in quibus fui: aut quorum conuersationem habui.

De hispania. Cap. lxxxvi.

Hispani siquidem mediocritatem inter fortitudinem: et debilitudinem sortiantur inter quos pauca circa vires disparitas: et vltimum de sanguine: et colera complexionati inueniuntur. Multi tamen de

colera: et melancolia principium faciunt: et in quolibet palam offenditur: de qua complexionione maiorem partem accipiat: nam causa siccitatis patrie expedita ibi nascitur animalia. Et in hispania potius exercitibus homines dediti sunt: quam aliqua alia natio nobis nota. **C** Frequentant leuitatem: cursus saltus: et brachiorum iaculationes: ac de reliquis mediocritatem accipiunt. **P**ersonarum vero magnitudo inter mediocrem: et infirmam versatur. **C** Sufficiere industriam in palestra possident: et in armis bonam.

C De Portu Gallia: siue Lusitania.

Cap. lxxxij.

Lusitanie nimium in modum arte lucrandi exercetis: tamen grossas versutias habet. Verum cum magnanimitate: et hoc sine complexionione est eis proprium. **P**lerique enim ipsorum melancolici: sanguinei: seu sanguinei melancolici. **C** Communiter inter omnes hispani videntur libenter ad prelium festinare: sepe tamen inordinate procedunt. Quisque enim absolute per viam suam tendere vult. Sed ad defendendum: siue tutandum arces: pariterque ad debellandum alias nationes precellunt: quia quodammodo vix cedere volunt: si ipsos non violenter acceperint: aut propter ciborum penuriam qui: et nimium offendunt scalando: vel exercendo.

C De Sicilia.

Cap. lxxxij.

Sicilie homines satis validi sunt viribus: ac palestris: et sufficienter tripudiant: atque salunt: et in complexionione melancolici: et colerici. **I**n armis quoque valent.

C De Italorum dispositione.

Cap. lxxxiiij.

Itali inter senon obseruant equale medium: quoniam plerique eorum debiles sunt: et quidam in particulari nimium fortes in complexionione sanguinei: et phlegmatici: preterquam in appulea: et calabria vbi melancolici sanguinei: vel melancolici colerici reperiuntur: et in tertio sanguis in eis sequitur. **I**n longobardia plerique phlegmaticos melancolicos inuenimus. Sed vniuersaliter in italia sanguinei phlegmatici: aut phlegmatici sanguinei: et in his complexionionibus satis clari: unde ortum habet imitatores esse potiusquam inuatores. **M**ulti eorum satis leues: et in palestra industriosi. **D**e altitudine vero personarum potius ad maioritatem: quam ad mediocritatem tendunt: at non nimium duplices: aut muniti sunt nisi in aliquo in quo extant paludes quemadmodum in longobardia vbi magni homines nascuntur. **I**n armis cum discretionem: et obdientiam ire solent. **E**rum tamen raro ad periculosa loca accedunt: nec sunt inimicis molesti: quum parum inuigilent ad irruendum clam in hostes.

C Quis complexionionis Galli sint.

Cap. lxxxv.

Gallie vtriplurimum homines colerici: et phlegmatici nascuntur mediocris stature: et nimie inter ipsos disparitatis. **N**onnulli enim ex eis fortes sunt: quaquam non satis agiles communiter tamen: et fere omnes Galli debiles: et pauca dexteritatis. ad pugnas vero capeffendas omnes astricti: et conglobati vadunt: et ad interimendum hostes: quos capiunt consuetudinem habent. **P**rimo impetu strenui videtur: et victoriam assequi sciunt: **D**um vero aliquam resistentiam reperiunt cito dedinant: et alios aggredi volentes semper iubent gentes communes preire. **I**ccirco optime arces expugnant: attramen ad earum defensionem multo minus valent.

C De Britannia.

Cap. lxxxvi.

Britannie fere omnes melancolici sunt: atque ample stature: non tamen in magnam altitudinem attingunt. **F**ortes in viribus valde exercent palestram: quaquam grosso modo ipsa vtantur: et minime aiunt se esse victos: quamuis cum facie cadant nisi dum tergo in terram prosternantur.

De Anglia.

Cap. lxxxvij.

Angli in statura magisq̄ mediocres sunt: et in complexionē melancolici colerici: aut colerici melancolici: robusti: ac fortes: et palestram exercent. Ad compellendam vero arcu sagittam experti: et ad prelia validi: qui cum boemis satis vtiq̄ assimilantur.

De Germania: et Flandria.

Cap. lxxxviii.

Germanie: et Flandrie ferme omnes phlegmatici sunt: et deinde in maiori parte colera sequitur. Sūt etiā magne stature: pauci vero fortes multoq̄ minus leues: nec iaculari sciunt: preter aliquā rem grossam vtpote saxum: et similia: qui et assidue mechanicas artes insectantur. Gens vtiq̄ superba: ac bello valida.

De Hungaria.

Cap. lxxxviiii.

Hungarie bone stature homines nascuntur satis bene proportionati: siue formati: vel comprehensi colerici: melancolici: fortis complexionis: parum exercitijs dediti: preterq̄ ad palestram: ad quam quodam modo quadrupedes vadunt: videlicet pedibus: ac manibus: et duz possunt per tibias apprehendunt sicut et in alijs suis conuicinis prouincijs. **Bello** validi sunt: et cum pauca sensatione frigido: et calido resistūt. Non sunt veloces: neq̄ industriosi: sed firmiter alios expectant.

De Boemis.

Cap. c.

Boemi fere de colera: et phlegmate sortiti: et plus in eis colera viget: q̄ hungaris. Sunt autē fortissimi: et magne altitudinis: atq̄ ossiū: et nervorū. **Palestrā** quoq̄ valde frequentāt. **Ipsi** etiā lucrādo pedibus: ac manibus sup terra obrepunt. In armis vero cōformes hūgaris vident: sed nō adeo exercitati in repositibus nostris. Hi vero boemi: et postmodū barones cōiter sunt fortiores: q̄ hactenus viderim.

De Polonia: Tartaria: et Russia.

Cap. ci.

Polonie: Tartarie: et Ruscie: alijsq̄ prouincijs circumstantibus in complexionē melancolici colerici sunt: Sufficientes vires habent: et parū corporeas dispositiones exercent: preterq̄ in luctando: ac iaciēdo lapidē grossuz: et itidē in oibus illis regionib⁹ agūt. **Ad** pugnā vero capeffendā forti aīo pergūt.

De Grecia.

Cap. cij.

Greci mediocris stature sunt: et aliquanto magis compressi: q̄ hispani: tamen in viribus: et complexionibus conformentur: sed quia perfectam coleram habent in ambabus his prouincijs multi inuēto res reperti sunt: quis post coleram in hispanis sanguis sequi soleat. **Grecis** vero in secundo melācolia arcum tendunt: et aliquantulo palestram exercent: qui etiam per tibias manibus capiunt: veluti in hungaria: et germania: quod in multis alijs regnis prohibitum est.

De Asia.

Cap. cij.

In regionibus asie qui in septentrionali plaga situantur fortes sunt sed inherendo ad partem australem minores vires continent.

De Aethiopia.

Cap. ciiij.

In aethiopia ppe littoza maris mediterranei asturia callent: et bello p̄opti p̄cipue in leui cōflictu: siue

Primum.

excursionibus: atq; aggressionibus. Hi vero aphyzi veluti itali: & hyspani pauca crudelitate in hostibus ostendunt: postquam ipsos capere possunt. Et in parte aphyze supra occidentem quedam paludosa provincia sunt: in quibus homines magni: ac male colligati nutriuntur.

De Francia: Anglia: Germania: & Hungaria.

Cap. cv.

In gallia: anglia: germania: & hungaria: atq; quibuslibet alijs partibus septentrionalibus crudeles homines degunt. Quocirca rarissime vite hostium parcunt: dum modo ipsos interimere queant: & ob hanc causam dicitur plerq; eorum inebriari dum bello congregari volunt: vt minus mortem siue dolorem in moriendo: & occidendo sentiant.

Quis dispositionis sint homines in frigidis regionibus.

Cap. cvi.

Homines qui i patrijs frigidis nascuntur fortes esse solent: parum tamen doctrine dediti: quandoquidem facillime possunt cibi absq; impedimento: seu infirmitatis periculo vesci. Ibi quoq; complexio sepe inter coleram: & melancoliam consistit: & vt fruatur sanitate parum student.

De dispositione hominum: qui in calidis provincijs habitant.

Cap. cvij.

In calidis provincijs homines debiles educantur: & sanguinee complexionis sunt: atq; eorum pluri mi sapientes: sed nequeunt valde fortes esse. Non enim possunt multum cibi assumere: nec digerere: quippe quod propter calorem non potest ciborum copia assumi: & sanitas conseruari: Ideo quis habitatores in locis calidis nullam necessitatem haberent: nisi ob causam fugiendi infirmitates hoc satis est eis ad indagandam doctrinam.

In qua puincia melius se inueniat homines ad pprietate suaz coplexionu. Cap. cvij.

At sciam⁹ meli⁹ salute corporib⁹ coperete pparare: natura nos edocet ponere oes res i alijs sibi sumi lib⁹: vt diuti⁹ durare queat. Quapropter nobis coperit i locis: q; sint nris pplexionib⁹ pformia habitare.

Sanguinei in patria calida sicca: & sterili habitare debent: potius ad planicie: q; ad altitudinem tederent.

Colerici mansionem sublimem expetunt: in qua subtilis aer vigeat.

Melancolici terram grossam: & siccam inter inum locum: & montuosum.

Pblegmatici in patria infima morari appetunt: que sit parumper humida: seu paludosa: atq; in pedemorio. In locis vero collinosis homines fortiores: q; alibi reperiuntur:

Quonam modo homines in cibus: & exercitijs gubernari debeant.

Cap. cviiij.

Quo facilius possimus pudorem: ac iacturam effugere: decet in primis personas nostras temperare priusq; populo actus nostros propalemus: licet inter veloces: ac tardos differentia consistat. Nihilominus omnes necessitatem habemus: & coacti sumus vti per aliquot dies artibus anteq; perfectam de eis noticiam demus: & velle coram populo operari: si prius non recte intellexerimus: manifestam dementiam esse dicimus. Et in rebus materialibus: siue grossis: sicut in pondere extollendo non nimia temperantia opus est: & in similibus laborantes possunt plures cibos assumere. Sed in luctando: & proyiciendo in quo etiam vires maxime expetunt: aduertendum est quod temperati maneamus: quis ad magnas vires acquirendas magna ciborum quantitas: ac de bonis expetatur. Sed per aliquot dies anteq; in examen deueniatur: presertim in palestra sobrietas maxima obseruanda est: & quanto minus bibimus maior vtilitas emanat: precipue in quinq; partibus principalioribus hoc est in sanitate: viribus: anhelitu: leuitate: & tollerantia. Tota leuitas paucos cibos: atq; ascuitos expetit: & quodcumq; exercitius: querit quod personas nostras disponamus in locis ita asperrimis q; deinde ad principale punctum deueniendo paucos

Liber.

nobis labor videatur. Quocirca duz per centum passus currere debemus per planam: et in camisia per aliquot dies ante in montibus: aut accliuibus locis currendum est: et quod vestes: aut alias res ponderosas supra nos portemus: et ad salendum per duos: aut tres saltus sicuti in consuetudine est priusq̄ ad examē deueniamus: conperit quod habituati simus ad salendum absq̄ interuallo per loca asperrima deceni: vel duodecim. Et sursum saltare leuitatem preber: et deorsum docet extendere personas: ac super tibias conseruari. ¶ In modo girandi postq̄ giros scimus oportet nos in equo: vel aliquo loco sublimi disponere. Dum enim postremo ad mediocrem altitudinem deuenitur ascensus facilis est: ita quod dumtaxat ad girandum vacare potest: quoniam ad maximos giros perandos: oportet quod equus super quo saltaturi sumus mediocris sit: vel ad paruitudinem tendēs. Namq̄ aliter difficile esset nimirū adiscere. Nihilominus sepe dum adiscimus in equo magno experiri debemus: et plures vestes deponat: eo quod ipsas dimittendo: et ad equum infimum deueniendo videtur membra fere euolare posse. Brachia sunt exercenda intelligas quod corpora super brachijs onerentur ambulando cum ipsis brachijs super aliquo scanno: quantum possumus: et sic deinde possunt corpori resistere dum per girum transit. Maxime quod dum ad voltam cum dimidia simul ire volumus necesse est nos bene firmare supra manus: et brachia: vt possumus no uam vim in dimidio rotationis adducere. Namq̄ aliter nullus est adeo leuis: qui possit ultra vnam voltam integram in vno solo ictu transire. ¶ Arma siquidem reuoluenda siue operanda sunt continuo alia longe grauiora illis que in certamine operari debemus. Hoc autem haud secus: q̄ de armis offensibilibus: et defensibilibus intelligitur: pedester: atq̄ equester: et ad lucrandum per prius cum viris fortissimis experendum est premitendo vt per omnes partes nos accipiant causa quod a terra subleuari queant: et vndeliber deduci: vt melius in necessitatibus medium prebeamus. ¶ Similiter debemus debiliores aduerfiorum partes inquirere: et nostras cum eis adiungere.

¶ Petri Montij Collectaneorum liber secundus.

¶ Prologus.

¶ Hactenus quandam vniuersalem regulam exercitijs competentem pertractauimus: similiter: et aliquam particulam de complexionum cognitione: ac de regula deducendi secretum vnus exercitij ad aliorum remedium: et cognitionem. ¶ Venuo in hac secunda parte aliam breuiorem recollectam faciemus: in qua particulariter de vnoquoq̄ telo alijsq̄ quampluribus exercitijs pertractabitur: tamen si oporteret: quod si quispiam huic libello studere veller saltem aliquod principium habeat de via: quam alias diffusius scripsimus. Quandoquidem aliter difficillimum est: quod ab aliquo intelligatur: quum hic omnia breuia sint.

¶ Documentum: aut modus gubernandi nosipfos.

Cap. i.

¶ Quum non sufficiat solum membra exercere dum inter alios probi esse volumus si ab arte operandi iuuamur non assumimus decet assidue studere ijs: que ad roborationem: seu aptitudinem corporum spectant. Primum quidem quod petimus obseruatio propria est. Deinceps eundem est ad iuuandum: vel offendēdū alijs: iccirco si exercitia clara siue expedita agere debemus etiam opus est quod membra nostra dum operantur expedita maneant: licet in modo adaptandi membra ad opus: ego ab antiquis: et modernis discrepen. Alij enim rigidis conatibus se se immittunt dum ad aliquem actū deuenire volunt

corpora inclinant: et vndiq; contorquent. Ego autem erecte cum lenitate absq; rigore dico certari oportere: Nam si aliquam magnam vim imittere debemus competit super nosipfos manere cum lenitate: et exolutione pedum: atque manuum nempe quod aliter vires: et lenitatem amittimus: sine quibus parum operari possumus. Homines enim in actibus validi omnes iuxta suarum personarum quantitatem corpora habent disciolta: extensa: ac sine rigore compacta. Et qui corpus suum declinat tibias nimium aperit: cunctaq; membra retorquet monstruosus quodammodo vocandus est: quod vtiq; manifestus error. Nullus enim homo habes membra a natiuitate valere pot eo modo: quo isti in exercitijs corporu ponuntur. Quapropter suaues: et exoluti ambulare debemus: vires in pectore nostro recolligendo: et quod parum vnus pes ab altero deuictur: vt facile ire: ac redire possimus quocunq; voluerimus. Corpus autem semper iuratum est super pedes nusquam vero declinaturum. Quamobrem necesse est pedes continuo corpus sectari in locum: ad quem pariter declinant: quia aliter quehbet minima aduersitas nos ad ruinam protraheret: hoc autem in cunctis membrorum exercitijs intelligendum est. **P**ictores quoq; veteres: ac moderni sepissime hunc comunem errorem sectantur. Optimum enim figuram effingere censent: vario tamen modo: ac monstruoso: Quod si isti cum ratione suis viribus potiri scirent aliter depingerent. **I**n alio loco diximus conuenire quod magister actus suos superet: non autem quod ab ipsis superetur: hoc est quod quomodo operamur: aspicientibus videatur: quod nullum laborem sentimus in agendo id: quod volumus. Et qui rigidus: aut valde anxius in operando ostenditur nondum magister vocandus est eo: quod ab ipsa arte subiungatur: et a natura id: quod superat dignius illo: quod superatur. **R**ursus de principio reiterando membra: que rigida: tortuosa: nimium muscolosa: quodammodo monstruosa sunt: inimica intellectui reperiuntur: et vbi suauitas intellectiois non datur nunquam opus maximum: et laude dignum resultat ita q; membra expedita: et tamen suauia esse debent non nodosa: nec collinosa. Sed quod videatur fere tanquam a natura sine labore extensiones: atq; diuisiones esse innatas: et hec sunt vera corpora: licet in comuni errore pictores: qui muscolosa corpora depingunt comendantur. Attamen quid agant: vel dicant nesciunt. Conceditur quod animalia in hoc collinoso modo sortita vno impetu fortissima sint: aut ad minus videantur eo quod dura: ac distemperata. Nihilominus ab eorum viribus paruus effectus oriri potest: quandoquidem ad maximum effectum maxima est habenda habitas in extenso modo operandi. **V**ires autem membrorum: de quibus principaliter in hoc libello tractamus non sunt proflus frequentande: ac si officia essent: ex quibus vira esset nobis suppeditanda nisi quod ipsas interdum exercere: atq; experiri debemus: vt sciamus: ne ve obliuioni dentur.

Quante excellentie palestra sit inter alia exercitia.

Cap. ij.

Ubi de corporalibus exercitijs tractauimus ceteris palestra preposui. nam quis in se nullam aliam excellentiam nancisceretur: nisi quod corpora nostra fortiora reddat: et in maius robur redigit in cuiusq; actus temperantia membrorum aptitudinibus competente: statui in primis de modo luctandi exponere: vt possumus ipsam artem tanquam magistram conseruare. Nulla enim alia industria proyiciendi de lenitate: aut ludu armorum siue equitatio docet ponere membra temperata: ac super seipsis ita vt i palestra fit: ac semper scire responsum dare vbi necessitas occurrit.

Quo pacto ad palestram ingressuri: et ambulaturi simus.

Cap. iij.

Initio luctandi lento passu: ac breui intrare oportet: et puncte pedum parum per foras tendant scilicet sinistra ad sinistram: et dextera ad dexteram: et tota persona super seipsam pergat hoc e recta linea assidue super pedes ambulare. Nam dum aliquantulo thorax ad aliquam partem declinat si pedes fixi manent tota persona per terram dilabitur. Quare opus est quod incessanter pedes occurrant ponentes se sub thorace per rectam lineam. Sed nonnunquam in ingressione tibie debent caput precedere: quoniam eo tempore periculum est de incontro: seu obuiatione. Et hic ponendus est toruus: vel saccaligna: atq; desuii: hec enim tuta strategemata sunt: et cum paruus apprehensionibus fieri possunt: Nam mediana: siue circū

data: & disclunata tollens pernam onerata: & similia potius sunt periculosa: & apprehensiones valde con-
iunctas exposulant. Si autem a terra nos subleuare volunt debemus ipsum ad anteriorem partem ad-
ducere: & procurare: ut a nobis subleuet: & magis tuti esse possumus si manus nostras ante alium: vel un-
bilicum suum apponimus simul cum manibus firmandum est caput: & quotiescumque offendimus: aut re-
paramus decet nos exolutos esse: ac veloces: & forti animo operari omnem vim ad ultimam dirutionem
inmitendo: est autem effugienda pars in quam alius versuram vel armaturam vult ponere: & assequen-
da volutio ad quam alius corpus suum declinat: ac leues apprehensiones fiende: & quiete ambulandum.
Dum autem offendere voluerimus: aut cum celeritate tutari corpora nostra reuiri debent: frequenter ta-
men apprehensiones mouendo perutile inuenitur querendo vbi alij membrorum debilitati: & paucam
doctrinam possident. **C** In vastatione cuiuscumque torni alterum ponere debemus: aut vero saccalignam:
& aduersus deviationem latus alterius capiendum est. Et si carcum: vel onerationem tunc retrogredi
oportet: & si nos hoc ponimus tibiam aduersantis cum nostra subleuando quanto poterimus supra sca-
pulas: vel aliud latus euoluere debemus. Et etiam hec lata siue tollens tibiam dum tergum alterius ac-
cipimus optima est: quando a terra ipsum subleuamus. hoc autem fieri potest dum alius apponit pernam
suam per exteriores partes post nostram sursum extollendo: tunc enim cito in terram cum facie cadit: &
huiusmodi eleuatio a terra maximis viris appropriatur. Si autem nos tollere volunt persequendo ip-
sos saccaligna est inmitenda: interdum vero toxus. Tollens pernam cito fienda est quemadmodum
alia: quoniam si pes aduersantis in altum subleuari incipit non est locus deviandi hoc strategema. Idcirco
dum ponitur in eius vastatione cum puncta pedis nostri: qui liber remanet capiendus est per antero-
rem partem pedis alterius in terra sistens: & hoc modo hostis vim suam applicare nequit. Verumta-
men contra tollentem pernam semper salubrius est corpora nostra festinatim declinare retro ipsum attra-
hendo: & manus nostras in lumbis eius imponendo. Et aduersarius ad partem anteriorem vadat: & se-
cundo modo agendum est tunc: quum in brachio bipartito: vel diuiso sumus: similiter optimum est contra di-
scunatam: & britonam quod dum nobis ponuntur retrocedamus. Hec autem disclunata: siue britona ab
ista apprehensione valde prodesse solet contra retrocozumam.

De illo quod demum in palestra est obseruandum.

Cap. iij.

Postremum: aut id: quod in palestra firmiter tenendum est dicimus: Et accipiendo ab agaga-
the diploidis: & ponendo tornum saccalignam: & deviationem. **E**t in ludo brachij diuisi ponendus est
tornus: vel obuiatio ea parte qua facies manet: & saccaligna ad eundem pedes. **E**t de singulis brachijs
applicanda est obuiatio pedi remotiori. Saccaligna vero proprio. **Q**uod si latus nostrum apprehen-
ditur decet circumdatam disclunatam: & saccalignam inmittere. Et dum a tergo apprehendimur capien-
da sunt brachia impugnatis: & anterius attrahenda saccalignam in quocumque pede: aut disclunatam po-
nendo. **E**t contra illos: qui per tibias apprehendunt armaturi sumus cum eadem tibia: quam nobis
apprehendunt. **E**t si procul manemus obuiatio utilis est. Sed dum nimium coniuncti mediana debet:
aut disclunata: vel saccaligna fieri: & in ludo brachij equaliter diuisi: siue communis saccaligna appropriatur.
Tum etiam perutile esse dicimus quod eodem tempore: quo alius ad crura nostra vadit nos manibus cru-
ra eius apprehendamus: & cum obuiatione euadamus eo quod hoc modo nequeunt nos a terra subleua-
re: & quum tibia nostra apprehenditur: bona est saccaligna: & melius in hoc per forcaturam: vel dimidium
tibiarum manibus nostris accipere: tunc enim extolli nequimus.

Utilis astutia in palestra.

Cap. v.

Quotiescumq; cum aliquo reperimur: qui se defendit: et in arte luctandi valet si fortasse debilis erit pro curandum est: ut brachia nostra sub brachijs eius ponamus ad hoc quod per eius lumbos apprehendere possimus: quod ab hispanis tomar el cuerpo dicitur. Hic autem applicanda est obuiatio: vel saccaligna: aut quod reuoluamur: ut suum latus: aut tergum capiamus: et eodem tempore tota vis est imittenda in vltima extremitate: vel diruptione: pariter aduertendum est quod dum alius se defendit si debilioz nobis erit ad aliquem parierem ipsum reducamus eo quod ibi secum coniungamur. **R**egula tanquam vniuersalis habenda est: quod dum hostis moueri incipit ad armandum: siue ad insidiandum nobis: vel quod aliquem ictum iacit eodem instanti debemus tangere: vel parumper retrocedere: donec ictus eius transferit: aut in declinationem ierit: et ictus nostri operandi sunt iuxta alterius declinationem. Nullo enim tempore homo tam deordinatus reperitur: quam dum aliquid incipere vult: vel ad finieridum vadit. quocirca is: qui sapiens est in vno istorum temporum debet aduersario offendere. **S**i disclunata alta ponetur: et magnum gyrum super se faciet laboriosum erit illi ad quem ponitur: cui tamen in remedium bonum est: quod deflectatur: et retrogrediens inclinetur. Sed melius quod se erectum tradat totis viribus et terra alium subleuando: et hoc adiuuat contra disclunatam medianam: et saccalignam. **D**e hac apprehensione multo melius est illi: qui magnus erit: quod deo latus suum: vel alterius latus capiat: quam quod oporteat quod qui manet cum brachijs super humeris alterius: seipsum deflectat in pugnantem depzimendo: et qui inferius: aut per latus apprehendit se erigat. **I**n disclunata destructione quoddam antegenum eius supra nostra ponitur: hoc est pes: qui in nobis liber est ante genu: aut musculum pedis alterius in terra firmari fere in modum: quo saccaligna iacitur equipartitis brachijs manendo: tamen si in hoc antegenum pes posterioris partis in anteriorem vadat. Hoc strategema forsitan nouiter repperum est. **S**i vnus disclunatam vigozose imittit: et alter parimodo antegenum: magnum est periculum dirumpendi tibiam illi: qui disclunatam posuerit subtus nullo modo flecti potest: qui hocegerit contra medianam quoq; et saccalignam insistit: licet aduersus disclunatam sua sit perfectio. **P**reterea quia leuedunium in buca siue circa genu positum est horribile: presertim si est fortis: et magne stature: qui ponit ipsum potius fugiendo resistere possimus: quam destruendo cum pedibus strategema ipsum: et ad hoc tutius quod fieri potest: est quod tibia nostra: in qua alius armare: vel offendere vult cum diligentia maxima retrocedamus fere circumcirca ad tergum nostrum: et quod alia coxa vadat ante fere per dimidium tibiaram alterius: et in hoc modo non potest poni leuedunium: siue disclunata: et quauis poneretur: nil operatur. **P**reterea dum ad brachium diuisum sumus: quod lingua Hispana ad brazum partitum dicitur: si alter: aut qui nobiscum luctatur declinatur nimis atque fugit: cum pedibus sepe numero bonum est cum brachijs nostris ipsum subleuare atque sustinere: et in eo instanti cum festinatione est assumendum cum brachio nostro qui manet superius de collo: aut scapulas alterius ponendo leuedunium: seu descaderatam vulgariter dictam: sed oportet cum animo deliberato incipere mediare: atq; finire: et ad hoc oportet quod caput nostrum nimium ad partem anteriorem declinetur: tamen cum volta maxima super latus cum tali imaginatione: quod nos ipsos prosternemus: aut aduersarium: tamen quod ipse aduersarius nil mali in eo tunc contra nos operari possit. Et hoc strategema optimu est: sed animum deliberatum exposcit: veluti faciunt omnes industrie super descaderata vadunt cum volta de quacunque parte quod brachia capiant britani similibus nimium vtuntur: et vt bene hec fiant oportet quod nimium latus nostrum ad partem tergozis cum aduersante coniungamus. **T**utella: seu preparatio contra similes reuolutiones intelligas veluti nesciam disclunatam oneratam: seu onus: tolleperna semper festinanter sunt ponenda brachia nostra super lumbos: seu latera alterius fere in ea parte per quam cingimur: et brachia quantum possunt dura: atque porrecta in eo tunc manere debent: et tibie: atque totum corpus omnia in eodem tempore retrocedere et sic nullum locum aduersanti prebemus ad similia operanda: licet quod hic modus ponendi brachia nimium contra omnes industrias in palestra valet: presertim contra mozem britanicum: et lusitanicum.

Et aduertendum est: quod tolleperna in pluribus locis applicari potest: tum in euadendo alios: tum

vero in preparando contra magnas: seu strategemata aduersantis: quoniam non tantum tolleperna tutat nos ab aduersitate per competitorum adducta: sed imo est ad sternendum ipsius. **¶** Veluti semper quod alter apponit nesciam: quauis voluat corpus admodum onerata: aut quod ponat transcoruata: que fit per partem exteriorem tibie nostre expellendo nos: vt retro cadamus: vnde in eodem puncto festinatim deliberato animo est reuoluendum tergum nostrum in quantum possumus ad pectus alterius tollendo i altum: quo ad vires tibiam nostram quam ab aduersario apprehensa est: et quod cum volta veniamus taliter quod alius venit ad cadendum super tergum. **¶** Verumtamen quis nesciam applicat pariter seipsum declinare: et reuolere debet super partem suam: et in hoc modo saluari posset. **¶** Dum ad brachium equa liter diuisum: seu ad communem apprehensionem deuenitur: et pomimus saccalignam: vt alius super tergum cadat: et etiam ipse ad partem posteriorem nostram in quantum possit expellit nos statim: seu absque intervallo temporis in tollepernam reuertendum est: declinando corpus in quantum possumus cum volta magna ad partem nostram et in hoc modo de facili aduersarius cadet: et si ipse similem tollepernam contra nos applicat: oportet exemplo cum tota vi nostra nos ipsos super genua declinare ponendo manus super lumbos: vel naticas alterius expellendo ipsum: vt super faciem suam ad partem anteriorem vadat: que industria sola a tolleperna super omnes alias tutat nos: licet quod aliquod aliud remedium fieri potest: vt supra saltare cum ea tibia nostra que apprehensa est: licet quod ista parum prodest: nam raro fieri posset antepes cum eodem pede nostro: qui tollebariur contra tollepernam minimum valet si cum tempore debito fit. tempus debitum in hoc loco est quod incipiendo ad subleuandum: vel volendo subleuare tibiam nostram eadem demer apponamus ante spinam tibie sue: et ita ille cadit super faciem: aut saltem nos nullatenus cadere possumus dum pedem nostrum in eo loco applicamus: que industria: siue reparum in eodem modo fit: vt contra disclunatam agere solemus: vt recte destruiatur: licet quod tunc apponitur pes: vel tibia super genu alterius vel coram: et in reparando contra tollepernam non ita altum applicamus pedem nostrum: sed tantum super spinam. **¶** Saccaligna autem dum ad commune brachium quod abrazo partito Hispani dicunt manemus que fit ad pedem manentem super eam partem vbi est alterius facies etiam est reparanda: vel soluenda in hoc modo vt de tolleperna vel anca in vulgari denominata iam explicauimus: hoc est in primis statim dimittere apprehensionem factam cum manu nostra manente super alterum latus: i quo apponunt nobis saccalignam videlicet si applicant illam in pede sinistro est dimittenda apprehensio cum manu dextera facta: et sic e converso: et in eodem instanti oportet retrahere illud latus: quod erat vbi apprehensiones amittimus: et quod ambe manus nostre super lumbos: vel naticas alterius apponantur: hoc est super clunem in latere expellendo ipsum: vt super faciem suam vadat: et ante pedem apponamus cum eodem pede super quem aduersarius saccalignam ponit. **¶** Modus apponendi manus super clunem alterius: et declinandi totam personam nostram super genua retrocedendo in quantum possumus in defensione contra tollepernam in eo modo fit: quod agimus quando onerata fugere volumus. **¶** Et aduersitas quia tolleperna maximum exposcit animum: vt recte fiat: tandem posita vt debetur minimum valere solet: et contra plures offensiones nos defendit. **¶** Contra rodellolam in lingua hispana dictam aut genocholam in vulgari italo: etiam optima est tolleperna. **¶** Rodellola: aut genochola taliter fit: quod genu nostrum apponitur circa buccam perne alterius non retro omnino: nisi ad latus manente pede nostro in terra onerando cum tota persona in quantum valemus: vt alter super illud latus cadat. **¶** Et si contra nos hec rodellola nuncupata applicatur festinatim in tolleperna ingrediendum est cum volta maxima super alterum latus nostrum declinando caput quantum possumus tollendo pernam nostram simul cum perna alterius: et hoc fit cum quacunque perna vbi ponunt nobis genulolam: **¶** Etiam tolleperna versus retro pedem valet: quoniam dum ipsum apponunt nobis: si extollimus pernam recolligendo pedem alterius cum conditionibus iam dictis ipsam ad terram deducimus. **¶** Beni que dum nos ipsos tantum tutari volumus erecti ambulando: vt non videamur aduersarium timere sufficit contra omnia strategemata brachijs nostris vti: veluti terrores relax pedibus vti: hoc est quod quoniam vnus pes pmit aliis concedit. **¶** Et ita brachia nostra agere debent dum apprehensi ante pectus: aut aliu alterius sunt vel circa agate: licet quod hoc recte fieri non potest: si nudi lucent: quoniam tunc apprehensioes facilius affugiunt. verumtamen dum inducti palestrite sunt quod ipsorum vult erectus ambulare super tibias semper hoc est quod nunquam caput aut pectus precedat ad partes anteriore

Secundus.

genua: nequidem genua punctas pedum: seu digitos: et quod genua ipsa: atque natice aliquantulum per directum declinentur: si forte declinare volunt habendo brachia assidue super duriciem obuiando semper alteri super illam partem: ubi ipsemet oneratur: aut firmari vult expellendo ipsum: ut ad partem posteriorem vadat: et ad hoc agendum: quando cum vno brachio: quando cum alio attendendum est: tamen quod cedat brachium nostrum ubi aduersarius nos deducere vult: et quod alterum brachium expellat competitorum ipsum. **C**In offensa: et defensa versus transbucatanam optimum est trahere tibiam nostram tollendo ipsam in quantum possumus: ut pes in altum veniat onerando quo ad posse personam nostram super pedem alterius: ut versus tergum suum ruat: aut si volumus in eo tunc subleuata tibia possumus reuerti in tollepernam girando corpus nostrum.

CAlterius quia nonnulli maximam habent affectionem in hac tolleperna: et ubi maxima affectio ibi opus multiplicatur: aliqua vniuersalis atque tuta defensio aperienda est. In primis siquidem qui hoc tractagema cum sufficientia apponunt quo ad vires procurant cum manu sua dextra super pedem nostrum apprehendere diploidem taliter quod manus ipsorum attingit circa ortum brachij dexteri alterius et cum sinistra capiunt circa cubitum illius brachij dexteri aduersantis. Et tibiam dexteram etiam mittunt anteponendo seipso super latus: deinceps autem tollepernam vel anchiam applicant altam quantum possunt vsque ad inguina quantum possunt declinant caput se voluendo super latus sinistrum. **C**Contra hoc nulla defensio turior quam in principio si alter ponit brachium dextrum iuxta dexterum nostrum quod nos quoque similiter faciamus dextrum super dextrum suum: sinistram manum fixam atque rigidam super latus dextrum alterius circa cincturam ipsius: et quod pedem sinistrum nostrum in quo ipse nocere vult retrocedamus: tamen oportet erectos ambulare: et dum ipse applicat hanc industriam declinando totam personam nostram decet ipsum ad partem anteriorem expellere quod facile est: si volumus brachia nostra rigida tenere quoniam in eo tunc penes potest attingere cum pede ad tibiam nostram: facile quoque possumus soluere tibiam ponere ipsam super partem anteriorem mittendo toznum in pede alterius qui in terra fixus manebat. Et alter cum brachio sinistro apprehendit etiam nos cum sinistro secundum conditiones iam de brachio dextro positas apprehendere debemus. **C**Aduertas etiam quia dum contra hoc tractagema pugnatur bonum est britanos et fere omnes alios homines palestram exercentes in duriciem imitare: tamen cum brachijs tantum: non enim cum thoracibus: et multominus cum pedibus: nam ipsi vix audent subleuare pedes a terra et quo ad posse firmant ipsos in ea: nos vero aliter agendum esse asserimus. Nam in illo modo ambulando paruum habent desolutionem membrorum seu aptitudinem. Unde fit quia decertando armis parum vel nihil prodest eis palestritas esse: saltem si arma leuia sunt vel pauca arma defensibilia adducunt si optime atque grauitur in alio armati sunt omnino possunt preferri ad non cadendum de hoc modo luctandi se preualere: tamen melius est ut hic illic cum armis et sine illis nos de palestra valere possumus quod leuiter et solute cum pedibus ambulemus. **C**Amplius veluti superius expositum est tolleperna contra plura tractagemata medium prestat: preferri contra transbucatanam et genucolam: quia quauis fere iam ad terram declinando attingamus si modo nos ipsos declinamus et volumus nimium eodem tunc ingrediendo in tollepernam facillime remediatur contra genucolam. **C**Et quando applicatur ad pedem ad quem toznum erat mittendus: fugere pedem nostrum bonum est: cum altero vero ingredi in saccalignam ad pedem aduersarij quem ipse procul dimittit: aut in quo toznum ponendus esset. **C**Hac genucola sepe numero vtimur ad brachium diuisum seu comune: preferri si homines armati sunt.

CUbi faciende sint apprehensiones in palestra: et quod aduersario non debemus terga vertere: nequidem nos tanto quod possumus prosternari sinere. Cap. vi.

CDe numero prosternationum: quo luctandum sit: et qua conditione: aut quo loco non sint apprehensiones admittende iam in alio volumine de cognitione hominum tractantes in longum scripsimus assignando quod ex eo quod cito aliquis fortuitus casus irruere poterit: bis luctandum est et ex superiori forcatura accipiendum: quoniam exinde

deorsum apprehendit valde declinat: quod esset alicuius magni detrimenti initiū pliendo armis p seipsuz: q̄uis hoc nō tāto detrimento sit. quāto esset palestra britānozum: atq; aliozū: qui eos imitari solent. Nam quādo armare volunt pluries vertunt terga aduersario: z sursum armant taliter quod per seipsos sepe cadunt. Et quāuis non cadant: qui eos ex spatulis: aut a latere apprehēdit facile ip̄os sauciare potest. Ideo q; ad similitudinem preliandi armis homo semper ire debet versa facie in hostem. Unde oculi attentī esse debent ad manum: qua alius fert telum. Et si hostem prosternari possimus cauendum est ne reuoluti secum cadamus: quoniam in britona tam reuoluti cadunt quod ferme vnus potest tātum de telo adiuuari: quantum z alius: neuter tamen bene in eo quod britānozum palestra non potest proprie palestra. Sed reuolutio ex abrupta vocari maxime: quod nullam in membris doctrinam ponit ad faciendum alia diuersa exercitia: Quod multo aliter extat in palestra: qua super se: atq; cōmuniter facie ad faciem itur.

Quomodo est luctandum cum stafilibus: aut corrigijs.

Cap. vij.

Præterea diligenter animaduertendum est: dum cum stafilibus: seu corrigijs luctatur: quod magna stat disparitas inter homines magne stature: z parues: inter grossos: z subriles. nam qui per lumbos nimium muniti sunt: in eo loco magnam habent vim: z sic facilius tollerant laborem quam alij per cincturā seu lumbos graciles: z quia cum in hoc modo luctatur: alter alteri concedit apprehensiones prius quam ponat vim: z in his apprehensionibus adequantur in altitudine: qui altior eorum est dum postmodum erigitur extollit a terra minorem absq; labore tantum: quantum est maior. Et hic magni: qui experti sunt quadam industria vti solent: que industria talis est. Asperunt tibias nimium in qua aperitione declinantur per vnam manum: aut magis si volunt: z tamen videntur directi manere: sed cum postmodum appropiāt quāt pedem ad pedem crescunt: z subleuant parvulum: vnde nullatenus de ratione in hoc modo apprehē siones fieri debent: dato quod sit pactum cum zonis lucrari: sed postq; corrigie cincte sunt vnusquisq; debet capere ipsam si potest: eo quod magnus in apprehendendo etiam veniat tanto magis altior: quanto est altior altero: z qui euitare vult: vt ab alio non subleuetur: oportet apponere manus ante album alterius in corrigia: aut diploides: sunt aperiēde tibie fortiter ponere ipsas p̄ocul a parte posteriori: z quod corpus vadat directum: id est non deflexum: super genibus: atq; naticis z cum aliis vult subleuare oportet ipsum cum violentia: atq; velocitate ad parrem nostram attrahere: z quandoq; cum brachijs tunc ipsum retro expellere super eam partem: quam euenire vult: z si confidit ad extollendum aut magnam mittit vim cum de solutione: atque deliberato animo oportet in instanti propinquare: ad ipsum ponendo contra cum sacca lignam: vel rozum: vel firmare caput: super stomachum eius: z sic non habet modum subleuandi in quo tempore de facili cadere possunt quia disordinati manent: presertim quia omnes: qui in simili modo luctari solent: parum de palestra sciunt: z in longobardia tantum vritur. intelligas: quod ego non habui noticiam de aliqua patria in qua in simili modo luctarentur. Et hij quandam legem inter se habent videlicet quod non possunt: per partem foris tibiarum armare seu industriam pedum operari nequidem circū data: aut vera saccaligna ingredi: nisi tollit pernam cum hoc crure: vel cum illo: z quandoq; disclunatam: quam ipsi de galloni dicunt: z alij denominant de coxa: z etiam voltas: seu giros circumcirca per pactum suum dare possunt. Venique dum homo strategematis pedum vti vult: facile est prosternere similia operantes. presertim dum vnusquisque apprehendit: vt apprehendere potest. intelligas non per pactum dicendo per mitte me apprehendere vt volo: z postmodum pariter te permittam: sed hoc non attinet postremo posse: z sic vnusquisq; tenetur ad accipiendum: quanto melius valet ad libitum: vel contra libitum ad uersantis. Et hic vnum precipue aduertendum est: contra fortissimos artem magnam habentes: quod pro minori malo saltē in principio: qui debilis est: aut paucam habet doctrinam quod semper in defensione: seu ad tutandū seipsum attentus sit. Et ad hanc defensionem oportet pedes semper equales portare cum mediocri distantia inter vnum z alium: licet aliquantulum magis distantes: quam dum homo offendere vult: z brachia debent ire ante pectus: vel ventrem alterius: z si alter vult ingredi ad coniungendum albū cum albo: diligenter est ambulandum retro ponendo etiam caput ante pectus volentis ingredi: z vt melius hoc fiat locus spaciosus luctandi est querendus: nam in stricto nō pōt ita fugere: z tñ in stricto: qui defensari vult: circūcirca debet ambulare non aut retro. Et super oibus alijs defensionib⁹

cavendum est ne brachia alterius sub nostris ingrediantur. nam si aduersarius fortis est: et ponit brachia sub brachijs alterius capiendo ipsum per lumbos non prebet ei amplius locum defensionis. Et ut brachia alterius sub nostris non ingrediantur semper cum velocitate cum alius vult ponere unum brachium sub brachio nostro est tollendum ipsum nostrum brachium: et quod per partem superiorem infra pectus alterius veniat inferius dimittendo brachium aduersantis ad partem foris fugiendo corpus nostrum retro. Et in hoc modo facillime brachia nostra sub brachijs alterius ingrediuntur: et hoc semper agendo: atque velocissime duz alter per partem inferiorem ingredi vult: et tamen si omnino defensari volumus: quamvis alius tollat brachia sua prebendo locum: ut ipsum per cincturam a parte anteriori aut per latera capiamus. non est ingrediendum sed semper habere brachia ante pectus: vel cincturam aduersantis: et semper per directum ante faciem illius est ambulandum non autem ad latera: et hic est ultimus modus defensionis: quem inveniri potest: et tamen cum alius: cum vehementia: atque inordinate ingredi vult animo deliberato: atque oibus membris solutis est ingrediendum cum toro: prout venire aduersarium cum volta magna: atque deviatione super illam partem ad quam ipse premit: et facillime cadet: et si non potes ipsum convincere exemplo revertendum est ad defensionem: veluti prius eras: et hec mania seu strategema: sepe contra offensores volentes ingredi agenda est.

Quoniam modo de omnibus apprehensionibus dum palestra decertatur vires nostre dirigende sint: tunc quando strategemata sunt. Cap. viij.

In decertatione palestre enim inter omnia alia strategemata torus seu traxera principalis est eo quod de omnibus apprehensionibus ipsum applicare possumus: et semper in tuto modo ad alias industrias compositus. tamen difficilis est: ut perfecte fiat: quamvis cito comprehendatur in confuso modo assumptus: perfectio tamen ipsius in paucis palestris hactenus sterit. Et ut recte fiat duo tantum perit. primum: quod manus quomodocumque in cooperitore apprehense sint una earum debet aduersarium subleuare: et alia declinare: et ut rectius intelligas manus existens super illud latus: ubi cooperitorem prosternere volumus debet quo ad vires ad partem inferiorem aduersarium declinare simul attrahendo ipsum ad partem suam. Altera vero manus nostra debet in eodem tempore subleuare aduersarium expellendo latus illius fere retro cum volta tamen eo quod alteram manum aduersarius assequatur: et hec industria taliter fit: quod videtur una manus nostra super nostram alteram euenire in modo girationis: et manus que ad partem inferiorem attrahit taliter vadit: ac si sub altera manu ingredi vellet. Alter vero modus talis est: quod totam personam nostram in eodem instanti temporis in altum extollamus rigida omnia membra: remanendo tamen declinando totam personam ad posteriorem partem super tergum nostrum: ut alterum a terra subleuare possumus: nam cum ipsum aliquantulum extollimus: demceps facilius cum partibus superioribus eius ad terram referimus: tamen oportet manus: atque tota nostra persona in modo reuolutionis assequi: ut tam dictum est. Mediana siue circumdata: siquidem in ordine subleuandi alterum cum industria tori conformatur: quoniam oportet cum dume aduersarium extollere: et in eodem instanti minimum personam nostram super tergum declinare: tamen cum volta expellendo ipsum: ut ad terram veniat subleuando eius una manu: et declinando cum alia veluti de toro explicauimus. De desuio autem ambe manus volunt attrahi ad partem inferiorem: cum volta tamen dirigendo se ad terram ambe: nam si totaliter circum circa irent non potuissent alterum prosternere. Saccaligne omnes petunt omnia membra nostra preter tibiam: que armat saccalignam ad partem inferiorem aduersarium declinare: ut super tergum vadat. Desclunata: vel clunis leuium cum tibia: vel clunij nostra alterum subleuandum est: tamen brachia: et thorax nostrum cum volta euenire debent: dirigendo aduersarium ad terram in quantum possunt. Nestia: et tolleperna etiam petunt girationem magnam: est tollenda tibia nostra declinando omnia alia membra attrahendo atque cum reuolutione: ut cum tergo ad terram deueniat. In retro pede vero traspice in lingua hispana denominatum tantum attrahit pedem alterius ad partem anteriorem: et brachia nostra expellunt ipsum super tergum: ut ad terram vadat. Trambocara non potest denominari industria: et sic tantum carentes arte eam apponunt tandem quando sit totam personam quo ad vires oportet onerare super personam alterius plicando: atque declinando ipsum super tergum. Holte siue girationes autem: que subleuato aduersario a terra fiunt in fine oportet quo ad vires ipsius declinare: tamen aliquantulum sequentes

has girationes: vt ad terram veniat: nam proijciendo ipsum circa circa equaliter non caderet. vnde oportet simul cum giratione ad terram ipsum declinare apponendo aliquam tibiam nostram: vel clunem ante suas: vt pedes in terra sistere nequeat. **C**In alijs vtiq; vbi nulla requiritur industria pedum: nisi brachiorum: et aliorum membrorum in quantum valemus conandum est ad declinandum aduersantem: vt ad terram veniat: veluti in desumbata: que fit dum alter capit latus nostrum: aut tergum: quia firmamus scapulas nostras: aut brachium super collum: vel humeros alterius saltando ad partem anteriore onerando super ipsum: vt cum alio ad cadendum veniat: licet quod si apprehendit nos per tergum brachia sua: cum nostris sunt retinenda: et quod scapule nostre firmentur super barbani competitoris in eo tempore quod ad partem anteriorem saltamus. **C**Præcipitata: vel retirata fit: dum cum manibus de agagathe alterius: aut de aliqua parte circa collum apprehendimus: et ad partem anteriore velociter ipsuz attrahimus: tamen in quantum possumus declinando caput illius: vt cum caput ad terram veniat retrocedendo per aliquos gradus nos ipsi: vt locum alteri prebeamus: ad cadendum. **C**Surata: aut deuiata: que agitur dum ad brachium equaliter diuisum manemus: et cum alias apponimus tozum: est ostendendum aliuz velle subleuare: et in eodem tempore: aut festinatim super eam partem: vbi tozum erat applicandus declinare ipsum quo ad vires: vt super faciem cadat: tamen corpus nostrum est deuiandum in quantum possumus: veluti fit dum de agagathe: seu de collo agimus: et deuium apponimus. **C**Deniq; semper quod in palestra aliqua sit industria vbi pedes non tangunt pedes alterius magna volta seu deuiatio cum corpore nostro agenda est. **C**Præterea vnum tanquam potissimum in palestra aduertendum est: quod pes: q; armat vel pedem alterius infestat debet in quantum potest seipsum prolongare: hoc est quod non maneat sub genu: non sub clunibus: non sub humeris: non sub capite: in quantum potest deuiatus veluti man? deuiatur: aut deuari debet ab humeris a capite: dum proijcimus: et dum armis decertatur. **C**Rursus oportet dum armamus quod totum corpus rigidum remaneat: et nil magis duplicatum super vnum in ebruz quam super aliud presertim in agendis tozibus hoc decet: et vt semper hos tozibus recte agamus: tale signuz est obseruandum: quod in quantum possumus pedem ad partem anteriorem porrigamus ipsum in alto tollendo: nam impossibile est recte corpus inclinare super tergum rigide manendo: si pes per partem anteriorem: quo ad vires non extollimus: vnde hoc obseruato semper tozum recte fiet. **C**Deuiatio siquidem et expetit quod tibia nostra: que anteponitur alteri rigida maneat: et quod non ponatur talus in terra: nisi cui spides digitorum ipsius pedis tantum: et in hoc modo alterum dirigimus ad terram quod non fieret as firmando talum in terra.

Quoniam pacto in armis ambulare debemus.

Cap. viiij

CIn armis decet quod vim altam: et pedes leues ponamus: nec procul vnum ab altero causa quod salutare: et ambulare ante: et retro possimus aut vero super latera circundare: et huiusmodi intentus habendus est quod arma semper inter nos: et aduersarium vadat: Nam deuiando ipsam ad aliquod latus multum superius: aut inferius periculum nobis esset: et quod armam defensibilem habeamus: vel q; cum illam: qua offendimus reparare velimus semper tutius erit in ebruz effugere: in quo alter nos percutere volet: no quod in hoc terram perdamus: nisi quod nos non attingat: aut ictus aduersantis incassum traseat. Nos quoq; sepius retrahere oportet p vnum passum a latere deuiando. Et tunc ad discooperta loca ipugnantis ictus nostri iacendi sunt minado ad vna partem cum dimidio ictu corporis ostentatione faciendo: tñ tunc absq; teli motioe: ac deinceps festinatim reuertamur ad faciedum ex alia pte longu ictum: et semp tibias et brachia de loco ad locu cum ictibus: atq; breuib; passibus in modo dissimulationis moueamus.

De ludo Aze: vel Tricuspidis.

Cap. x.

CCum quacumq; arma in hastata: seu suste tutius ludif: q; aliter via tricuspidis obseruado. Sed arma ad anteriore partem porrecta ire debet sicut tricuspis: vel aza qñ ipsam capimus p inferiore contum: et antierius tedim?: et ictus aze in leuata hoc e in principio docedi iacet: et principaliore cum calce: vel coto fiut i ferius: sepe tñ supius est signandū statim partes nostras cooperiedo: et ictum ad ptes inferiores antierius dirigendo.

Secundus.

Nec aliter de pede ad caput iactus est sciendus prolongando azam ad feriendū cum martello: seu puncta obtusa per superiorem partem: brachia in nobisipsis sunt recolligenda. Alter enim vadit ad cooperiendū se: et eodem tempore est locus nocendi cum puncta ad stomachum: et reuertendo iterum ad nos regendū velociter: tunc generalis regula est ocuus cum calce punctam iacere. Nam quotiescumq; vult ictum nostrū reparare firmiter manendo: aut se nobiscum iungere: possumus ipsum conto percutere duos: aut tres ictus agendo absq; quod manus firmentur: et parumper retrocedere oportet: sunt assidue instruendi: ac moderandi: pedes: et caput obseruandum: et quod manus decurrant: et velociter permurentur: ne ab aduersario tãgant. **C** Bisoluta quoq; ē ducēda tricuspis: nãq; ipsaz firmã tenēdo curtos: siue breues ict^o agerem^o.

C Beniq; vt superius dictum est: super omnia oportet pedestrem semper constanti animo manere: et nō tantum dum procul ab ipso equester est: sed etiam contingendo simul misceri: videlicet quod si equus cum homine pedestri manente coniungeretur semper in tali casu animus fixus est habendus: et si homo cadit in terra sub aluo collo: aut pedibus equi semper manus illius cadentis in terra officium suum operari debent dextrum: et sinistrum: et presertim ad superiorem partem: dato quod facie in terra caderet: arma sunt semp sup^o dirigenda ad vulnerandū equū: que res facilis est cum per partes inferiores: vt per aliuq; semper equus inermis vadit: et sic de facili occiditur: et quāuis pedes super aliquod membrum hoīs cadētis i terram poneret: si homo est armatus par mali potest ei causare: et dato quod sine armis homo sit: nō potest habere tantū malum: de pedibus: aut dentib^o equi dato mordere vellet: qđ homo armis suis vti ne queat: et occidere equum: et tunc qui equester manet parum potest nocere iacētē in terra: presertim si arma breuia tantūmodo habet. **C** Sed causa paucitatis animi: aut inaduertētia intellectus: qđ fere oēs homines pedestres manentes cōtra equestres: quū coniungunt amittunt animū: presertim si sub pedibus equi cadunt: vnde nil querunt: vt ab armis suis auxiliū petant: et sic tanquā vincis manibus: et pedibus miserrabiliter manent: quāuis tunc accommodatissimū haberent locū occidendi equū: qui super ipsos venit: licet quod ad hoc agendum oportet hominem solum: siue agilem: et fortissimum esse: nam si debilis: et aliquibus defensibilibus armis inductus est: parum potest se mouere: vt de offensibilibus armis aduersario noceat. **C** Insuper paruum incontrum: aut calces equi conuincat seu tormentat: ipsum hominem: sed dum fortis est: in quocumq; tempore habendo arma multo contra equestrem potest tandem: qui habet animū semper interfugiet obuiationem equi: saltem quod ad plenum ipsum non accipiet: vnde paulatim vniūf: et sic obuiatio fit parua: et de parua obuiatione paruum oritur nocumentum. **C** Et dum pedestres manemus: et coniuncti cum equestri sumus de industria quandoq; optimum erit nosipos declinare: more luporum: vt sub aluo equi deueniamus: causa quod tunc ipsum facillime occidere quimus: i quo tempore nō vnum solum ictum: sed plures cum celeritate agere debemus.

C De quibusdam ictibus principalibus tripuncte: seu aze.

Cap. xi.

Quidam solent azam ita longam deferre: vt cum manu in altum attingi potest. Sed quo ad veritatē multo melius aliquantisper longiorem habere. Bonum est minari cum calce: et cum ascendente redire ex inferiori parte ad superiorem: quemadmodum de ense duarum manuum fieri solet: et hic ictus cum martello aze ad feriendum manū alterius dirigendus est: atq; reiterandus: quū postremo per aliud latius reducendus eo modo: quo fit de puncta: interdum vero ad pedem alterius cum calce iaciendum est corp^o nostrum simul cum aza inclinando: et quod eodem tempore cuspis absq; sectione temporis ad tangendū caput alterius ascendat: et tunc corpus nostrum: et brachia subleuanda sunt: et bona deuastatio est ambulare super latius quod antecedit ducendo azam cum conto circūcirca fere quemadmodum rota: et sic sepe cum ictu alterius obuiat: sed eijciendo: vel euadendo quandoq; spissum: et quandoq; longum: interdus ēt breuem per omnes partes semper habemus locum tangendū alium quāquam ipse in hoc modo de giro azam suam deducat ad nostrorum ictuum reparationem: qđ vbi potius decipiuntur illi: qui reparare solēt est quando censent eorum armam cum arma aduersarij firmatam habere: facile est retrogredi: aut per inferiorem partem telum nostrum dirigere ad feriendum aduersarium: optimū est semper hinc illinc quieto modo: vel absq; furore pergere: ne forte deficiamus: nec quid facturi simus ostendam^o. Sed velociter et cum magno imperu: ac vi esse oportet necessitatis tempore.

Aza siue tripuncta in longitudine vsq; ad martellum ex quantitate vnus manus esse debet longior homine ipsam deponente: vt per totum attingere queat absq; quod ad feriendum pedem alterius inclinet per tantam terre distantiam sicuti persona nostra longa est. Nam declinando magnus periculum imineret: maxime si grauib; armis induti sumus: quoniam armorum grauitas anterus ponderat: nec potest se quisquam cito recuperare: et in certamine ambulandum est in tanta distantia ab alio: quanta ipse sit longus. q; dñ decertantes magis appropinquant manib; apprehendi possunt: hic aut ex quo appropinquauerimus salubri⁹ est pugionem siue mucronem operari: q; azam accipiendo tricuspidem alterius cum nostra manu leua: vel apprehendendo in alia parte que secunda sit ne fortassis effugere queat: aut facienda est apprehensio: qua ipsum prosternari possimus.

Galli presertim: et alamani quāplures ludunt aza: et mucrone fere sicut ad pugnam manuz dūtaxat: et in rei veritate paruli: mulieres: atq; rustici huiuscemodi consuetudinem habent quando vnus eoruz alium quem baculum: vel telum manu tenet: et alius accipit ex alia parte baculi ad dirimendum ipsum. Quocirca vadunt reuoluendo brachia tum superius: tum vero inferius. Sed qui expertus est nūquam in tali examine reuoluendi brachia ponetur: preterq; ad vulnerandum: aut precipitandum alium. Et ad hoc quod quis bonus palestrita sit satis est accommodatus. Ideo qui lucrari nescit adiscere debet ad portanduz azam procul seu deuiare: et ipsam porrigere ad tangendum aduersarium oportuno tempore. Nam si ad strictas apprehensiones deuenitur: ibi bonus palestrita valet. Attamen in dextera manu decet pugionem: vel contum aze obseruare: et quod leua manus intenta sit ad alterius telum capiendum siue occupandum: vel ad ipsum hostem prosternandum. Et hic non est habenda cura mittendi azam nostram in collo neq; i tibijs: aut inter brachia aduersantis. **E**t si armati sumus adhibenda est solertia quod partibus vnus cooperitis offendamus. sicut in visera: et axilla: vel sub brachio: et vmbilico: atq; inguinibus: et pedibus. Sed contra illos: qui ad dimidiam azam decertare volunt: et nostrā deuiare: debemus ex procul ambulare ictus nostros iacentes cum maxima velocitate retrocedendo aut per transversum quandoq; corpus nostrum dirigendo: vel supra hostem reuertendo dum tempus locū prebet. Ipso enim veniente curā dimidia asta vel aza anterus si nos armati nostram porrigimus: et corpus deuiamus ipsemet accedit ad ingrediendum per punctam arme nostre. **A**ttamen aduertendū est q; in hoc modo decertare dūtaxat dum inermes de armis defensibilibus sumus intelligendum est. nam dum armati in albo sum⁹: cōtinue ad anteriorem partem ire debemus: aut saltem circūcirca eo quod nullatenus permittamus ab aduersario expelli: et ad hoc acha per dimidietatem capienda. **B**onum est de aza fieri duos manu dexteris: primum breuem: vltimum longum: et quod in puncta conuertatur: et similiter de manu sinistra alios duos ictus: et quod vltimus veniat in puncta.

Cum contingit pedester cum armis albis atq; cum acha siue tricuspide decertare pauca hic sunt operanda: in primis enim circūcirca est ambulandum super latus: quod aliquo alterum precedit: retro vero nunquam decet ambulare nisi quandoq; vnum passum: tantum vt ictum alterius inanis transeat: aut ingrediendo aduersarius quod habeam⁹ tempus accommodatum ad agendū ictum nostrum contra ipsum: sed similes passus in modo transverso: siue ad latera est melius. **A**ncha est accipiēda per dimidiū curā ambabus manibus cū pauca distantia de vna ad alteram: et quod manus pectori adhereant. **E**t si homo dexter est: id est vtens manu dextera: ipsam debet portare semper ante: et etiam dexterum pedem: sed parum ante: quoniam fere equales portandi: et si sinister erit: cum manu sinistra: et sinistro pede debet antecedere: nam in hoc modo maiorem habet vim. **E**t si recte de armis albis defensibilib; armat⁹ est:

quiuus alter moueat manus: et pedes: videlicet quandoq; manum dexteram: quandoq; sinistram ante nulla tenus est agenda aliqua mutatio extra illud: quod iam hic sub paucis diximus: vnde in hoc loco maza. seu tricuspis e portanda ad partem anteriorem. etiam superiorem vbi manus dextera siue fortior vadit. cõtus vero ad partem inferiorem: et posteriorem: **¶** Et de hoc loco quomodocũq; alius veniat: possumus ictũ suũ reparare: et contra ipsum ictum nostrum agere. Si piciet ad caput est reparandum cum tricuspide siue superiori parte anche: et in eodem tẽpore porrigẽdus est ictus i modo obuiatiõis siue stochate ad guttur alterius: et qđ crus ipsius anche vadat in trãsuersum: causa quod si cuspis nõ apprehendit ipsum trãsuersum anche firmetur in collo. vnde si recte firmamus. facile est proijcere alterum super tergũ: tamẽ oportet ire semper pedibus nostris sub toto corpore per lineam rectam: ne premendo contra alium super facies cadamus. **¶** Et si alter per partẽ inferiorem ictũ comittit quomodocũq; veniat est recolligendus cũ cõto anche nostre: et est ingrediendum vno passu: et per partem inferiorem proijcere cum maza ictus magnũ ad manus alterius: et etiam idem agere possumus: dum per partem superiorem venit colligendo ictũ suũ cum conto: et vt bene reparare possimus: et ictus nostros operari: semper in reparando: et eijciendo e ingredendum cum pede: videlicet cum illo qui est super latus vbi reparamus: in reparando: aut cum illo: qui in anet vbi ictum agimus e ingrediendum. **¶** Tandem in hoc modo decertandi pedestres: et grauius armorum semper quod volumus in vno: vel duobus: aut quando magis tribus ictibus coniungere nos ad brachia possumus: in quo loco deducti semper apprehensiones infime agende sunt: vt per tibias: presertim de illa quam aduersarius portat ante: et tamen aduertendum est: quod in apprehendẽdo caput nostrũ nõ inclinetur: sed tibie declinari debent: et semper sub thorace ambulare si alter venit ad collum: vt nõnulli venire solent est eijciendum brachium suum ad partem anteriorem: et assumere ipsum per tergum: quod facile est: et qui de tibijs apprehendit alium raro totaliter sub ipso cadere potest: qm̃ semper vadit reuolutus cum aliquibus mẽbris super aduersarium: neq; in cadendo debet dimittere ipsam tibiam. **¶** Et aduertendum est quod duz grauius armati sunt: fere oes homines: dũ ad brachia veniunt. vtuntur grossis stratege matibus cum pedibus veluti mediana: siue circũdata: et disclunata: siue cluneslenium: sed hec duo stratege mata de facili destruantur: et ambo in vno et eodem modo in simili tempore: qui minus sciunt nestiaz: siue transuocatam: siue transcomatam ponunt: et contra hec strategemata oportet festinanter: atque cum violentia maxima tollere tibiam nostram in qua ipsi armant quantum possumus ad partem posteriorem retrahendo: ipsam super latus quo ad vires reuoluendo alterum: ita vt cadat super tergum quod facilissimum est hoc modo agendo: oportet tamen quod pedes nostri fere equales vadant: et cum sufficiente distantia de vno ad alterum.

¶ De lancea: que vulgariter ginetta vocatur: ac de lancea longa.

Cap. xv.

¶ Ginetta: que lancea mediocris dicitur: læca lõga: atq; alie his similes haste infime ac porrecte anteriore tenentur: et si manus dextera nra pcedit et pes dexter preire debet. Nec aliter de parte sinistra oĩno intelligimus. Quoue citius tagamus pes: qui antierus erat retro attrahẽdus est interdũ comittẽdo in modo minandi cum baculata: que palus: vel bastonata in vulgari dicitur. Sed inuadendũ: ac defendendum est cum puncta lancee. Quando autem aduersus nos aliquod telum iacularetur cum hasta nostra nos reparare debemus: et corpus in trãsuersum deuare: et tunc crebros ictus aduersus hostem acturi sumus quosdã longos: et quosdã breues. Sed quantum antierus ingredimur absq; mora in eadem mensura retrogredi debemus: dummodo alius tanq; deperditus non vadit. Quoniam eo tunc celeriter persequendus est. alias cõpetit brachia et pedes retrahere. Nempe quod aliter timendum esset quin alter subrus nos ingrediatur. Si vero antecedere volueris: aut alias insidias redere decet qđ moueamur ea pte qua manus: et pedes nri pcedũt.

¶ Defensio principalis siue custodia de lancea longa: ac de alijs: que mediocris longitudinis sunt.

Cap. xvi.

¶ Principalem defensionem læce lõge aliazq; mediocriũ dicimur esse brachia nostra eleuata tenẽdo se re quantũ possumus: et qđ puncta lancee in pectus alterius dirigatur: et vbi ipse aliquem ictum agere vult

super latus cum pede: qui antecedit passum agere debemus: et ictum nostrum in pectus eius iacere. Secura quoque defensio est manus nostras proclives: seu declinatas habere: et quod vadat cuspis lancee in vultus alterius. Aliquando est deportanda arma in transversum: ut ictus adversarii reparemus: et personam nostram cooperiamus. Sed ad faciendum ictum dirigenda est in personam alterius: qui vero ludum aze habet: ad quam cumque partem voluerit ire potest eo quod aza semper ante: et terro: atque in transversum pergere docet in qualibet arma hastata: vel longa principale deceptione esse dicimus: quod dum adversarius venit ad tagendum telum nostrum nos cum passu transverso deuenimus: et in eodem tempore ipsum tangamus: aut saltem telum suum cuius nostrum: et diuerendum est telum nostrum cum gyro: siue circulatione ad feriendum illos: qui lanceam porrigunt: et punctam eius in terra declinant. Interdum vero nostram supra sua imitrendo secum coniungi possumus. Apprehensa autem hasta ex punctali hoc modo deuari potest quodcumque telum contra nos proiecerit: aut ictus quos faciunt in manu tenendo: ut arma vadat ad unam partem et corpus ad aliam. cum qualibet specie armorum breuium: siue longorum dum in offensa: aut defensa telum alterius cum nostro tangimus illicit sine aliqua temporis sectione cum alio longo ictu una cum dextero pede cum cuspide arme ingrediendum est ad feriendum: et hoc cum ense facilius: quam cum alijs armis fit: et forsitan pre ceteris modis decertandi vtile. Quandoque lancea longa una tantum manu per contum capitur: cuspis vero in terra: et exinde cum quodam subpoderi puncta in modum stochate iacitur quandoque in modum manu dextri: et quandoque sinistri: licet semper punctum lancea vadat. At vero manus interdum ex nostro dextero latere dirigitur: et interdum ex sinistro. Et quantum lancea precedet pes dexter assequi debet. Et in faciendo ictum debet eodem puncto retrogredi: et adversario super nos impetum faciente ipsum: sequentes cum alia manu lancee succurrere debemus. Quinimo semper melius est quandoquidem vehementius quod taliter lanceam ponendo ambabus manibus per contum teneamus ex eo quod facilius modo ipsam subleuamus. Sed quum in aere ad feriendum vadit tollenda est sinistra manus: nam multo plus una sola nanciscitur: quam ambe simul ire volentes. Verumtamen in recolligendo lanceam semper tutum est utrisque manibus occurrere. quod si adversarius una manu iacit: intrandus est cum passu super transversum ad ambabus manibus iaculandum. Tunc maximam superantiam tenemus dum armati sumus: quod cum una manu paucus transitus preliando fit. Non enim sese quisquam disconcertare potest in modo capiendi cursum seu contra aliquem mixtum fit. Maxime quod qui hoc ageret magnam ostensionem in hiberet. Ita quod facile est ad deueniendum nostram personam: aut hostis ictum: et ad ingrediendum contra ipsum ad feriendum: oportet habere consuetudinem mouendi lanceam ex una manu in alteram: ut una manu ipsam tenere valeamus: et de aliqua breui arma cum altera nos turemur. Et hoc bonum est scire in omnibus armis: ut si nobis unam manum impediunt cum alia possimus telum capere: ac de ea nos adiuuare.

De ludo Lancionis: aut piche: quod lancea grossa: et iter longissimas: ac mediocres extat. Cap. xvij.

In ludo lancionis: piche: aut ginette non est consuetudo ponendi punctas in terra nisi semper in aere extolle re: et per lanceam longam hoc modo melius est si quis diu tollerare potest: presertim si singulatim decertandum erit. Si autem cum alio quisquam coniungi voluerit decet: ut illico lancea sua in leuam manum transeat: et manus per ipsam versus cuspidem festinet: et simul aut in eodem puncto cum dextera pugionem capiat. Sed lancea nostra non est dimittenda quousque simul erimus: aut bonam apprehensionem facimus. Quod si alius lanceam suam dimittit regrediendum est: ut nostram ambabus manibus capiamus. Quando autem contra nos eijciunt aliquem iactum in uno latere sufficiens deuastatio est oculis lanceam nostram super caput transgredi ad eandem partem qua telum alterius venit: et quod corpus restet ubi hasta prius erat manus nostras permutando: atque ictum contra adversantem eodem tempore faciendo: quoniam hastam suam deuiamus: et ipse absque tegmine remanet. Et si alius itidem agere voler versus nos minari debemus siue effingere cum uno ictu breui in discoopertum latus: et ictum rerinere: atque eodem tempore per mittere: ut alius longus ictus festinatim: ac fortiter cum puncta tendat ad aliud latus super quo ipse transit: aut vero quod gradum faciamus in transversum dirigendo ictum ad partem ex qua deuiatur. Nam tunc nullum contra nos detrimentum adducere potest. Bemum melior ictus qui de lancea longa: aut alijs mediocribus fieri posset est prolongare passum cum pede antecedenti: et quod lancea viam suam faciat rursus ingrediendo eodem tempore per unum passum de longitudine cuius pede qui retro manebat: Et quod

Secundus.

lancea vnum solum tempus agat prolongando se quantum potest ad tangendum hostem. **De lancea** ginetta quandoq; luditur sicuti de lancea longa: et interdum de aza: quandoq; minando de baculata: et cum puncta ad varia loca excutiendo: tum superius: tum inferius.

De ludo baculi: qui vulgariter de bastone nominatur.

Cap. xviii.

Ludus baculi utilis experitur sciendo volvere. et transmutare brachia: licet non tutum sit simililudo vti nisi ioco aze: quoniam debiles ictus iacerentur: et non possemus offensam: nec defensionem agere.

De ludo ensis duarum manuum.

Cap. xviiiij.

Arme que breues sunt correspondent ad ludum ensis duarum manuum. Principales vero ictus duo ascendentes sunt ex quacumq; parte nostrorum laterum: et vltimus cum stocchata: vel puncta finire debet: et quod extemplo ad nos cooperiendum redeamus: aut ad aliquam partem cum aliquo duplici ictu tangendam. Brachia vero nostra anterius erecta: aut porrecta manere debent: et nos eiusdem passibus: quibus preuerimus retrogredi: nec in transuersum dimittendus est ensis: tunc enim latus discoopertus remaneret: et ideo effugiendum est latus: et recte aspicietur periculum tarditatis cooperiendi demonstratur. Et hic ensis duarum manuum docet effugere: conseruare: atq; euoluere manus: et multociens ad manus alterius cum ictibus nostris inuadere. Dum enim maximam voltam agere voluerit: aut q; directa brachia non habet facile est ipsum tangi. Et dum ingreditur cum duobus ascendentibus ex quocumq; latere voluerit ingrediendum est cum pede: qui retro manebat: et vltimus ascendens in stocchata dirigendus quemadmodum diximus. Sed cito brachia recolligi debent sup alio latere: tota q; persona est retro vertenda: et etiam hoc modo bonum est iacere stocchata cum ense vnius manus prefertim si aliquas armas defensibiles habemus et decet adhuc duos ascendentes ex parte dextera committere. Et hic primus passus cum pede finitro: et secundus cum dextero simul cum puncta sciendus est. Sed illico ambo pedes retrogredi debent: et hoc fere potest ambobus lateribus.

De ludo ensis vnius manus.

Cap. xix.

Ensis vnius manus debet modum ensis duarum manuum seruare: licet facilius ad vnum membrum signetur: et ad aliud reuertatur: et duo reuersus: siue manus sinistri fortes sunt cum primo parumper emittendo anterius dextrum pedem. Secundus vero cum eodem pede fieri debet: In vltimo autem ictu prolongandus est passus quanto possibile erit velociter diuertendo pedem retro: vel intransuersum: et enses iterum ad manum hostis dirigendo agere guidam: seu signum in faciem hostis: et quod ensis veniat ad feriendum per tibiam cum vno duraxat tempore: aut vero prius per inferiorem partem minari: ac premittere: vt intus in longum ad caput ipsius tendat. Similiter hoc de manu sinistra: sicut de dextera fieri potest: non tamen agenda sunt duo tempora in ictibus duplicibus: nisi vnum duraxat: et sic vbi inferius scienditur ad conseruandum caput cum guida: aut modo de gyro rotundo ocus est redeundum.

De quibusdam ictibus vtilibus.

Cap. xxi.

Oporet semper distensum brachium sustinere: et quod neq; ingrediendo neq; egrediendo duplicetur. Dum q; ictum premitimus corpus est porrigendum quantum possibile erit simul cum brachio: et quod omnes iuncture denodari videantur genua inclinando: vt potius attingamus: et in gyro ducendus est ensis: vt citius vadat: et quod in terram non tangat: nam porrando ipsum enses circū circa magnum pondus auferre: et tollere possumus. Quod si telum ex alto venit in ascendente: aut per transuersum puncta debet semper manum alterius prospicere: et quod cuspis ensis altius veniat: q̄ pugnis nostris: et sic alius percuramus priusq; attingat: et aliter ecomerso sequeretur. **Due stocchate:** aut puncte vna alta: et alia infima veluti cum lancea longa agimus fortes sunt: hoc autem cum omnibus armis fieri potest: et quod prima pun-

d ij

eta dissimulata sit: vltima tamen longa. Sed ambe vno solo tempore faciende sunt: aut minandum est eū manu directo vel sinistro ad punctam erga faciem reuertendo: et hoc cum ense duarum manuum vtile est: et quod iaciendo vnum reuersum: vel manusinistrum: aut manudextrum per inferiores partes cuspidis vadat in circulum ad feriendum faciem tollendo: ac porrigendo brachia quantum poterit. Et similiter si duos montantes: vel ascendentes agimus optimum est cum hoc ense vltimū in stoccatam conuerrere. Ad huc interdum decet quod manus per manubrium vsq; ad pomum ensis decurrat eo quod ensis in stocchatam prolongetur cum ense duarum manuum intelligas eo quod longam habet manubrium. Quod fieri potest cum quibusq; armis: que duabus manibus apprehendimus. Nihilominus cito diuertenda est manus ad locum in quo prius erat.

De ictibus ex inferiori parte venientibus.

Cap. xxij.

Ictus ex inferiori parte venientes boni sunt: Attamen maiorem vim afferunt illi: qui descendunt. Ideo q; deuiandum est corpus nostrum: et quod non scindamus: nisi cum pauco ense dum ictibus ex superiori parte venientibus resistere volumus: et recolligendi sumus supra latus: vt locum habere possimus ad tutandum membra. Sed dum defensibilem armam tenemus ingredi possumus: et nosipso tegere. Nihilominus veniente aliquo ad capiendum brachium nostrum: vel armam decet brachiū per transuersus diffugere: et quod ad hostem sauciandum redeat.

Quo ictu vti possumus volentes nos coniungere.

Cap. xxij.

Si quis vult cum alio coniungi respiciendum est quando agit ictum deliberatum: sicut si manudextrum adducit tunc preire potest cum passu in transuersum: quod vulgariter contrapassare dicitur: et quod ensis noster vadat cum guida: siue ascendente ad reparandum enses alterius. **I**n quocumq; tempore reuersum: vel stocchata per inferiores partem fieri potest. Et si alter cum manusinistro: seu reuerso venit licet passum anterius transmittere. Attamen quandoq; super transuerso cum pede sinistro: et quod ensis noster ascendendo vadat per eandem sinistram partem: vt armam alterius retinere queat: et tangendo cum manu sinistra in brachio dextero illius: q; premittamus ire ictum per tibias stocchata vel puncta est reparanda sicuti raglium: vel reuersum.

De prima ensis custodia:

Cap. xxiiij.

Sepe nonnulli decertando cum ense in prima custodia ponuntur hoc est habentes brachium altum super latus dextrum. et hic insidiantur quousq; vident alium agere ictum suum: et in transeundo veniunt retro post ipsum cum quodam findente vel descendente.

Remedium contra primam custodiam.

Cap. xxv.

Contra illos qui in simili custodia ponuntur hoc est in prima fieri debet signum: qd velimus reuersus de superiori ad inferius attrabere: et non permittere quod totaliter finiat: nisi quod ad medium tempus in modum guide: siue ascendente diuertamus ipsum superius ad obuiandum ensi aduersantis: et eodem instanti ingredi cum ambobus pedibus ad coniungendum cum alio: aut qd; inferiori partem scindam; seu quod ipse veniat ad imittendam manum per cuspidem ensis nostri.

De secunda custodia: ac de obstaculo: vel remedio contra ipsam.

Cap. xxvi.

Alij homines consueverunt ponere se in secunda hoc est cum ense super sinistro humero precipue dum peltam in sinistra manu tenent: et hoste ictum iacente recolligunt dextrum pedem retro: atq; eodem tempore quantum queunt cum longo reuersu ad anteriorem partem ingrediuntur: et alias cum sinistro pede

Secundus.

per transfuersum fere ad feriendum latus aduersantis. **C**ontra hos vero adducendus est breuis ictus ex manu dextera: et quod velociter ensis cum volta transeat: et cum reuersu reuertatur ad reparandum enseni alterius: et eo tunc secum coniungi debemus. **C**Si autem hostis causa deueniendi ad nos eisdem ictus agere uolet semper corpus retrouertendum est: et ensis cum ascendente tanquam stocchata: vel puncta ad feriendum ire debet cito manu: ac pedē remouēdo ad aliā partē contrariam: qua ipse uenit: Et hoc modo quibus propinqui maneremus non possunt arma nostra capere.

CDe ludo ensis: ac pelta.

Cap. xxvij.

CAd ludendum cum ense: et pelta per prius bonum est nosipsum edocere ad cooperiendum absque ense cum sola pelta: sicut agimus cum ense: quando peltam non habemus: quia aliter longum tempus preteriret antequam recte nos cooperire sciremus. Et tamen debet unum brachium extendi sicut et aliud taliterque ingredi possumus superius: aut inferius quantum volumus: et sine pelta non est tutus accessus: propterea quod non est nobis locus cooperiendi caput: atque alia membra.

CDe ludo ensis cum cappa.

Cap. xxviii.

CCum ense: et cappa plures deceptiones fieri possunt: sed semper ensis: a cappa sunt macturi: ac si de ense solo luderemus: et etiam ictus eodem modo fieri debent. Et sic eundem est ad reparandum siue resistendum cum ense: et cappa simul: et tunc dimittenda est ibi cappa in resistentia arme alterius: et quod ensis noster ad scindendum inferius vadat: aut uero ad alteram partem. Si oportunitatem uidemus proiecienda est cappa nostra ex inferiori ad superius: ut uultum: et enseni aduersarij impediatur: quandoque utile est quod nos super manu directa eamus cum ense scisuri. Et si ipse contra nos suam cappam eijceret cum uelocitate ad partem posteriorem uelociter regredi debemus tangendo manibus siue armis cappam eius: ut enses: aut oculos nostros non superuectat. **C**Quod si cum solo ense remanemus si recte de ipso ludere scimus non inueniemus magnam disparitatem: aut necessitatem: quibus alius enseni: et cappam habeat.

CDe ludo ensis cum parma: que est arma ex corio defensible: et apud hispanos: atque apfricanos in consuetudine.

Cap. xxviii.

CLudendo cum ense: et parma est dimittendum unum latus discoopertum eo quod hostis ad feriendum in ipsum ueniat: quumque accedit ingredi oportet cum pede nostro qui longius manet tegendo caput nostrum: et per inferiores partes ictum dirigendo. Si uero alter hoc idem agit retro nos migrare oportet mittendo stocchata: siue punctam in stomachum eius per partem in qua discoopertus est: aut si cum manu directo uenit: quod in uulgari taglium dicitur: nos similiter cum alio manu dextro per partes inferiores ire debemus: et eius enseni cum parma nostra occupare: et quod eodem tempore nos euoluamus super nostro dextero latere. Si uero de reuerso: uel manu dextro euenit oportet ipsum cum alio simili accipere secundum eandem regulam: que de manu dextro dicta est. **C**Sed si aduersarius cum parma firmiter manere uult plures ictus contra ipsum sunt iaciendi qui ueniant in voltam seu circulum manu directus: qui transeat per tibias: uel partes inferiores: et quod euoluatur absque interuallo cum reuerso ad caput. Si enim alius cooperiretur: et uersus nos in transfuersum pergat passum agere debemus: et parumper retro emitte re stocchata: aut aliquem alium ictum ad partem quam ipse magis discoopertam dimittit: Et sic uno solo ense potest contra eum decertari qui enseni: et peltam parmam aut rotellam habeat quibus sit sufficiens licet quandoque retrocedendum sit eo quod non habet armam ad se cooperiendum: et tunc decet longos ictus atque in varijs locis agere semperque foras ambulare. **C**Aliis dum magnam peltam habemus periculosi ictus sunt si ludum parme ex corio: et ensis sequimur ueluti ponendo peltam altam: et duos reuersus cum dextero pede proieciendo: et quod sinister dextrum insequatur ac super dexteram partem nostram ingrediendum est. Tandem cum pede dextero diuertendus est unus passus retro: et quod manus nostra alta remaneat cooperiendum nos de superiori ad inferius cum ense. Nam communiter alius in tali puncto

d ij

nos prosequitur. Ideo eodem instanti capite nostro cum pelta cooperto debemus cum dextro pede magnam passum diuertere: et stocchatam in faciem vel stomachum aduersantis iacere aut vero eicere unum solum reuersum ac retro cum pede: et ense redire: et cito reuerti cum puncta eo modo quo iam diximus quod fere nunquam errare potest. Et etiam fortis ictus est si ponitur homo infimus super genua applicatus: et quod cuspis ensis fere in terra per sinistram partem nostram: et pelta ad instar cincture: aut per illud directum veniat. Et accedente hoste ad exhiberandum supra caput nostrum: aut ad aliam partem cito tegende sunt partes nostre alte ingrediendo cum longo gradu: et stocchata eodem tempore: quo hostis euenit. Alius ictus fortis fieri solet sicut quando ipse vult manum dextrum: vel reuersum iacere: et nos alium similem facturi sumus ad obuiandum suo ensi eo quod ipsomet tempore ensis noster antea decurrat: ut inimicum in facie aut pectore feriat: et quod enses suum deuenius ne nos pertingat. Deuastatio istorum omnium est ambulare per unum passum magnum super latera: quod veniat parumper retro tum etiam quod eiciamus stocchatam ascendentem: ut retinendum enses alterius tendamus: Deinceps illico tibi: et ictus semper duplices: aut duplices esse debent in vno solo tempore absque intervallo.

De ludo ensis cum rotella: que tanquam pelta se habet: nisi quod magna est: et tota de ligno: et manigia. Sed locus ex quo accipere debemus diuersus a pelta quia duas manicas continet sicuti parma: et brachium ingreditur per unam: ut manus aliam apprehendat: Rotella vero a proprietate sue rotunditatis nominatur.

Cap. xxx.

Capiendo enses: et rotellam eodem ictus obseruare oportet veluti si de parma coria luderemus quemadmodum superius dictum fuit: et ad hoc tanquam parma manicas habere debet hoc est vna prope aliam: ex quibus rotellam apprehendimus: quoniam in modo: quo vtrumque brachium valde intus in manicalis ponitur: et tunc maximum est nobis impedimentum: quum cito moueri: et totam personam cooperire nequeat: et etiam rotella tam prope nos manet quod licet paulo antea transeat ensis aduersarij ad caput: vel ad aliud membrum nostrum attingit.

De ludo scuti: vel clypei.

Cap. xxxi.

Scutum siue clipeum in humero nostro firmare debemus: et quod manipule non sint nimium inter se separate causa quod homo queat ipsius quocumque voluerit mouere ictus tanquam de rotella: vel parma faciendi sunt sepe contrapassando id est ad latera gradiendo: atque enses erigendo vbi aduersarij minus cooperit extiterit.

De pugione vel mucrone: et quibusdam suis ictibus.

Cap. xxxij.

Attilius esse dicimus dum ad ludum: vel certamen pugionis accedimus: ut ipsum per partem inferiorem versus hostem ponamus ne a manibus eripiat: et sic tenor: ac modus ensis solius obseruandus est: tamen cum maiorum membrorum velocitate: ac leuitate: quoniam dum decertantes prope manent: et breuia habent arma non potest tam de facili reparari. Et dum aliquis ictus fit ambulare decet super dextera parte nostra. Si vero hostis ictum contra nos committit parumper est retrocedendum stocchatam ad eius sinistram latus iaciendo.

De eodem ludo pugionis.

Cap. xxxiij.

Aduersus illos: qui cum ictu deliberato veniunt plura obstacula cum mucrone nostro fieri possunt: Quinimo nonnunquam cum manibus accipiendo brachium: quo alius pugionem affert preparando siue defendendo per inferiores partes: et alias quod manus nostra post brachium alterius veniat: ut ipsum cadere faciamus. Quod si per inferiorem partem hostis inuadere volet in modo de puncta est tangendum ad pugionem suum: ut de solo ense fieri solet: et eodem tempore est proijciendum in faciem. Denique si quis de palestra cognitionem habuerit non potest sibi ab aliquo istorum ictuum detrimentum inferri nequidem

Secundus

ipse mucro capi quoniam si semper manus sua aliter q̄ nostra volueretur corpus suum deniaret quod facile est illi qui lucrari sciverit.

De modo ludendi cū partefana: z rotella: partefana vero dicimus armā inbafatā aliquāto longiore aza: q̄ latus habet ferrū tanq̄ ensis antiquus tñ latus: ac breuius. Cap. xxxiiij.

In ludo partifane: z rotelle super nosipfos ambulandum est quousq; videri possit quid aduersarius velit. Et hoc tempore ludus aze faciendus est ingrediendo. z reparando temperate: ac sepe ad faciez breui icu mirando. Deinceps premitendum est ire icus in longum ad inferiores partes decurrente manu per bafas aut quod dicamus voluendo partefanam subtus manum ad tibias alterius iaciendo. Et nos semper reparare debemus quoscunq; icus alij agere queunt diuertendo caput z tibias: vt de aza agimus z in reparando contrapassandum est: aut super latere eundem vnum icum superius: z alium inferius iaciendo. Qui vero cum rotella: z ense sciet se cooperire pari modo facillime cooperietur si partefanam habet presertim si in ludo aze sciens est. z in eo siquidem non nimia necessitas est de rotella preterq̄ dum aduersarius partefanam extra manum contra nos compulisset admodum propinque manendo: z tunc fortasse non esset tempus reparandi ipsam. Siftendo circa aduersarium si altam partefanam habet: z nimium rotellam suam precedit obuiandum est pūte sue partefane cum rotella nostra causa quod i rotellam ingrediatur. Et dum ad abstrahendum ipsam insistit potest sibi aliqua aduersitas accidere. Itcirco precauere debemus ne cuspis noster per obuiationem rotellam alterius tangat.

De duabus partefanis cum rotella.

Cap. xxxv.

Accipiendo duas partefanas cum rotella oportet iacere vnam ipsarum manendo in mediocri distantia ab aduersario: z quum primum illa attingit adesse debemus cum alia ambabus manibus capta: vt aduersarium feriamus in alia parte: quam discoopertā dimittit: quoniam ipse euoluitur ad deuianum partefanam nostram: z interim impeditus: atq; discoopertus manet: z quous non reuoluitur aliquod habet impedimentum: propterea quod partefanam ex dimidia parte sola manu apprehensam continet: z nos nostram ambabus: ac per calcē assumptā tenemus. Qua de re priusq; ipse iacere queat in periculum maximum incurrit: z iste icus in partefana p̄cipalis est: aut vbiq; vñ telum aduenit: z alium ad obseruandum in manu habemus. Si alius iacit partefanam suam contra nos decet ad latera contrapassare icum suum deuianum. Et quod rotella sub ascella brachij dextri nostri attingat: z ibi fixa maneat: z illico cum diligentia parumper retrocedendum. Nam si hostis cum partefana sua ambabus manibus apprehensa euenit locum habeamus ad nos reparandum.

Quomodo vtile esse experiarur inire ad latus dextrum aduersantis: z qualiter rotellam: vel dargam nostram tenere debeamus siue operari. Cap. xxxvi.

Comuniter omnes super dextro eorum latere effugere solent: vt telum nostrum tangere queant: atq; ipsum deuiare: z ex hoc industria est proijcere supra illud met latus: z nos cooperire. Ideo dum contrapassamus id est super latere inus fugiendo alterius armam ponenda est rotella: z darga semper nobiscum amplexa: z quod semper tangat cubitum nostrum directum. Nec est permittendum quod telum aduersarij veniat ad rotellam: vel peltam nostram. Sed impediendum est ipsum cū nostro offensibili tagendo.

De modo transmittendi passus super sinistro latere.

Cap. xxxvij.

Bicimus tutum esse ambulare super sinistro latere dum alius aduersus nos telum iaculatur. Nam comuniter homines manudextri armam proijcentes euolunt ipsam supra directum latus alterius. Si autem manibus leua est reuoluit armam quam excurit in nostrum sinistrum latus. Quapropter contra manus sinistros dū aliq̄ telū p̄iiciunt ad dexterā prē effugere debemus: z cū mā dextra ad sinistra cūdū est.

d iij

De astutia q̄ vti debemus volētes armā nostrā p̄tra aduersariū iaculari. Cap. xxxviiij.

Melior modus decipiendi dum armā contra inimicum iaculari volumus videtur esse cōmittendos vel minando tenero quodam modo: atq; impellendo quando imaginatur iam se esse deuīatū: z tūc oportet prolongare brachium vt telum comitetur: z quod vadat ad locum vnde alius deuīatur.

Quid faciendum sit dum partefana; thozaceni: z rotellā habemus. Cap. xxxviiij.

Si haberetur thozax cum rotella quandoq; potest projici rotella nostra ad faciem alterius precipue dum in quoquomodo defessi sumus: z in eo instanti attingendū est cū partefana ambabus manibus apprehensa quia donec in illo impedimento versatur ipsum lauciare possumus: z q̄uis cū rotella remaneat semp ipso validiores erimus nisi q̄ forte ipse eijceret partefanā suā ad nos. Sed hoc tāquā omni spe destitutus ageret maxime si nō remaneret sibi nuero. Būq; eā p̄ dimidiū assumere vult vt projicere queat si prope sumus debemus contra ipsum q̄ plures ictus iacere spissos longos: ac breues maxime in brachio in quo armam habuerit: Et hoc modo non permittemus ictum suū agere: z idem faciendū ē cōtra illos qui lapides iacere volunt taliter quod dum minari incipit decet quod arma nostra brachium vel faciem suam percuriat. Et si nos lapides aut his similia habemus velociter incedendum est ad posteriorem p̄tē: z tunc contra ipsum projicere oportet: atq; eodem tempore cum aduersario nos coniungere si volumus sed sepe periculosum ē tandem ad probandū vltimatum medium agendum est quoniam obseruationes: z puncte armorum offensibilium semper de aza esse debent: z dum pugionem tenemus: ac prope manemus possumus partefanam in hostem iaculari: z nos secum coniungere. **De partefana sola ludus aze: z ensis duarum manuum agendus est: Quia interdum deueniendum est cum duobus ascendentibus quandoq; cum manu directo: z quandoq; cum sinistro: z in volta sicut de ense solo.**

De ludo ronche: z alabarde: que fere eiusdē equalitatis: ac similitudinis sunt. Cap. xl.

Roncha: z alabarda similia sunt. Quoniam interdum cum puncta venire debet licet pro maiori parte cum puncta agamus sicuti de alabarda reparare oportet. **R**oncha ferrum ad scidendū continet fere tāq; securis macellarioz cuspidem quoq; anterius: z in alio etiā trāuerso paucā cuspidē: z rōcha longius h; ferrū: Sed nō tā latū.

De spero.**Cap. xli.**

Sperū communiter cū puncta iacitur licet aliquas acutas aures teneat: ac reuolutas in modū medi; arcus anterius: que de reuerso: aut sectione abscindere possunt ē arma fortis. habet enim locū reparandi cum auribus quodcumq; telū longū: aut breue tū superius: z tum inferius: z quandoq; in trāuerso. **S**perū taliter in manibus manere debet quod vna auris in altum respiciat: z altera in imum vt in voluendo ipsum aliquantulo in trāuersum veniat: z alterius telum recolligat. **A**utum contum habere debet in inferiori parte: vt cum eo ferire possimus q̄ duo speta veniunt ad se obuiandum cum auribus aut quod sperum in terra aliam armam iussit siue firmauerit vtp̄tē lanceam longam: z tunc aduersarius ad se iungendum veniret quod possimus ipsum conto percutere. **F**aciliter spetum potest contra quācumq; armam conflagere. In cuius tamen oppugnantiam assumende sunt chirotbece malliole de apprehensione p̄pterea quod aures speti fecāt. Pro maiori remedio aduersus hanc armā dū quisquam cū alia arma iuenerit que eiusdē speciei nō esset: dicimus accipiendū esse vnum lancionem curtū cū vna cuspidē in p̄te superiorī z cū alia in inferiori: z similiter vnam partefanam aut ginettam ad iaculandum: z quumprimū iaculatur quod attingat ad feriendum cū lancione: z si tantūmodo lancio fuerit: ponende sunt manus in altū: z puncta lancionis aliquantulo in imū erga aduersarium directa: z illinc vnus ictus iaciendus. Si enim qui spetum tenet aliquid scit ictum recolliget: z punctā lancionis in terrā ponet desuper cū speto onerādo.

Secundus.

Et in remedium eodē instanti per partem exteriorē: qua contus nostri lancionis manet opus est cur-
rere ad coniungendū nos cum aduersario aut conto feriendū. **Q**ures sperū magne esse debent nō dire-
cte: sed concave quasi in modū mediū circuli: et in loco vbi primitus initio diuidunt ex principali puncta mul-
tum deuiare esse debent: et postmodum danda est volta: per totum satis scidere debent preterq̄ in illo p̄i-
cipio ob causam q̄ currere queant per telum aduersarij ad feriendum ipsum in manibus: aut quoniam alio
membro. **I**sto modo ita vt de spero fieri potest vna lenis lancea ad ducendū pedester: vel equester: quo-
niam faciliter alterius arma deuiari potest: et semper hostis aliquo trium punctarum iactu quatitur siue ac-
certatur. **E**tiam contra bruta animalia sperum hoc modo factū: et quod firmum sit est arma ceteris secu-
rior: Nam citra modum feriendi: et quod ictus non fallit animal retinet: quin ad nos ruat: q̄uis ferocissi-
mum fuerit: deniq; ad decertandū facillime cōtra talia arma vt sperū: dum vnusquisq; in modo suo armā
dus esset: rursū est alba arma inductiua cape: vt thoracē cor: eletū in vulgari denominatum: et de offen-
sibus: anchā cōtra q̄ arma sperus resistere nequit: verūtamē in simili modo plandi boies fortes nimi-
um sup debiles preualent. **A**lterius aduertendū ē in ludo istius speciei armorū: qz semper sperum ipsuz
directū ad manus: vel pectus aduersarij deducatur: nō enim in modo trāuerso velut alia arma lōga: que
in vulgaris idiomatis lingua hastata denominari solent: sicut ancha: quoniā similia arma faciunt reparum
deueniendo per trāuersum: sed sperum tantum cum auriculis resistit: atq; deuiat ictus alterius: et insuper
q̄ principalis est: qz cum spero oportet assidue attentos esse ad tenenda arma aduersarij foras: hoc ē quo
sperum nostrum vadat directum ad psonam alterius: et suū veniat per trāuersum ad nos: vnde aspiciendū
est: vt prius capiamus sperū alterius cū nostro: quā ipse nostrū capiat: ictus siquidē sunt agendi semper re-
cti ad manus: ad pectus: vel ad faciem eo q̄ in hoc modo est difficile ipsos reparare. **D**e ictibus singula-
ribus vero ad inimicū nocēdum cum his armis pauci sunt magnum secretum habentes cum p̄cipaliter
cū talibus armis: seu spero vulgariter loquēdo ad reparandum: atq; ad deuiandū arma alterius attēden-
dum ē. **V**erūtamē dū ipsa deuiamus: aut cū nostro spero affirmamus velocissime absq; mora tēporis si
dici potest brachia sunt recolligenda ad nos: siue retro: et quod in eo instanti cū cuspide ad faciem alterius
proiciatur etiam simul cum brachijs possit vnū passum: vel saltū retrocedere: et hoc ē agendū sit cuius si
milibus armis si vult alter nobiscum coniūgi si fortassis validiorib; mēbris nobis sit: et si alter similes ict^o
agere vult in eo tempore vnū gradum retrocedere debemus super latus tamen.

De certamine duarum partesanarum.

Cap. xlii.

Decertando cum duabus partesanis accomodatius est vnā ipsarum tenere in manu sinistra dire-
ctam ante corpus nostrum: et quod ferrum ipsius superius aspiciat eo quod si alius nobis iaculatur possi-
mus cum vna aut cū alia ex nostris partesanis reparare si autem nos primuz iaculamur telum nostrū su-
per latus dextrum alterius dirigendum est: nam vel reparare nequit: vel sibi tantum fastidij impendemus
quod antequam expediatur locum adiuueniē^o nocendi sibi cum altera partesana ambabus manibus
apprehensa. **S**i enim nos aliquam imbrazaturam scilicet defensibilem armam habuerimus veluti pel-
tam: roellam: dargam: parmā: scutū: siue clypeum: et alter armam suam duabus manibus apprehendit si-
militer nos duabus manibus nostram accipere debemus quod equestres vel pedestres maneamus.

Qualiter conseruare nos oportet si armam longam contra breuem habereamus: aut
e conuerso.

Cap. xliij.

Tenendo armam longam contra breuem bonum est spissos ictus peragere. **N**ihilominus fienda est
custodia quod si aduersarius nobiscum coniūgi voler inueniatur semper cuspis arme nostre in pectore et^o
quocirca oportet vt sepe numero retro aliquos passus immutemur. **S**i vero nos telum breue ad-
uersus longum tenemus vplurimum ad posteriorem partem ambulandum est: et alias reparare decet
et tunc velociter ad alium appropinquare telum suum deuiando. **A**t si sagax fuerit malum medium vel
oportunitatem adiuuenimus.

Quali astutia uti possimus dum nos pedestres manemus: et alium equestrem expectare volumus.

Cap. xliij.

Cum aliquis pedester manet: et equestrem expectare intendit ambabus manibus telum assumi debet et anteriùs extendi. Quod si telum parumper longum fuerit ut cuspis in terram tangat firmiter stare oportet quo usque per spatium quadraginta: vel quinquaginta passuum equester veniat: et tunc cum una manu duxat lancea nostra tenenda est: et cum altera iaciendum contra equestrem aliquod leve telum lapis: aut his similia: et quum circa nos attingit redire debemus ad capiendum lanceam ambabus manibus velociter: et ad deviandum cum nostra arma alterius cum gradu a latere. Et non debemus pergere super eadem parte nostra: quia antea tenuimus: et dum hostis transit percuriendus est ipse: aut equus eo quod festinatim ipsum persequamur: tamen semper ad deviandum arma sua recordaturi sumus veniat quomodoque voluerit. Si autem equum vult volvere oportet quod prope ipsum adsumus: nec permitramus ut voluatur ipsum vulnerando. Et si equus cum maximo rigore ad nos venit necesse est in capite eius tangere cum arma nostra: et quod per transversum saltem semper duos ictus eijciendo sicut de aza agere solemus unum ad feriendum hominem alterum vero ad feriendum equum. Et per hanc viam cum uno solo ense contra equestrem nos defendere possimus: tamen si lancea mediocriter melior sit: et in hoc certamine nullo pacto effugere debemus. preterquam in transversum deviare dum tempus est: tamen non ostendendo unde nos deviare velimus: et is qui equester manet parum de trimenti contra pedestrem inferre poterit. Sed pauci inveniuntur pedestres sufficientes animo ad preliandum contra equestres. Verum si recte aspicerent sufficienter possunt. nam posito quod cadant quod ultimum est in terra iacentes facillime possunt cum ense per partes inferiores equum inimici occidere: presertim si arma defensiva induta habet: et equester est sine lancea: quia cum armis curvis difficillime ad terram attingi potest. Qui vero equester manet debet unum ictum eijcere: seu brevem obuiationem agere. Alterum vero longum licet quod pedester manens potest semper telum suum porrigere: et hoc modo potest contra equestres expectare in quacunque terre dispositione: dummodo quatuor: vel quinque passus de latitudine: vel spatio habeant. Qui autem equester est decet afferre lanceam quod possit per dimidium una manu duxat gestari. Et dum iuxta pedestrem attingit fingere ad iaciendum unum solum ictum. Dum vero pedester ipsum deviare vult recolligendum est brachium cum arma aliquantulo retro: et eodem puncto alius longus ictus fieri debet: qui faciliter adversario nocere potest. Et si lanceam portare volumus cum ferro ad partem posteriorem causa feriendi alium dum equus noster transit pariter concedens esse apparet alios duos ictus excutere si fortasse pedester primum ictum deviat: et idem inter duos equestres fieri potest.

De quibusdam ictibus principalibus in quovis armorum genere

Cap. xlv.

Tandem ponimus maiorem partem principaliorum ictuum in quibus principale fundamentum esset faciendum: et ita dum solum enseni habemus: ut quum arma defensibile in altera manu tenemus in primo ictu minari debemus siue ostentationem agere atque curte eijciendo: et semel retrahendo posterius et alias per transversum. In primo ictu utile est agere unum passum per dexteram partem membra nostra quantum poterimus prolongando. Et quod iaciamus ad brachium aut supra manum alterius vel manum dextram siue stochatam: aut punctam in sinistram. Sed melior est stochata quia potius attingere solet: et adhuc nos magis possumus supra tergum nostrum declinare. Quumque ad manum alterius invadere volumus: in primis utile est manum sinistram committere: et quod ad dextram partem nostram traseat: et eodem instanti quo alter venit cum dextro ictu ad manum suam eundem est. Quum ad manum adversarii ire volumus initio utile est manum reversum committere: et quod parum traseat: atque ipsomet tempore quo venit debemus nos cum manu dextro ad manum suam ire. Custodia siue modus manendi ad defendendum in armis nulla prolixior est tuta: nam si nos claudere volumus ad perditionem declinamus: et hoc enenire solet quod sepe numero magistri gladiatores aut qui in armis funguntur officio edocendi alios turbantur: et iacturam recipiunt quoniam in custodia reclusa se immittunt. Et quo ad veritatem sicut in palestra nulla apprehensio est tuta: nec armis reperitur secunda custodia: Quamobrem nobis competit quod semper econverso: quod hostes eamus: et telum cum facilitate portemus: ut semper nos precedat: partes discooperatas inquirendo: et ubi adversarius minus sit continuo leviter ambulandum: et sic hostis non potest tam cito mo-

Secundus.

ueri quin ipsum sentiamus: et tempus non habeamus ad nos reparandum. Et de hoc modo gubernandi per
sonas nostras in illo quod facturi sumus dum palestram agere incipimus melius: quam in alio loco exemplum
capere possumus: que regula ad omnia exercitia pedester aut equester manendo intelligitur.

Quantum vtile sit contrapassare: aut passus in latera dirigere. Cap. xlvj.

Pedibus ac manibus dissimulare bonum est. Nam firmiter manendo possunt nobis facillime offen-
dere: et etiam quod duz moueri volumus noticia damus de illo quod facturi sumus. Quod si temperate ad qual-
cumque partes ambulamus nesciunt penitus quam conclusionem acturi sumus. Due guide aut vero ascen-
dentes qui de manu sinistra veniant vtilis sunt tamen de parte dextera cum puncta vel guida ad brachium
aduersantis redeundum est quotiescumque duo ictus simul veniunt primus eorum adeo longus esse debet quod
timore det aduersario: et ut videatur nos extendere brachium in sufficienti quantitate. Sed vltimus ictus
velociter est fiendus: et quantum possumus omnia membra prolongare debemus. Si vero ad inferiores
partes iacimus corpus nostrum declinare debet: et si ad superiores subleuari tutum est vnum reuersum si-
ne guida ad caput faciendum passum supra nostrum dextrum pedem: et tunc punctam: vel manu dextrum in
sinistram partem alterius ducere debemus.

Quam periculosi sint ictus manudextri. Cap. xlvij.

Ensis decertando ictus manudextri periculosi sunt: Dum enim ipsos agimus discooperiti remane-
mus: Nihilominus duos simul adducendo in similitudine de descendens: et quod non declinent ultra
cincturam tui fieri possunt aduersus quemcumque hominem: Sed versus anteriorem partem: et non ad inferiorem
sunt dirigendi hoc intelligitur quod ensis noster firmari debet pariter vel circa cum cinctura retinendo
ne inferius veniat: Verum tamen quod in modo rote iterum superius redeat.

De quibusdam manudextris: ac de alijs ictibus. Cap. xlvij.

Agendo vnum dissimulatum ictum: et satis longum versutia approbatissima est: et quod ipsemet ictus va-
dat in girum per partem sinistra ad percutiendum in faciem: aut vero per prius manureuersum ad tibias
committere decet: Deinceps vero ad guidam in sinistra parte faciei. Si autem tibias vulnerare volumus:
primo manureuersus debet in faciem dirigi: et quod ensis redeat cum volta ad tangendum tibias: aut quod
in primo guidam faciamus per sinistram partem in vultu: et cum reuerso ad feriendum per inferiorem par-
tem voluatur: vocamus guidam ictum qui inter punctam: et ascendente se habet. Et animaduertendum
est ne duo tempora in his duplicibus ictibus faciamus nisi vnum duxat: et interdum excuti debet ad caput cum
ictu qui dimidia stochata: et dimidia guida sit siue inter vnam: atque aliam istarum: et quod ad aliam partem vol-
uatur cum eodem ictu in vno solo tempore. At vero ad partem sinistram incipiendo melius est omnino.

Quos ictus agere debemus ex quo enses attrahimus. Cap. xlvij.

In attrahendo seu euaginando enses primus cum pede sinistro iacere debemus et magna ostentatione per
caput agere atque eodem tempore enses declinare: et quod puncta eiciatur ingrediendo cum pede dextro ad coniungendum
dum nos sicuti cum aza agere solemus et cum puncta ad pectus iaciendo in vno solo tempore difficiliter reparari
potest tamen temperate ambulando eo modo quo cum laeca longa in vno solo tempore duos ictus agimus: scilicet
primus breuis: et secundus extensus. Similiter cum ense due stochate sunt siue de quibus vna breuis et per partem superiorem:
altera vero longa: et quod potius iferius vadat. Vnum sine sectione temporis nisi quod manus duxat aliquotulo voluatur.

Quos ictus agere possumus dum in certamen ingredi volumus. Cap. l.

Qui cum aduersario coniungi vult debet iacrum manudextri agere maximam furiam demonstrando

quod inferius tendat et non trahat nimium ad sinistram: et quod partes nostras superiores discoopertas dimittamus: propterea quod si alius venit ad feriendum per caput nos vno gradu anterius ingredi debemus cuius sinistro pede et longos passus agere: et quod ensis noster ad reparandum enses alterius vadat. Si vero pelta: aut simile arma defensiva tenemus ire debet ad tagendum caput nostrum: et ensis ad scindendum brachium hostis.

De duobus manudextris.

Cap. li.

Faciendo duos manudextros aduersarius communiter per partes superiores contra nos correspondet: et sic ad dimidium temporis vltimus ictus non debet ultra cincturam declinare. Sed quod ex inferiori ad superius cum ense nostro ad nos cooperiendum vadat.

De duobus manureuersis.

Cap. liij.

Si quis cum duobus reuersis manus sinistris ad aduersarium appropinquare voluerit priusquam manureuersum finiat diuerendus est ensis noster in custodiam ad resistendum sue arme: et eodem momento est ingrediendum cum ambobus pedibus ad nos coniungendum.

Qualiter possumus leuiorem enses agere.

Cap. liij.

Quo leuiorem enses inueniamus cum quo decertare velimus per aliquod dies ante frequentandus est alius multo grauior: pariter et illa die ante conflictum vno baculo: vel ferro ponderoso vti debemus: ut brachium in dimittendo hec graua contentum: ac leue inueniatur cum arma leuiori: quam sibi postmodum preberimus.

Quod sit utilitas habere manubrium ensis longum.

Cap. liij.

Utilitas reperitur dum manubrium ensis longum tenemus: quia anterius leuiorem ipsius reddit: quamquam plerique in hoc errare soleant ponendo ponum graue imaginantes in hoc leuiorem enses fieri. Et quo ad veritatem magis deuiatur in parte anteriori si vnum digitum prolongamus de spica manipuli: quam si in po mo poneremus vnam libram ponderis: et hoc in bilancijs palam fit: quoniam in pauca longitudine maxima ex peritur differentia: tum est pro quibusdam alijs bonum est manipulum ensis: vel mucronis longum habere. Nam quis ensis breuis sit si aliquanto bellum durauerit debemus ipsum ambabus manibus apprehendere: et tunc ponenda est cuspis versus alterum: et quod breues ictus faciamus quasi in modo defendendi: et interim brachium nostrum extendamus. Quum primum vero adiungere volumus vna manus est dimittenda. Et de aduersarius discoopertam accipere potest. Similiter si alius aliquanto defessus est: et nos fortem enses tenemus percutiendo in ense suo ambabus manibus facile est ipsum enses prosternari. Et hoc vtile est cum mucrone siue stocko dum equestres manemus: et eo tunc habena longa tenenda est: et quod dimittamus alterius impetum abire: ex quo oportet mucronem nostrum: vel grauem enses ambabus manibus assumere: et tres: aut quattuor ictus veloces iacere in alterius stockum: vel in aliam discoopertam partem.

Quantum vtile sit armam longam afferre.

Cap. liij.

Qui cum ratione scit armis vti ipsas parum per longas gestare debet quia saltem tanto melius aduersario se habet quanto longiorem armam tenet eo magis dum absque armis defensibilibus manemus: et of sensibilia quoque lenia esse debent quod ipsa possumus subijcere: et cito manipulari quocumque tempore voluerimus.

De hielz: aut crucibus ensium.

Cap. liij.

Hielz siue cruces ensium longi esse debent: ut fere totum brachium regant: sed intelligitur: quod homo recte sciat enses: et brachium in directum ducere: et non debent esse grossi ut gravitate ensi non impendant. Et quoniam

Secundus.

hielzus non potest scindi: nisi fortuito id acciderit nequaquam oportet ipsum grauem fieri. Nihilominus per totum possumus ipsos temperare preter cassiam: vel aperturam per quam spica ensis ingreditur. nam illa tenera restare debet: et paulatim grossa ne forte rumpatur. Quia in alio loco non est periculum rumpendi. Verumtamen per totum in mediocri subtilitate esse oportet.

Quartū vtile sit hominē assuefieri ad operādū cū manu sinistra.

Cap. lvij.

Comendamus illum qui leuam manum haberet in consuetudine dum ad decertandum inter duos deuenitur quod in principio cum manu sinistra ensis capiatur pluribus de causis. primo quod homo potius super se manebit eo quod minus confidet. secundario quod in trāsferendo ensē ad manū dextram inuenimus manum quietam: vel validam: et focus iam fessus aliquantulo: et adhuc timet nouitatem illam aspiciens etiam aliud: quia quum brachium sinistrum curtos ictus proijcit capiēdo ipsum cum directa manu hostis non reminiscitur tam cito ad se recolligendum: et cum his duobus ictibus de quibus superius mentionem fecimus quod in modo circulationis vadant: et quod duo tempora non fiant quasi impossibile est non periclitari alium: si modo retro non saltaret.

Quos ictus manus sinistra agere debet.

Cap. lvij.

Manus leua semper ictus manū uersos: et manū dextros facere debet qui dimidium findentes siue descendentes sunt: et ictus ascendentes semper ad partem dextram aduersarij sunt dirigendi: quia transeūdo in alterum latus dimittimus partem nostram sinistram discoopertam. Idcirco communiter super pedem nostrum directo in simili conflictu ambulandum est intelligitur dum ensē in manu sinistra tenemus: et si in dextra penitus e conuerso ituri sumus.

Qua de causa duos ictus agendo tres sint fiendi.

Cap. lvij.

Quotiescūq; duos ictus simul administramus tres quoq; agendi sunt: nam primus ictus amutat: siue laesit ad irritādū hostē: et secundus ferit. Tertius uero redit ad nos preparādū: vel cooperiēdū: et iter dū duos manū uersos iacere debemus: et quod illico nos recolligamus siue ad nos piungēdū canus.

Quomodo unusquisq; in principio super seipso pergere debet.

Cap. lx.

Initio decertationis aduertendū ē nāq; eo tēpore quosq; fere deliberato aīo ad nocendū inimico inuitis: quo quodē instāti multū agere potest: quia totis uiribus: ac leuitate deficit si ipsum paululū defatigare sinimus.

Qua ratione cum promptitudine ictus fiendi sunt.

Cap. lxi.

Ictus uelociter fieri debet: et si priusq; incipiāt: aut finitis duobus: uel tribus ictibus ad primā tēperatiā semp ē redeūdū: nā decē: uel quindecim iactus simul eijciēdo: quous i aliquibus ex istis hostē tagamus: etiā nos cōmuniter aliquē ictus recipimus quod non cōperit illi: qui cū ratione: et utilitate agere uolet.

Quo tempore bona sit promptitudo: ac furia.

Cap. lxij.

Aduinquam perutile inuenitur contra inimicos magnum impetum agere. Sed hoc quando plures simul manent intelligitur: presertim dum incipimus ad ponendum ipsos in fugam. Et simili tempore tanto melius erit quāto plures ictus trahimus. Verū ad hoc cōdecēter est nos bene armatos esse: et aliquā societatem habere. propterea quod si inimici deuiarent unū ictum nostrum nobis nocere nō possent: Quia tādē furia raro uti debemus: si in necessitate non esset causa quod homo ab aliquo angusto loco exiret: uel ad capiēdū aliqua loca: aut vias necessarias: semp aut tēperatiā comedamus. **Et** si i cūctis bona tēpantia i

in uadēdi alios optima: quonia sepenero hoies in modis debellandi astuti vnu pro alio ostēdūt: z similia proprie insidie vocantur: z qui contra tales insidiosos absq; moderatione decurrit frequēter incidit i insidias: Quonia insidie aduersus furibūdos: aut intēperatos inuēre sunt ita quod tēperāria ē obseruanda ne furibūdoz more capiamur. ¶ In armis siquidē veluti cuz ense pelta: aut parma ex corio: vel lignea qui decipere vult sepe vnu latus ostendit inimico detectū eo qđ ipse intēperate vadat ad feriendū eā ptez detectā: z tūc qui insidias parat cooperiēdo se festinatiz cū parma: z trāsēdo super aliud latus venit cuz dextero ictu vel pūcta seu cū manu sinistro ex cōuersa parte intelligas qua prius discooperit^o erat: z cōtra hos tēperate manendū ē cōmittēdo primū in mō dissimulato ad discooperitū latus: z quod non finiatur ictus nisi quod cū passu longo per idē latus ad trāsuersum moueamur: z projiciamus punctam ad latus alterius super illa parte ad quā ipse deuiat: vel ascendētē ad accipiendū manus suā licet quod etiā qui parum sciunt aliqua mēbra discooperita dimittunt in quibus facile vulnerari possunt: attamē decētādo contra illos quos non cognoscimus nequaquā ē p̄fidendū quod sine insidijs discooperitū nō maneāt ita quod frequenter vtendum ē temperantia: z presertim quousq; aduersarij noscuntur.

¶ Quanta utilitas sit vti aza: z ense duarum manuum.

Cap. lxiij.

¶ Aliquando vtendum est aza siue tripuncta: vt tibias: z caput tegere sciamus: z vt dexteri euadam^o: z super latera facile ambulare sciamus: dum opus erit oportet ensem duaruz manuum exercere: z hoc in omnibus generibus armorum adiuuat.

¶ De quibusdam ictibus satis cooperitis.

Cap. lxiij.

¶ Cum qualibet arma vtile ē in reparādo ictū alterius qđ nos punctā dirigamus p̄tra aduersariū: z si cū lācea erit ictus suus reparācus ē: aut dimittēdū quod frustra trāseat p̄ latera: z eo tēpoze decet cū vno pede ingredi maximā ostentationē faciēdo cū vno breui ictu: z qđ talis ictus cū altero pede quantum qui uerit plonget. ¶ Aza securi reparat a pre exteriori ad pre interiorē sicuti de manu sinistra ad dextrā dūmo do illico redeamus cū calce aze fere p̄ eūdē locū veluti prior ictus siue reparatio ibat lz parump magis directa ad psonā alteri^o: nā si i prima nō obuiat arme inimici deuiet ipsaz i hāz qđ sinistro lat^o i trāsuersum fugiat: z ingrediēdo cum dextro i eo instāti iaciēdo vna punctā i mō ascēdētis vadat: z sistrō q̄cūq; p̄fēdum est. ¶ De ense si ali^o iacit reparare debem^o: z in eodē ire ad feriendū cuz pūcta. ¶ Si autem duos manureuersos agimus in vltimo sola ostentatio ex manu sinistra fieri debet: z quod cum puncta: seu stocchata veniat similiter manudexter: aut quisq; alius ictus communiter in stocchatham convertendus est de uiando in illo instanti corpus nostrum ab arma aduersantis. ¶ Et hic semper est fingendum quod armam alterius tangere velimus qđ nos primitus ad agendum ictum inchoemus: aut quod hostis incipiat: z sine cessione temporis cum pede dextro ante pergamus aliquantulo supra dextrum latus: z cum puncta ad pectus: vel faciem eius: qđ parumper manus voluatur eo quod crux ensis in trāsuersum veniat ad retinendum ictum aduersarij si forte ipsum agit. Et hoc continuandum est: quia oportet hostem continuo retrocedere: aut pluries vulnerari. Et hoc fieri potest per partem sinistram quemadmodum: z per dextram licet non tam proprie. ¶ Et cum quibusque alijs armis bonum est vt magnam faciamus ostentationem quod velimus armam alterius tangere: z quod is ictus cum puncta in aduersarium dirigatur: z suam armam non tangat. ¶ Cum aza vel quocunque breui telo vt dum hostis cum manu directo per superiorem partem venit oportet ictum suum deuiare cum alio simili fere per partem superiorem sue arme: z quod nostra directe ad faciem ei^o vadat. Et si manus sinistram iacit pariter cum alio simili nos agere debemus. Si vero per inferiorem vult inuadere telum nostrum per partem eius inferiorē ad reparādū veniat: z ad tibias suas dirigat. Ad qđ faciēdū semp vnu passum: vel duos imittere debemus aliquantulo anterior: z aliquantulo i trāsuersum. ¶ Nonnulli tū qui defendēdo: z ambulādo retro ire solēt vno ictu fortissimo ad reparādū vtunt hoc ē dū alius p̄tra ipsos projicit fugientes: aut qđ sinūt ictū suū ex alto hīdēt i imū retro saltantes. Et hoc modo sepe brachijs aduersantis accipiūt: vel interdū aliud mēbrū. ¶ De uastatio vero huius ictus facillima est: ac sufficiens ad feriendū fugiētē: z extra capū cōpellēdū: que talia

Secundus.

est scilicet minari de manudextro: vel sinistro: z quod eodem instanti ensis noster cum puncta ad brachiū vel visum impugnantis redeat: vt superius dictum est. Et si hostis ad feriendum venire vult ipsemet per ensen nostrum ingreditur: z ensis noster sicut rota volui debet quod crux ipsius in transuersum tendat: non autem quod vna puncta hieci superius respiciat: z alia inferius. Et crux: siue hielzus longus esse debet vt totum brachium obseruet: z corpus quoqz nimium inclinari vt manus altior q̄z brachium restet: z sic alius nō potest nisi in cruce ensis rāgere. Attamen pro vltima deuastatione istius ictus: qui ex puncta venit tunc quum armam nostram tangere vult opus est ad partem nostram dextram ambulare: z quod illico ensis noster sub brachio voluat: z ad recolligēdū brachiū alterius cū cessione eat siue ad latus vel ad visus cū puncta. Et aduerte qd̄ i oibus operib⁹ nris nusquā declinare debem⁹. Sz semp meliōza inquisitū ascēdere. Ita qd̄ in vltimis optima sunt ponenda quādoquidē in fine vltima laus seu ignominia p̄sistit.

¶ Quatenus se hēre debeāt dexteri cū sinistris: z sinistri cū dexteris qd̄ ē isdē ordo: quū eque natura contrarij sunt lz ob maiorē aut minorem consuetudinē iter eos aliquam disparitatem versari contingat. Cap. lxx.

¶ Modus preliādi iter vna dexterū: z aliū sinistrū eē solet tāquā nona res vtriusqz. Ambo enī discoopti restāt: attamē i cōi deterius ē dextero. nā sero accidit aduersus sinistros assueheri. **¶** Sinistri enī pauci sunt respectiue ad dexteros: z sic vnusqzqz sinister multociēs q̄ dexteros opatus ē. Et q̄ dextera manu vtr̄ raro aduersus sinistros. **¶** Verūtamē p̄mus ludi icētus ē qd̄ cuiqz p̄liātū puenit qd̄ pedes ferme equales ponat: z sup suo sinistro latere abulet. **¶** Brachiū: z man⁹ aī suūmet aluū qd̄ manus veniat ser̄ i medio crurū: z cuspis ensis parūper ad imū tēdat respiciēdo lat⁹ i quo hostis enses p̄rinet. **¶** Si sō sinister manu dextrū iacit qd̄ venit ex eo latere quo reuersus dextera manu fieri solēt debem⁹ nos ipsos deuiare sup sinistro pede p̄passando nro ense colligētes hostis manū aut brachiū. Et si ad reuersuz iacit qd̄ erit sicut manudextrū dexteroz spaciari debem⁹ sup directo latere brachiū ense capiēdo aut suā armā reparādo ne nos p̄tingat. **¶** Et iterz q̄ reparam⁹ aut brachiū pcurimus meli⁹ ē qd̄ secū iūgamur q̄z qd̄ retrogrediamur nāqz ex eodem ictu qui prius ad brachium attingit ad tibiae redire potest: z deinde cum stoccata in eodē tempore. **¶** Periculosum est manu dextrum iacere si non esset ad irritandum ipsum spaciando super nostro sinistro latere: z cum custodia vel ascendente ad brachium iaciendo. Bonum est per tibiae vnū reuersum dissimulare siue amagare: z absqz transitu ipsūmet reuersum cum stoccata ad faciem dirigere. **¶** Abilominus ad hoc bonam esset habere in sinistro brachio aliquam armam de defēsa nuncupatam ad ponendum ante dextrum humerum. **¶** Venium ensis noster semper debet ad manum alterius respicere: z quod ex transuerso veniat ac si dexter cum dextero aut sinister cum sinistro dimicaret frequenter fugiendo latus ex quo hostis iaciet brachium sibi cum nostra arma colligendo. **¶** Et eadem regula quam dexteris damus pro sinistris intelligenda est: a natura enī equaliter contrarij.

¶ De modo decertandi equester. Cap. lxxi.

¶ Bactanus de armis nobis cōpetentibus dum pedestres sumus pertractauimus: in sequentibus vero capitulis aliquid de equestri modo pugnandi inscribemus. **¶** Dum duo equestres ad certamen deueniūt in p̄ma lancearum obuiatione sepe vtile est in equum alterius lanceam dirigere dummodo aliqua arma defensibilia habeamus que possent personam nostram tutari. Quando autē equos leuis armature habemus: z parmas deferimus quibus nos regere valeamus in appropinquando bonum ē minari d̄ iaculatione lancee q̄ alius cooperiatur: z in transeundo ipsum ferire. Sed oportet quod eo tūc lanceā per dimidiū assumptam teneamus quod hyspano idiomate amantiente dicitur: z quod festinatim super aduersariū reuoluatur aut pro tutiori modo lancea per dimidiū ē apprehendēda: z quod obuiationem lācee alterius deueniens quod facillime fieri pōt: qz q̄uis nil aliud p̄ter ensen teneamus si super collo equi ipsuz deponamus paucolabore possumus alterius obuiationē per partē inferiorē cū ascendente vel modo manudire cri deuastare. Si autē dargā seu parmā habemus possumus ipsam lācee alterius dare: z quod nos deuenimur super parte nostra directa: z tunc scindendum ē per faciem cum manus sinistro.

Quid agendum sit dum iam equites coniuncti sunt.

Cap. lviij.

Cum equites iam sunt propinqui: et in conflictu: vtile est interdum lanceam ambabus manibus apprehendere premittendo ipsam decurrere supra manum ferentem parmam. si vero eam per dimidium tenemus semper duo vel tres ictus agendi sunt: et quod ad varia loca tendant: et vnus breuis: et alius longus esse debet: et quod semper sit nobis cura deviandi lanceas alterius ne malum vtriusq; imineat. **D**e veniendo ad enses vel ad stocum seu quod mucrones dicantur ut plurimum facturi sumus ictus quibus pedestres cum ensibus duntaxat uti solemus. Sed in principio cum paucio impetu ingrediendum erit: et quod manus dextera dum tempus habet super anteriori arzone quiescat: et cuspis ensis semper aduersarium respiciat.

De quibusdam ictibus offensibilibus: et alijs quoque defensibilibus.

Cap. lxxij.

Nonnulli ictus principales fieri solent qui admodum tuti sunt hoc modo. Si aduersarius punctam adducit infirmam ad crura nostra oportet ipsam omnimodo devastare cum ascendente qui enses alterius per inferiorē partē capiat. Et si ipse stoccatam aliquantulo altam eijat cum dimidia stoccata: et dimidio manu dextro reparandum est declinando brachium nostrum: et quod arma nostra antea sit porrecta ut mucrone aduersarii deviare queat: et ad feriendum in pectore aut facie vadat: et hoc equester: et pedester fieri solet contra omnes ictus quos alius agere potest. **U**nus manureversus in transeundo prope aduersarium bonus est quo assidue apbricant: theueri: alijque mauritani utuntur. **S**ed in contrarium siue ad faciendam devastationem cum alio manu sinistro succurrere debemus. Veruntamen quod cuspis ensis nostri sursum respiciat et manus declinet: ut dum in transuersum venimus nequeat alterius ictum reparare aut vero enses nostri infirmum gestare possimus: et quod descendente manu reuerso arma nostra ascendat in modo capiendi manum suam: et ad melius obstandum huic ictui oportet quod super sinistro latere adbreamus: et quandoque prefertim si parmam in manu sinistra tenemus caput nostrum tegendo: et quod stoccatam ad alterius faciem applicemus tamen quod manus nostra veniat quanto inferius veniat poterit eo quod reuersus alterius in ense vel in elzo nostro retineatur que puncta contra ictus venientes ex humero sinistro valet atque ad offendendum illis qui super humero sinistro arma sua gestant seu retinent. **S**i vero de manu dextro inimicus vult in vadere cum simili nos occurramus vel cum ascendente ex inferiori parte manum suam capiendo. Et semper tales defensiones agere oportet contra quemcumque hostis ictum.

Contra illos: qui mucronem suum supra arzonem affirmant.

Cap. lxxiiij.

Quidam soliti sunt super arzone stocum suum firmare: et ponere tibias siue calcaria equo atque ferociter cum obuiatione venire sed hoc nil contra sapientes valet. facile enim armam suam deviare possumus et in faciem eius vel ad quodcumque membrum voluerimus cum nostra excutere. nam quelibet arma que in obuiatione redit per cursum leuiter deviare potest: quoniam paulatim et sine deceptione venit.

Quo pacto offendere debeamus.

Cap. lxx.

Cum offendere volumus in vno latere committendum vel signandum est: et in altero ictus exonerandus. Et semper ubi aduersarius minus fortis est applicandi sunt ictus: et sic facilius ipsius capere possumus.

Quid facturi simus dum videmus alium caute ambulare.

Cap. lxxi.

Si alius super se retentus manet contra ipsius ludus quem de pedestribus diximus agendus esset eo quod deordinetur. **D**einceps vero invadendum est ubi nobis videbitur: et si ad aliquod latius voluerit semper manendum est iuxta ipsum ut in hijs intervallis voluendi sibi nocere possimus. **Q**uando autem equus noster revolveret assidue tenenda est arma contra aduersarium directa: ut nos ipsos tutari valeamus quousque equus noster ad directum vertatur.

Quos ictus cum maza siue claua operari possimus et quomodo fieri oporteat. Cap. lxxij.

Accedendo ad clauas seu mazaas vulgariter dictas in primis reparandi sunt ictus hostis: deinde contra eum magno fremitu exonerandum est. Dumque aliquantulo moratur mittenda est habena in brachio nostro pro quo decet quod longa sit: aut quod ipsam parumper dimittamus: ut postmodum apparebit accipiendo clauem ambabus manibus tres vel quatuor ictus cum vltima vi: et velocitate impellendi sunt: quia si in sua arma percurimus sepe numero ipsam extra manum expellimus. Similiter in quocumque alio loco percusserimus magnam operationem agimus. Ad hoc requiritur clauam longam esse per quatuor palmos et in posteriori vnam manipulum in quo duas manus imittere possimus: et ante manus vnam rotam ferream more peluscale que manus obseruet et in calce rotius aliquam grossitudinem ne maza e manibus diffugiat: ferrum vero eius in similitudine aze vel tripuncte fieri debet vna pars martelli que grossior est in tribus punctis paruis esset diuidenda admodum diamantis. Altera vero tanquam limbo paruulus: et quod iste puncte sunt expedite in hasta cum aliquo nodo in dimidio et superius aut anterieus puncta breuis ponenda est: et quod per lignum duo vectes ferrei vadant ad infingendam rotellam vbi manus sunt: et manipulus cum filo optimo fortificatus sit: quoniam maza que aliter facte sunt paruulum ictum producant: tamen quandoque claua in vna parte scindere debet. Sed quod distantia scissure breuis sit et expedita ad cassam martelli: et similiter pars obtusa nimis expedita: eo quod ibi tota vis ictus recolligatur. Et hunc contum siue clauam ambabus manibus assumendo multo fortius est quam si vna sola: Quoniam vna non satis potest contra duas resistere interdum dimittere debemus habenas ut sinistra manu telum aduersarij capiamus. Sed oportet manutecam ferream habere aut quod cum brachio ipsam assumamus vel reparemus. Tamen cum discretionem decet redire ad suscipiendas iterum habenas: et etiam habere cum aliqua re subtili atque longa in crinibus equi alligande sunt: et quod ad brachium nostrum deueniant ne ipse habere super capite equi in terram cadant. **H**ec claua siue acuscula vulgariter denominata ultra tres cuspides videlicet: vnum angulum obtusum: alterum medium: et alium acutum etiam in clauo qui coniungit lignum cum ferro: debet esse quidam rampinus: siue curuus fortissimus: de quo rampino maza suspenditur: et dum decertatur potest accipere aduersarium per collum vel alterum membrum: et attrahendo fortiter: presertim reuoluendo se ut debetur simul cum equo: et sic facile est attrahere extra sellam aduersarium. **E**t ut tutius maneamus: oportet duo portare claua ut si vnum deperderemus: quod aliud remaneat: et etiam pedester: dum cum achis decertatur: et armis albis potest portare rampinum in acha ad accipiendum aduersarium per collum: quia facile erit ipsam proijcere: et tunc ille nullum ictum magnus siue periculosum contra nos operari potest.

Quid faciamus cum videndo equum aduersarij nobis nimium fastidij inferre. Cap. lxxij.

Si equi securati sunt hoc est quod nullus vulneret aut occidat equum alterius. Et si equus inimici vult nimium super nos inniti oportet supra caput eius cum pomo mucronis aliquem ictum dare: quoniam hoc modo non potest dici quod vulneratus sit equus: et valde nobis adiuvat.

Quomodo pacto aliquando stocchis in modo obuiationis vtendum est: et de medio contra ipsum. Cap. lxxij.

Quia armigeri dum de armis albis atque grauibus armati sunt et equestri decertant super omnia alia arma stocchis vulgariter denominatis vtuntur de stochio ipso aliquid exponendum est: saltem vbi alter alterum nimium superare potest: veluti dum equum validiorem: quam equum aduersarij habemus: Quo circa qui equum ducit fortissimum: qui facit retrocedere equum aduersarij: potest assumere stochum firmum et tutum: quod non torqueat neque rupat. **E**t tunc paulatim est ponenda cuspis stochi in gutture super visceras: aut sub axillis: siue brachijs alterius: et quod statim manus nostra super nostrum met peccat potest expellendo prope in

modo obiectionis. nam si equus noster est ita validus q̄ facillime faciat retrocedere alterum equum de
facili quoq̄ possumus prosternere extra sellam aduersarium dummodo stocchus noster sit apprehensus
in aliqua parte superiore alterius: vt in gutture vel viseria. Sed dum equus noster non expellit alterum.
Hec industria parū vel nihil valet. **¶** Verū si qñq̄ cōtingit cōtra aliquē pugnare: q̄ talē habeat equū:
et industria aduertēdū ē q̄ dū ipsi affirmāt suū stocchū statim super vnā latus nosip̄os reuoluamur
accipiendo stocchum alterius cum brachio: et ita possumus arripere ipsum a manu inimici et si non arripi
mus saluabimur: atq̄ plicabimus stocchum illius: et postquam plicatus erit parum vel nihil in finili ob
uiatione contra nos operari potest. **¶** Tandem vt tutiores simus semper cum tali pacto decertandum
est: quod equos occidere possumus saltem dum credimus q̄ aduersarius equum fortiozem nostro ducit.
et tunc in primis contra equum oportet ictus nostros dirigere: et inter alios potissimum cum aculea vel
claua est dandum super cerebrum alterius equi: et in hoc modo si claua bona est: et cum duabus manibus
percutimus cader equus aut saltem nunquā amplius versus nos dirigit faciem. et hec est via inter alias
validior ad pugnandum contra habentes equos magnos: et fortes: nam dum equum occidere possumus
parum interest q̄ equus alterius sit maior nostro: quoniam ita facile: aut parum minus possumus occi
dere ipsum: atsi aliquātulum debiliozem esse. Sed dum tale constituitur pactum: q̄ equi non occidantur
maximam habet superantiam: qui equum fortem: et magnum ducit veluti mittendo ensē in viseriam al
terius: et percutiendo ipsum super caput: licet in bello minus hoc valere potest: q̄ in singulari certamine:
quoniam vnusquisq̄ potest occidere equum alterius: et etiam tunc est parum spaciū ad ponendū arma
paulatim vbiq̄q̄ volunt: et cum obuiatione lancee occidere equos res facta est: quod in certamine mul
torum sit vel duorum in particulari conuocatione: et ad hoc agendum attenti esse debent tanquam potissi
mum: qui viam superandi ass̄quātur: licet quod insipientes assidue contra hominem ictus suos dirigunt:
non autem versus equum: quod sane econuerso agendum esset in principio saltem: quoniam dato qd̄ eq̄
cupertas correas iuxta solitum ducant: parum eis prodest in defensione obuiationis lancee: et etiā vltra hoc
pro maiori parte remanent eis aliquę partes discooperere vbi possumus ipsos sauciare.

¶ Quid agendum sit dum volumus cum mucronibus coniungi.

Cap. lxxv.

¶ Appropinquando cum mucronibus in manibus reparare bonum est: et quod manus nostra cum po
mo stochi veniat ad capiendum brachium dextrum aduersantis per superiorem partem: et voluendo bra
chium ipsius etiam equus noster in eo instanti voluendus est: et taliter facillime hostis extra sellam attra
bitur: et adhuc quandoq̄ si equum altiozem habemus possumus caput aduersarij apprehendere: et equū
nostrum circumcirca diuertere. Quod si alter caput nostrum apprehendit debemus ipsum assequi quo iue
rit firmando manum nostram in arzone selle illius fortiter crura nostra prementes firmando corpus per
directum super sella. Sed melius est manum firmiter in collo alterius imponi: et sic non finit ipsum magnā
vim imittere: vt dum totum in palestris euitare volumus: quia manus in pectore eius posita omnes vires
suas impedit: quādo hostis vadit nos captū: debemus equum nostrum deuoluere vt diximus volentes ip
sum extra sellam abstrahere. **¶** Et si vult ensē nostrum extra brachium assumere eo tempore quo ad re
parandum venit brachium nostrum dextrum atq̄ latus retrocedere debet: et quod puncta manus statim
per inferiorem partem ad faciem hostis redeat: et hoc pedester sepe numero fieri potest dum manu dextrū
iacimus et ipse cum brachio suo sinistro ensē nostrum siue brachium vult capere: si in eo tunc brachius re
trocedimus: et vt dictum est per partem inferiorem cum puncta aduersus hostes reuertitur: facile est ei no
cere aut quod dum brachium nostrum assumit per eandem partem sibi totum ponamus vt ad caden
dum super tergo veniat. Et si disclunatam moze batonico iacere vult pari modo cum hac stochata que
liber hostis malicia deuastatur. Rursus animaduertendum est quia vt facilius mucronem manus alteri
eripiamus quo melius aut saltem facilius hoc cum manu dextera nostra quam cum sinistra sit hoc mo
do dum alter aliquo ictu nos percutere vult quod brachium ipsum in quo arma ducit apprehēdamus re
uoluendo nosip̄os et equum super sinistram partem et si alius brachium nostrum capere vult: nos quoq̄
super partem sinistram velociter simul cum equo reuoluere debemus: veluti cum paruo pugilare fieri so
let dum pedester manemus.

Quo pacto equus noster gubernandus sit.

Cap. lxxvi.

Melior modus administrandi equum nostrum videtur: vt in primis manus sinistram supra collum equi ponimus: presertim quando equus formidat: quia vbi magis ipsum habentis tangimus peius operatur: nisi in illo quod ad precustodiam eius atinet super latera: et quod interdum calcaribus ipsum tangamus: tamen suaviter. Et donec hostis reuoluendo circum circa cum equo suo vadit nos duraxat caput et anteriores pedes equi nostri euoluamus semper alterum respiciendo: et tamen quod nullum terrem perdamus nec fere lucremur quousq; ipsum deordinari viderimus: et eodem tempore per transversum in uadere possumus nos secum adiungendo: Qui autem cum equis saltando vadunt assidue dis gubernantur seu deuiant.

Quis conditionis equus esse debeat in huiusmodi exercitio.

Cap. lxxvij.

Equis ad peragendum hoc exercitium dimittendi: in primis caput firmum habere debet: ne in altitudine subleuetur cum anterioribus pedibus nec retro diffugiat: Si enim equus formidat nullo ictu deliberato possumus aduersarium attingere aut percutere vbi vulerimus tamen si ipsum inordinatum videremus: quia equus noster dum volumus non prebet locum eundi ad feriendum hostem: Oportet autem quod equum nostrum administremus dum ad alium appropinquamus ne in longum transeat: nisi quod equiparando ad groppam vel caudam alterius super ipso voluatur: et ita de facili potest tergum suum cum securitate nostra capi.

Quam sit vtile viseram subleuatam habere.

Cap. lxxviii.

Siquis reparare nouit et hostis est valde armatus sepius vtile est habere viseram que in altum vadat eo quod anhelitus noster potius durat et melius quoq; videri potest quid faciendum sit: et fere nullum iminet periculum: aut de raro eueniet: maxime si ferreas cyrotecas tenemus ad deuiandum armam alterius. Sed qui grosso modo vadunt indigent vt omnia loca optime regantur: et deinceps agant haud secus q; ferris abzi vna inuicem tundentes. **B**eniq; anhelitus longos nimium in decertando pedester seu equester valent: vnde oportet nos ipsos exerceri vt in anhelitu valeamus: dato quod nobis a natura negatum esset.

Qua de re multum differenter est decertandum: duz in albo vel grauitate armati sumus: quam si cum paucis armis et de quibusdam ictibus appropriatis duz milites grauitate armati sunt: quod pedestres: vel equestres maneat.

Cap. lxxix.

In hoc loco videlicet dum de certamine grauium armorum agimus: animaduertendum est: quod multum inter modos decertandi leuis armature: et grauis interest: nam cum armatura leui dum ictum contra aduersarium agimus: aut suum euitare volumus: varia de membris nostris agere possumus: tum ante eundo: et tum retrocedendo: iam super vnum latus: et iam super aliud ambulando: tum retro: et tum ante corpora plicamus: aut quocunq; nobis placet: sed tot cum armis grauibus operari non possumus: nam si corpus inclinaremus arma tantum super illam partem ponderant: vt faciliter caderemus: aut detrimentum aliquod reciperemus: nam de duobus vnum semper eligendum est: aut ambo simul: hoc est quod dum grauitate armati sumus: super pedes semper equestres et pedestres recti stemus: et ambulemus: absq; aliqua inclinatione corporis: alterum siquidem est quod semper ante ambulemus: aut saltem circum circa retro vero nunquam. **E**t hic vt facilius quid importat intelligatur in certamine grauius armorum exemplum capiendum est: Si cum ijs armis forsitan pedestres congregi volumus: tale exemplum est: si i equo cum armis grauibus decertatur: oportet saltem quod caput equi nostri ad aduersarium dirigatur: si fortassis ipsum per latera: aut terga capere possemus: aut quod ipse nos non capiat: Et vltimus atque principalis fixe manendum est: aut super inimicum ruere: presertim dum equum suum su-

per nos alter impellit: quoniam si tunc habenas nos recolligeremus: aut ad partem anteriorem inquam, tum possemus non fortificaremur faciliter equus noster retro caderet: aut totum vallum paulatim deperemus: et varia alia scandala super nos euenirent. **T**ande oportet quod semper cum alius equum suum ad nos impellit contra ipsum nostrum impellamus: et si alicuius ensis est: och: clauis: aut similibus: ictum suum eiciat cum ense nostro vel aliquo brachio recipere oportet: et si alter nos expellit: nos quoque cum velocitate et robore ipsum expellere debemus: ut retro cadat. **E**t iuxta hoc exemplum de equestribus positum cum ijs armis pedester decertandum est: Que in aliquibus idiomatibus arma alba dicuntur: denique in hoc certamine passim incedendum est: rectusque super pedes manere: sub proposito nunquam retrogrediendum: nam que hoc tanquam vltimum malum euitandum est: tamen quandoque retro ire potest: ut alterius ictus vitare: aut arma accomodare possit: Tandem assidue ante eundem est: aut firmiter manere si anhelare: aut quiescere volumus: Sed si in hoc termino vel in alio aduersarius expellere aut cum mucrone: vel panno ensis nos vult percutere: quod semper valide: ac festinanter versus ipsum occurramus. oportet: ut cum brachio nostro arma eius atque brachium deuiemus: et quod eum in capite in pectore vel alibi validissime percutiamus. **I**n hoc loco presertim contra debiles optima sepe est industria: pedester siue equester: quod scilicet cum manu sinistra siue pugno super pectus alterius obruamus: et eodem instanti cum panno ensis super caput percutiamus: nam si ensis panno est bonum: et cum impetu obruit et magnum percussio detrimentum affert: Et pedester decertatur sepe numero cadet: et si similes ictus contra nos fieri volunt: aduersario nos in eodem instanti eum retro expellendo coniungere oportet: nam cum iuncti sumus ictum magnum agere non possumus. **S**ed hic diligenter aduertendum est quod ita fortis veluti aduersarius est esse oportet aut fortior si possibile est: Nam quoniam cum clauis achia: atque cuspidibus ipsum percutiamus: parum vel nihil mali illi infertur: presertim si aliquantulum est sapiens: nam contra similes ictus magnos applicare nunquam possumus cum semper ipsum deuiat: aut ingreditur: ubi parum ictum super ipsum agere possumus: et tales ictus: qui totus armatus in albo est: nil curat: unde fit si retro cedimus cito aut sero capiemur si fortis aduersarius est: et ante ire vult: tunc ad palestram deueniendum est: et tibiam aduersarii si possumus accipere debemus: et tamen decet quod recte super pedes nostros declinemur: nam si inordinate declinaremur vel cadamus necesse est. **E**t hic super omnia vnum aduertat: videlicet quod priusquam certare deliberes tam fortem teipsum facias quam aduersarius est: et si in rem non ita est firmiter teneas: quod sit: et si hoc non est non decertabis. Quoniam cum his armis semper debiliores perdunt aut quod debiliores in operatione sunt: nam ubi animus deficit: aut alterius vires valde timet membrorum vires nimium declinant: ita quod cum armis albis preliandum non est: nisi ita fortes simus sicut aduersarii sunt: aut esse credamus: quia si per vnum gradum alius nos expellit per duos: aut plures ipsum expellere credimus. **E**t si contingit fortior nobis esse: nos circum circa cum animo claro atque quieto ambulare oportet: ut pares: aut superiores simus: et ad hoc agendum seu ad expulsionibus hominum fortius resistendum: arte ipsos expellere oportet veluti in hoc libro agendo de iustis ostendimus per quam viam contra fortissimas vires mediocres stare possunt si fortes inaccomodate sunt: nonnulli achia transuersata vtuntur cum duabus manibus dum armati sunt: et eam super pectus inimici per transuersum ut ipsum expellere possint: in hoc casu aliquantulum super latus nostrum voluendum est: ut alterius corpus deuiemus et ipsum per tergum capiemus: vel quod etiam in achia vel pectus eius manus nostras firmemus: ut eum retro expellamus: Et cauendum est quod nunquam caput nostrum super tergum declinet: nam si declinat et nos aduersarius persequitur maximum est periculum. **E**t in hoc modo decertandi saltem pedester aduertendum est quod homines magne stature: super paruulos maximam habent superantiam: Nam in maximo corpore vis maxima esse potest: unde magnos faciunt ictus: et ob ponderationem seu magnitudinem corporis homines corpulentos expellere non possumus: et concesso quod plures ictus super eos adduci possint quod hoc erit si in albo armati sunt: Nam eadem est ratio: duo homines nudi pugnis aut armati armis albis cum achijs decertare volunt: nam qui fortiores super aduersarium prebet ictus preualet: Sed dum leuiter armati sumus ad occidendum inimicum vnaqueque parua vis sufficit. **E**questris dum milites armati in albo sunt: aut quod ubique tecti armis defensilibus sunt: vnusquisque debet super aduersarium ruere: ut superius visum est: presertim dum alter ictum iacit. **E**xempli gratia aduersarius puncta manum dextram: vel sinistram adducit: eodem tpe videndum est quod equum nostrum ante impellamus: eo quod cum

Secundus.

brachio nostro dextro vel sinistro brachium alterius adiungamus vt arma eius capere possimus: z si cum brachio sinistro dextrum aduersarij capimus festinater: atq; validissime equus noster super dexteram partē voluēdus est: z sic cū brachio dextro etiā dextrū alterius apprehēdimus: tūc ad sinistrū latus equū voluere debent⁹ citius: atq; fortius quā possumus: z sic necessariū ē qđ alter arma deperdat: atq; si aliquātu lū ea i manu vult retinere cadat: z ad hūc effectū oportet quod nimīū cū equo nostro igrediamur: quoniā non tantum arma alterius capiēda sunt: sed z brachium: z etiā aduertendum est: quod si alius contra nos similia operari vult: festinater brachium per partem superiorē retrocedamus: z quod cum volutio ne sub brachio cum estochata veniamus: aut vero cum aduersarius brachium ad capiendum nostrum ex tēdit: qđ cū sinistro nostrū ipuz ipediam⁹: z ēt cū sinistro arma alteri⁹ deviāda sunt: s; habēas nras lōgas eē oportet: vt supi⁹ visus ē: eo qđ i brachio sinistro misse sint. **C** Si alter cū brachio dextro caput nostrū accipe vult: in eo instanti cū sinistro nostro eundem suum apprehendere oportet recolligendo collum nostrum ad humeros: z confestim equum super partem dextram voluamus: z tunc in maximo periculo ad uersarium ponere possumus: z si cum dextro brachio brachium alterius capere volumus: equum super sinistrum latus reuoluere oportet: z hoc melius est si de fronte ad frontem decertatur: quando caput alterius alter capere vult: **S**i equus alterius dorsum nobis voluet diligenter atque extemplo cum pomo ensis nostri super cerebrum: aut occupat aduersarij feriendum est: nam si fortiter ibi percutimus: cito super collum equi cum projicimus: aut si hoc nolumus: aut non possumus de mallea vel de aliquo alio fuste in collo posita cum manu nostra capiendum est: vt super dorsum equi militem cadere faciamus: aut vero alio modo transiendo per latus alterius: ad eandem partem eundo ad quam ipse vadit brachium sinistrum nostrum super sinistrum alterius super cubitum per partem posteriorē ponendum est: vt ad anteriorē ipsum expellamus: z tunc etiam cum manu dextra collum alterius seu scapulam per partem dextram est capiendum attrahendo ipsum: vt ad latus sinistrum cadat: z si alter nos eodem modo apprehendit: brachium nostrum sinistrum retro diligenter trahendum est: z quod per lombos alterius capiat: **E**t quod etiam totum corpus per eandem viam super sellam seu super naticas reuoluatur oportet: z ad hoc aut si milia agendum: per palmas manuum semper aliquas listas de mallea habere oportet: z quod almeri seu galee viseria per quam videmus ruta sit: eo quod aliqua subtilis cuspis per ipsam ingredi non possit.

Quoniam dum singulari certamine pugnatur multum temporis atque loci ad aspiciendas partes: que inermes sunt habemus: z ipsas considerare possumus: nam dum plures simul in bello congregiuntur: euz rigore preliantur: z quia vnusquisq; socios contra inimicos per omnia latera obuendo adiungat: non datur locus quod omnia membra discooperta aspiciantur: z sic in singulari certamine de equo forti: atque magno prouidere oportet: forti vt alium expellere possit: magno vt aduersarium superet: nam qui altior est validiores ictus adducere potest: z cum mucrone ensis si subtilis est: non ad tonduum modum tendentem: sed ad platum: miles si sagax est aduersarium per viseriam sepenumero ferire potest: **V**eruntamen in similibus prelijs vnusquisq; cum offensibilia z defensibilia scit prouideri potest: ita quod estochos seu enses experiri debent an per viseriam ingredi queant: z si ingrediuntur restringenda est: aut in alium modum si oportuerit prouidere veluti alias paruas fenestellas seu foramina agēdo per quas videre possumus: atq; anbellitum resumere: vt in locis proprijs apparet: **V**eruntamen vt alibi agimus nullatenus aliquis qui probus vir sit: ad certamen singulare conueniri debet: nisi sub tali conditione quod vnusquisq; equum alterius occidere possit: sicut eo modo quo in cōmuni bello vtitur: z cum hac conditione tantopere armari non oportet: nam multo minor numerus armorum pedester sufficit: nam si ad brachia non deueniunt saltem in parte posteriori nil armis indigent: nec quidem coniuncti multis: nam cum amplexi sum⁹: paruos ictus agere: z per pauca loca dirigere possumus.

Qualiter in quacunq; facultate manibus aut verbis attinente postquam deliberamus si ne scrupulo agendum est: vt breuiter ad perfectum finem euenire possimus. Cap. lxxx.

Si d' practice agim⁹ vnū p̄cipue sp̄ obseruādū ē: v; postq̄ d̄terniam⁹ qđ sine trepidatōe vsq; ad finē cū d̄l̄bato aio agam⁹: nā cū malū sine p̄sideratōe ad op⁹ accedat: ita malū postq̄ i ope sum⁹ t̄er noua

adducendo dubia: licet quod semper prudenter agendum sit: tamen quod finem inceptum sine intervallo assequamur: nam de his qui post initium per viam prebent aures atque corda omnibus occurrentibus dubijs raro vel nunquam opus magnum: atque commendabile perficiunt: Quocirca priusquam incipiamus quid acturi sumus sapienter discernendum est: sed postquam per verba promittimus aut ad operandum manualiter accedimus sine scrupulo animo deliberato agendum est: sed cum hoc in omnibus hominibus vltima perfectio est: postquam bonam assumptionem deliberationem ipsam sine scrupulo assequi in paucis reperta est: eo quod rara difficillima esse solent. Et sic nullus magnus in deuotione: seu sanctitate: nullus in litteris: nullus in bello: aut in similibus reperitur: qui postquam incipit scrupulosus in via quam assumptus est: quoniam oportet quod semper prudentia simul cum deliberato animo ambulet: nam in eo modo quod sine turbatione esse debemus: dum ea que acturi sumus indicamus pariter dum iam operamur ea que prius ordinata erant sine turbatione agenda sunt: vt finis cum principio suo conformetur. nam ordinatio operandi principium est: et executio finis. Unde fit quod si finis turbulentus: aut sine aduertentia non conformatur cum suo principio: que ordinatio sine trepidatione seu obscuritate erat. Et in hoc loco vere valde mirandum est: licet fere omnibus hominibus contingat quod vnum sciamus: et in animis nostris ordinemus ad agendum futurum: et quod postquam in ipso opere sumus aliud diuersum agamus: et tamen fere omnibus hominibus contingit: presertim in certamine armorum in quo loco super omnes alios clari et experti esse deberemus: eo quod de vltimato fine aut de ipso obseruando in eo tunc negociamur. Unde honeste petendum est cur magis ea que prius nescieramus tunc agimus quam ea que sciebamus cum perculdubio e conuerso agendum sit: nam potius quid scimus dicendum atque quomodo cumque agendum quaz id quod ignoramus: sed quia pauci de natura atque de arte electi sunt etiam pauci dum ad opus magnum accedunt quieto animo et deliberato ea que prius deliberata erant agunt. Et etiam hic aduertendum est quod non tantum blasphemamus eos: qui postquam ad opera manuum deuenerunt trepidant: Sed pariter: aut cum paucis discrimine quos incipiunt negociari: et conclusiones fugiunt: Tandem quod prius est plures libentissime negociationibus adherent: et tamen semper conclusiones fugiunt: et pariter in armis aliqui faciunt quia continuos rumores cum isto et cum illo querunt: Et tamen semper vltimam de certationem armorum fugiunt: Alij vero homines sunt qui de raro ad negociandum accedunt: atque cum quieto animo et similiter de raro ad prelium: Et tandem dum sunt deliberati animi agunt: vt ad vltimum finem venire possint: et isti homines tantum super alios commendabiles in quacumque arte siue officio in quo ponantur. Et hoc deliberatum operari postquam inceptum est non solum in hominibus: sed et in omnibus animalibus commendatur.

Quo pacto arma esse debeant ad decertandum inter duos milites.

Cap. lxxi.

Arma defensiva ad decertandum per totum fere in grossitudine equalia esse debent: et tamen leuia: presertim in posterioribus partibus et tibijs: preterquam in spina que antea tendit: quedam quoque fortissima arma ad primam obuiationem deferri possunt: et taliter illigata: vt quum primum transit in contrarium seu obuiatio postmodum in vno puncto possimus ea dimittere et bonum est vnum prepectus fortissimum portare quod super stomacho veniat ac super sella firmiter factum cum duabus pernis eo quod ad sellam adaptari potest: et quod etiam crura nostra cooperiat vsque ad dimidietatem: et super hoc intelligendo a stomacho vsque ad oculos quendam barbaronem ponere debemus qui in vulgari consuetudine bauera nominatur: et alia bauera siue barburium potest inferius euenire: et quod cadant omnia hec tria arma superiora attrahendo de vna corrigia que sibi iam habeat solutam per quam teneantur: eo quod in abstracto hendo arma illa prosternantur. Similiter super capside vel galea aliqua calueria fortis deferri potest pro primo ictu: et quod galea breuis non sit eo quod deinde cum ea decertari possit. Aduertendum est quod si equus ad cadendum vadit non accipiat tibijs nostras sub se. Nam si homo super pedibus inueniretur veluti iam superius diximus semper erit ad resistendum contra equestrem. Ad nulli solent se aligare cum vna corrigia et quod ligamen ex pectore ad sellam veniat cum quodam curuo siue rampino ferreo ralis factum quod eripi potest dum volunt transire prima obuiatione. Nihilominus periculosum est si equus cadit aut vero si homo extra clarum sensum remanet.

Qualiter decertatio super equo sit evitanda.

Cap. lxxiiij.

Circa quidem iudicio nullus homo validus in mēbroz dispositione debet cū alio equestri p̄liari in cōuocatiōe de vno ad vnu: qm̄ ad beneficiū equoz vel bautoz ponunt. At vero trāsacta obuiatiōe lanceaz satis tuti remanent dūmodo optime armati sint: z tunc facile est debile cōtra fortē tutari: precipue quis varia infortunia ex causa equozum euenire solent hoc poterit debili prodesse: sed pedester manendo quisqz clarius validitudinem suam demonstrat.

Quid faciendum sit dum iam prope hostem sumus.

Cap. lxxv.

CSi quandoqz cū aduersario ad manus deuenimus apprehensiones a longe fiende sunt ne simul cada mus: sed expediti maneamus: est autē perutile ex visera apprehendere ipsum declinando z qd nos retro ambulēmus corpus nostrū quanto poterimus deuiando. Si vero alter hoc modo nos acciperet caput nostrum est dirigēdum recto tramite super pedes z quod nihil pendeat ante vel retro siue in dextrum aut si nistrum procurando ad nos coniungendum cum hoste. At dum sine armis defensibilibus sumus deueniē dum est quāto p̄pinquius poterimus ne hostis cum arma sua ictum agere queat. **Q**uūprimum duo preliantes simul iunguntur: z ad manus deuenierint palestra haud paz̄ prodesse solet. At tamen in tali tem pore potissimum ē scire ex tibijs z bauera apprehendere z se adiuuare quando ipsum taliter hostis caper. **S**i nobis ex bauera apprehensionem faciunt opus ē qd cū aduersario nos coniungamus iisdem condi tionibus quas superius ediximus: **E**bi autem ex tibijs apprehendimur armandum est cum eadem qua apprehensione fecerit vel ex suis eum capere debemus aut vero ex furcatura: tunc enim nequit nos ex terra subleuare. **T**empore prosternationis qd superius aut inferius eamus senip̄ ponere debemus manus aut quilibet ex ambabus sub nostro corpore si supra aduersarium irruimus manibus z brachijs cū cōprimere vel tāgere debemus nō autē busto seu thorace. Dum enim ad vnionē deuenitur si quicquam sciet is qui subtus manet facile erit sibi aut plerūqz cōtinget ad voluendum superius manentem z ad ponendum ip sum inferius. **A**n̄te omnia aduertēdum est qd homo discat ad non cadēdum ē tergo aut ad minus si cadet aliquā manū sub semetipso ferat: nam super iisdem sese adiuuat ad vertendū z subleuandū. **C**auē dum ē maximopere ne extensus cadat: sed recollectus ad hoc quod hostem ex tibijs apprehēdat z de suis se adiuet. **E**t ad citius huiuscemodi cognitionem adipiscendā p̄e ceteris conducibile est multociēs lu tari: tū ambobus genibus in terra: tū autē vno subleuante vnu z ponente aliud secundum quod necessitas occurrerit: **Q**uanqz interim hunc modū frequentādo hoc ē ponendo vtraqz genua in terra vel saltez vnus ex bonis palestritis se tutari queat ipsosqz plerūqz prosternari: Quos si ex pernīs capere volet p̄caldubio deuincet. **S**i vero ipse cadit solū ponet vnam manum q̄ velimus ipsam anterius ferre aut posterius ver tere: taliter qd quicūqz in hac genuflexa palestra expertus est: precauere potest quibusqz casibus contingē tibus qm̄ preliantes ad se iungendū deuenierint z in terram ceciderint. **E**t insuper sepenumero pugna dum est cū varijs qd vnus nunc ponatur inferius in terra z postea alius: vt decertando uter eoz potiss̄ vā leat ad retinendū sub se alterum z ad euadendum ab ipso dum inferius cadit z quod experiat quomo dociūqz cadere z surgere potest.

De modis preliandi pedester: z in leui pugna vel conflictu quod in vulgari scaramuciare dicimus: z sepe fit causa irritandi alter alterum.

Cap. lxxviij.

CIn laceffionibus siue scaramucijs dum pedestres sumus parum periculi iminet quando baliste: scope re: aut bombarde: ibi non operantur: quoniam de quacūqz alia arma proiecta quisqz potest se facilliter de uiare aut cooperire: dūmodo parmam aut aliam similem armam defensibilem contineamus. Sed in ta li loco homo firmari non debet: ne aliqua bombardarum aut balistarum specie saucietur: z super latera eū dum est quanto leuius atqz coopertius possibile erit.

Quo ad scaramuciā seu ad leuē pugnam eūdū sit dū eq̄stres manemus.Cap. lxxv.
e iij

CScaramuciando quisq; inuadens debet cum agilitate: vel exolutione hinc illinc se diuertere. Et quū hostis lanceam suam contra nos iaculari vult super eadem manu: qua ipse projicit nos deuiare debemus dū non sumus nimīū p̄p̄inqui eo quod dum aliquantulo a longe lancea vadit si exit a manu dextera supra si sinistra voluitur: et proiecta cum sinistra supra dexteram reuoluitur. **C**Qui autem pedester bene euoluit et regitur: similiter si discretus ac sagax est supra equum faciat dūmodo aliquantulo equitare sciverit et tūc facile potest super equo operari quicquid pedester agere solebat. **C**Sed oportet dum ad manum leuam volumur quod crus dextrum super sella veniat reuertendo post sinistram q̄ aliter non potest nimīū euolui. Similiter darga vel parma euolui debet quanto magis infima poterit et quod per latera vadat et nō super capite nec humeris: quoniam existente parma a deo infima videre possumus quicquid alius agere voluerit et nos ipsos oportuno tempore cooperire. **C**Dum homo grauit̄ armatus est nequit admodum euolui quoniam in periculo cadendi versatur. **C**Semper autem parma reuoluenda ē ad partem in qua nobis alius nocere vult. **C**Parma coria non debet poni nimīū iuxta personam nostram. Tunc enim quilibet arma ipsam penetraret et nobis detrimentum inferret si aliam defensionē inferius non portamus: neq; procul manere debet nisi in mediocri distantia et in cōmuni loco ad respondendum omnibus partibus.

CQua astutia vti debemus si nolumus obuiare nec quod alij nobis obuiant dum equestres sumus. Cap. lxxxvi.

CQui obuiare nolet nec quod alius sibi obuiet cum lancea ut plurimum tutum erit equum supra manū sinistra tenere donec hostis transeat: et in eo tpe equus noster super alium voluendus ē: et hoc modo quū alter obuiare velle oportet se retinere et paulatim ambulare ad nos querendum. Quocirca licet obuiaret parum detrimenti inhiberi potest: eo magis q̄ si homo scit equū suum administrare nullo quidem pacto alius ei obuiare potest: et administratio veluti iam diximus intelligenda est.

CQuatenus habenda sit telorum longitudo et quod non est danda determinata mensura nisi q̄ capiēda sunt ad cōformitatē nr̄e dispositiōis et i oppositū aduersarij. Cap. lxxxvij.

CMensura armorum que portaturi sumus conformanda est nostre fortitudini ac modo quo ipsa ducimur atq; vtimur in tali exemplo: portamus accinctum ensē et de se est ad finē procul hostē tenendi. Sed quū de proprietate ensis aut nostre cōsuetudinis accinctus et coopertus fertur ne nosmetipsos sauciat atq; aliū q̄ non sit ex nostra voluntate tam longus esse debet ut absq; quod discingatur a vagina extrahi et in ipsa reponi queat. Ideoq; penes hominum magnitudinem vel mēbrozum longitudinem vti debent longioribus ensibus aut breuioribus. Alia arma quibus vtimur: tum de fine: et tum de medio: quū homo parue stature sit si valde fortis potest ipsa longa ducere et exercere: ita ut quisquā alter qui sit magne stature aut parum differenter. **C**Ducro seu gladius quo interdum in hostium altercatione vti possemus edificatus ē ad scandendum panē: carnē: et huiusmodi epulas pariterq; ad nocendum vel ferendum quando si nihil manemus: et sic parus eē debet. **C**Pugnale de principio medio et fine fere adiuuentum est p̄ quū preliantes ad brachia deueniunt: et ibi de necessitate debet esse curuum ut bene ipsum operari valeamus.

CEt hic non ponitur mensura duorum aut trium digitorum plus aut minus de longitudine nisi quod decenter operari possit circa locū in quo reperimur. Et quod non sit regula precise de armorum longitudine decenter ostenditur q̄d qui ea aliquantulo longiora fert cōtra hostē superantiā habet: si nō esset: dum valde vnitū vbi brachiū nō potest expeditum ictum ad ferendum adducere. Unde in tali casu pugnale quāto breuius tanto melius. **C**Ensis duarum manuum quasi longus esse debet vsq; ad nares aut oculos ipsum ducentis ne i terrā tangat cum ictibus ascendētib; aut descendētib;: licet quod qui ipsum circūuolere scit ex tēse operari potest absq; quod in terram tangat. **C**Aza tam longa eē debet q̄s homo qui ipsam ducit sursum potest manum extendere. At tamen ex eo quod qui scit eā ratiōe exercere semper trahere debet cū puncta superius vel inferius aut parum vel nunquam de maza preterq̄ in modo minandi iste potest lōgā azā ducere et tunc melius. Nihilominus intelligitur quando ad singulare certamen deuenitur. Namq; inter multos simul decertātes sepe p̄ijciunt arma q̄ habemus et et q̄nq; a cōto: et q̄nq; a dimidio tela capiunt.

C Partifana: tū vna māu: z tū ambab⁹ accipit: z si ambab⁹ p⁹ tū ē capiēda: lz qđ partifana appropria ta ē ad portandū cū rotella aut simili imbraszatura vel scuto. Tunc enim cum vna manu: z de medio fer tur vbi fere iunctum preliantes inueniuntur. z multi ictus iaci possunt quos cum longo telo non possemus. **S**inetta aut lancea expediti equitis vel breuiter armati si ipsam ad obuiandum volumus longa ense de bet ac firma intantum quod bene ipsam agitare possimus cum vna manu: ex quacunq; parte acceperim⁹ sed dum varios ictus iacere volumus in modum leuis pugne dirimere aduersario conflictum nec ad nos ipsum appropinquare sinere cum ense stocho scimitarra aut quouis alio simili telo curto seu breui in tali casu lancea esse debet trededim aut quatuordecim palmorum longitudine: z satis delicata lancea vero mi litis greuis armature longa atq; firma: Quoniam solum ad obuiandum seu incontrandum in conflictu vtuntur tantum quod facile subleuare queat supra musculum poni in resta ac distolli. Quanto autem lo gior tanto vtilior quia obuiare siue incontrare possumus p̄uisq; aduersarius vbi suum incontrum perdit.

Pedestres lanceis longioribus vti possumus. **M**aza talis ponderis: z longitudinis esse debet quod cum vna manu ipsam deducere possimus dum equestres sumus: sed qui scit duabus manibus ea vti lon giorē ferre poterit sibi q; maius beneficium resultat. **M**ucro seu stocho sere conformandus est ensi licet quod aliquantulo longior esse potest semper enim punctum iacit. **A**lia arma vt pote dardus ad ia culandum ad placitum aut contra aduersarios esse debet paulo magis vel minus longior nobis q̄uis ad altercationes longior esse debeat. **R**oncha tanto longior aza quanto leuior: z adhuc magis quoniam pluries punctum trahit nunquam vero cum calze: z fere semper ex conto aut ibi circa capitur: z simili mō operaturi sumus in quocūq; alio telo aut conformitate sue factionis: z modo quo ipsas capturi simus.

Quando preliari accidit de vno ad vnum aut de paucis ad paucos qui fortis est: z parum dexter cur tum telum ac ponderosum eligere debet. propterea qđ cum curto non possumus tanta arte vti vt si aliqua tulo longum. **A**rs enim facile ponitur in leuibus: z vix in ponderosis: z cupiens vnus cum alio se adiunge re debet ponderosum ac longum eligere. **N**aq; aliquantulo ad latera diuertēdo in terram vadit aut telum procul tendit anteq; ipsum recolligere possumus: z tunc locum habet ad se coniungendum. **L**euiana ad quamlibet partem recolligitur: z continuo anteponitur si ambo preliantes parum sciunt de tribus aut quatuor digitis plus aut minus teli longitudo parua interest. nam semper ad ferendum cum medio ense intrant atq; cum ietu deliberato. Sed qui magnam artem complectitur per vnum digitum qđ sit teli lon gitudo magna est sibi superantia siue securitas. Et si punctum iaciunt absq; quod sit destituta brachia re deunt ad recolligendum in se telum: z ad iaciendum multos alios ictus. Quod si vnus dexter est: z telum aliquanto longius tener: alter vero pauce doctrine: z cum breuiori telo qđ sit telum hostis magna est superā tia illius qui sciet: z habita arte q̄uis breuius telum capiatur potest homo se competenter defendere mā xime contra paucam cognitionem habentes.

Quo pacto sella esse debeat ad decertandum.

Cap. lxxxvii.

Sella ad decertandum par super equo esse debet nec ante nec retropēdens vt nos adiuuare possim⁹ ad quācunq; partem voluendo: Quāquam nonnulli velint quod sella anterior pendeat precipue ad iustrā dum vulgariter dictum vel ad obuiandū cum grossis lanceis. **A**lij fortasse: meliores magistri longe econ uerso sentiunt qui sic aiunt quia scutum cum ceteris armis anterior pendet si sella eādē viam sequeretur cito quisq; defatigaretur. Et vltius hoc modo videlicet si sella anterior penderet minime lancea magna deferri posset. Et etiam q̄uis per directū super arzone posteriori in obuiatione non reuertat cito vacillat z ad latera cadit qđ nō sit quando sella retropendet: z bonuz locū sedendi habet: z hoc mō possunt turo arma seu greuia portari: z cum paucō labore. Nam si greuia sunt ipsa arma satis ducūt hominē anterior. **A**tamen in puncto obuiationis ad anteriorem partem inclinari debemus. **A**d decertandum in prelio saltem aliquanto posterior sella pendere debet: z quod lata sit seu spaciōsa ex arzone ad arzonem eo qđ possumus ictus effugere: z in nobisipsis assistere quod non potest esse dū sella stricta erit: z anterior per der. **S**oportet autem quod sella optime comprehendat latera equi: z sit bene accomodata atq; vndiq; succincta ad hoc quod firma super equo maneat.

Sella armigerorum grauis armature tantum spacij habere debet q̄ veniat homo ad sedendum in dimidio duorum arzonum in parte posteriori manentium: et q̄ arzones cum volta veniant fere sicut o sella ginetta qua nunc hyspani atq; apbricani in equis leuibus vtuntur eo q̄ totam personam equaliter comprehendit: et quemadmodum longa debet esse similiter: et lata: vt secure volui possimus: et q̄ inter puncta arzonis que ex posteriori parte ad anteriorem prouenit per latera ad que genua nostra vadunt quod vulgari idiomate vtum nuncupatur satis distantia esse debet vt facile equitare valeamus: et ab equo exilire. Non enim ex hoc occurrit periculum cadendi: quoniam homo est nimium inter posteriores arzones positus: et arzones alti esse debent: et quod puncte anteriores equales sint cum parte dimidia hoc medium est illud quod ad tergos nostrum tendit: et arzon anterior aliquanto ad collum equi pendeat. et altus sit atq; latus vt nos a punctis ensium defendat: et ab obuiationibus lancearum q̄ ad aluuz nostrum venire possunt vtri hoc est pars que genua nostra per anteriorem partem tegunt: et quod vtri inferius longi atq; concauati: et conuexi sint vt genua nostra sub ipsis arzonibus ingredi: et cooperiri queant ac porrigere: et colligere tibias. similiter arzon posterior debet esse latus seu copertus in illa parte qua solemus eo quod hostis in nalis vel curibus per posteriorem partem cum aliqua puncta nos vulnerare nequeat: et q̄ locus sedendi sit illo modo quo sit de sella ginetta siue hyspana tamen nollet tantam voltam habere: et quod sedile alti⁹ veniat associando ac fortificando lumbos nostros. Et hoc modo sella fortis secuta est: et si sella ginetta aut leuis armature fuerit arzones quoq; posteriores longos expetit vt homo in ipsis intus stare queat.

Sella leuis armature nollet nec ante nec retro pendere ad decertandum sed quod locum sedendi in dimidio arzone posteriori habeat.

De sella iustrandi siue obuiandi.

Cap. lxxx.

Sella obuiandi quam nos penes maternam linguam de iustra vocamus aliquantulo ad posteriorem partem declinare debet quemadmodum superius diximus vt poderosa lancea subleuari atq; portari possit: et minus pondus armorum sentiri. Hec iridem sella sedile habere debet in dimidio arzonis: et quod locus sedendi incipiat fere equaliter vbi puncte arzonis attingunt vt associatum hominem in altum veniat: et arzones in girum eant taliter quod equaliter personam nostram accipiant: et vndiq; sella equaliter nos tangat licet tamen retro aliquanto magis: et tunc ictus minus sentiunt. Quumq; arzones ita longi sunt nullum est cadendi periculum. qm̄ autem homo non est in cursu ad obuiandum potest in infima parte selle assistere sed dum eleuatur ad obuiandum cum lancea eueniunt nalice fere in altitudinem dimidij arzonis in quo locum suum concauum reperiunt: et in eo instanti obuiationis parumper antea e inclinandus.

Qualis ee debeat sella ginetta qua hyspani atq; apbricani afferre solent. Cap. lxxxvi.

Selle ginette vel ad leuiter equitandum more hyspano vtplurimum quendam magnum defectum habent quoniam puncte arzonu valde infime sunt: et ob hanc causam parua occurrente obuiatione vel quouis alio inconuenienti seu infortunio prosternant. Quapropter debent esse fere equaliter alte puncte cum dimidia parte posteriori aut quod satis comprehendant crura nostra eo quod ad latera: et no per dimidij arzonem ad partem posteriorem cadere solemus ita quod latera de altitudine arzonum prouidenda sunt: et omnes duo arzones alti sint anteriores scilicet: et posteriores eo quod potest homo secure attolli quanto vult pariterq; ab ictibus obseruari. arzon vero anterior versus collum parumper pendeat. In hac quoq; sella parum de vtro esse vellet in quo genua firmari queant ne ab obuiatione cadatur aut quouis alia aduersitate sed in anteriori parte vtri pendere debent vt possimus tibias recolligere. Nihilominus necesse est quod locus sedendi in sella: et arzones vbi tangere possimus omnino teneri sint: causa quod tangendo ipsam suauem inueniamus: et adhuc obuiatio minus sentitur. nam si dura est quouis ictu detrimentum impendit. Hec autem sella habere debet vnam cingula scissam in extremis partibus cinguli: et quod integra sit in dimidio vt vna pars veniat ad colliganduz se sub arzone anteriori: et altera sub posteriori. **A**d de

ducendū firmam personam nostram ac lanceam decet arzonem posteriozem optime concavus eē in dimidio ubi filus tergi nostri protendit quia dum in ea parte tangimus cum aliqua furia nos vacillare facit. **I**ccirco diligenter respiciendum est quod arzones posteriores in forma rotunda faciamus quibus ex parte exteriori habent ostentationem quod plani sint aut non adeo rotundi.

Quantam aduertentiā circa equum habere debemus.

Cap. lxxxij.

Equus bene ferratus esse debet: et quod in ferris aliquos rampones vel punctas temperatas seu fortes habeat ne pedes diffugiant vel labētur: sed ubiq; apprehendant: et decet forte esse equum atq; animo sum eo magis dum equus cum equo appropinquaturus est: et simili diligentia in quibusq; alijs partibus occurrentibus uti debemus. **E**quitare curro modo comuniter vtile reperitur. **M**aior enī vis in tibijs ac per totam personam reperitur lanceas quoq; maiores portare possumus: quanquam nonnulli dicant pulchrum esse longum siue extensis tibijs equitare. Sed in re non tantam firmitatez habet. **M**odo decerandi vel currendi scilicet militis contra militem cum lanceis tantum merito instare nuncupari potest quādoquidem pro rebus equalibus aut sine disgregatione iustū vocabulum habemus vnde iustus iusta instum dicitur: tum etiā pro vna re propinq; cum alia manente adverbialiter iuxta dicimus idest propinquata. Et quia miles saltem in ludo obuiationum cum lanceis ubi nulla alia arma offensibilis occurrit duntaxat attendit ad iustandum vel recte dirigendam lanceam suā versus alterum militem. **I**deo ab hoc exercitio iustandi idest appropinquandi recte iustator dicitur: et operatio ipsa iusta seu iustra.

De modo obuiandi cum lanceis.

Cap. lxxxij.

Melior modus obuiandi apparet dum discere incipimus ponam^o directā punctā lancee nostre ad alterum obuiatorem: et quod semper fixa vel firma eodem modo vadat: et talem mensuram obseruaturi sumus secundum quod alius propinq; aut procul a nobis venit: et transit. **E**t sic qui censent in principio determinatam mensuram accipere transuersatam lanceam: aut directam portare pro maiori parte errant. **Q**uocirca assidue debemus lanceam nostram impugnanti dirigere: et non ad locum per quem ipsum venturum arbitratur. hec autem regula iam de ensibus tractando assignata fuit asserendo quod quāuis alius contrapasset aut super latera gradum faciat ictum nostrum effugiens debemus nos semper proijceri quo ipse ierit: et cum lancea nullus circulus vel arcus altus infimus nequidem transuersus fiedus est nisi q; semper firma eodem modo vadat quāquam alius iam translatus sit. **N**āq; aliter quedam cōsuetudo assumitur qua comuniter fit quidā altus et quidam infimus quod vulgariter alto: et basso dici solet. Et in hoc tempore hostis transit aut quadam baculata: et non puncta ipsi quatinus licet in modo archeti ut in lingua materna dicitur lancea facilliter rampitur: verumtamen parum detrimenti contra hostem affert quia ad magnum ictum peragendum opus est lanceā recto tramite venire.

Quo pacto equū nostrū instruere debem^o ut ad hoc exercitiū accomodes. Cap. lxxxiiij.

At fortiores simus in cursu obuiandi deberent equi parūper in transuersum currere scilicet quod caput eius semp tela respiciat: et groppa ad sbarrā vel ad exteriorē partē et in hoc modo currendi obuiatio capitur super posterioribus tibijs equi: et homo per dimidium arzonis posteriozis vadit qua de re arduū eēt pferuari militem neq; equum. **E**t administrando equum ut hoc modo currat exquiritur ut sinistram habenam capiamas aliquanto breuiorem dextra: et sic agimus q; caput voluat ad telam vel ad locum obuiandi. **S**i vero equus directus currit obuiatio tangit in latere taliter quod equus non potest de tibijs suis preualere nec miles de arzonibus. **E**t ad deportandum lanceam si miter rigidum brachium ire debet dummodo manus lanceam non astrinxerit: tunc enim nimium vibraret.

Quatenus thorax esse d; pro hoc exercitio concurrēdi: siue iustradi. Cap. lxxxv.

Thorax ad obuiandum siue iustrandum spaciosus vult esse eo quod in seipso ictus sufferre queat: dū enim strictus est quisq; ictus nobis magnum fastidium prebet sicuti quando calceos novos: et strictos in pedibus tenemus. Quod si cespitamus magnum dolorem sentimus. Et si calceus latus est potius pedem tutatur: sed in iustrando oportet diploidem adeo munitum esse quod thoracem vndiq; impleat. Mollicies enim diploidis in se maiorem partem obuiationis suffert. Et aduertendum est quod diplois eadem factione qua thorax fiat vt vndiq; equaliter impleat. **Q**uidam breuem thoracem ferunt causa qđ maiorem anbelitum possident. Sed peius est in puncto obuiationis eo quod super stomacho ictum assumūt seu in eo loco ad quem thorax attingit ideo satis longus fieri debet: et quod aliquantisper foras in simbrijs voluatur sed semper plena cum diploide aut alia veste manere debet: et super stomacho oportet quod alta veniat siue subleuata: et in eo loco non plena vestium vt anbelitus obseruetur: et debet infra stomachum in cipere ad accipiendum voltam paulatim exterius. **A**rtamen hoc modo non redditur stricta neq; pulchra in cinctura. Sed vtilior: et hic thorax solum de modo iustrandi intelligitur. Nam que ad bellum capestendum facta est non debet tot lanceas diffringere nec adeo grossas: et anterius fortis esse debet. **V**erumtamen ad tergus quum ibi respectiue parum periculi occurrat subtilis est facienda: et similiter in cuspidē vel galea dum bene fuerint elaborate hoc est quod partes anteriores grossiores sint.

De armatura capitis ad obuiandum siue iustrandum.

Cap. lxxxvi.

Cassis seu galea ad iustrandum quaz materna lingua elnum dicimus anterius grossa: et lata esse debet: et quod leuiter in summitate capitis rāgat: tñ qđ aliquam faciatam vel foderam intus habeat ne ferri supra verticem capitis tangant: et taliter firma manere potest: et similiter duas trasuersatas corzigias siue in cruce habere debet vt tutius maneat quod ferrum in summitate capitis federe nequeat: et pro illis qui in percussione ictus soporantur bonum est subtilem victam fronti alligare que in albumine oui atq; aceto madida fuerit aut vero caput duabus victis alligare quarum altera posterius: et altera anterius attrahat hec siquidem directum caput manere faciunt adeo quod non potest in aliquo loco capsidis tangere: tñ si magnum ictum recipiamus: et ante omnia per totum ipsum elnum ex parte anteriori ponenda est cera eo quod fremitus seu clangor qui ab ictu resultat caput impedire nequeat: et ad hoc tela nimium incerata optima est atq; in anteriori parte elmi in dimidio grossitudinis aliquid de cera contineatur. **N**onnulli oculos claudunt dum vident lanceam aduersarij venire pro quo satis prodest per aliquot dies ante in consuetudinem habere quod cum aliqua lancea super viseram percutiatur: et ipse apertos oculos teneat: et videns non posse a ferro lancee aliquod detrimentum per viseram capsidis inferi animuz assumat: et ad hoc bonum est os aperire vt et oculi apiant. **A**ssidue tñ caput alterius prospiciendum est aut vbi lanceaz imertere volumus: et quod manus oculum insequatur: et non oculus manus. **N**onnulli tenet quod semper sit respicienda puncta lancee: et quod de cuspidē alterius nullaz curam habeamus. non enim obesse potest quo ad transigendum clypeum vel capsidem. **T**andē melius est semp hostem aspicere quā cuspidē lancee nostre quā gestamus.

De quibusdam ligamimbus vt in sella fortiores assistamus.

Cap. lxxxvij.

Quedaz ligature solent diuersimode fieri vt homines in sella fortiores maneant veluti ponendo vnā cigulam vel duas ad similitudinem armarcolli sic vulgariter nuncupati hoc est dum enseni accingimus: et eius corzigia supra humerum venit: et ensis sub alio brachio: et he cingule cum alijs cingulis aut sibijs colligunt q; in cruribus extant: et adhuc hoc ligamē melius est p duas corzigias q; illigate sint in thorace p anteriorem partē: et retro q; accingant per humeros: et alia ligamina per transuersum vel a latere.

De munitione ad iustrandum vel obuiandum.

Cap. lxxxviii.

Cingule vel corzigie que ex thorace ad crura vadunt per exteriorē partem firmari debent vbi armefia seu crurium armature veniant: et ibi cum corzigijs turnis ferreis vel clavis que per interiorē partem

Secundus

thoracis ponuntur: et quod foras extant ut sibi ponantur ad allegandum in eis corrigias vel texillos: et veniant due: vel tres late corrigie que sint in cruribus succincte: et accipi debent a quibusdam ferris curuis seu rampinis que in corrigia ponuntur: et ut citius fiat in quouis femore duo rampini esse debent ut una corrigia ex eis vadat ad colligandum per directum fere quod non dimittat corpus retrocedere: et altera corrigia versus latus ut non premitas corpus super transversum progredi: et ex qualibet parte hoc fit anteriori scilicet et posteriori: tum etiam retro una corrigia in quacumque parte sufficit: et quod in transversum vadat ad se colligandum versus latera paulisper infra scapulas.

De modo ducendi ponderosam lanceam.

Cap. lxxxviii.

Ad ponderosam seu grossam lanceam deducendam bonum est quandam scalam ferream agere que super nodis vel iuncturis plicari possit: et quod super dextero latere colligetur: et sub brachio sit plicata ex ascella usque ad cubitum: et postmodum ponendo lanceam non potest brachium nostrum subleuare nequidem fatigam prebere. Hoc vero instrumentum sub aliqua veste cooperitum deducit. Potest etiam de corio vel cingula istud artificium fieri quod idem erit: et quod in thorace alligetur: et deinde veniat sub ascella ut dictum est.

De modo extrahendi lanceam facilius a bursa.

Cap. c.

Ad extrahendum facilius a bursa ut in resta mittat prius in altitudine est tollenda in qua digitus pollex in grossitudine firmandus est super manipulo lancee de quo manus accipit: et ibi locus firmandi digitos agendus est pariterque in transversum aliqua firmitudo per omnes alios digitos fieri potest: non tamen tangi debent rampones ferrei qui in rosetto vadunt hoc est in illo ferro quod in resta firmatur: et resta vocatur ferrum in sinistro latere manens ad portandum lanceas simul cum brachio: et ibi firmantur ut vim magnam agere queant. Et sic redeundo ad manipulum manus debet tota manere supra rosetum. Et ad subleuandum magnum pondus extra bursam ipsa infima esse debet. Maius enim pondus deferre possumus dum infima apprehensione agimus quam si alta. Theurici quoque quodam magno ferro vtuntur in thorace colligato quod posteriori tendit: et ibi lacee calcem sustinet quoniam aptius possit superius ascendere. Sed hoc artificium palam videri potest.

De alio leuiori modo portandi grossam lanceam.

Cap. ci.

Ad portandum grossam lanceam quedam duplex zona ponenda est que veniat ad accipiendum se in vno clauo qui in latere thoracis positus sit: et quod ipsa corrigia cum aliqua forti aluta accipiat: et persona nostre sub brachio connexa sit: et ad cubitum attingat: et ubi lancea firmari debet aliquod corium latus: et grossum sit quod totam illam inferiorem partem brachij capiat: et duo vel tria sella sub corio posita ne lancea contra brachium dolorem causet pariterque ad gestandum graues lanceas resta alta poni debet: et quod sedile eius optime expeditum sit ubi lancea imittitur ut facile ipsam mittere: et attrahere queat: et spiculus seu partes anteriores sedilis ipsius recte altum esse debet: et posterior pars inferius. Utile est alligare staffilia vel corrigias in quibus staffe vadant per duos aut tres digitos super staffas: et quod veniant ad apprehendendum se in pectorali equi vel in anteriori angulo: et sic non sinunt tibiam retrocedere taliter quod minimum adiuuat ad deferendum grauem lanceam similiter ad hunc effectum sella parumper retropendere debet: et locus sedendi qui in dimidio arzonis posterioris sit: et ita factus quod homo tanquam pedester seu directus veniat tangendo per totum sedile. Sed quod nalicarum grossitudo sedeat in altum fere in dimidio arzonis non quod proprie sedere dicatur nisi potius inherens cum viribus: et hoc inherere semis erecte intelligitur in quacumque sella dum ad obuiandum alteri ire volumus. Attamen non est super sella eundem valde in altum. Infimus enim minorem ictum suscipit: et equus similiter. Quapropter sella infima aut iuxta tergum equi manere debet dummodo ei non obsit quia aliter parua obuiatio magnum detrimentum adducit. Sella iuxta vel obuiationis debet admodum fulcra siue muniri panis alijsque rebus teneribus ubi sessuri sumus presertim in posteriori parte quoniam teneritas illa assentit vel concedit: et ex hoc non sentiuntur ictus ita fortiter: et quod arzon posterior bene concauus sit ne ad tangendum lumbos veniat

et sic quiescens deferatur lancea quia dum in tergo tangit instrator valde deordinatur. **C** Inter sedile: et arzonem anteriorem habendus est quidam cossinus in modo cervicalis aut vero sacculus ut facillime cum alutis poni atque eripi possit: et quod incipiat per locum sedendi in sella: et paulatim crescendo veniat superius iuxta aluum nostrum: et supra stomachum attingat ut firmitudinem praestet ne lancea greuis cogat nos ad plucandum anterius: et adeo longus esse debet ut ex una clune ad alteram attingat: et ita non sinit hominem extra sellam labi per aliquam obuiationem licet obdozmiat. Cossini qui crura comitantur fere prope ipsa ire volunt: et qui taliter facti sunt vtri idest lignum ante genua manens et cossini in parte inferiori: et superiori latiores sunt quemadmodum cooperiendo coxam.

C Quo pacto lancea prolongari potest ad obuiandum.

Cap. cii.

Lancea prolongari potest dummodo thorax super sinistra latere alta vel subleuata fiat: et quod resta illic posita grossa sit: et ortus eius quanto anterius poterit accedat et clavis qua scutum illigatur breuis sit. Nam scutum minus ponderatur: et magis semotum est ad hoc quod obuiet. Maxime vero obseruandum est ne lanceam nostram solam transuersemus nisi quod semper in loco suo degat: et corpus secum transuet se. quoniam hoc modo lancea potius attingit quia anterius inicitur: et latus sinistrum cum clypeo retro greditur. Soluendo tamen latus cum lancea dum ipsam extra restam leuare volumus oportet brachium fortiter restringi. Reduendo ad posteriorem partem lancea magna recolligitur. nam si lanceas transuersa remus non associando ipsam cum latere dextro vix deinde leuari poterit in restam: et tunc breuissima erit: et tempore quo ipsa ponitur homo debet corpus super dextera tibia comprimere: et quod sinistrum latus alquanto anterius pendeat: et directum retro eo quod ad recolligendum lanceam cum resta vadat. Deinceps frequenter debet parumper in sinistra parte onerari ut magnam lanceam eleuare queat: et ex hoc sinistra pars arzonis posterioris: et virtus anterior de eadem parte debent maius spacium continere quam alij de parte dextera. Qua de re interdum tangendo sub scuto thorax venit cum simbria inferiori ad figendum se per circumstantiam nostram: et ideo bonum est ponere ante arzonem iuxta dimidium ipsius unum lignum vel ferrum sine cossinum. Sicut enim homo declinat ut obuiare possit clypeus veniat ad tangendum in illo ligno: et ita parum sentitur ictus: et in hoc utile est sellam aliquantulo longam esse eo quod scutum super anteriorem arzonem venit ad se firmandum. **E**t praesertim lancea manere debet eodem modo quo prius erat dum super resta ponit: et quod sursum: et non deorsum nec in transuersum vadat: et corpus moueatur vbi lanceas dirigere volumus ad obuiandum. Et hoc modo quous lancea grossa sit possumus ipsam ascendendo ac descendendo gubernare. Semp. sursum respicit manendo super resta: et declinate corpore simul cum lancea facile potest cum ipsa subleuari: et ipsam extra restam eicere aut super cruribus recolligere.

Quatenus manu vtri debeamus: et cum oculo concordem manere ut iactus aut conflictus quos agimus directi vadant.

Cap. ciiij.

Bonum vero ad iustrandum cum ratione: et quod semper miles sufficienter iustret dum bene armatus fuerit: et bonum equum ducit aut ad manifeste cognoscendum quando in conflictu accertat aut errat: necesse est antequam ad iustrandum vadat quod ex arte quendam habitum in manu faciat qui tanquam naturalis corespondeat hoc est quod manus cum oculo in quibusque rebus quas agere volumus dirigatur. Veluti balista spingarda cerberana arcus: et similia instrumenta per directum ponuntur ante oculum dirigendo per miram ad locum in quem iacere volumus. Sed si cum brachio iacturi sumus dardum lanceam lapidem aut aliquod aliud telum curtelatam reuersum aut punctam quod sit cum curto vel longo telo non venit manus ad ponendum se ante oculos: et ibi firmiter manendum: nam vni per se assumptura ad faciendum ictum necesse est quod posterius voluatur: et confestim ac celerrime anterius dirigatur in quo multum tempus admittitur ad ponendum brachium siue manum pro mira ante oculum taliter quod ita brachium ratione habitandum est quod de se dirigatur ad iaciendum vbi oculi inspicunt: et propterea non est habenda fantasia quod daturi simus cum telo quo in signum iacimus nisi cum nostram et manu que nobis manifesto ostendit quod recte ad signum ire debet absque quod sursum deorsum vel ad latera voluatur. Et ha-

bito hoc intentu manus semper dirigit telū qđ iacit aut conflictū quem facit ipsum recto tramite tenendo ad partem quam oculi inspicit quod si volentes iacere dardū aut lanceam ad aliquod signū lancee cuspidem inspiceremus nūquam iustū ictū faceremus. **C** Et sic in iustra necesse ē quod semper nos prospiciamus sociū in eo loco vbi obuiare volumus: et manus oculū sequi debet posita lancea in resta absq; qđ ab illa mira distrabatur. Et interim quod alius venit ponens se a latere ire debemus volentes aut transuersantes lanceam versus ipsum: et nō magis neq; minus. **C** Et in hoc loco multi decipiunt dicentes illi quē docere presumūt quū primū abit trāuersa trāuersa ita qđ interdū faciūt ipsuz nīmū transuersare: et soluz baculata: et non incontro hostem quatit. **C** Alias aiunt non tantum transuerses non tantum transuerses: et sic non attingit aliū iustratozem: et qñ accertat seu obuiat est foruito: et non ratione prouentū. **C** Cōiter configunt bene omnes quando insolam aut aliud signū sibi in vno palo ponunt: et postea non tangunt in tota persona aut dypeo iustratozis. **C** Quidam dicūt talem disparitatem causari propter merū quem in conflictu habent: et qđ ad insolam absq; timore vadūt. Sed quo ad veritatem aliter est: videlicet quia in sola non mouetur ex loco in quo manebat quando nos contra ipsam currere incipimus: et ideo ad eam ire possumus per directum absq; motione lateris nequidem lancee. Sed dum cum alio iustramus disceder volentes ad conflictum videtur qđ manemus quasi de fronte in frontem: et currere incipientes continuo inuis ad nos ponendū in sinistro latere hostis: et ipse in nostro maxime dum tela est in medio ambozum ita qđ lancea assidue personam alterius aspiciendo tantum ē transuersandū aut per directū emndū quātū socius appropinquat aut fugit ex tela: et iustrando absq; rela ad illam partem per quam equus aduersa rī transit dirigenda est lancea. **C** Posita lancea in resta sursum aliquantulo cuspidem tendere debet: et nullatenus ab illo sigio dimoueri nisi qđ persona solum se dimoueat declinet: aut subleuet: et in declinando qđ deueniat tantum qđ alteri obuiare queat: et qđ illico dirigatur: et hoc modo magnus ictus fieri potest magna lancea decurri: et vsq; in terram declinari: et denuo subleuari. Dum enim persona dirigitur: secū lanceam extollit qđ fieri non posset lanceam solam declinando. **C** Nihilominus bona esse debet visera. Quia quū miles seipsum inclinat ad hostis obuiationem siue incontrum etiam ponit viseram in fronte quo instāti hostis potest in ipsa obuiare. Similiter volendū est latus dextrum cū lancea quia ipsum valde elongat taliter qđ obuiat priusq; socius intelligimus quando ipse lanceam: et non latus volueret. **C** Currendo hoc modo facile est qđ in terra in muro: aut simili loco lancea dirumpat. **C** Ut tamen dandus est ictus de arche to in modo verb: randi quod difficile esset per directum obuiando. Et lancea esse debet tali ligno dolata. Quod parum ipsam duplicando rumpatur: **C** Verum tamē per directum obuiando multū resistit. **C** Ad fortiter assistendū in quacūq; sella presertim in illa d̄ iustra eques ponere debet dines: atq; lumbos quāto magis poterit in posteriori arzone: et qđ pedes post directum naticarum veniāt non anterior: nec posterior: et torum bustum collum: et caput parumper anterior inclinatum vt quelibet obuiatio quam in aliquo istorum membrorum egerint veniat ad respondendum super naticis tanquam in re punctilata: et hoc modo non potest iustrator aliquod reuersum capere quod cum vna lancea cognoscitur dum alter alterum pedester cobibere: aut compellere volet vbi taliter manendo si pedes fortiter firmi manent nunq; corpus retro duplicatur. **C** Veniq; qui hunc ordinem obseruabit modum iustrandi percipiet. **C** Alterius causa quod sepe numero in hoc exercitio obuiandi. Destruunt manus in rptione lancee tutum est in primis aliquem applicare restrictorem vel aliam munitionem manui vt conseruetur.

C Quas proprietates habere debent arma defensibilia vt bona sint.

Cap. ciiij.

C De armis defensibilibus aliquid est inscribendum: que quo ad rationem tres principales partes expetunt hoc est quod in primis leuia sint: tuta: et exoluta: Quas qđez proprietates raro in armis videm⁹: quibus milites persepe vtuntur eo magis in armaturis albis quas milites grauis armature ducere solent: et quibus leuia sint pro factione ipsorum maximopere obstant. Verum non satis sunt secura: Quoniam multa loca discooperta dimittunt: et experto scimus: atq; videmus sepe ita cito sauciari dios decertantes armatos albis armaturis: ac si in camilsis inuenirentur. Qui vero habiles sunt aliter armari debent: presertim in singulari certamine in hoc loco vel modo pugnandi malua inconueniens esse dicimus: quod quis nīmū armis oneretur: qđ si aliqua membra discooperta dimitteret veluti partes posteriores saltē aut

quod leuiter armari sint. Qui enim se gubernare sciet quomodo iam prescriptimus facillime tutari potest: ne per posteriorem partem capiatur: nequidem per latera: ut non tantum leuiter armatus per oēs partes sit: et fortiter ubi opus fuerit. Sed lorica ferrea potest satis competenter cum alio milite preliari quamquam necesse sit ad extra parumper ambulare cum maxima perspicacia quousque ponderosus armis deficiat: aut deordine. **T** Adē d̄ pauco tēpore ad istā p̄te plura optia arma fūt p̄ totā europā. Varijs quoque: ac diuersis modis: et noua idies adiuuant: Quapropter paz d̄ armis defensibilis hic dicemus.

De quibusdam armis leuibus.

Cap. cv.

De armis leuibus parū utiq; annotabimus: Quandoquidem indies diuersimode fūt: interdū d̄ filo more lorice ferree: et quandoque tanquam suture calciamentorum: et alias de solis mallioliis: siue loriceis ferreis: et iam diploides de lata ferrea fūt. **S**atis autem bono modo de armis leuibus sit assumere ferream malliolam: vel loriceam quartū pro quarto: et ipsam supra aliquod telare extendere: et quod sua sup tela: et cum filo forti atque incerato: et per quodcumque filū vis imittat sequendo secundū quod linee loricearū vadit. **H**oc autem tempore in varijs locis meliores diploides fūt ex latea calibea quā esse solebat de vetustis ensibus. **Q**ua de cā fere omnes armatura vtunt̄ quā leuiter armati vadant.

De diploide: et factione sua.

Cap. cvj.

Diplois per partem anteriorem longus esse debet: ut totas inguines cooperiat: et per tergus satis descendat circumam. **S**ed non taliter quod impedimento sit: et super ossibus clunū bene incauat̄ seu scissus: ac de ferreis mallioliis vel loriceis aut vero de latis lambis sit. **B**onū est enim tela cooperitū esse ut possimus inter telā: et ferrū bombicē mittere: et hoc nimium resistit contra oīa genera armorū: et ut magis dissolutus: et cooperitus sit in eodē diploide quē portamus imittendus bombix d̄ modo de loriceis ferreis contextus sit.

De Calligis.

Cap. cvij.

Ut callige: quas portamus fortes: et exolute sint ferree malliole faciende sunt. et quod liste: vel corrigie loricearū ferree inter pannū calligaz: et foderā eius ponantur: et liste non longiores esse debent: preterquam quod ad genu vel poplitem attingant seu per tres digitos infra genu: et super ipso genu debet esse lorica in duas partes scissa more furcule ne nobis sit impedimento: et ex genu deorsum liste in coturnis ponende sunt: et quod deueniant ad se coniugendū cum alijs: que in calligis extant: et hoc modo non manemus plus ligati quam si solas calligas: et coturnos haberemus licet aliquantulo grauiores. **S**ed positis loriceis ferreis: vel mallioliis cum calligis de tela linea: et alias de panno lane sursum venientibus semper est maxima occupatio: et vna ista coturnoz de mallioli ferrea debet supra pedē vsque ad digitos protrudere.

De manicis aut listis.

Cap. cvij.

Manice: aut liste lorice itus posite in manicis diploidis deuenire debent: et sub brachijs: vel in axillis semper aliquas lunetas: siue frustra lorice ponere debemus: et quod fortissime sint: atque spaciose eo quod brachia gubernari queant: et cum allutis fortibus colligari: et lunete accipiant per quatuor: vel quinque digitos brachij totā axillā: et taliter collocare quod brachiū facillime possit se prolongare: ac recolligere.

De Chirotbecis.

Cap. cvij.

Chirotbeca subtiles esse debent: et sine corio: vel tela per palmā manus nisi quod aliquas apprehensiones paruulas habeant: ut inferius per digitos transuerent: et manutbecā teneant. **C**hirotbeca vero sinistra habere debet aliquas listas lorice ferree per interiorem partem manus: ut armā hostis eripere possimus. **S**ed he liste subtiles esse debent: et alterutrum separate. **E**t cum hac chirotbecarum factione ensis firmi-

Secundus

ter per longum tempus in manu teneretur: z bene telum extra manum iaculari potest: Quia manuthece clause manum occupant: z cito defatigant.

De armatura capitis.

Cap. cx.

Armatura capitis diuersimode vtrunq; quadoq; s malliolis ferreis ad eudū secretiori modo: z aliquā do de minutis lambis ferri: vel calybis q; recolligi z porzigi possunt: atq; alias cassidē portant: q̄uis hoc de armis discooperitis sit: z tunc potest in casside poni quoddam spiculū: vt ante oculos veniat ad regendas nares: Quelibet autem capitis armatura scisa esse debet aut cum foraminibus: z subleuata super aures causa quod audire possimus. Barburius albus qui bauera vulgariter nominatur: aut collarinus siue gutturarius lozice aliquanto spaciosus esse debet. De hoc vero hinc latius pertractabimus.

Quomodo nos armare debeamus dum nocte ambulamus.

Cap. cxj.

Si vnusquisq; quo ad libitū armari debet: vel dū nocte per vias ambulat eo q; tūc non potest dare videri vtile est vnū supra pectus coriū desuper alijs armis positū: ac preparatū veluti darghe vel parme coriacee: z q; in alū fere ad barbāz veniat: z infimus vt bustū seu thorax hominis: z a diploide vel a ma cū corrigijs apprehendi decet. Hoc autē supra pectus non est stricte ponendū: z hoc modo rarius potest in ipso aliqua arma firmari nec persona tormentari seu vexari. Cozum enim in se assentit: z qñ ictum in armis ferreis agunt sepissime ipsa arma franguntur: pariterq; corpus magnum detrimentuz suscipit quod inferius manet.

De quadam graui armatura: z primo de schinellis siue armaturis tibiaz.

Cap. cxij.

Schinelle: seu armature qbus in tibijs vtritur dum ponderosi z grauiter armati sumus nō debent eē integre ad grossitudinem tibiarym: quoniam aggrauant: z nimium colligant totam personā: z subriles fieri debent fere quantum fieri possunt nisi in parte anteriori que spiculum vocatur: Nullum enim vulneratū videmus propter schinellarum debilitatem: z ex posteriori quedam liste lozice ferree inesse debent: z q; lozica ad cooperiendum pedem extendatur: z ferrum schinelle paulisper curtum sit: Tamen q; collum pedis cum lozica siue lambis minutis cooperiatur: z ad decerrandum pedester calcens albus: aut tor^o de lamba esse debet: z q; dilatetur atq; colligatur: z sub pede aliqua sit solea tenera ne pes diffugiat aut obrepat.

De Coxortis seu arnelijs: vel de armaturis coxarum.

Cap. cxij.

Coxortus qui crura armat ferme eadem factionem habere debet quam de schinella superius diximus: tarsi coxortus fortior in anteriori parte faciendus. Sed subtilis respectiue ad alios qui cōiter sunt: z qd̄ duas listas lozice super latera habeant: z aliam posterius que veniat p curuā vsq; ad schinellā: z super genu lambe ferree minute: z illa rotula: que vadit per exteriores partes genozum paruula sit: aut q; lambe solute. Iste enim parū impedimētū afferūt: z bene tegunt. Coxorus vero non debet esse longus quā vn^o frusti dūtaxat sit: quadoquidem supior pars ex frustis siue lambis parvulis esse debet: z q; locū prebeant recolligendi: atq; extendendi se vt libere possimus equitare z ambulare: z hoc modo sufficienter potest alius coxortus portari: z vbi finit frustū manus coxortis ibi esse debet cum vna aluta illigatur: z q; aluta ex calliga veniat ne ipedimētū i recollectioe: z extēsiōe labāz iferat: z tūc exolute erūt: z ad thoracē attigēt.

De thorace albo.

Cap. cxij.

Thorax alba anteriori fortitudinem postulat: z q; versus latera deperdendo in grossitudinez vadat taliter q; leuis fiat. Nam extra primam obuiationez lancee nulla alia pūtra potest admodū offendere pter balistā: aut aliquā spēz bōbardaz: z i prio icōtro sup thorace aliō supra pect^o p̄suetū ē portari: z ad decer

tandum vnus cum altero thozax in parte posteriori subtilissima sit: quum nullum ibi periculum incurrat: et q̄ tota subtilis: primum incontrum siue ictus facile euitari potest: dum equum super sinistra manu teneamus: et deinde cum volta venimus vt tergo alterius capiamus donec transit: et hac conditione absq̄ supra pectore ire possumus: aut transeundo ipsum dilabi sinere. At contra obuiationem bonum est in parte sinistra vnā ferream rotellusculam deportare: que sit in vsu leuis: sed satis magna in circumferentia.

Thozax curtus saltem vsq̄ ad pretinam: et quod lambe ibi posite inferiori parti suppleat: et leuiter vna super alia tangat: et quod per seipsas in clunibus alte veniant ne ibi tangant: ad quod vtriq̄ satis inuat dioidem in parte superiori valde plenum esse vt illic thozax firmetur: et non super inferioribus partibus.

De thozace ad preliandum pedester.

Cap. cxv.

Thozax ad preliandum pedester secundum antiquos longa fere vsq̄ ad genua venire solet: et circulus eius. vel lambe: que ex cinctura inferius tendunt leues esse debent: et q̄ facillime extendantur vt recolligantur: cum quo quidem thozace duabus baueris seu barbutijs cum quibusdam foraminibus vtuntur: Qui autem scit azam exercere proculdubio potest vnum barbutium dimittere: vt leuius vadat. preterea aliquę fenestre faciende: que inferius aspiciant et euitanda sunt foramina que in parte anteriori manere solent propter imminens periculum ne ibi cuspis aze firmetur.

De casside vel galea que almettus vulgariter dicitur: et de viseria eius.

Cap. cxvi.

Almettus seu cassis sufficiens spacium continere debet: et per anteriorem partem saltem alta: et q̄ supra latera: et ad partes posteriores in grossitudine deperdat: et super aures vt subleuatum sit in modo tuberis: siue maruce: et aliqua foramina habeat causa quod audire possimus: quia dum non audimus: et aures costrictę sunt pariter: et omnes sensus occupantur taliter quod homo paucam cognitionem habet de illo q̄ facturus est: et vltimus cito deficit. Si vero cassis subleuata erit quemadmodum diximus fortior reddet. Nam super latera imittit punctas ad extra. Scutum ad tempora appropinquari debet vt firma maneat armatura: et bonum est etiam dum vnum spiculum paruum de aure in aurem per summitates cassidis veluti aliud spiculum quod ex parte anteriori ad posteriorem transit: et de rimula seu scalfatura sine apertura almetri: que ante faciem nostram vadit parum per infima versus barbani causa maioris anhelit⁹ esse debet: et extremitas seu orlus vel plica circūcirca rimulam seu scalfaturam tendens grandiuscula: et q̄ aliquanto foras voluatur: vt ibi punctas arme alterius retinere queat: quoniam aliter quandoq̄ visera aperitur: vel subleuatur: et arma hostis venit ad feriendum in facie: Quapropter omnes orli: vel plice paululus foras euoluant: et quod visera per quam oculi aspicere debent satis procul a facie veniat causa anhelitus: et vna cesura sit super quocunq̄ oculo vt superius aspicere possimus. Sed stricta esse debet: vt quāuis ibi aliqua puncta tangeret ingredi nequeat: tamen si parum periculi sit: quum illic almettus seu galea retro effugiat.

De quadam casside secreta vtili ad portandum sub almetto.

Cap. cxvij.

Quicunq̄ in equestri certamine verebitur ne ictibus magnis claua percutiatur: bonum est sub almetto vnā cassidem subtilissimā imittat: et q̄ sit temperata et ad quācunq̄ partem duplicetur: et non rumpatur neq̄ dimittat de facili seipsam transire: et hoc modo quāuis almettus rumpatur cassis hec non permittet nos ictum in capite sentire. Sed intelligitur inferius aliquam fodram: siue panum esse: et similiter inter vnā armaturam: et aliam pariterq̄ ad faciendam resistantiam multo maiorem: et quod homo voluat: euenire debet almettus ad incassandum vel coniungendum se cum vno collari ferreo collum circūdante: Similiter apprehensus a thozace est per anteriorem: et posteriorem partem: et superius aliquātulus de ordo reuoluto habet: sicut canale factum. Almettus quoq̄ alium similem inferius continet: et sic collare: et almettus veniunt ad coniungendum se: et locum habent eundem circūcirca causa illoꝝ canalium: tamen vn⁹ clauus imponitur in quocunq̄ latere ne caput voluatur plusq̄ solemus ipsum absq̄ aliquo detrimento

Secundus.

diuoluere: et taliter etiam cum paruula bauera euolui potest.

De bauera seu armatura que ante collum: et barbam adaptari solent. Cap. cxvii.

Cum armis: que deferri solent bauera siue barbutium frustum vel pars: fastidium prebet plus ceteris alijs armis spaciolaq; eē debet: et duas fenestras habere in inferiori parte barbutij: vt peccus et manus no stras: atq; equi sellam respicere possimus. Sed necesse est quod in barbutio ipsius almetri eodem fenestel le sint: et spaciolum ante mentum veniat. Si vero galea vel almetrus grauis armature erit eisdem quoq; fenestras habere debet sub puncta barbutij: et superius aliqua parua foramina: et quod fenestelle compagi nent se in eodem directo cum alijs de barbutio quod superius ponetur: quoniam maximum impedimen tum de barbutio: et viseria est ex causa anhelitus: non enim possumus ita durare nec nostrasmet personas cernere: et cum his fenestellis potius videre atq; anhelitum sustinere possumus: in quo nullum periculum occurere potest: q; fenestruscule directe inferius vadunt: ita qd nulla arma venire possit ad ferendum p illud directum: et videmus quomodo arma nostra ire debeat: et quod maxima est vtilitas: continuus aer e recentem per has fenestellas recipimus. Et similiter armam aduersarij videmus: et ex posteriori parte al metri supra collum decet optimam malliolam ferream siue lozicam habere: et quod inferius colligata sit taliter quod non possit collum detegere: et custodia ferrea seu rorella portanda est vbi plures iunctum pre liantur. **C**hirothece causa icuum clauarum debent eē in manibus subleuate eo quod subtus poni pos sit aliquis pannus ne ferrum manus comprimiat: et custodia quoq; supra cubitus: et scapularia que spalla cei vulgariter dicuntur non debent supra humeros sedere. Sed quod nimium subleuate sint ne super ipsis sedeant: propterea quod claua non posset admodū cum icibus tuis tormentari ipsosq; colligare debem⁹ cum clavis: atq; corrigijs ne lambe separari queant. **C**Almetrus vel cassis siue galea spaciola esse de bet: et in altum fugere: et ferrum in summitate capitis non tangere: et lozica que per fimbriā galee venit du plicata esse debet. Quoniam sepe numero vna sola q̄uis fortis sit cito penetratur precipue i posteriori par te que dum homo declinat inter collum et tergus inermis restat: ita quod ibi prouidendum est de longa malliōla et duplicata.

De vna bauera siue barbutio ad leuiter armandum. Cap. cxix.

Cad armandum cum armis leuibus vnum barbutium fieri debet quod veniat ad colligandum se cum collari de lambis sicut iam superius diximus agendo de almetto: et ad posteriorem partem decet qd vna sola lamba stricta veniat veluti vnus digitus qui per collarium inferius manens decurrat q; aliter nō pos set barbutium bene circūdari nec longius esse debet extra illam lambusculam: q̄ alia barbutia esse solent.

De Galea. Cap. cxx.

CGalea siquidem lato modo esse debet taliter quod sub ipsa barbutium ingredi possit: et ipsum barbu tium quandam corrigiam teneat vt veniat se illigatum in vno clauo: qui sub barbutio positus. Hoc modo barbutium cum capite et galea circumcirca voluetur: et collarium curtus ac spaciosus eē debet: et cum dua bus fenestris: et quod in thorace alligetur anterius: ac posterius: et sic tutius est: q̄ lozica: quoniam nullibi sau ciari potest. **C**Galea aliquātulum de ferreis malliōlis habere debet: et quod in posteriori parte suta sit: vt collam tegat. **C**Barbutium quoq; cum fenestellis fieri potest: quādoquidem circumcirca ire potest. Sed non est ita securum neq; bonum q̄ si collarium haberet.

De armatura brachij. Cap. cxxi.

Circa armaturas brachij magna est perspicacia vel animaduertentia in humeris presertim sub bra chijs: vel axillis: nāq; ictus clauarum sepe super humeros ad ferendum veniunt: et cuspides stocho rum seu ensium ad axillas.

CArmature seu scapulatia que super humeris et scapulis veniunt quadoq; in thorace versus spinas tergi collocade sunt: Sed non quemadmodum vniuersaliter vtuntur q; totas scapulas cooperiat: et ibi vnus super alio ponetur: et etia continuo simul obuiat: et impediuntur taliter quod pondus absq; vtilitate coprobatur. Si vero de labis parvulis est facilius tractatur: et per superiorem partem scapulatiij quoddam spiculum forte per dimidium petunt. **A**lemanni sat bene his spulatijs vtuntur nisi quod posterius nimium lata sunt: et antierius non bene cooperta. **H**abenda est quedam lunetta de lambis parvulis: que a illaz cooperiat: et bene cum corrigijs sint humeris illigate: et veniat ad cooperiendum sub brachijs: et taliter labeposite recolligi ac porrigi queant: et hoc non est impedimentum brachio: neq; in currendo aut infligedo lanceam: et vbi arma alba non attingunt tegendum est de optima lozica. **A**rma vero leuia ex omnibus partibus fortitudine indigent causa qd sagitte et queuis alia aduersitas ab vno quoq; latere euenire soler.

De manupla seu manutheca ferrea.

Manupla sufficienter lata facienda est ne impedimentu digitis prebeat: presertim digito indici neq; dem arme quam in manu tenemus: et in parte lacerti quedam concauitas fieri debet ac manutheca. namq; ibi manipulus ensis quiescit. Si enim ibi est rotunda: et longa manutheca manipulus non potest bene firmari et ideo laboriosum est ad tenendum ensim in manu: et per illa partem manuthece: tum etiam super digito indice parum de malliolis ferreis imittendum est: vt manum a punctis turetur: ac defendat inter pollicem: et indicem aliquo titulo scisa ipsa manica eo quod ibi ensis incassari potest.

De sinistra manupla.

Sinistra manupla per palmam manus aliquas listas malliolas exposcit vt telum alterius dum tempus est apprehendere queat: et in eo instanti cum dextra contra aduersarium inire debemus cum maximis ac spissis ictibus. Et chirothece huiusmodi factionem exposcunt: vt cum lozica ad cooperiendum super pugno veniant in locum a quo manipulus ensis exit. Illic enim sepe numero homines cum punctis feriuntur. **I**carco in quacunq; arma offensibili dum vnus cum alio certare voluerit: et quod grauiter sint armati applicanda est quedam rotelluscula in cruce ensis siue stocchi quadoquide a punctis manu excussis nos defendunt. **M**anutheca tutior reperitur: aut potius iuuans de lambis: et vult esse adeo longa ex bis lambis quod desuper manipulo ensis redeat ad tangendum lacertum brachij intelligitur de digito nostro cur longa manutheca: et quod ipsa simul cum manu aperiatur: atq; claudatur: et talis malliola: aut lambe paruale vndiq; manum tutatur vel asscurant.

De modo colligadi vnam peciam siue frustum armorum cum alio.

Ebi vnum frustum armorum cum alio alligatur vltra clauos qui ibi ponuntur: oportet etiam aliquas fortes corrigias applicare: non tantum ex illis que cum clavis affigi solent. Verum etiam quod transeant per foramina ad sustinendum vnam partem seu frustum cum alio. **H**ec autem illigatio exoluta est: et non rumpitur: et arma semper simul conseruat: et clavi longe aliter se habent: quia donec perdurant fortiter tenent. **Q**ua autem ipsum aliquo ictu cum claua percutimus quodcumq; frustum diuisum saltat: quod vtiq; experientia in certaminibus pater: nam paucis ictibus in pluribus partibus preliantis inermes manent: et huiusmodi corrigie magis necessarie sunt in scapulatijs et chirotheceis qm in aliquo alio loco: his enim locis plures ictus claua vel conto recipimus.

De simbria lozice: que naticas: et crura tegit: quam nos iuxta vulgare idioma faldam appellamus: et de goceris supra humeros: atq; musculos aduenientibus.

Secundus.

Falda q̄ sub fimbria thoracis: z brachioꝝ goceris ponit: nō oportet qđ tate magnitudinis sit vt cōiter
vruntur eo quod multū ponderis: z paucā ac fere nullam vtilitate afferunt. goceris: siue manice malliole fer
ree sufficit quod intrus in thorace per vnam manum: vel circa cum alucis alligentur: z goceris quoq; breues
z satis stricti: atq; illigari in loco ad quem attingunt taliter quod exoluti maneat: z superius redire ne
queant ne brachium forasse discooperiatur. Si vero integrum frustū de lāba est in brachio non decet lo
ricam habere preterq̄ vbi frustum de lāba non attingit ad cooperiendū: z si brachia lectos ferreos albos
non habemus lorica vsq; ad manum attingere debet: z ibi manica stricta: ac lata sit in axilla. vt alie fortes
lunette possint sub istis manicis: z in ipsis sutis manere.

De factione falde siue fimbrie lorice: vel malliole ferree.

Cap. cxxvij.

Faldam non oportet esse magnā: z tutior ē dum thoraci applicata vel sutā: nāq; isto modo licet homo
declinet lumbi eius cooperti remanent: Quod non fit si succincta fuerit: z per interiorē m partes ipsius fal
de aliud frustum lorice forte applicandum est vt lumbus naticas contineat: z qđ per infra aut dimidiū ti
biaz transeat inguines regendo: z vsq; ad vmbilicum per anteriorē partem arringat: z ibi cum alutis allī
gādum est: z bec falda siue bracha inferiores partes regit: nec vllum impedimentum affert. Qm̄ alia fal
da: sepe subleuatur quā obrem male tuta efficitur. Theotonici valde vruntur his brachis: que parum pon
derant z viles sunt.

De altera leui armatura ad decertādum.

Cap. cxxviii.

Ad decertādum leuiter armati tāto quod sufficienter firmus sit thorax in qua resta ponitur in alijs lo
cis non oportet qđ grossū sit: z resta in qua lācea ire solet duplicari queat. **C**hiro: hece super manibus
ppter ictus dauaz alte euenire debent. **C**ustodie cubitoꝝum eleuate sunt agende similiter scapulatium
in altitudine super humeris ne cum ictibus detrimentum in eis inferat quatenus iam superius explicauī
mus: z quod in parte posteriori non sint adeo pauperes seu breues: vt vno ictu scapulam siue brachium de
tegāt. **E**t sub brachio in axillis lunette taliter faciēda sunt quod sint thoraci alligate aut veniāt i axillis
armature lābee qđ recolligat z extēdat. Taliter et scapulatia fieri possunt cū toto brachiali vsq; ad manū
z qđ p cubitū fenestelle sint: vt brachiū circūcirca reuoluat. Nec vero brachialia nimū grauiā: atq; inagi
lia sunt. Quocirca meli⁹ est illas paucas lābas super brachio poni: vt porrigi ac recolligi possint. **A**lia
loca in quibus aliquid est discoopertum semper cum optima malliola ferrea sunt regēda veluti ante cubi
tum: z sub naticis atq; inguinibus. **A**lmetus vero spaciosus esse debet: z qđ in altū fugiat ac p totū circū
circa cerā positā ne ictus sentiant neq; rumorē faciāt in capite spacio qđ inest ex visera vsq; ad barbā: aut
vero puncta ipsius viserie parūper sup rotūdo faciēda ē fodra almetti maxime ad iustrādū debet esse be
ne scissa vel incauata supra aures: eo qđ libere maneat ad audiēdū: z ob hāc causā; fodra nō debet ipsas
tāger. **P**ro pzio ictu solēt arma vario modo facta portari veluti dypeus siue scutum: z rote quādoq;
succincte in persona: z aliquādo in anteriori arzone illigate tali modo: qđ possit ipsas dimittere vt cadant
trāseunte pmo incōtro. **E**t incontrum dicimus eo quod vnus contra alium ad obuiādum venit. **D**e hu
iuscemodi vero armis Indies alia plura innouātur. **S**i equestres pugnam inimus presertim vnus solus
cum alio in armandis equis maximopere est aduertendum dūmodo pactio sit quod equi occidi possint:
z causa oburationis potius in anteriori parte armandi sunt. **E**t ibi super ferrea testera quam equus in frō
te portat bonum est aliam leuissimā ac parulā applicare: que cum incontro facillime dirui potest: z i
occipitio seu nucca capitis equi vna rotūscula ferrea sit que voluatur propter ictus dauarum: z in collo ad
partem sinistram aliq̄e lambe seu frusta ferrea: que facilliter cum incontro leuentur: qui enim equum ad
uersarij sauciare volēt ipsūm cum lancea ex auricula ad scapulam designat: z adhuc serme prope auriculas
nāq; i aliqua pte colli cuspis lācee sortiri pōt: vel ante scapulā: vel infra sellā seu in cōcanitate p quā ribie ho
minis vadūt: z illa pars in qua crura nostra manēt cōmuniter incrimis restat: qđ vtiq; maximū esset pe
riculum. **I**tercirc in parte illa cum stoccho: vel alio mucrone ictus p̄iciendus est: z sic cū lorica plures par

tes equi armande sunt maxime inferiores licet hoc magis approprietur ad eundem inter pedestres. **C** Si quisquā vult arma lenia ac tuta: agere oportet oīno ferrū siue calibē optimum assumere. **C** In spruco germanie civitate optimā ferrum: et calibs inuenitur. Ideo illic magistri dant ad experendum arma cū balistis: et vulgariter dicitur quod talis temperies causetur propter unā aquā per loca illa trāseuntē. Sed in re veritate cum quacunq; aqua frīgida temperat: et visa bonitate illius ferri aliqui experiri voluerunt ad faciendum thozacē resistantem sclopetis: que species bombardaz parua est: et re ipsa compertū: Nihilominus oportet ponere culturā bombiceā et relā nimum sutam super thozace. Būq; madefit fortior redditur: licet talis armatura grauis sit secundum quod alemani deferre solent: non autem secundum quod itali aut gallici: et hec armatura per omnes partes fortis esse debet. **C** Nunc vero in italia fere adeo bona arma sunt sicut et in spruco: Quāquā ars nuper ex germania ortum habuerit: et postq; de natura bona et optime appurata fuerint manus secretum consistit in contrundēdo nimium arma quando iam frīgida sunt: et quod forte temperamen prebeant: tamen quod non rumpantur: sed maneant tanq; aliquod ferrū sagitte relī: et horum similitum: que neq; rumpuntur: neq; duplicantur. **C** In tempore quo ego cōponebam hoc opus. dux Sigismundus de austria: Galeacius de sancto seuerino: et Clandius de volde natione burgūdius nimium in inquirendis diuersis generibus armorum negociabant: ante ipsos vero fere omnes armigeri vno et eodem modo armabantur presertim de armis indutiis: hi tres illustres viri multa noua arma inuenerunt et pedestribus: quam equestribus attinentia: et non tantū diuersa imo vtilima. **C** Et quod parum post galli ingressi sunt Italia ad debellandum regnum Neapolis: et ducatum Mediolani. ad hanc debellationem plures germani: et hispani concurrerunt: taliter quod iam in diebus istis arma diuersa sunt: atq; optima: prius enim arma defensibilia in spruco facta tantū fortissima erant cā temperationis: et quod perirent ipsam nimum super frīgidum dum tā formā ceperat: nunc vero hoc et illud in pluribus locis scitur. Inueniō res tamen istius bonitatis dux Sigismundus fuit primus: et secundus Galeacius de sancto seuerino.

C De brachiera vel modo iaculādi vniuersaliter assumpto.

Cap. cxxix.

C Brachiera hispano idiomate pro quocunq; genere proijciendi cum brachio intelligitur: et brachieria et brazear vocamus dum in actu iaculamur: et in modo iaculandi pauca est differētia ex vno telo ad aliud. Sed qui sine ratione aut arte operatur in qualibet specie proijciendi tanquā nouus reperitur et in iaculatione principaliter cauendum ne in sinistro latere pendeamus dum volumus expellere telum: lapidē: aut aliā armā: et magna volta fienda est per latus dextrum in parte posteriori: et anteriū exire oportet recto tramite: et neq; caput: neq; brachium in sinistra parte declinādus ne mala consuetudo assumatur: et ex hoc super dextero latere parumper pendere debet. Ideo quotiescunq; bene proijcimus aliquam fatigam in dextero latere sentimus: et quando arma in sinistram voluimur parum potest ire telum quod nos dardum nuncupamus: et lācea semper alta ire debet. Unde oportet quod brachium in puncto expeditionis altum restet quanto possibilis erit: atq; dissolutissime expediatur. **C** Quelibet arma quum expellitur petit quod brachium sursum tendat preter vectem ferrum qui magis infimus: et iuxta latus ire debet ferme eodem modo quo pilam abstrahimus dum ipsa ludimus: et tamen in proijciendo extollendum est brachium: atq; arma ab ipso excussa.

C De lapide volatili seu missili.

Cap. cxxx.

C Lapis volatilis quem nos volanderam appellamus indiget quod brachium extensū vadat: attamen satis demissum: tū ēt quod dextere latus declinet ne sinat lapidem in sinistra partem dirigi.

C De telo quod vulgariter dardum nominamus.

Cap. cxxxi.

C Dardum non debet ita in altū ire sicut lācea quāquam potius in altum sit iaculandum: q̄ parus lapis: Sed brachium oportet nimium excuti: et directe remāere: et debet ire sub hasta digiti p̄mili: et alter p̄p̄iquo d̄ corde vocat quē admodū in lācea fit: vel in alijs armis iaculādi: alij duo digiti debet abietum siue alutā ad

Secundus.

proijciendum tenere simul cum pollice: et potissimum maiusque secretum ad telum iaculandum consistit in hoc quod dum a manu ipsius expellere volumus omnes quinque digiti fixi remaneant scilicet quod non aperiantur dilatentur nequidem extollantur et brachium nullo pacto plicetur. Sed quanto poterit directum maneat: et hoc modo semper telum bene iacitur: et pariter quelibet alia arma apta ad proijciendum exquirunt ut semper fixos digitos teneamus.

De lancea

Cap. cxxxij

Lanceam fere directam super humero iaculari debemus quous super dextro latere sit paululum declinata: et duobus digitis videlicet pollice: atque indice astringenda: Alij vero digiti leuiter debent apprehendere: et ad preseruandum armam attendere.

De principali fundamento ad iaculandum lanceam: telum: et vectem. Cap. cxxxij.

Potissimum fundamentum iaculandi lanceam: telum: ac vectem: paucis verbis explicabitur: quous alibi in quoquomodo aliter scripserimus. At pulchrum videatur et quod homo dissoluatur ginetta: seu lancea apta ad iaculandum postulat: ut cum furia maxima ad signum deueniamus in quo pedes firmaturi sumus: et recte curramus neque ad dexteram: neque ad sinistram deuiantes. At vero videndum est: quod pes dexter non remaneat nimis post sinistrum: nisi equalis in quantum potest super latus dextrum deuiatum: et tunc non permittit quod brachium supra caput ad sinistram partem voluatur. Quod pessimum est in modo proijciendi et etiam hoc agit quod totam vim in manu brachio: aliisque necessarijs siue oportunitis locis ponamus: non debemus attendere ad exeundum cum arma nisi ad manendum erecti: et parumper super brachio dextro: et tamen quod ipsum latus subleuatur quantum potest maneat: et fortiter antequam sinistrum pedem affirmemus. Verum etenim propter impetum quem ducimus dum ad signum currimus decet quod post lanceam aliquando exeamus. Sed ad firmandum sinistrum pedem veluti iam exposuimus cum pauca furia extra signum exit. Hic autem aduertendum est quod pes dexter cum parte superiori siue impigne verrado per terram vadat: et non obseruando hanc regulam nemo potest esse bonus iaculator de lancea: telo: nequidem de paruo lapide seu volatili: et vectis vult quod fere vnus pes ita antequam sicut alter maneat: et similiter lapis grossus quem hispano idiomate schinam vocamus. Etiam in lancea aduertendum est: quod pes dexter fere tantum antequam vadat: quantum et sinister: ac deuiatus: quanto poterit per euitandum: ne brachium supra caput vadat: sed super latere deuietur: et hec est causa quod multi bene equestres iaculant: pedestres vero parum: quippe quod equitudo equales pedes ducunt ita quod nullum habent locum subleuandi brachium: supra caput quod vtrique in magnam et in eodem errore inter illos: qui iaculant existimo.

Quomodo lanceam iaculari debent illi qui paucam vim in manibus habent. Cap. cxxxij.

Qui paucam vim in manibus possident perutile est mittere lanceam in dimidio duorum digitorum longiorum: et sic manus robur in manu applicari potest. Sed melius est: ut contra lancea accipitur: quod digitus paruulus: et alius siue vicinus sub hasta maneat: et quod lancea bene intra manum ingrediatur taliter quod cum grossioribus articulis digitorum apprehendatur: et digitus pollex super hastam traseat quantum potest semper se in altum vel ad posteriozem partem haste dirigendo: et hoc paucam vim in manu habentibus attinet pariter: et omnibus dum modo cum ligno duro iaculemur. Sed proijciendo cum lancea tenera competat parum esse in manu positam quonia cum punctis digitorum preseruare: vel guidare debet leuiter ipsam in altitudinem eijciendo: et solum sunt astringendi pollex: et index dum aliquam hastam iaculamur precipue in eo instanti quo ipsam a manu expellimus.

De lapide grosso: qui ab hispanis schina vocatur. Cap. cxxxv.

Lapis grossus siue schina super humeris iacitur: et decet quod super dextero latere maximam voltam prebeamus: et brachium in sublimi dimittamus: quous a manu lapis exit non debemus post ipsum ire: et super genua inclinare nos oportet ac parumper in sinistram partem: ne retro schinam exeamus.

De stipula siue baculo qui ab hispanis variglia nominatur.

Cap. cxxxvi.

Baculus seu stipula sub brachio proijcienda est quemadmodum paruus lapis: et quod digiti fortiter astringantur excutiendo totum brachium presertim digitos: et semper pollex et index firmiter maneant.

De modo iaculandi lanceam dum equestres sumus.

Cap. cxxxvij.

Ad iaculandum lanceam dum equestres sumus crura nostra fortiter astringenda sunt: et magnum girum facere oportet: et postmodum in tempore expulsionis teli siue haste erecto modo super stapha manendum est: et quod non eamus in sinistrum latus neq; in collum equi nisi quod fere super arzone anteriori directi maneamus: nam si ad posteriorem rediremus paucam vim ponere possumus: et ad collum cundo i ferius lancea repzimitur.

Quo stasse manere debent ad iaculandum lanceam dum equestres sumus.

Cap. cxxxviii.

Ad iaculandum dum equestres sumus stasse fere equales in longitudine esse debent: et quod stassa sinistra ante cingulam vadat sinistrum autem retro causa firmandi super sinistro pede ut de modo piciendi pedester iam exposuimus: licet defatigeretur ad eundem super anteriori arzone dum lanceas iaculari volumus causa quod tibia sinistra nos retinet. Sed agit quod omnes vires nostras imittam: et ulterius non concedit nos diuertere ad sinistrum latus quod esset pluries si stassa sinistra longior quam dextera esset.

Quo pacto sella in equo ad piciendum ordinanda sit.

Cap. cxxxix.

Sella ad proijciendum super equo aliquantulo anteriori vult pendere: aut vero quod directa maneant: et spaciola sit: que et altos arzones petat. Facilius est ad nos subleuandum proijcere volentes dum anteriori pendet. Sed si vires: atq; animus nobis sufficiunt ut super posteriori arzone vel gropa equi reuoluamur et postmodum ad expediendum in arzonem anteriorem nos erigamus: melius erit quod sella directa vel equalis super equo assistat: At dum anteriori pendet facilius homo subleuatur: attamen aliquantulo minus piciat. Ad iaciendum cum funda brachium valde extensum esse debet. Sed etiam funda brachii destruit ad alias res proijciendas.

Remedium contra dolores brachij dum ex causa iaculandi dolet.

Cap. ccli.

Plura inueniuntur: que aliquod remedium prestant brachio dum causa iaculationis dolet. Raro tamen precauere potest: Si ipsum non sinimus multo tempore acquiescere: Sed ex continuatione medicina vtilior videtur parui impedimenti ut manum in aliquo loco affirmemus: et totum corpus super brachio per directum ponamus: Et hoc quanto citius fit tanto vtilius quam ictum sinimus. Preterea assidue brachium calidis pannis fricando: et cum aqua vite diluendo dolor aufertur: et lassitudo abijcitur: et hoc modo brachium sustinet ita quod sepius proijcere possumus. Sed multo melius vngendo brachium cum adipe hircino: ceruino: arietino: aut bouino: ex hoc enim valde confortantur omnes nervi eo magis quando dolor per aliquem ictum: aut frigiditatem enenit: et hoc remedium contra quamcumque lassitudines membrorum adiuvat precipue contra debilitatem et frigiditatem nervorum: et sic qui tali vnctione uti volent nunquam causa iaculationis dolorem in brachio habebit.

Documentum in leuitate.

Cap. ccli.

Omnes artes leuitatis in vno precipuo conformantur hoc est quod semper in actibus leuitarum membra nostra subleuemus imitendo vim nostram in humeris: et pectore: quamcumque operari incipimus velociter agendum est sicut et in alijs rebus: et quod cogitemus quo ire volebamus quamvis attingere non possemus: **Dauid**

Secundus

enim periculum est velle redire postquam incipimus nostrum primum intentum non assequi.

¶ Quatenus volte siue giri in equo fieri debeant.

Cap. cxliij.

¶ Evolutiones super equo semper ita in altum venire debent sicut brachium nostrum longum erit. Quippe quod aliter magni giri fieri nequeat: nec aspectui placidi erunt: et totum corpus recollectum ire debet etiam quod super brachio sinistro equaliter siue in dextro ponatur: et tibi adeo alte: ut caput in girum vadant. **¶** In voltis ponendo nos supra sellam cum pedibus pomata peregrina remontata: et maura continentiam via ex omnibus voltis. Ideoque ad sustinendam lenitatem sufficit quod has voltas: vel giros interdum faciamus. De nominibus vero istarum voltarum in locis suis aliquid explicabimus.

¶ De evolutionibus que super equo vel sella commiteri solent.

Cap. cxliij.

¶ De voltis que super equo fieri solent nonnullas maiores hic edicere decreuimus: tum et ea que visui meliora apparent. Quonia autem hic in circulationibus nos vulgaribus nominibus vtentur paucae expositiones adducemus. Plura enim ex ijs potius ad beneplacitum quam ad conformitatem dicta sunt. Attamen aliqua sunt que ab auctorum cognominibus nomina assumunt: et nos quoque alia plura huiusmodi nomina posuimus. Tamen ad intelligendas voltas decet quod tripudiarum: vel girare super sella sciamus. Quod hispano idioma te volteare dicitur: et volta giro latino sermone dici posset vel concedi. Dicimus enim voluo euoluo: et reuoluo atque similia verba.

¶ Initio voltarum de arzone anteriori cum manu sinistra apprehendendum est: et quod super sella cum pedibus heremus corpus eodem instanti in altum erigendo.

¶ Transacta accipiendo ex anteriori arzone: et ad aliud latum equi transmigrare: et quod corpus sellam non tangat.

¶ Dimidia pomata de posteriori arzone cum manu sinistra: et dextera super groppa equi veniat: et quod equitatum in sellam eamus.

¶ Dimidia mania quam alij rotam vocant accipiendo ex posteriori arzone: et quod super sella versus groppam equitemus.

¶ Baldassina ab auctore baldassino denominata eiusdem volte cum dimidia mania est nisi quod e converso per dexteram partem equi sit.

¶ Tota pomata apprehendendo cum manu sinistra: et quod veniamus ad equitandum in sella cum ambabus tibis ad vnum latus quemadmodum mulieres super equo sedere solent.

¶ Volta staffilis cum vna manu: et ambabus assumendo cum manu sinistra ex staffili: et altera manus super arzone posteriori tangat: et corpus nostrum super sella girum faciat: et ad terram redeat vbi prius eramus.

¶ Tomus vel girus de quocumque arzone anteriori scilicet: et posteriori que super sella eamus rursus ad terram cum volta redeundo.

¶ Volta de crinibus dicitur dum manus sinistra circa dimidium colli equi per paucos crines apprehendat: et altera manus dimidium selle tangat: et corpus cum giro super anteriori arzone ad terram veniat.

¶ Volta de pugno nominatur dum pugnum super cooperta selle in latus ponimus: et non accipiendo aliquid cum manu quod girum faciamus qui vulgariter tomus nuncupatur.

¶ Altam staffe vocamus dum staffa inferior aluo equi venit: et mittendo intus in ipsa sinistram manus girum vel tomum faciamus.

¶ Volta de aluta fit dum vnus equester super sella manet: et alter per alutas suarum calligaz assumit: et cum dextera manu super brachio equitantis agit: et girus super humero equitantis agit in terram reuertendo.

¶ Peregrina agitur transendo ultra dimidiam maniam: et que non tangendo sellam nisi manibus tantum totum corpus cum giro in dexteram partem equi vadat cum pedibus in terram.

¶ Tota mania initio ire debet sicut in peregrina continet: et equitatum cum sinistris tibis redire: et quod visus in anteriori parte remaneat. **¶** In italia itidem alio modo rotam maniam vocant: que tamen volta satis parua est: quoniam de duobus ictibus vel temporibus fit: et hec est faciendo dimidiam maniam que genu sinistrum super collo equi veniat: et pes ad sinistram partem transeat: et tunc volteator facillime redire potest.

test ad equitandum cum pede dextero in sella cum facie ad anteriorem partem: Qui vero agit remontatā de arzone anteriori ac posteriori absqz quod tangat collum equi: et cum torio postquam transit in sellam aut in groppam redit ad equitandum facillime hanc maniam quam diximus agere potest.

¶ Dimidia mora appellat trāscūdo vltra torā pōatā: et qđ cū tibia sinistra i posteriori pre caballi egre m^o. **¶** Et dimidia mora ac tora mora cū Ludouici sphaerie Mediolani ducis ita nūcupat. Ipse enim manius cognominatus est.

¶ Tora mora per eandem viam vt dimidia mora vadit: nihilominus ambabus tibijs in sinistra parte equi ad sedendum transmigrat.

¶ Legiera siue leuis simili modo quo dimidia mania fit nisi qđ oportet corpus adeo in altum tendere quod pedes super sella ponantur: et tunc homo in altum erigatur.

¶ Galeacia respectu Galeacij sanseuerinatis aut simul cum ipso facta: et ita nūcupata: tanquam dimidia mania duplicata est qđ bis circūcirca vadat anteqz sella tangatur: preterqz manibus nequidem firmet: et posterius cum facie equiterur.

¶ Volta d̄ medina a medina auctore scā ē accipiēdo staffile cū sola manu dextra: et quod fiat volta in reuersum fere quēadmodū saltus sclauonescus: et periculosus fit nisi qđ homo vadit supra sellam: et cū giro in terram reuertitur: tamen si non totaliter super sellam transeat nisi pedes duntaxat aut tibijs.

¶ Cimata agit apprehēdēdo per posteriorem arzonē: et qđ pedes p eundē in sellā igrediant: atqz erecti illic maneamus cum facie erga anteriorem partem.

¶ Volta capriola vocatur de eadem apprehensione veluti cimata: et quod in dexteram partem equi transeamus: et deinceps pedes supra sellam ponantur: aut inferius deueniamus ac si totam pomatam ageremus nisi quod tota persona erecta debet prosequi.

¶ Alique volte damicelle siue dela dama fiunt dum homo assistit in groppa equi quemadmodum dimidia pomata: et passa volta: que est vt transire pedes per dimidium selle in alterum latus: et quod ad totam pomatam sessurus regrediatur. Etiam de hac apprehensione equitare: et transire per dimidium selle ad alteram partem vtuntur: Sed hoc facile est.

¶ Groppata per dexteram partem equi apprehenditur: et qđ corpus supra sellam cum giro veniat: et cū pedibus super groppa mittatur.

¶ Arzonata qđ firmiter manendo: aut per transversum currendo veniamus manibus apprehenditur in ambobus arzonibus: et in alia parte per dimidium saltatur.

¶ Volta remontata de quocūqz arzone aut staffili venire debet veluti dū tornū a veniēdo ex terra ager volumus. Sed alius ac magis super sella corpus ire debet: vt locū habeamus dū trāsimus torū equum qđ iterū equitare valeamus: Bū vero de anteriori arzone: aut staffili accipim^o i sella equitādū ē cū visu in anteriori parte: et de arzone posteriori assumendo in groppam redire debemus hoc autē facilius agitur.

¶ Montesina vocatur dū per viā remontatā venimus: et ad alterā pre equi trāsimus: et qđ non tangat sella: nisi cū manibus. **¶** Hec aut volta mihi difficilis erat: nescio tamen pro alijs leuioribus qualis fuisset si forte ipsam fecissent. Cū cursu sella duabus manibus apprehendit: et veniēdo per posteriorem pre equi sellaz super equo ponamus eodē instāti pedibus supra ipsam saltādo altera vero qđ veniat currēdo: et mittat vna manus tātū de super groppaz pedibus super sellā saliedo. nā parua ē volta cū ambabus manibus.

¶ Sclauonesca aut qđ de collo vocetur fit dum vnus in sella manet: et alter currendo venit ac simul manus: et caput super groppa mittat: et quod eius tibijs supra humeros equitantis vadāt: et alter ipsas capiat: et tunc super collo manentis in sella alter feder.

¶ Volta humeri fit veniēdo in cursu quod cito pedes: et manus super groppa ponantur pariterqz super humeris equitantis in eo instanti absqz interuallo pedibus: ac manibus saltemus simul nos erigentes et ad terram saltantes: nec decet inniti in humeris alterius nequidē in pre posteriori cū pedibus nostris nisi quod in altitudinem ire conemur vt saltare possimus: et non defatigemus manentem in sella.

¶ De quibusdam voltis que fieri solent dum equus currit.

Cap. cliij.

¶ Bū equestres currimus aliquibus voltis vtimur. Sed hic de fortioribus siue maioribus tātum dice.

Secundus

mus: et volte tales sunt quod homo in sella cum pedibus ponat ac directe maneat currente equo: et ad hoc valde directus homo ipse manere debet ne alicubi pendeat genua retro astringendo quantum poterit: et quod manus habenas habeat ipsas suaviter attrahendo semperque vno modo absque intervallo. Et quum equum firmare voluerit tibias aperiat: et in sella sedeat. Et alia volta fit dum equestres sumus ponendo tibiam supra staffile sinistrum: et staffa retro post tibiam veniat ad se ponendum in pede cum quod staffile locum prebeat: ut tibia voluatur: et equitare possimus: et tunc currente equo attrahenda est tibia dextera super collo equi: et faciem nostram in sinistro latere vertamus: et cum giro super illa staffa sinistra sola in sella ad equum recto modo redeundum est: et quod tibia dextera super posteriori arzone ad equitandum ingrediatur.

Et tunc: et alia satis facilior fieri potest in qua homo non voluitur nisi quod tibia dextera super anteriori arzone ac per dimidium alterius tibie nostre: et lateris equi transit: et per posteriorem partem iteque ad equitandum reuertitur. Et ad volteandum perutile est hominem exponi: ut in consuetudine aliquas voltas habeat. Quemadmodum de cimata capriola leui siue legiera: que nimium personam nostram alienant.

Et peregrina rem strata: et alie volte: que per hac viam vadunt docent super brachia sustinere: et volta staffilis de pomo: et arzone anteriori. Et volta de crinibus: et pugno inserti animi ut homo super sella in terram voluat.

Quam viam volte magne obseruare debent: et que earum petit vim in vno brachio: et que in alio. Cap. c. l. v.

Quemadmodum dimidia mora: et tota mora per viam totius pomate vadunt: Has quatuor: quas appellamus dimidia pomata: tota pomata: dimidia mora: ac tota mora oportet ut quantum possumus in sinistro brachio sustentemus. Ideoque in primo saltu adeo in alterum ascendere debemus quod brachium directum: ac rigidum maneat quia aliter plicatur dum in voltam imus super brachio: et non possumus ipsam perficere. Et in his quatuor voltis parum de viribus dextri brachii curamus nisi in quantum cum dextera manu fortiter in sellam: vel groppam damus. Proinde vero super sinistro sustentamur. Et alie quatuor volte sicuti peregrina tota mania galeatia ac remontata in dextrum brachium vadunt nec oportet ipsum mouere quousque volta finiatur vel iam ad complendum ipsas accedimus: et manus sinistra: et brachium extensum directum restare debet: ut super pugnum ire possimus. Et ad faciendum totam maniam: et galeatiam decet tale fantasma habere eundem scilicet prius ad peregrinam. Et ad moram vero faciendam primo ad totam pomatam intentio nostra dirigenda est. Et dum remontatam agere volumus voltam staffilis respicere debemus: quia quia magis supra equum deueniendo sit: atque alius quandoquidem cum altitudo digne reperitur oportunitas veniendi quocumque voluerimus: nam si infimi imus non est locus agendi magna vel longa volta quia cito selle obuiamus: aut tantopere infimi restamus quod brachia nos tollerare ac sustinere nequeunt nequidem quo ire voluerimus deponere.

De voltis damicelles siue dame.

Cap. c. l. v. i.

In voltis damicelle homo debet pedes quantum poterit subleuare plicando se per cincturam in anteriori parte cum quod caput declinet supra collum equi pedibus nostris per sellam transeuntibus: et in tempore sessionis corpora nostra erigenda sunt erga illum qui supra groppa sedet. Et in quibusque voltis competit quod brachium sinistrum directum: et in nullam partem equum vel staffile attrahat. Neque est plicandum corpus: et postquam super sella: vel brachio sumus in vno solo ac firmo modo totam voltam pertransire debemus.

Animaduertas quod tantum quantum in vno solo ictu non tangendo sellam nequidem inter arzones ingredi nisi cum manibus tantum girum vocatur sed dum naticis siue coxe sunt iam inter arzones quantum homo circumcirca reuoluat non est amplius volta: quonia cum cubitis brachiorum: et naticis vadit tangendo per ipsam sellam: atque assumendo novam vim: et similis modus girandi non vocatur vna volta tantum: nisi due aut tres in variis ictibus factis. Quocirca in ea mensura quantum est longum brachium in eadem decet: ut corpus vadat in alterum girando super sellam: et quod de altitudine veniat ad sedendum: ubi firmari vult: nam qui infimi vadunt cespitando cum cubitis: genibus: et naticis per sellam non faciunt voltas vere denominatas: sed tripudiationes aequaliter ad similitudinem volutarum ut pueri facere solent: et hic sepe numero magna deceptio est: quia sedet cum naticis et in eo instanti tollunt tibias: et girant circumcirca vnde circa in expertos transit per voltam. Quale causa

semper girationes debet fieri tantum alte quantum brachia nostra sunt: et in hoc modo nulla fit deceptio: Quoniam manifeste apparet ubi vnusquisq; attingit in vno solo ictu.

De modo saltandi iunctis pedibus.

Cap. cxlvij.

Saltado iunctis pedibus debemus lapides in manibus accipere: et quatū possumus in altitudinem subleuamur: et in vltimo saltu lapides inferius siue in terra fortiter eiciendi sunt. Si autē homo cū cursu veniat magna velocitate esse debet: Et quū ad signū venit in altū extollatur. Cauendū ē autē quin per lumbos aliquid plicetur. Et hoc modo est eūdū licet plures saltus faciamus vt ipsos conseruare possimus. Quia si corpus plicaremus aut supra genu declinarem non possumus magnos saltus agere nec plures conseruare. Et dū vnū saltus currendo agimus ad signum impetuose deueniendū est: presertim per quatuor: vel quinque postremos passus sed nolent esse longi: et quū vnus pes in terra firmetur alter quatū potest in altū tollendus est: vt ipsum alter insequatur: nāq; aliter infime saltatur ne tamen retro remaneat pes qui in aere inuenitur poni debet antē vnus quatū poterit. **R**etinere anhelitum in quocūq; saltu: et modo proijciendi bonū est: et quod vis et velocitas semper in altitudine nitatur. **S**altus cursus vult vnū lapidē fixū in terra qui sit altitudinis duorum palmarum in quo pes firmetur. **A**d salendum cū baculo debemus ipsum fortiter restringere: et quod totis viribus in brachijs: et manibus imitamur sup ipso baculo nos firmantes. **A**d salendum duobus passibus: et vno saltu tibie satis aperiende sunt: et quod in altū eamus. **E**t in vno solo saltu cū baculo vnus pes tantū in signo ponendus ē deinde quod ambo simul vadant. **E**t vniū precipue in omnibus modis saliedi: atq; currendi animaduertēdū est: qd nimirum brachia simul cū tibijs super partem anteriore corrigant: atq; tollantur. nā si cū tibijs subleuare nos volumus: et manus coniuncte lateribus: aut pectoribus remanēt: parum nos subleuare possumus grauitate inuis: et parum passus seu saltū agimus. Quocirca dū saltatur in quocūq; saltu brachia corrigenda sunt ad partē anteriore: et necesse est in altitudine vadat quatū possibile erit: et pedes siue tibie ipsa brachia assequi tenentur: et dum currimus idē ordo obseruandus est vt nimirum totū corpus dissolutum fiat: seu dissolutum: vt in vulgari hispano dicit: Quoniam nullū aial potest nimirum saltare: vel currere nequidē volare si pedes anteriores: seu brachia: vel alē nimirum nō extendunt: et si ad partem posteriore saltare volumus: veluti pedibus iunctis et ad posteriorez partē brachia sunt corrigenda: et tamē qd caput nil super tergū declinet: s; qd semp sup partē anteriorem remaneat. **E**nū enī tāquā potissimū in oibus generibus saliedi obseruandū ē videlicet qd corpus de primo ad vltimū dū subleuātū vadit quo ad vires conet seipsum in altitudine ad anteriorem partem expellere.

De modo currendi.

Cap. cxlvij.

Cum currere volumus anhelitus in nobisipsis retinendus est: ac vires in humeris imittende: et corpus cū vehementia semper aliquātulo ad anteriore partē pendeat tamen quod in altum: et super punctas pedū vadat: Tandem quod summitas frontis vadat ante punctā pedis ad nūmus p vnā vlnā tanto qd videat semper antē vnus velle cadere: et quod cū longis passibus nos sustineamus quod non permittunt cadere: et semper talem animum decet habere: vt nobis videatur cursum vnū duntaxat passum esse. Quoniam in illo paululus nos dimittere possunt: et vsq; in finem cū hoc animo eundum est. **M**anus aperte: vel extēse: ac dure ire debent: Brachia vero in altum recollecta: et qd tibie per genua plicentur ex directo hoc est non dimittendo ipsas nimirum retrocedere: nisi quod sursum pedes tollantur: et puncte pedum aliquātisper foris pendeant: oportet autem tibias nimirum aperire vt longos passus faciant: nihilominus quod tantum antē vnus pendeamus: vt dictū est subleuato collo: et tota persona qd persona de seipsa vadat: et tamen quod in mutatione pedum obseruetur ne cadat. Et inter alias regulas currendi hec nempe est optima. **P**riūcipium: et finis in quibus homo fundari debet: dū de cursu intendere vult aliter obseruanda sunt videlicet aperire per prius tibias per femora quatū potest: quia in hoc modo passus longi sunt: et curlos non cadit: et eo quod citius homo capiat hunc modū currendi: et in ipso firmetur per aliquos dies decet ambulando abfq; cursu seipsum habituare ad aperiendum quantum possibile erit tibias per superiorem partem eo quod gradus longissimi eueniāt: et hac cōsuetudine assumpta ambulando facile est ipsam obseruare dū currim.

De aliquo ordine observandi personas nostras dum in viribus pualet volumus. Cap. cxlix.

Tam vero satis circa membrorum exercitia scripsimus. Sed ad perficiendum: vel agendum ipsa vti fieri debet conueniens est queque optimam naturalem aptitudinem habere similiter assidua inuigilantia indigemus de escis: aut sustentatione nostrarum personarum: Quoniam qui in cibis luxuria: seu alijs vitijs ac sceleribus inordinate degunt cito egritudines succedunt ita quod nequeunt opera magna corporibus competentia agere. **E**t ut se quisquam in bona valitudine diutius conseruet cuiuscunqz complexionis fuerit melius habere nequimus nequidem adeo vniuersale remedium quemadmodum observando quada regulam competentem illis qui meruunt pinguescere. Quoniam plerique abnegent vt similis regula sit que contra pinguedinem prosit: et quod in alijs pluribus detrimentum non afferat: nos tamen e conuerso sentimus: Licet interdum vtile esset hanc regulam cresca ac diminui. Sed vniuersaliter bona erit quocunqz tempore atqz omnibus personis quam potissime dicimus esse: parum ac temperate bibere: presertim extra prandium: et pluries ea quantitas assumenda est. Quod si vna vice nimium biberetur organa liquidem aperiantur reimplentur: et destruantur. Hinc alijs humores locum adinueniunt vt decurrat: Aqua sola nimium relaxat: et vinum merum cum sumositate membra occupat. Quocirca homines pingues assidue molles: atqz occupati cognoscuntur: et in vna conestione non debet multum comedi ne membra dilatentur quemadmodum iam assignauimus. **A**lij cibi semper magis de sicco quam de humido habere debent. Quia ob rem fructus vitati sunt: et per sustentandis viribus potius assatum: quam luxum assumendum est: de iuuenibus tamen intelligitur. Quibus egritudinibus non vexantur venter non est dimittendus omnino exolutus: vel sine anctura. Prima enim pars in qua quis pinguescere incipit est in aluo. Idcirco qui timet ne pinguis fiat semper debet aliquantulo aluum constringere: neqz tamen est nimium constringendus vt ibi transire queant. **Q**uodam ieiunare videmus aut semel in die comedere: et tamen pinguescere. Isti vero multum cibi in vno prandio assumunt: quod fieri non debet. Etiam in aliquo nos exercere debemus. **R**aro enim videtur aliquod animal quod pro maiori parte temporis laboret: vt nimium pinguescat dummodo per aliquam infirmitatem non fuerit.

Regula super itera que homines assumere debent vt in varijs rebus magistri fiat. Cap. cl.

Pincipio huius libelli palestram tanquam merrum ad plura exercitia ante posuimus tamen palestra in seipsa ars practica sit: aut satis sensuale exercitium: Nihilominus decet membra nostra qualiter in locis oportunitis imitti debent quandoque directe: et quandoque inclinate aliquando precedere: interdum vero retro colligi de eo tpe quo offensuri: ac defensuri sunt: pariterque in alijs discurrere quo ad necessitate: Nec autem omnia ob assiduam continuationem sciri possunt. Quibus non verum fundamentum habeamus ad quoniam ratione probanda: Et vero quo huiusmodi ignorantia euitetur decet omnia opera nostra intellectu committere. Ipse enim non solum membra ordinat cum debita mensura in exercitijs: quibus membra frequentata sunt: Verum etiam vltra intellectus eis sufficientem cognitionem prebet: vt in quolibet exercitio valeant dummodo aliqua parua experientia habeatur. **E**t membra ex seipsis non valent ad se adaptandum adeo velociter ad res varias operandas. Si vero acturi essemus habitum duntaxat ob diutinam continuationem maxima vtiqz temporis iactura fieret. Tandem aliquid agerem quod in vsu fieret: et non quod ibi sciamus theorice vel rationabiliter probare: nisi tanquam a natura et indistincte aliquid operari. **S**ed dum intellectum pro guida seu pre custodia nostra habemus: aut quod ibi omnes curas nostras committimus quum vnum exercitium scimus in pluribus alijs nos instruit: et in primis docet recte ante omnia que facturi sumus considerare: et ad hoc oportet temperatos manere: et esse a vitijs: ac peccatis alienos. **P**rima pars iuxta exercitiorum consuetudinem hec est quod nos applicemus vbi alij nobis offender nequeant: Deinde vero quod taliter nos moderemus quod facillime possimus offensum aduersarijs exire: et nos recolligere: De hoc autem in factione artium euidentissimum exemplum presertur: Quum enim circa fossas vallosque edificant: vt inimici appropinquare nequeant: et pro bombardarum propagulo in grossicie muroz elaborat quandoque parietes sublimes sunt: In summitatibus vero conuexis ne ipsas scalare possint: et vltra hoc per inferiorem partem portas coopertas: ac discoopertas struunt per quas tuto exire: ac redire

questit ad locū eorū munitū. Nā saltē pro re infallibili tenemus quēq̄ posse dūtius aliquam arcē defen-
dere: nisi habuerit animum: et locū frequenter nocendi aduersario. Quod vtiq̄ exemplū ad quodcūq̄ no-
strū exercitiū applicandū est. Semper enim vnus pes illic assistere debet vbi super se reperiatur: et quod sa-
cillime queat alteri suffragari: et idem de quocūq̄ alio membro dicimus quod ad beneficium totius cor-
poris inuigilare debet.

Qualiter habita de cōplexionibus cognitione cuiq̄ intrinsece sciētie pdest. Cap. di.

Cum superius aliquid de exercitijs ferme ad remediū corporū diximus procedendo quādā particulā
assignabimus in qua ostendemus: quonā pacto fere in omnibus artibus aut sciētijs valet cognitionē de
complexionibus habere: Quāobrem difficile: atq̄ arduum videtur quēquā bonū philosophū esse: dū re-
ctā cognitionē de complexionibus non habuerit: nam complexio quo ad bonū sensum nil aliud est q̄ in-
trinseca natura: seu cuiusq̄ rei proprietates. Et prima potentia que nos ad aliquā cognitionē inducit: Vide-
tur esse quidā appetitus recipiendi cibos: et sic in potentia gustandi primo incipimus: deinde vero differē-
tiā assignamus inter gustabile: et non gustabile sapidum: et insipidum: Deinde paulatim alij sensus seu po-
tentie quicquid nobis competit discernere incipiūt donec ad vnā intrinsecā proprietatē i quocūq̄ obiecto
sensus attingunt sicuti visus ad colorū perfectiones: et ad sonitum auditus que perfectio haud secus q̄ in-
trinseca complexio: vel proprietates se habet: Quoniam prima cognitio gustus: aut cuiuslibet aliorū sensuum
indistincta est non vniuersalis neq̄ particularis vera eo q̄ incognita: et nō nota vsq̄ ad intrinsecum ne-
quidem recte nota distincta ab alijs obiectis. Unde dicimus quod interea verā cognitionem scimus duz
particulariter vnum quēq̄ ex proprietate sua seu complexione ab alijs distinctum cognoscimus. **C**ogni-
tio pluribus comunis: aut tāquā vniuersalis nō magnā laudē adipiscitur: Quisq̄ enim scit cognoscere ho-
minem nō esse equū: nec leonē: rū quoq̄ aliquā inter ipsos differentiam versari quāuis etiam cognoscamus
potentem hominem eē ex hoc nō sequi nos totā eius naturā intelligere. Quapropter licitum est in alia
magis intrinseca cognitione ordiri: et ipsas sequi: licet cuiusq̄ particularis sit. **E**t sic vnus magister aliū
superat dū ad intrinsecas particularitates: vel ad particularia deueniūt. Nostra enim generatio: natiuitas:
conuersatio: et mors semper singulares: et nunq̄ vniuersales sunt: Quia de causa decet nostrā cognitionem
verā: ac necessariā de particularibus eē. **I**taque nō sufficit homines cognoscere in quātū ad speciem suā vni-
uersaliter reducant: Nā dicendo homo est animal rationale huiusmodi diffinitio simpliciter assumpta pau-
cā nobis cognitionem prebet: Quoniam ibi diffinitio presupponit sciri hominē de anima intellectiua: et hu-
mano corpore constare. Quod si hoc non intelligeremus diffinitio parum aut nihil nobis valeret. Hic eni
nō declaratur omnino qualis homo sit: Quādoquidem ibi non explicat animā: neq̄ corpus vniōnē i eis
nequidem principiū: atq̄ finem hominis. **I**deoq̄ in hoc passu quāplures decepti sunt credentes per solas
diffinitionem se scire doctos eē: aut rez naturas cognoscer. **E**t vero nūc ista dimittamus: est enim vni: et
eidem speciei cōmune: et ad particulare cognitionē deueniamus. Nā postulādo qualis homo sit petrus:
vel cuius nature: si respondebit q̄ sit homo quēadmodū: et alij: aut vero animal rationale: talis siquidē re-
sponso part nobis dilucidat illud quod poscimus: non enim de petro inquirimus quo ad hominē absolu-
te dicendo vel animal humanū nisi p proprietates: quibus ab alijs differt. **E**t aut attingamus ad cognoscē-
dū vltimas pfectiones vniuscuiusq̄ corporis: necesse est nos de complexione sua noticiā habere: propterea
q̄ illa complexio eū ab alijs differentes reddat seu inter vnū: et aliū varietatē assignat. Qui vero hac cog-
nitione caret p superficiē abulat nō aut intrinsece: Quoniam ad pculares deueniendo nō satis est simplicem
noticiā hēre ex simplici inter vnū: et aliū differentia. **S**ed etiā intelligere oportet quātū vnusquisq̄ in cōple-
xione sua pfectus sit. Quūq̄ omnis nostra doctrina saltē in principio aliq̄e ortū ab experimentis sensuū
habeat honeste tenere possumus quod cognitio istorū particulariū: quāuis corporea ad quācūq̄ sciētiā va-
let licet spiritalis: sine incorporea: Quoniam de minus subtili ad subtilius deueniendū est: et de corporeo ad
incorporeū de visibili ad inuisibile. **E**t dū aliquis hāc viā assumit: vt se sciat de minorū ad maius reducere:
et ex vna facultate ad aliā sufficiens magister p seipsum erit. **S**emper aut oportet qd̄ sensus frequeremus.
Quia si nūquā legeremus videremus vel audiremus opus sensuum eē pauca aut nullā doctrinā consequi
possemus in quo probat vsum sensuū semp esse laudabile. Quāquā nōnulli penitus litterarū ignari volen-

tes se speculatiuos appellare quadoq; oppositū dicitur audeat. **E**t sine vsu sensuū sine mēbroꝝ industria nullū pfectū animal diu in hac vita degere pōt. Quippe q̄ a natura nil sub celo fixū: aut constās manēt ex perimur: nec ipsum celū q̄uis pfectius in tora mūdi machina incessanter equali mō vtilitatē vel aduersitatē sup inferioribus influit: z si celū quod est ingenerabilis atq; incorruptibilis substātie: z de specie in specie trāsfire nequit tot in nobis varietates operat: quidnā dicemus de elementis: z alijs inferioribus corporib⁹: que cā corruptionis: z generationis plures mutationes in quocūq; momento faciunt p quas varietates nūc nascimur postea morimur: in primis pueri sumus: deinceps ad senectutem deuenimus: dū viuimus vr gemur atq; opprimimur: tū famētū sititū frigidū: z tū calidū: iā saturitatē: iā infirmitatē: z alias pspitātē: Quadoq; tamen celis: elementis: lapidibus: plātis: z animalibus sensuālibus: z hominibus atq; interdū ab ijsdem omnibus fauorem assumimus: Quūq; a natura tot dissentiones in ascensione vnius: z descēsiōne alterius reperiant: Quonā pacto sine maxima industria hic accomodate viuere possumus: Si enim necessitates nostras omnino nature cōmittimus nec vlli mēbroꝝ labori operaz damus cōtra famē: z sitē de quo cibaremur: z vestes haberemus ad remediū contra extremitatem caloris frigidī: humidī: z sicci qualiter liberabimur ab egritudinibus: que partim natura: z partim accidente prozumpūt. **C**oncedat quod primo vere transire possimus sine vestibus: z cibis artificialibus nostraz manuū sudore acquisitis. Verū tamen hyeme qua omnes campi deficcant: z ad se cibos retrahūt ppter quod putrefiunt quoniam mō nos durare possumus: quin z nos per putrefactionē dissoluamur: z ad terram aliāq; elemēta decurramus. Sed viuendo cibos poscim⁹: q̄ nūq; hyeme p campos iueniunt: z pauci: ac fere nullius valoris sunt si qui reperiunt. Quapropter si primo vere quacūq; industria nō enititur ad laborādū quod hyeme comedamus: z in die nocturnis necessitatibus: atq; in vno anno pro alio remediū non adhibemus quando iuuenes sumus p suppediranda senectute dū valitudine porimur p sustentatiōe elaboram⁹: Quādo aut infirmi patres pro filijs cibos querūt tūc quā in tenera etate sunt: z filij suos patres sustentant videndo ipsos ad senectutē prorahi: Que quidē industria adiuuenta est in remediū aduersitatū quas natura cōpatimur. Unde facile possumus propriū exemplū assumere aduersus illos: qui ad placitū sine labore ac mēbroꝝ industria viuentes de deo conqueri solent quod in hoc mūdo nō tā diuites sint: pariq; mō cōqueruntur quod pro peccatis hic cōmissis in alio puniendi sint ita arguentes cur deus fecit nos si permissurus est nos ad inferos destinari: z quare cōsentit q̄ alij in hac vita maiores diuitias q̄ nos habeat. **H**ic vero non solum in eorum inertia errant nolentes pro seipsis necessaria indagare: verū etiam in numerando quatenus natura compellamur ad vitā ex industria suffulciendam volentes ipsam per aliquot dies pacifice sustentare. Quod si deus omnipotens aut natura penes popularem locutionem vellet: qd sine fatigatione: z industria diu: z cū personarum delectatione viuere possemus ordinauisset q̄ semper esset primum ver: aut eo mō quo in mense maij: vel septēbris: tunc enim non comprimeremur frigore: calore: fame: z siti. Quandoquidem agri nobis necessaria impenderent. **E**t ad hoc videtur quod conueniens erat a natura duos esse soles: vt quando vnus esset super hemispherio nostro alter in altero maneret: z q̄ vterq; esset minoris vigoris: q̄ istene si continuo vndiq; dies esset nimio calore opprimeremur. **B**enūm positus a natura tot aduersitatibus super vita qua hic viuimus decet industriosos nos esse: z non modo ad naturales necessitates: Verum ad quamplures quoq; artificiales profligandas. Quum enim quidam flagranti animo ad labores se dedunt: z alij protinus ipsos fugiunt omnesq; indui: z cibari volumus: oportet quod inter illos qui fatigant: z alios qui non fatigant continue dissentiones effluant: super hoc scilicet tuum volo: z meum dato.

Petri Donij de arte militari Liber.

Prologus.

Hactenus circa militarem artem nullum capitulum distinctum egimus saltem quod de arte militari nuncupetur tãetsi quo ad veritatem totus hic tractatus de exercitio militariũ viroz intelligatur: tũ z ali bi vt d̄ hominũ cõplexione: z ordine vnicuiqz ad conformitatẽ sue complexionis competenti tractauim⁹: z quatenus in exercitijs se habere debeat: z educandi sint pueri. Et quoniã paululum prolixe ibi inscripsimus: hic breuius aliqua explicabunt: z precipue duas partes annotabimus. Quaz siquidẽ prima erit cuius qualitatis seu nature sint illi: qui bello aptitudinẽ possident: Secunda vero qualia exercitia sint eis magis cõperentia quãquã intelligendũ sit cuncta exercitia bona esse ad maius robur: z fortitudinẽ psonas nostras disponẽtia. Et aliquod principalius exercitiũ: vel militie appropriatũ: z aliud minus. Hic vero quãdã vniuersalem viã rãgem⁹ quã qlibet hõ vbiqz veller applicare põt licet qui ad varia exercitia se accommodare sciet plus ad militiã valebit maxime ad imperãdũ. Plerũqz enim ob vnũ scutiferũ aut pedestrẽ priuatũ satis est qd de vna tantũ arma seipsum inuare sciat: atqz vnã selle factionẽ habere: vel vnũ equum equitare: licet assidue melius sit plura ac diuersa percipere.

Quatenus intelligendo modum preliandi ad singulare certamen: z partes que necessarie sunt: eodẽ mō cognosci põt illud quod paruis: ac magnis exercitijs cõuenit. Cap. i.

In alijs locis aliquã viã ostendimus de reducenda aliqua facultate ad alterius beneficiũ q̄uis admodũ varie videant: quũ vnaqueqz aliquã subtilitatẽ cõplectat: qua intellectus sibi fauere potest in alijs facultatibus positus: tũ similitudine: tũ casu proprio. Quod q̄uis magna differẽtia videat inter ludẽdo vna longa lancea: z vno ense sciẽdo iacere duas stochatas vnã currà sursum: z alterã longã parumper brachiũ declinãdo eodẽ mō bonus iactus fit cũ læca longa. Et in alijs conventionibus aut artibus differentioribus ad minus cõparationẽ ducere possumus exemplo vnius artis ad aliã. Bello equidem varie conuentiones interueniũt quãdoqz multis armis: z quãdoqz paucis: tũ longis: z tũ curtis. Accidit in vtrĩsqz partibus magnũ esse preliariũ numerũ: z de paucis ad paucos ac de vno ad vnũ preliariã: ita quod qui exercitiũ gubernaturus est oportet vt de varijs factionibus cognitionem habeat. Et si vult vbi aliquo laudabili ingenio caller pro eo quod competit de vno ad vnũ iudicare potest inter quemcũqz maiorem numerum. Nã circa scire vim: z anbeliũ vniuscũqz daturus est arma: z locũ preliãdi: aut faciendi aliam vim: dũz fauere vult sibi appropriatũ dare: si autem non fauere contrariũ: z hoc aperte cognoscãt vbi de palestra tractamus. Prima enim res quãz ibi docemus est quod homo ponat se in modũ quod se cautius defendere valeat exire ad offendendum hosti: z recolligendũ se sine aliqua iactura. Et hoc requirit in quibusqz armis que quisquam ad decertandũ cũ alijs i manu assumit: z sic pretores quẽadmodũ de mō luctandi dicimus aut hi ad quos pertinet: paratũ sunt castra vbi secura sunt aut fortia contra hostiũ offensam: z quod nequeant eis provisiones dirimere: z quod ipsi exire atqz ingredi possint vltro ad offendendũ vel ad quod libuerit: z ad hoc magna temperãtia opus est cũ quodam modo super se manendi. Qui enĩ se in duriciẽm aut recollectionẽ ponit: hostẽ tutat de non offendendo intantum quod inde ad paucos dies p̄ semetipsum miseria deperdit. Tres siue forticie talẽ cõditionẽ habiturẽ sunt quod offendere possint atqz exire p̄ multas partes que in ea manent: z facilis sit reditus. Quz fortibus luctatur aut preliãt multo principalius cũ dissimulatione: z blãdicie respiciẽdo aliquã hostis deuiationem qui sit cũ duricie atqz delibato animo: z indagandus est amplius locus ad quem se retrahere possit: ne ipsum cũ toto suo posse q fortior est attingat: z tamen cũ dissimulatione in principio aut sero videns se nullum aliud badere mediũ nemo ex animi imbecillitate se ad perditionẽ destinare debet nisi in quacũqz minima deuiatione in quã fortis incurrit cũ magna celeritate: z animositate ipũz inuadere. Nãqz hoc modo plerũqz fortes a debilibus vincuntur. Forte siquidẽ econuerso conuenit quod erga debilem se habeat non cũ sũrore neqz vilipendio inquirendo vt in arctũ locũ cõpellat: vnde ne fugere potest neqz se reuoluere cũ eo in leuibus pugnis

paucorum militum nisi pede ante pedem et ipsum vincendo vel ex castris eiciendo. **T**unc celer aut sanguineus cum alio phlegmatico seu tardo cum dissimulatione ac cito intrare debet. Vis enim phlegmatici in principio lenta atque tarda. Quapropter priusque ipsas recolligere possit: Si aduersarius celer est ac discretus magnum ei detrimentum inferat: et eodem modo qui magnum habet exercitum et hinc illinc: aut in disordinem castrametatum: plerumque ex pauca gente superari potest. Sed phlegmaticus antequam ad castra accedat: se exercere debet: ut vire sint vires eius quando attigerit: et eandem regulam obseruaturus est qui multas gentes habet qui debiliores aut cum paucis armis inuenitur multociens aliquem angulum capit vnum hostium vnam sceleratam aut alium strictum locum ad se defendendum ab alia maiori potentia quam sua sit. Et qui multum anhelitus tenet et cognoscit quod inimicus paucum habet super se ambulat fere in modum defensionis interim quod alius deficiatur. **M**axime hec pactio phlegmaticis conuenit: quibus de puncto in punctum viribus crescant. Sed qui paucum habet anhelitum maiori sagacitate qua poterit inuadere debet: phlegmaticus enim de hora in horam anhelitu crescit: aut quod non minuit: et simili modo de preteritis dicimus: quod vnus videns quod alius per deficientiam pecunie provisionum aut subsidij pugnam sustentare nequit: stultum est ipsam accelerare: Sed quod potius passim temptare debemus ut de semetipso desit: quibus minorem preparationem habet pro longo tempore totis viribus ac diligentia ipsam differentiam adimere seu breuiare debet.

Quonam pacto animus hominum principaliter in ratione ac dexteritate consistit. Cap. ij.

Nam enim in alio libro explicauimus quonam pacto per complexiones non possumus scire quales viri animosi: et quales timidi sint: Quoniam in quacumque complexione homines magnanimi atque imbecilles seu viles animo inueniuntur. Quocirca honeste fundari possumus animum in virtute ac verecundia hominis consistere: et in consuetudine quoque aut decertandi industria quam habet: aut si prudens ac sapiens in armis. Sepe enim aliquos homines videmus ceu lenones qui vitiosi: et absque verecundia sunt: et per consuetudinem: et doctrinam qua in armis eruditi sunt opera agunt quae ad magnanimos ac strenuos spectant. Quia plures vero alij honesti ac morigerati sunt in armis: et non faciunt opus quod ad validos pertinet: licet quod de vitiosis non possumus continuas nec magnas victorias expectare: nam peccatis nimium abutendo in maxima deordinatione inueniuntur: quandoque ob vini temulentiam: et interdum ob luxuriam cibosque atque alias occupatas dormitiones: tum etiam propter diurnas vigilias aliasque ob nimiam alicritatem: et sepius in iracundiam: et scandala labantur. **S**i vero accidunt homines peruersae consuetudinis depredari: et alios bene viuentes occidi: hoc prouenit ex eo quod peruersi ac scelesti perditores sunt ac dediti ut ad libitum agant. Similiter quandoque deus: et ratio premitunt malignos aduersus bonos pugnare. **R**aro enim accidit quempiam hominem penitus absque aliquo errore degere: et non decet manibus impetum facere ad puniendos malefactores: hoc enim peruersorum est officium. **N**emum si quis honestus vir fuerit ac dexter in armis multo magis in ipsis valet quam quisquam alius pessimus quam quis eiusdem doctrine: et complexionis sit. quocumque enim agimus sub aliquo fine operamur: et quanto maius ac perfectius fundamentum possident tanto durabiliores in eis erimus. Quoniam autem peruersi malum finem seu vanam fantasiam tenent nusquam possunt in victoria longo tempore durare pro quo siquidem continua est opus inuigilantia formidando de quibusque inconuenientijs que breui aut longo tempore oriri possunt: que quidem inuigilantia nimium est a vitiosis hominibus aliena. nam veluti a natura homines mortem timeant quem admodum: et alia animalia faciunt ubi pudor et ratio desunt cito pugnam effugiunt: praesertim nullum lucrum aut stipendium expectando.

Quomodo militariu virozu conflictus iuxta complexiones ordinatus sit. Cap. iij.

Modus quo gentes ad veniendum in conflictum ordinare debemus in duabus partibus distinguet quarum primam esse dicimus: quod in principio sanguinei citissimi sunt: et presto deficiunt. Ideoque in belli primordiis imittendi causa quod ibi totis viribus inittuntur: quod si aliquatulo morarentur antequam ad conflictum accederent magnam partem virium suarum amitterent. **M**elancolici secundum loca in certaminibus valent: quandoquidem fortiter in principio ob duriciem resistunt. **C**olerici in tertia serie destinati sunt: namque in principio omnium operationum semper quendam modum velaminis habent eis aliquantisper obstantem: quum vero incipiunt se dissolvere ante alios in exercitiis laboriosis valent. **P**blegmatici ultimo loco ponendi sunt ad pugnam capeffendas eo quod vis atque animus sero eis aduenit. **H**uiusmodi per aliquod spacium se remouent paulatim animo flagrant. Et vero sicut de his quattuor complexionibus simplicibus dicimus de quibusque alijs intermixtis est intelligendum. Quemadmodum colericus sanguineus qui non debet tam cito collocari sicut purus sanguineus: nec tarde ut simplex colericus. Si vero pblegmaticus sanguineus erit parumper cum fatigatione dissolui debet antequam congregiatur nec est tam diu tenendus ac si pblegmaticus merus esset: neque oportet ipsum adeo ocius dimittere tanquam sanguineus et per huiusmodi vias homines aliarum complexionum ordinandi sunt ipsis inter se revoluedo quod omnibus mediocriter inter duriciem et molliciem exit. Si vero vnam partem tardam et aliam velocem simul componimus id omne compositum in quoquomodo ambabus partibus assimilabitur nec vlla earum totaliter.

Quis in prelijs precessurus sit causa roboris et valitudinis membrorum.

Cap. iij.

In hac secunda particula ordinem ponimus iuxta robur aut valitudinem quam in hominibus cognoscimus: superius iam diximus sanguineos debere ceteros alios in certaminibus armorum precedere. hic quoque intelligendum est nos oportere conflictum inire: et contra quos homines pugna elicienda sit: et si hostes erunt prompti ac separati vel semoti vadunt ceu in leuibus prelijs siue scaramucis vulgariter dictis fieri solet sanguinei contra istos appropriati: atque aptiores sunt. Nam confestim vadunt et illic operantur quicquid operaturi sunt. Si vero magnum agmen conglobatum et unitum est atque paulatim vadit colerici melancolici: aut melancolici colerici tali tempore meliores sunt ad eundem in prima turma: et ex illis quoque fortioribus ac dexterioribus: et in armis potius consuetis precedere debent: similiter per omnia latera homines fortissimi collocandi et applicandi sunt: ut in primo impetu inimicorum obstare possint: et suorum imbecillitati ac debilitati reparare. Dum enim qui alios precedunt fugiunt aut segregantur magnanimitatem hostibus incitant et locum veniendi anterus prebent ob hanc causam prima turma debet maximam resistantiam atque impetum contra aduersarios agere: et ad impetum faciendum si fortes sunt proprietate sanguinei habent pariter et carnosii homines: caro enim citius operatur: et ossa ac nervi diutius durant. **E**t hoc aduenit gallos natura et consuetudine in belli primordiis valere. Natura siquidem eo quod carnosii: et consuetudine quoniam impetuose omnibus suis operibus vtuntur. Quocirca in quocumque exercitio factu do post prandium incipiunt vel saltem bene bibunt dum in magnum conflictum contra hostes aut in exercitum ad placitum ingredi volunt quod est contra opinionem imperatorum hominum. **A**lemanii: Hungari siue Pannonii: alijque in septentrionalibus regionibus existentes plus neruorum atque ossium et minus carniū quam galli possident. Quapropter in principio non adeo impetuosi sunt contra suos inimicos: sed maiori tempore omnimodo resistunt: in quibus exemplum assumere possumus quantum valeat fortes bello esse: ac firmiter contra hostes nostros assistere: hi enim non sunt dextri in armis nec agiles de personis nequidem magnam vim continent: et solum aspectando vel resistendo vsque ad vltimum sepissime vincere solent. **H**ac vero tempestate quosdam pedites in patrijs nostris videmus in Suisarozis: seu germanorum ordine collocari multoque magis valere quam prius: tunc quum segregati ibant ex vna parte in aliam saltantes. **T**erunt tamen adinuicem vnum cum alio decertando potest in quacumque parte denari anterus: posterius: et per latera: quum autem plurime gentes simul congregiunt ordiatis passibus eundem: et manus mouere quum possibile erit sine aliqua fantasia retrocedendo: nec extra certamen absque victoria vel morte ex eundo et fundamētū faciēdo quod omnes firmiter in iere obbet: si omnes operantur et vsque ad mortem mutuo iuuantur.

Quod si diligenter inspicere volumus ordinem in membris nostris natura impositum quis alter alteri necessitatis tempore auxiliatur de facili cognoscemus quatenus bello gerere ordiatur simus: ut iter se remedium prestare queat. **N**atura nostra taliter natura sunt organata aut in ordine posita. quod dum in una parte detrimetur sentimus reliqua succurrere volunt ita ut vulnus in quacumque parte corporis faciendo sanguis: atque omnes humores qui per membra inueniunt illuc eunt quanto citius possunt partem illi detrimento precavere. Et si timemus: aut aliquatenus excandescimus cum fantasia alicuius detrimenti ad nos extrinsecus venientis secundum commune sententiam omnes spiritus qui per varia membra repartiti erant ad cor tanquam ad principale repagulum decurrunt: arbitrando melius insimul valere posse ac in medio positi tanquam in turri magistra aut almetagis ut hispano idiomate fertur: et tali modo ad nature imitationem ordo assumendus est. Veniendo ad rumpendum exercitum contra exercitum. Quod quicquid admodum vitalis spiritus in toto suo exercitu quantum potest ad medium retrahatur. nam illic simul assumptis viribus aditus erit hostibus difficilior: et divisum aut quod ad latera diuertatur paucis spacio sunt diruti siue in fugam positi.

Quo pacto iuxta commune via homines cognosci possunt ad militiam apti.

Cap. v.

In capitulis iam preteritis aliquid ostensum est: tum per naturam tum vero per artem quales homines esse debeant ad militiam assequenda. **P**lanius autem procedendo scribemus respectu illorum qui pauci sunt hominibus notitia habuerint. quibus observando regulas quas iam in pluribus locis appellavimus quicquid cito cognoscere dispositiones aut indispositiones naturae animalibus illatas. Quamquam est de antiquis auctoribus nonnullas scripturas habemus in quibus legere possumus veluti de vegeto. qui de arte militari tractavit: In hoc autem nihil de natura neque de arte sufficienter locutus nisi lato modo dicendo quod homines ad militiam apti fortes: et exercitari esse debent. Sed haec industria seu cognitio communis est apud omnes. **I**n principio denotat de qua patria sint eligendae civitates vel populares siue plebei. **D**e puicis asserit quod septentrionales esse debent cum quod sanguinei sunt. Quia enim de sanguine abundat non metuunt vulnera: licet enim magna pars sanguinis exeat magna quantitas eis restat. Et quod in puicis calidis homines partem sanguinis sortiantur: et ex hoc becillioris ac minoris animi sunt. **I**nter civitates et oppida aut meliores esse ad hoc exercitum illos qui in campis educati sunt: propterea quod magis exercitati ac maiori consuetudine vigent ad frigidum: calidum: famem: et sitim tollerant.

Quoniam pacto homines septentrionales non sint animosi eo quod sanguinei.

Cap. vi.

Superius aliquid assignavimus quatenus quidam veteres voluerint quod stipendiarii aut milites de partibus septentrionalibus eligendi sint: eo quod sanguinei. **V**erum haec materia in libro de cognitione hominum a nobis satis est disputata qualiter in regionibus aequalibus homines non sunt sanguinei: sed potius colerici melancholici: vel colerici phlegmatici: ut pro maiori parte intelligitur. **E**t vero quoniam corporibus abundat et carnis quantitate necessario multum sanguinis viget: non tamen ex hoc quicquam sanguineum vocamus propter illos qui maiorem proportionem in generatione sua de igneo elemento assumpserint: quae admodum latius in alijs locis probavimus. **E**t quicquid homines septentrionales non nimium vulnera formident: non ex hoc intelligitur ad militiam eos esse ceteris meliores. **I**psi enim in campis siue agris expectant: quae quodammodo immobiles parumque agiles: **A**deo non sunt ad crassandum veloces patriam hostium depopulando: neque ad scandendum in arces: neque ad diu nocturnum ambulandum per valles: ut possent hostes invadere: et quicquid ambularet paucam viam agerent. **P**ropterea ad tolerandam famem et sitim impatientes sunt: licet contra frigidum et calidum valeant. **Q**ui vero a phoenice inheret siue ad meridiem tendunt potius patientes in cibis sunt ac veloces: et maiores deceptions bello ingerunt: quam sicut germani aut hungari ob necessitatem una nocte per decem vel undecim miliaria ambulat: **A**fricanus vel hispanus ibit per triginta aut quadraginta: et ut homo per alios strenuus sit oportet ipsum valde esse in cibis ac potibus patientem: ut occurrente necessitate paucis cibo in offensa et defensa populato et deserto diu manere queat: et quod talis proplexio sit ut validus ad tollerandos omnes labores inveniat: quae aliter non potest miles magnam sibi famam vendicare. **E**lectio potum de hominibus in oppidis nutritis quae de civibus fit. **H**ic enim respicienda est si ipsos tanquam a casu accipimus veluti homines qui nequeunt meliores fieri quam sunt: aut vero quod ipsos eligimus secundum naturalem aptitudinem: et informationem quam de eorum consuetudine habemus praesertim quando in adolescentia vel in uno tempore pro alio ipsos eligimus. si enim scientiam ad eligendos iuvenes habemus etiam scire debemus ad ipsos edocendum atque in locis opportunis exercere. **E**t quicquid

homo in ciuitate educatus sit potuit plurima adiscere que in campis doceri solent utpote ludum decertandi aliasq; versutias ac diuersas doctrinas. Et quanquam in agris educatus maiorem possit cognitio-
ne habere de moribus et vijs ad trāseūdū p̄spero et aduerso tēpore: et p̄pter cōsuetudinē potius in labori-
bus patiens sit q̄s qui in ciuitate eleuatus. Fortassis alijs cā maioris doctrine potius elaborare poterit.

De quibus prouincijs sint homines plus ad militiam dispositi.

Cap. viij.

Cuiates homines validiores sint ad bellum vel ad quācunq; magnam resistentiam faciendam an-
terius prosequendo videbitur. **L**oca ciuitates oppida seu rura in quibus validi homines inueniuntur si-
tuata sunt in terris collinosis atq; expeditis: et versus septentrionalem plagam: et in pede alicuius montis
edificari debet non nimium in altitudine nec in planicie: et huiusmodi loca circa montes situata tellurem
habent ad queuis exercitia dispositam ac secundam. nāq; in planicie ob nimiam caliditatem vel humidi-
tatem homines parum exercitijs dediti sunt: precipue dū cōmuniter in similibus locis debiles sunt. **E**t
in terra nimium alta paruuli homines nutriuntur. Causa vero frigiditatis: et asperitatis terrarum nequeūc
multum personas suas cum diligamine exercere: et in habitatione collinosa semper mediocritas inuenitur
de planiciebus: et locis ascendendi ac descendendi colles aperti vel expediti esse debent. Quoniam i patria
ubi montium cacumina deueniunt nec vnum ab alio remotum: ibi tam homines: q̄s cetera alia animalia
impedita nascuntur: et cum magna occupatione eleuant. Et ad optimam dispositionem terrenum pingue
et asciutum exquiritur: et quod fontes ibidem scaturiant. **D**e prouincijs in quibus agiles homines na-
scuntur accipiendi sunt militares viri sicuti in hispania ubi corporum habilitatem possident: ut plurimum
ad plura exercitia agenda: sed non sunt valde fortes. Magnitudo enim non suffragatur eis. **I**n An-
glia bone stature ossibus ac nervis compacti sunt: et sic in armis valere solent. **I**n gallia carnosus et con-
sequenter parum agiles preterq̄s in confinibus veluti in casconia. **I**n prouincia britanie fortes vigent.
sed nimium rigidi: quoniam cōmuniter melancolici sunt siue de terrestri complexionē. **I**n germania
satis lenti: et carnosus oziri solent: et adhuc fere per omnes partes septentrionales parumper pigri aut parum
veloces. **I**n grecia bonam complexionis compositionem possident. Attamen non multū virium pos-
sident nequidem agilitatem: q̄s vniuersaliter parum sunt propter duriciem alligari. **I**n Italia plerūq;
corpora viroz modice relecta sunt: Quūq; longas iuncturas seu raras possident potius ad adiscendū
q̄s ad exercendas vires accommodantur. **I**n aphyrica saltem prope mare mediterraneum ad partes ma-
rucorum aut regni fecie: atq; in Asia versus hierusalem et montes armenie homines satis agiles asciri
ac laboriosi manent: pauci tamen ex eis fortissimi. **E**t tendendo circa meridiem homines inhabiles de-
gunt. **E**t de quacunq; prouincia illarum de quibus differentiam assignauimus: maxime de vno loco
ad alium reperitur: et hac de causa in qualibet regione homines cuiusq; proprietatis inueniuntur. Et plerūq;
in vna patria fortiores et in alia minus fortes: quū vero quodāmodo in bellis varia accidant homines quo-
q; electuri sumus iuxta varios decertandi ac militandi modos. **Q**uod si fortes in castris māre debet
septentrionales pre ceteris valent et equi grossissimi veluti phrysones atq; in quibusdā locis Italie ac Sici-
lie. Si autem debellare volumus aut per longum depopulari incessanter noctes atq; dies ad cogendū et
desatigandū aduersarios et ad offendendū et defendendū arces alie gentes: et equi sunt septentrionalib;
meliores quē admodum hispani: Verum enimvero septentrionales hactenus machinis bombardaz meli-
q̄s alienationes aut cū minori respectu: et fortasse semp itidē faciēt: precipue quā quodāmodo vadāt qd fer-
me morē ac vitā negligere vidētur: et cū his bombardis seu machinis multa pagunt: sed de suis psonis ni-
miū qdē inhabiles sunt ad expugnāda menia: et qd nō sint magis aiosi q̄s alie natiōes dū vnū solū cū alte-
ro aut de paucis ad paucos māifestat: q̄s duratāt magnanimitatē ostentāt: tūc quū eoz multitudo simul
manet: et hoc tantū videt puenire ex ordine quē diffictū seruāt: Dū. n. extra ordinē illū repiunt parū valēt.

Cuius factionis: magnitudinis: ac tēporis hoies esse debet ad inēdū certamē. Cap. viij.

Si neq; p̄plexiōes neq; p̄suetudinē mor̄s hoīz cognoscerim^o oportet ipsos d̄ bōis ossib^o ac nervis
eliger: et qd iūctū eoz bñ alligate sunt n̄ lōge neq; nodose et d̄ p̄sōis ascirz ac mediocris stāte exquiri. l̄ itea

mediocrem ac magnam. Qui enim maxime stature sunt communiter paululum vigorosi tã pedestres quã equestres: Nam si equitat multum omnino equum defatigat: et parum pedestres pergunt. **C**irca tamẽ accidit paruulos magnis viribus fungi: et sic eorum presentia nullum fere timorem hostibus impendet: et quãuis sapientes timeant scã: et nõ magnitudinẽ membrorum nihilominus naturaliter potius de fortibus quã de debilibus trepidamus. **Q**uonia etiam per solum aspectum hirsutam aut longam barbã: et tanquã thauri sufflãtes verentur quãuis neq; pili neq; sufflatio vim hominibus impendant: licet interdum vtilitas emanet quã imperator suos induat vestibus quibus feroces viri vti solent. **C**irca etatem homines bello electi vigin ti annorum vsq; ad quinquaginta esse debent. **J**uniores enim firmitudinem nõ habent nec quid facturi sint recte sciunt. **S**eniores autem nequeunt plures membrorum labores tollerare licet ad ibibendum ordi nem satis valeant quãquam maiores natu sint nõ tamen valent vt aliorum iussis ad diuersa operãda inbe reant: et hanc viã obseruando ad eligendos homines similiter accipimus dispositos ac firmos veluti agi nus de equis aut quibusq; alijs animalibus: semper enim ipsa accipimus disposita quo ad opus quod fa cturi sumus pro quo admodum est vtile complexionones hominum cognoscere. nãq; aliter sepe numero de fraudamur. **D**um enim videm⁹ animalia eiusdem stature temporis: et grossitudinis membrorum plures imaginantur equalia viribus esse aut quod pauca: et fere nulla sit differentia quod longe aliter se habet. **Q**uonia si phlegmaticus aut melãcolicus erit in primis distemperatus: et vltius pauca vim iuxta magnitudinem corporis sui possidens. **S**i vero colericus vel sanguineus maximã vtiq; in seipso re spectiue vigorem continebit quocirca homines qui colerici sunt: et melancolia ac sanguis in eis sequitur. **S**os proculdubio accipere debemus pariterq; si istarum trium complexionum quelibet antecesserit dũmo do alie due sequantur bona est compositio aut saltem quod vna ipsarum aliam sequatur: tamen si frequen ter melius sit coleram precedere: phlegma vero nunquam vult alias precedere quãuis colera ipsam sequa tur. **C**ur⁹ quidem complexio potius est ad alias temperandas vel moderãdas accommodata: quã quelibet alia hoium complexio. **B**eniq; ad eligendas armigeras gentes vnum potissimum ante oculos electo ris semper habendum est: quod homines et equi ad bellum expediti membrorum sint: nam pigri aut gra ues in aliquo particulari modo decertandi valere queant in omnibus vero non: quonia dum oportet trã sire de loco ad locum per aliquod longum spacium non possunt ita cito ambulare quod sufficiat necessita tibus sepe numero in bello occurrentibus: et si homines graues: atq; inhabiles equestres ire volunt hoc nõ potest semper stare vltra quia causa grauitatis: et indispositionis cito destrunt equos: quos equitant: et dum exhibituri sunt in montibus: aut alibi vnde transitus sunt fortes non possunt tolerare labores nequa quam homines indispositi: veluti carnos: et ponderosi famẽ: et sitim tolerare possunt non longam vigiliãz non diu arma non ad defendendum arces: et multominus ad capiendum seu arcendum ipsas licet quod per vnã dietã determinatã homines: atque equi graues more germanorum ordinate valent: quia corpulente sunt: et in magno corpore vis magna manere potest: tamen si corpora grauiã sunt non valent ad diuturnos labores tolerandos: et sic vbicunq; homines nascantur habiles membrorum sunt bellicosi: pre fertim ad durandum in bello quomodo cunq; fiat: et hoc est quia germani: galli: britanni: et similes natio nes si non sunt nati in aliquibus montib⁹ ad siccitatẽ tendentibus non sufficiunt ad bellum continuatũ cir ca oẽs pãdides ipsi: s; p vnũ diẽ determinatũ valẽt: q; corpulente: atq; satis fortes sũt. **B**ritãni ñ sũt mol les: s; duri: et graues: et sic quãuis fortes ñ sũt bellicosi saltẽ pedestres. **A**nglici vero sunt satis fortes: et expe diti. **B**oemi siq; dẽ multũ fortes: et expediti. **B**reca satis expediti: **S**ed ad duriciẽ redẽtes: hispani. **p**er maiorem partem capiẽdo potius ad temperantiam tendunt: sed non sunt multum fortes. **I**n Italia si quidem sufficienter mediocritatem obinent: licet quod per maiorem partem ad moliciẽ tendunt. **v**enit de his similibus differentijs gentium superius diffusus tractando de varijs prouincijs explicatũ est.

Quomõ turma vel q; magn⁹ numer⁹ gẽtiũ dicat ad p̄sictũ accedẽt debeat.

De ordine quo debeat turma potiri paz inectã q;pe quã i pari p̄sictu v; vni⁹ cũ altero quãplurẽ i; s; strias assignauimus quã iserre possumus dũ pauci sum⁹: et cũ plurib⁹ pugna collidim⁹. **Q**uẽadmodũ de cetero aduersus vnũ aliã maiore duriciẽ ostendẽt: et quãq; nimia moliciẽ aut poti⁹ tẽperãtia similẽ quã plures

simul fortesq; vigent bonum est aliquos imittere qui leuiter vadant: vt alios exire compellant veluti bali-
starij: atq; alij qui peries vulgare nostrū idioma spingarderij vel scoppecterij nuncupant i speciebus bom-
bardaz ministri: quonia a longe possunt hostes defatigare: z contra illos qui separate siue diuisim vadūt
cōglobata ac stricta acie irruendum est: z cum optima in quibusq; partibus perspicacia. Preterea maxi-
ma inuigilantia in castris op^o est: presertim iuxta imperatores vt i plurib^o prouideant vt pote ad castrame-
tationem suorum in tutis ac securis locis: z quod non sinat gentes deuicare: ac semper debet excubias imit-
tere. Sumq; ad manus congregiunt loca eis propria indagari: sicut qui maiorem pedum copiaz peries
se habet: debet circa montes aut paludes valles z foueas collocare: quiq; plus equestrium habet aliter or-
dinaturus est. Quoniam autem bello inter principes non potest in hostes iniri quin productio dicatur oportet
continuo super se assistere: nam quis vna ex ambabus partibus ad congregiendum cū altera accedat
id semper cum a qua superantia cunctabitur. Quāobrem raro accidit quod p equalē ambarum partium
voluntatem in conflictum deueniatur. Quum enim castra vnius debilioz modo q̄ alterius inueniuntur. as-
sidue conflictum fugiunt: z querunt in prouisum hostem crassari ceu per famem: sitim: calidum: z frigidū
per somnum atq; soporem seu quod defessi sint aut in locis maneant quibus iuari nequeunt: quapropter
qui deuantem z deordinatum inimicum capere intendit pluries ac diuersimode fortunaz experiatur quo
usq; aliqua sibi cueniant: z hoc tutius fieri potest maxime nocturno aut quouis alio tempore seu stricto z
angusto loco.

De principali exercitio quo militares viri vti debent.

Cap. 7.

Principale exercitium quo belligeri vti debent vt dexteriores in armis fiant iam in hoc libello perscrip-
simus: Nihilominus dicimus quod vt maior sit militie integritas principio laudabile atq; vtile est doctri-
nam legendi ac scribendi scire eo q̄ historiaz: z gesta aliorum hominum poterit donec legerit compreben-
dere: z per proprias manus suam alios certiores agere: atq; ab ipsis per litteras archana intelligere: quā-
do autem homo in adolescentia est fere potest dūtaxat litteras adiscere: tum z magna utilitas est moduz
nauandi adiscere: vt si aliquis fluuius trāsirend^o vel causa ingrediēdi z regrediēdi in aliquem locū a qua
circūdatum. Cum arte itidem scienda est palestra. hec enim industria alias plures docet z saltare vno sal-
tu currere: z cum baculo salire vno saltu cum fune optimum est. Utile ē reperitur aliquibus voltis super
sella vti: quicquidē personā nostrā disponit atq; inanimat: vt euz thorace pedib^o ac manib^o super equo tenea-
tur. Et ante oīa de quibusq; armis aliquid adiscendum est illas potissime in consuetudine habendo cum q̄
bus in maioribus factis creditur nos inueniri. Et similiter laudabile est venationem quandoq; exercere:
qz vltra quod corpus ad laborē exponit venatio edocet per campestria tendere: interdū recto tramite vel
itinerē viam emulando: z alias deuiando per montes: fluuios: valles: stagna: paludes: aliaq; huiuscemodi
transeundo atq; ascendendo: z per rupes arbores z edificia descendendo ac pontes aliaq; his similia ad
militiam competentia elaborādo. Hocet etiam frigidum z calidum tollerare ac de possessionib^o curam
habere z animalia nutrire atq; gubernare. haud parum militibus confert. Sumq; homo in ciuitatibus
educatus est de huiuscemodi operib^o paucam cognitionem adipiscitur: z talia militie competunt. Quam
obrem pater volens filiū ad capeſſendam militiam destinare ipsum instruere debet q̄ sciat cum aliqua ratio-
ne in omnibus artibus siue manualibus exercitijs aut in plerisq; eoz expediri vt p semetipsum necessita-
tis tempore reparare possit: z sciat aliqua arma elaborare atq; emendare: dum non recte se habent vesti-
menta sua sellas equoz aliaq; huiuscemodi sibi z equo competentia. De quodaz romano dicitur qd
per totum diem coegerit adoleſcētes ad effodiendum. Quod si ita res se habet intentio istius sana erat.
attamen paup de exercitijs ex quo alias quāplures artes ignorabat vtiliores siquidem ac laudabiliores in
quib^o iuuenes tepus suum trāsirent: tæcti hoc sciendum sit quemadmodū z alia exercitia vt fiat duz tem-
pus erit. Scindere: z edificare ligna lapides z similia militie attinētia vtile est: quāquam in presen-
tiarum pauci stipendarij ad habendam exercitiorum equorum aliorūq; similiarum rerum noticiam inui-
gilant. Nam toto tempore vite quanto potius delicati: z absq; moriōe nutriuntur: z quod deterius est i
luxuria cibus ac potib^o cōtinuo destruunt: z i odorib^o vestimētis delicatisq; māsiōib^o curā eoz applicāt.
Proinde sepe accidit qd i hac simili vita manēdo absq; alio medio i bello volūt ptra inimicos aggredi

Et quis sint magnorum dominorum alumni nequaquam ex hoc possibile erit quod in rebus quas nunquam viderunt nimia doctrina presulgeat neque aptitudine saltem ad ipsas operandas propinqua possideant. Nam licet a natura ad aliquid operandum apti sumus oportet quod si in opere illo valere debemus per aliquot dies in consuetudine habeat. Et ex hoc aduenit quod fere omnes adscendentes armis ludere ac deinceps in rumoribus siue preliis ipsis vtunt sepe sunt animo sufficientes: et alij qui a natura validiores istis erant semper cum timiditate animi agunt: quemadmodum iudei artesani seu mechanici ac rustici esse solent eo quod nullam habent continuationem in armorum secutione. Quocirca dum aliqui fremunt vel armorum imperium vident maximo terrore diffugiunt. Ideoque gubernatores exercituum non debent contentari quod solum adiuuenerint homines natura dispositos neque vt dicatur ipsos animosos esse: nam de ratione experiendi sunt vt intelligamus quam cognitionem habeant vt ipsos edoceamus vbi deficiunt: et quod sepe numero eos contra hostes operari faciamus alterutrum conflingentes. Si enim aliquis cerdo seruientem vel laborantem conducit anteaquam ipsum in principali opere destinet maiorem partem artis instruit. Et hic officiales ne vniuersi pariter calciamentorum iacturam faciant inuitant ad edocendos elaborantes suos. quanto ergo magis debet imperator militares viros edocere ob tantam laudem ac dignitatem quam habita eorum doctrina expectat: et e conuerso detrimentum erumnas ac destituciones dum stipendiarij ignorantis fuerit. Finaliter dicere possumus quod ad militiam homines natura aptiores magis experti atque boni querendi sunt: et hoc non immerito. Quia hi inter humanum genus tanquam iustitia et omnium repagulum positi sunt per quas quidem dignitates honestiores: et magis catholici quam omnes alij esse debent. Quia non modo populum instruere debent: et in iustitia atque optima consuetudine preseruare. Sed milites quoque in maiori de uotione degere oportet. Quandoquidem sepius in manibus fortune ponuntur aut saltem crebrius alio hominum genere. Et ad minus hac tempestate paucas delectationes considerare possumus que non sunt inter militares viros communes: sicuti luxuria in maxima quantitate blasphemia in maiori parte verborum: et ioci ac deprelationes: et crapule pariter modo per reliqua alia vitia discurrendo: et per similes casus difficile ac fere impossibile est quod artem quam amant se assequi omnino benefaciant. Quumque ministri a deo errant subditum in pluribus ipsos sectant. Nam quisuis clientes puniantur dum errant videntes se ab alijs peioribus castigatos vel tormentatos de raro sufficienter emendantur.

Quis proprietatis imperator militum esse debeat.

Cap. xi.

Quam vero vidimus de agilitate et bonitate nature: atque arti competentibus vel spectantibus ad homines militiam exercentes: Sed quia hactenus in communi diximus deinceps licitum erit vt nonnulla verba ad imperatores dirigantur: quum ipsi non solum animum ad decertandum contra inimicos possunt: quia etiam decet doctrinam habere ad gubernandum exercitum in equitate et iustitia: et quod omnes mutuo se diligant: ac quieto animo sub alio imperatoris tanquam filij sub patre degant: quocirca presertim semper erga omnes leuato animo esse oportet. Nihilominus quod solum bonos amet docendo omnes bonos atque peruersos: tamen quod bonos remuneret et pessimos puniat: et in castigando non tanquam a benignitate alienus: Sed quod penam prebeat vt iustitia locum suum contineat: ceu patres benigni solent erga filios rectam viam non obseruantes. Non enim ipsos castigant ac si odio sibi sunt. Sed vt a vitijs dimoueant. Quem ad modum vero pater omnibus filiis communis est quo ad premittendum ab ipsis tractari: quamuis erga vnum melius quam cum alio agatur: ita et imperatorem bonum esse oportet et sine respectu toto exercitui commune. Si enim ipse respectiue aut cum ambagibus vadit a militum conuersatione effugiendo omnino apud omnes odio habebitur: quamuis de ipsis necessitatem habuerit confestim diffugient. Et dum primores vellent assidue stipendarios promptos esse ad seruendum eis: illi quoque cupiunt ad propositum suum ipsos in quibusque aut saltem in rebus honestis inuenire: et imperator si aliud non poterit saltem bona verba ac vera impendat. Quod si non vera minime bona esse possunt. Et quum tot virtutes pro imperatore requirantur: quisnam aut ipsum tanto nomine merito nuncupari nisi quibusque rebus homini competentibus ac dignis vtatur.

Imperator vero dispositionem natura ac ratione habere debet saltem quod mediocris persone sit vt sufficientem vim possideat: et agilem quoque esse oportet vt ipsam exercere queat. Bona itidem presentia predictis vt eum libenti animo emulentur: prospiciant: ament: ac metuant: in quo quidem optima complexio exquiritur vt magnam partem de colera habeat: et quod sanguis ipsam assequatur: et in hac

exercitijs vidimus corpora mollia nimium propterea: nimium pigra: non valent ad maxima opera: atque laudabilia pageda: unde fit: quod si quis inter alios boies in viribus membrorum prevalere vult: necesse est temperatum membrorum esse: et ultra naturale temperantiam et oportet partem temperatum fieri: ut semper aduertentiam habeat ad ipsam temperantiam observandam: atque adipiscendam inquam potest. Et temperantia ad omnia extrema ad omnia media cor respodet cum quibus proprietas contra omnes potest multa operari dum vult. Pietas siquidem potest aie qua corpori at fieri vult: verum ubi vera temperantia est pietas non declinat ad subueniendum superbis: aut hijs qui in perfidia male operati sunt: sed tantum pietas in hominibus temperatis ad subueniendum inclinatis aut vincitis qui amplius offendere nequeunt accedit. Et hec virtus in omnibus duobus seu imperatoribus admodum commendabilis est: nam posito quod multa faciat in detrimentum aliorum dum temperati: et pii sunt ab omnibus pro maiori parte sumendo commendantur: et sic quod crudelitas est opposita pietati omnes homines amicos: et inimicos crudeles atque inreptos blasphemant. Pietas vero adhuc in animalibus brutis commendat: quoniam tanta habet in se bonitatem: quod omnia corda quantumvis dura mollificat: nam si aliquid simile suum simile amat: pietas potissime pietatem amat. Sub quo ordine religiosi habemus assumpto a beato augustino: et a ratione: homines pios non posse mala morte mori: videlicet damnabilem ad penam post hanc vitam. Et quod omnia pia persona semper quod potest bonum opus in proximum operat: cum quod voluntatem incessanter propterea habet: unde fit quod quantumvis pii homines magnus opus in beneficio proximi non operantur nimium estimant: quia cum sana voluntate factum firme in eodem modo ut per seipsum vellent actum esse: et econverso assumendo intelligas in hominibus: qui cum pauca pietate mouentur semper in odio sunt omnibus gentibus ubi agnoscunt: quod nullus alterum a natura amat dummodo aliquid beneficii ab ipso non expectet occurrendo in casu necessitatis: et de hominibus qui pii non sunt pauca: vel nulla subuentio spectanda est cum pro seipsis tantum omnes intrinsecas: et extrinsecas diuitias voluit quas habere possunt: unde procedit quod omnes avari sunt in blasphemiam maxima circa omnes gentes: presertim dum contingit quod ad seipsum prodigi sunt: ad omnes alios vero in miro modo avari: quoniam non solum malignitate istorum consideramus: sed etiam simul malitiam: quia in tanta quantitate seipsum amat parumpendendo parentes: amicos: et inimicos: et qui avarus ad seipsum: et ad omnes alios est minoris ostendit habere malitiam: quoniam quantumvis faciat in miseria degere eos: cum ipso associant etiam ipse pariter in penuria vivit: et de miserabilibus personis raro: vel nunquam inuidiam habemus: unde fit quod sepe numero per vltimum medium assumimus ad contentandos socios: atque seruos minorem partem de bonis acquisitis per nos ipsos capere quam eis tradimus.

Septibus homini competere: ut proprie animosus vel optimus militaris vocatus sit: et quod necesse est in quacumque armorum predictorum variorum industrijs membrorum habilitate valere. Cap. xij.

In superiori capitulo quasdam lineas posuimus parte aliquam describendo de conditionibus que in pretore esse debent ad hoc quod bonus sit: et ulterius spero me tractatur quatenus vir animosus strenuus aut perfectus in armis dici queat. Perfectum vero intelligimus penes militare facultate ac respectiue ad alios militares. Hoc nomen validus in multis officijs intelligit strenuus siue sfortiatus in lingua castellana communiter pro animoso in armis assumit: et bellicosus pro industrioso atque in rebus bello gerendis animoso. Sed redeundo ad hoc vocabulum quo dicitur vir sfortiatus seu animosus explicandum est an intelligi oporteat cum omnibus armis in modum nocendi hostibus aut si in vno tantum telo vel modo contrariandi aduersarijs potest verum strenui viri nomen adipisci. Ad quod respondendo concedendum est quod quicumque constanti animo ac statuto aduersus hostes quicquid potest agit quantumvis cum vno ense aut sola lancea vadat vocatus est strenuus. Sed ad ponendam differentiam inter magis sufficientes: et minus sufficientes intelligimus de aptis ad maiorem reze gerendaz copia atque ad ea que maioris importantie sunt pariter: et illis qui tantum sufficere nequeunt. Aliquid dicemus de eo quod ad vnumquemque militarem spectat ad hoc quod bonus in ea arte sine aliquo respectu dicat. Militie de hora in horam multa inconuenientia occurrunt in quibus periculum imminet temporalium bonorum: et vite personarum simul cum huius mundi honore. In acie autem inter militares viros quandoque magna est fertilitas ciborum potuum ac mulierum aliarumque diuitiarum: et alias penuria qui in tali loco de cibis aut huiusmodi inconuenientijs se occupare permittit si est capitaneus hostibus cum inuadentibus non potest gentes nec semetipsum gubernare: et si infine conditio est absque quod in suorum defensam adiuuet

more brutorū vituperose morit mulieres alienas accipiēdo est multorū odio: suamet membra debilitat: et in luxuria occupatus nullā curā habet de illo qđ ad exercitū pertinet: nec cōsiderat machinationem quam inimici faciunt. Si ad depredādū avidus plerunq; ad hostium spolia attendit presupponendo omnem iacturā que posset sibi: et suis cōsocijs euenire. Unde accidit quēq; deperditū iri. **C**esse debet verus ac pius vt creditum habeat apud illos qui secū frequentant: et loqui sentiunt non blaffemator: nō rissator ne omnes ipsum fugiāt: presertim qui alicuius auctoritatis fuerint. Et capitaneus siqđe per se parum agere pōt vbi vero penuria opus est vt qspia per se abstinens sit cunctis propalans qđ cibi p vna dūtaxat vltima vire obseruatione: et nō p aliqua alia delectatione sunt assumendi mente cōplectēdo ad qđ redigant ex quo i ventres positi: Et existente ciborum penuria ad omniū gratificationem in eorum partitione parat p se assumere debet. **C**Victur multoties iste est validus homo cum ense in manu ille pedester valet iste alter equester. Ille in cōcursationibus: et alius in campali certamine: quidā in debellandis arcibus: et alter in defendendis aut vbi se qsq; in ampla campania inuenerit aliquis bonus cum vno telo: et alius cū alio. Sed non sufficit hec particularis bonitas ad supplendum cum sufficientia in qbusq; casibus in qbus qui cūq; bellum sequitur accidit multoties inueniri maxime per terras aliēas aut ignotas cundo. Nō latet aliā quā prācā habentē qđ multoties accidit bello aut extra bellū inuadū: tū ex manifestis hostibus: tū vero latronibus: et qđ interdum nos cum armis inuenimus: et alias sine armis quandoq; cū vno pugnali solo: et quandoq; cum vno ense aliquādo cum vna lancea: et alias cū aza vel partesana: et sic vario mō: tū pedester: tum vero equester: et iā alios in carceres obrudimus: et iam obrudimur aliquando fugiendū est: et aliquādo prosequendū: tum natandū ad transigendas aquas: tum vero elaborādū ad mēna extollenda: tum ad declināda: et alias ad aperiēda: et ita in varijs modis adinueniri accidit. **C**Perimus in hoc loco aliquis validus hō: aut animosus ad preliādū solo ense vel in camisia si debilis est quidnā faciet ad fugiendū ex aliquo carcerē qđ nō apertum sit hostiū atq; alius locus dispositus ad discedendū. Si a duobus vel tribus custoditur: licet sine armis sint: sicut et ipse: et qđuis ab vno solo nequaquam abire audeat suā imbecillitatem cognoscens si aliquā aperturā in muro facturū est: oportet ingenio polleat: et si in altrū ascensurus: et deinde descensurus leuitas: et cognitio in extollendo: et declinando: et si alium apprehensum custoditurus est cognoscit id qđ qđq; facere pōt: et in toto prouidet. **C**Si animosus: et oportet ad offendendū inimicis vel ad fugiendū ab eis aliquā aquarū multitudinē trāsire si natare nescit proculdubio est deperditus qđuis bono animo sit. **C**Sciēdo vti vno tātū ense dū cū lācea inuenit aduersus hostē aliā similitē habētē ad malū redigit. **C**Si ex debilitudine aliqua mēbroz legio etate aut consuetudine bonus est tātūmodo equester. **C**Inueniens se pedestrē vt per varios casus cōtingit tanq; innoxius cōnumerat. **C**Si pedester intrare volet in aliquē vallatū seu obseratū locū aut in quē nō pōt secrete equester ire ad vidicādū se de aliquo suoz inimicorū vel ad fugiendū dū eum accipere volent: quidnā ad fugiendū faciet: si nō est leuis ac fortis pro quicq; de solo ad solū ei obuiare poterit. **C**Et p talia incōuenientia varia exēpla adducere possemus: quocirca opus est quod ad hoc qđ qđquā dici possit optimus bellicosus: atq; aiosus multas i se partes laude dignas contineat. **C**Magnus intellectus discretus nō furiosus sed temperatus magna vis ac leuitas mēbroz: Nam qđ aliq; homo videt nō posse se saluare parū vel multū pedes inter hostes cadēs secū consulēs veret eos cōmittere et qđuis leuis sit et putat qđ a quocūq; retineri possit si cū eo se adiunxit: magnopere dubitat res arduas aggredi si cum aliquo equo cadit aut p semetipsum dum armatus est cum labore assurgere potest. **C**Practicus esse debet in cāpis ad cognoscendū vada riuorum: montium: vallū: ac planiciez: et tanq; pars valde pncipalis regni qđ erga alios amicabilis sit ac liberalis: qđ raro potest vnum sine alio inter militares viros manere. **C**Continuo inniti debet in rebus bello competētib; tum pedester: et tum equester: nam si accidit quod in pretorem statuaf totus exercitus gaudeat: quando enim militares de suo imperatore non contentantur: raro opus laude dignum peragunt. **C**Nostris temporibus qđā eques fuit noie alphonzi paiardi ex regno murcie: ob suā animositatem: atq; bonitatem: sese in regem eiusdē regni extulit. Anno et eodē tpe cū rege castelle: rege aragonie: et rege granate: bellū habuit quotidie aliquid de iisdem regnis adipiscēbat: nec de suo quicq; alij. **C**Ita tamen hec prosperitas ei durauit qđ dū cū honestate ad pncipē spectāre vixit. **C**Bonus sermocinator erat: formosus ac mēbris validus qđq; dum qđ de vita sua exactū fuerit interrogaret: dicebat qđ qđ in iuuetute erat inuēnem adinuenit q eum in cursu: saltu: palestra: et iactu vicerit: et neminem q pedester nequidē equester: et sic i quocūq; mēni

De Arte

spiciunt utilitatem que diuturnis temporibus inde expectatur tamen si dicatur plures submergi ex scientibus natate quam ex nescientibus. Quum frequentius ad periculum sint oblatis. **De** inmittendo se pluries in aquas concedimus sed maiorem numerum submergi proinde denegamus precipue de illis qui modum natandi didicerint ita ut deberetur: et in tenera etate adiscendo tempus inest perfecte assumendi. Qui vero parum scit de modo: et scientia natandi recordatur nec quomodolibet quantitatem considerat ita quod de facili natatur per aliquod spacium submergitur. Verum si ex pueritia sufficienter eruditus se denudando aliquo imminente periculo aut accipiendo alia remedia que competant distantie quam preire volet pauci submergerent quamdo non caderent multum intra mare. Quippe quod non modo quod sufficienter aliquod officium discit de vno solo instrumento preualere innititur: immo et de plurimis videns se necessitate coactum: Semperque cum aliquo remedio vadit. Et quando concederemus quod etiam de scientibus natate haud secus quam de nescientibus submergantur nemo negare potest quod scire non sit virtus: et virtus apud omnes est laudabilis: et si laudabile est ipsam scire turpe erit sine ea manere maxime in rebus ad quas multociens occurrimus: et aque propinque sunt habitationi nostre: quapropter tum voluntate: tum necessitate eas ingredimur. Ideo communiter natate sciunt illi qui circa aliquos riuos nascuntur: et alij ignorant vnde non possumus patrum inaduertentiam excusare: postquam ex pueritia filios ad sciendum natate non destinant presertim quod ex natura omnes pueri id concupiscunt: Et quemadmodum de natando exemplum insinuamus de quacunque alia aptitudine membris concedenti intelligimus: Si modo ex necessitate cuius homini omnino communi.

De eodem.

Inter alias potissimas partes magna resultat militaris utilitas quod de stella arcto cognitionem habeant: et navigare sciant: nam plerumque accidit noctu reperiri in patria apud quam nullam de ea cognitionem eliciunt: nec sciunt quora sit hora noctis: adeo quod ipsos accidit quod credentes antea ire retrocedunt: aut inimicos fugiendo se se illis tradunt. Et habita cognitione de arcto primo aspectu sciunt qua parte veniat: et deinde quam viam initurus sit suam intentionem sequendo: et etiam que hora sit determinate aut parum differenter cognoscit taliter quod maximopere necesse est militibus de arcto nosse precise illis qui funguntur preture officio aut se in guidas prestare: et qui non est ad aliorum regimen non potest integre sufficiens dici. **Et** videmus quedam insensibilia corpora de arcto cognitionem habere: ex qua quidem cognitio magna utilitatem homines suscipimus quemadmodum de acu que est navigantibus semita sine qua non posset procul ex terra discooperata nocte presertim navigari. Et postquam eiusmodi insensibile corpus tantum habet instinctum siue naturale appetitum retrahendi se ad arctoam stellam per viam calamite quanto magis homines qui non modo sensibiles: immo et rationales sumus eandem cognitionem habere debemus. **Magnum** siquidem atque vtile nature secretum extitit hunc navigandi ritum adinuenisse ob paululum calibis taliter per calamitam consecrati quod semper ad arctum respiciat. **Navigatio** itidem necessaria: nam plerumque si non hodie saltem in crastino contingit mare aut alias aquas ingredi ad traiciendum ex vno loco in alium: aut nos in eis saluandum. **Sciens** navigare quisque pro se aut cum alio potest aliquam magnam aut parvam cimbam accipere: et sibi ipsi remedium prestare. Sed per se navigare nesciens quamquam plurimas rates inueniat in libero loco ad ipsas capiendum nil sibi prodest. **Et** modus navigandi: atque habendi cognitionem de arcto: paucis horis ac facilliter adiscitur: ita quod quisque id scire debet. **Navigatio** mirifice adiuvat ad natandum et natatio itidem ad navigandum: qui enim natate scit accipit vnam tabulam aliquam fascem lignorum siccorum: atque in corium et vesicam cucurbitam sursum: aut cuiusque alterius rei que se super aqua retineat: et collo inectat siue alliget ne diffugiat ac semper subtus pectore vadat: hoc modo aquarum multitudinem transire potest: aut diu absque quod submergat apud eam assistere. **Quique** in modo remigandi navigare sciet sese assidue pedibus atque manibus adiuvabit in ripa approximando ponens se aliquatenus ea parte qua ventus aut aqua vadit. **De** lius tamen sit natate ac navigare sciendo. **Sed** quantum multum sciatur semper bonum est aliquid accipere quod in aqua non submergat et gutturi alligetur. **Item** paucis ante annis vranum quoddam artificium aut natatio facto ex corio suto eo modo quo pilote vulgariter de vento muncupate: ac de illo est corio quo cum iisdem pilotis inflari et deinflari possunt: nihilominus in eo loco aut respiraculo quedam canella seu arundine calami esse debet: ut frequenter inflari possit ceu tybices agunt. **Et** hoc artificium vel cingulum sub brachijs

accingi oportet. Verū tamen huiusmodi sustentaculum sub axillis strictius venire debet: vt quisq; preua-
lere queat. **Q**uedā corda desuper quocunq; humero sit que sustentaculū anterius et posterius capiat
ne deflectatur: sed q̄ fixa in subaxillis maneat. Et alia per trāuersus ad occiput q̄ ex vna corda vadat in
alterā super humeris trāsendo: et hoc modo nō possunt corde super brachia diffugere: nequidem susten-
taculū flecti: Nā si flecteretur caput in imū: et tibiae ī supremū verteret. Sed tenedo ipsuz tali modo al-
ligatū: q̄d post psonā vadat erecto pede sup aquā ambulamus: et necubi caput subtus ea pōere possumus
quapropter nemo submergeret: licet q̄ multū manēdo de frigore: aut quouis alio eiusmodi incōueniente
mori possit. **Q**uoniamq; hoc cingulū tā vtile: ac leue sit portatu nō modo militares viri: verū etiā quilibet
viator secū deferre debet ad trāsgendā quācūq; aquā vbi aliquod periculum occurrere potest. **N**onec na-
vigatur ppter cōtingentes casus cōtinuo succinctū deserēdū est: et penes magnitudinē deportātis grossius
esse debet: et decentis grossitudinis erit si eiusdem sicut musculus: tum et aliquanto minoris: Fieri oportet
tanq̄ coturnus: duplo corio quē admodū pilota vulgariter de vento nominata ac deinde inflanduz rārsi
conuere: et non directe factionis esse debeat quo facilius cingi possit q̄uis vtrunq; sufficere queat: et hoc
cingulum aut sustentaculū sciet agere quicūq; pilotas de vento fecerit. **P**otest de se quispiam preuale-
re licet indutus sit de pedibus ac manibus ipsum tenendo vt ad ripam ascendat. **H**oc itidez instrumē-
to vela fieri possent supra palum figendo ac manibus retinendo: ventus enim ad litus maris prosiliet.

Qui vires: aut coturnos agit si corium pinguedine asperget: et equaliter fuerit vti debet de quocunq; co-
muni corio istud natatorium facere potest. **E**t vnusquisq; per se habens aliquam butiliā suē onoseruz
aut quodlibet aliud corium quod inflari possit: et in ipso ventus retineri sufficit ad retinendum nos super
aquis. **S**emper tamen alliganduz est ne ex collo diffugiat nec super spatulis voluatur. **P**ropterea me-
lius est accipere duo onosera simul: et collo in vnum alligare eisq; superponi: et quod sub axillis veniat. **N**i-
hilominus: q̄ collo alligentur ne diffugere: aut dilabari possint. **E**t hec est communior via: ac minoris
expense q̄s in eiusmodi artificio reperiri potest: et in quantitate optima maxime apud hispaniam quia vte-
ribus vtrunq; et similia in quacūq; domo extant: et in iisdem botis ipsamet perna aut crus ad inflandum
appropriat aliquaz canusculaz ponendo: et subtus aptatā ne ventus exhalet. **N**on est ponēda lingueta vt in
piloris de vento fieri solet. **H**oc. n. piculosus est. nāz quandoq; sinit se inflari: et ventum retinet: et quandoq;
neutrum. **M**elius est q̄ vnaqueq; botilia per se inflari possit vt si fortuito vna rumpere cū altera reste-
mus. **B**onū est aliquam apprehensionem vniciq; agere vt versus spatulas nostras cū aliqua sune ap-
tari possint: et tunc securiores imus: licet nequaquam necesse sit q̄ per spatulas iungantur nisi q̄ prope ve-
niant. **B**emum animaduertas quia non per solum scire enarrare ea que probis viris attinent probi viri
habendi sumus nisi dum ea agimus que agenda esse dicimus. **Q**uāobrem non tantū in legendis libris ī-
sistendum est: imo in operando vt egerunt homines quos cōmendamus.

Cur experientia competat varias gētes cognoscere vt possimus ipsas in consuetudinem
habere: vel occurrentibus necessitatibus resistere. Cap. xij.

Si perfecte volumus aliqua re potiri decet primo propriam eius naturam cognoscere vt sibi ex me-
ra voluntate nostra propriuz aut contrarium prebeant: Quoniam si aliquam duriciem superare debemus
alia ibi maior applicanda est: aut vero q̄ nimia promptitudinem vel exolutionez adducamus licet aliqua
in suis contrariis deleantur. **Q**uemadmodum peccata. **S**ed hic vincere accipimus pro tolerare potius
vel operari secundū naturales cursus: atq; corporeos vbi semper aut plerunq; homines qui fortiores sunt
debiliores vincunt. **B**ellum quidem de propria eius natura res crudelis est. **Q**uū semper totaliter ad-
deuincendos alios armis attendit: partim truculenta morte: partim etiā depredationibus: et carcerationi-
bus taliter q̄ si quis noller belli condictiones assequi nihil vtiq; in preliis valebit q̄uis si vincere possemus
compatiendo laudabile esset. **S**ed hoc modo vincendi nō proprie bellū nuncuparetur nisi potius ecomer-
so. **Q**uāobrem opus est belligeros aliqua crudelitate vti per naturā vel artem acq̄sita: et de hoc in sacra
scriptura q̄s plura exempla habemus vbi deus iubebat ferro inimicos eozūq; substantias dissipari. **D**e
amphale aphrycano dicitur q̄ asperrime hostes debellauerit: et raro eis aliquam promissionez obseruasse.
Quidā alij quoq; qui famosi erant: et maxima crudelitate in militia vtebantur quousq; inimicos supera-

bant adepta tamen victoria omnibus facillime parcebant. **H**ac temperie ferdinandus rex neapolis habita noticia de gallozum condicione ad ipsorum conformitatem vt victi cederent elaborabat nec pactio- nes nec fidem obseruans adeo q̄ festinatim eos superauit: z extra regnum expulit: interiz quoqz gallos ha- ctenus vidimus pro falsis promissis crudelitate z seuitia quamplures in italia deuicisse. **N**on equidez ex hoc crudelitatem laudam⁹. Sed ipsam poti⁹ negligimus q̄uis bello interdum causa conformitatis valeat: z ex hoc puenit q̄ tm̄ superbi seu feroces i paucis dieb⁹ subijciunt: q̄stum z mites in pluribus. **A**rum etenim sepe populi principibus humanis: z amicabilibus se dedunt. **Z**t si impetu armorum regiones aliquas crassari oportet ob cuiusqz crudelis seuitiam trepidant quia non solum de violenta morte pauēt. **A**rum etiam censent crudelem occisurum esse quoscunqz capere poterit. **E**t q̄ aliqui per rationem: z experientiam attingant ad cognitionem alteriusmodi q̄ gens cōmunis: aut timida habet: hi non plures sunt. **Q**ua de re veluti iam in principio de proprietatibus imperatoris diximus honesta atqz vtilis res eēt principes ac primozes: qui bello vtuntur suos in varias prouincias immittere: vt cognoscant diuersas gen- tium proprietates ac modos quos in debellando assequunt. **N**ā si postmodum cum ipsis concurrere de- bent sciant eos aliter tractare q̄ alij agere solent: z causa plus timendi vnam nationem q̄ aliam comuni- ter accidit eo q̄ vnus varium modum decertandi ab alio habet: z q̄ plures nimum alios timent qui non eorum ritu turmas ordinant: z veluti in aliquibus ludis contingit: **A**rpote in pila: z ludo taxillari vel lass- dritio atqz palestra q̄ ioannes petrum: z petrus ferdinandum: z ferdinand⁹ ioannem vincit: **B**abiloniu⁹ si ioānes sufficienti arte siuerōne p̄dit⁹ esset ad omnes diuersitates: z versutias illius ludi cognoscendas petrum vincendo etiam quoscunqz petrus superasset deuinceret. **A**lia quoqz principalis pars nimum respicienda q̄ quisqz in patria aliena bellicosior q̄ in propria demonstratur. **Q**uocirca non valet dum in- fertur in patria aliena vacca bouē excellit. quoniam de hominibus intelligitur q̄ plures simul sint vel q̄ do- minus de patria illa habeant qui eis faueat: z tunc alienigenae tanq̄ lupi sunt qui nullam domum possident ac semper scrutantes eunt vt ad depredandum omnes ingredi possint. **N**ullum enim depopulandi atqz occidendi vbiqz respectum excidunt quandoquidē neqz parentes neqz amicos adinueniunt quos observa- re deberēt. **I**deoqz seipsoz ex bello dūtaxat depēdere prospiciūt: z sic eū totis virib⁹ assequunt. **Q**uiqz ipsos adeo asperrimos aspicit: z a quacunqz benigna conuersatione semotos nimum de eis trepidat. **S**i vero princeps illius patrie magnā cognitionē hēret cito: z cū facilitate doceret suos ad decertādū p̄tra cō- suetudinē z habilitates aduenaz. nā totā patriā i mēte habēdo facillime possunt p̄tra alienigenas i deor- dinatione inire. **C**ōgressus totius exercitus nō ē oīno querēdus nō eniz rursus ē: **Q**uonia sero accidit de- ueniri i cōflictū ad beneplacitū amboz castroz q̄ semp pars q̄ videt debilioz excusat. **I**deoqz diebus ac noctibus victoria indagāda ē. nā q̄uis alius paulatiz vincat in paucis diebus pars aduersa simul cū alijs bonis fauorē gētiū deperdit. **Q**uapropter deinceps neqz gens neqz nūmi sibi opē ferūt. **I**deoqz saluberrim⁹ est si qcquid debiliores i annis atterūt paucis diebus idipluz agūt: precipue dū nō expectat magnū auxi- liū: z vltra hoc iperatores debēt p̄siliū assumere cū illis qui pluries in bellis manus accomodauerūt: z vi- ctoria nacti sunt. **A**ludue eniz p̄ringit verba cū aīo cōformari. **A**ccirco qui timidi sunt imaginātes q̄ i p̄fli- ctu adesse debēt semp dant cōsilium q̄ bellum non fiat. **E**t si hoc palā nō aperiunt nequaqz determinato aīo audēt inimicos aggredi quod vtiqz haud paz detrimenti affert ad cōflictū deueniēdo.

De ordine contra ordinem quem germani obseruare solēt.

Cap. xiiij.

Causa assignandi aliquā viā qua vniuersaliter pluribus gētib⁹ insistere possimus hic cōtra ordinē ac seriē germanozū in p̄flictu aliquod exēplū ponemus. nāqz hic germanozū ordo tpibus nostris ferme in- uiolabilis appet lz q̄ dū pauci sint: z de loco i locū trāsire debēt: z nō habet offensibilia arma p̄ter lāceas balistarij equestres: z milites grauis armature admodū cōtra germanos valēt. **Q**uū vero germani inte- gre suū ordinē obseruāt oīa armorū genera secū afferūt p̄sertiz species bōbardaz p̄ oīa latera quāplures habēt. **I**deoqz aduersus balistarios equestres facillime possunt: z p̄tra armigeros grauis armature quos vulgariter hoies de armis appellamus. **G**ermani dū obuiare vel incōtrare eis volūt oēs lāceas in fortitu- dinē applicāt. **Q**uodāmodo ad similitudinē crucis sancti andree: z sic equi absqz detrimento maximo per dimidiū peditū germanozū trāsire possunt: z procul manētes frequēter ab his peditib⁹ cōpellunt. **E**t quū

tora acies vel turma retrocedere incipit tanq̄ deuastata dici p̄t. Quapropter cōtra pedites Sguizarozus
sue germanoz alius ordo fortior assumēdus ē. Et hic dici posset q̄ habēdo aliquos currus armatos ver
sus inimicos vrile erit eo q̄ gētes possunt currus vsq; ad dimidiū inimicōz deportare et secure ambulare.
Sed hoc dūtaxat i planicieb⁹ fiet: et semel i plurib⁹ āms. Accirco aliā seriē faciliōrē: et cōmuniōrē adueniē
decer vbi precipue ordini validiori q̄ sit germanozū ritus oimodo attēdēdū sit. Quod fieri p̄t cōsidera
ta germanoz fortitudine: et taliter est faciēdū primo turme moze germanico ordināde sūt⁹ lāceis alabar
dis: et per latera scopecte vel spingarde: et baliste applicari debent cunctaq; hec lateralia sunt machine ad
feriēdū vel occidēdū a longe. Sed vltra ordinē germanoz sit aliqua turma eqtū grauis armature retro
ponēda: et i facie siue anteriori pre hoies fortissimi: et optime armati atq; oēs primi p̄ septē vel octo ordi
nes clypeos maximos habeāt: et saltē p̄ dimidiū aliquas lamibas calibeas fortissimas: et a tergo: et i dimi
dio ipsoz portatiū clypeos alios viros fortes: et armatos imiri opz cū lōgiōribus lāceis q̄ germani de
ferunt. Et hic germani necessario vnū de duobus eligēt aut cū suis lāceis dissolute seu expedite cōtra pōz
tātes clypeos iacient vel lāceas suas i cruce ponēt ne hostes i dimidio eoz crassent. cōtra primā electio
nem dum germani cum lanceis suis dissolutos ictus excutiunt scutatores in dimidio germanoz ingredi
possunt: et ibi quū omnes armati ensibus alijsq; breuibus armis cito ac facilliter totā germanoz seriē de
uastare: et extra illum ordinē germani parū valent: et si lanceas in modo crucis sancti andree applicant qui
longiores lanceas habent inter scutatores venientes absq; labore maximas erumnas cōtra germanos
adducēt: et sic de facili in dimidio eoz ingredi possunt: et dū in dimidio siue reuoluti sunt equestres grauis
armature maximo ipetu cōtra inimicos currere debēt: et gentes in similib⁹ veloces ac satis fortes exquirū
tur. germani enim oēs natura pigri. et sic dū reuoluti cū inimicis et extra ordinem inueniunt cā tarditatis
vel inagilitatis eozum pauco momēto multa mala patiunt: et hic ordo quē assignauim⁹ semp ordini ger
manoz aduersabif eo quo eozū cōplexioni cōtrariat: et quē admodū de istis dicim⁹ aduersus quascunq;
alias nationes contrarias consuetudines ipsozum sunt inquirenda.

Qualis iperatoz eē dbeat eo q̄ tpe necessitatis milites verbis ei⁹ obrēperēt. Cap. xv.

De sermone ante cōflicū faciēdo nō ē nostruz saltē in hoc dicendi genere. Verūtāme de principis
apritudine ad intimādas militib⁹ orationes aliqd assignabim⁹. In primis: etenim ita asserendū est quod
imperatoz erga oēm exercitū tanq̄ pater frater soci⁹: et amic⁹ sit: Quoniā si asperrim⁹: et a cōi puerfatio
ne ac militariū vtilitate absonus necessitatis tempore circa oēs in odio seu tanq̄ alien⁹ habetur: et iccirco
null⁹ voler suis preceptis parere. Si enim imperatoz taliter in sermone inquit filij dilectissimi fratres socij
et amici nemo profecto in his dictis ipsum intelliget. Quū nunq̄ in eiusmodi cōuersatione visus sit. Quā
obre quum de morte asperrimum sit p̄siderare quisq; miles libenti aīo si mō poterit a p̄flicū diffugiet: et
q̄uis in certamine cōgrediant tanq̄ gentes inter se ac principē diuise oppugnant. Quapropter facillime
atq; in breui spacio dirumpunt. Decer itaq; imperatozem vt tanq̄ pater erga filios semp degat: et tūc ne
cessitatis tēpore oēs vna verbis suis obrēperāt: et cūcta mādata perficiēt. Nā si optimi p̄cipes: et ad bo
na subditoz cōmunes quisinā precepta eozū distollet. Quādoq; erga oēs tāq; ppria habent. Si enim
p̄tor dicit filij hacten⁹ vos experti estis oīa bona nostra in cōi vsu extitisse. nāq; extra nōmen ac titulum
imperatoziū nihil a vobis alienū habui quin vobis a me impartitū fuerit. Nūc autē vos ifensos hostes ad
uersus nos preparamos prospicitis si diffugin⁹ aut imbecilles vel inualidi ad decertādū sumus nomē no
strū per plures ānos atq; susceptos labores deperdem⁹: et de vita nostra nulla spes habēda est: Quū ini
mici dū possunt inimicos interimere soleant: et si fortassis vite nostre parcent quodcūq; bonū ad substētā
dū ipsam auferēt. Quā de cā gladio perire nūc in p̄flicū aut p̄ paucos dies ac semp in miseria pars vti
q; honorabilior esset eligēda. Quia nos hodie vel cras mozturos esse nil prius dubitādū. Quapropter
assequi oīz que bona sit seu militie cōgrua. Ars vero militaris ex principio vsq; ad finē semp ad deuincen
dos inimicos vel ad moztendū in certamine p̄gredit: et ita vnusquisq; nostrū ob ei⁹ et militie honozē in q
busq; cōflicib⁹ oblat⁹ tanq̄ vir fortis cōtra inimicos asperrime pugnare debet. **Si vero aduersarios**
deuincim⁹ oīa gesta nostra preterita renouarent: et p̄firmatio cū maxima laude inerit: et in posteruz plura
bona in vita nostra habebim⁹. Quod nempe in laudē laborū nostrōz et iā post moztrem a plurib⁹ comē

dabit: et si oēs simul tanq̄ veri fratres amici: et confocij pugnamus indubitatam victoriā pre manib⁹ habem⁹. **¶** Quuz vero milites cognoscunt de bonis spaliib⁹: et nominis fama simul cū p̄ncipe participes fieri in quibusq; interiorib⁹ atq; exteriorib⁹ libēti aio oēs simul cōgrediunt. Quumq; tot⁹ exercit⁹ cōiun cri pugnādo manet perdifficile erit deuictū iri. Sed citra hoc oportet milites in arte pugnandi sapientes esse. Qui enim nō recte scit quid facturus sit aut quō faciendū nullo quidē pacto precepta imperatoris ad implere pōt. Quoniā in quacūq; re qui parum sat parū operari pōt. **¶** Theutonici etenim semper vnū quēq; in iuuentute docent ordinem suū obseruare dū vero aliquis errat oēs acriter ipsum puniūt nedū tē pus exposcet itidē agat firq; perditionis multozū potissima cā: et sic in suis conflictibus suū ordinē obser uant. In alijs vero modis debellandi germani paucam vel fere nullam artem sciunt tandem finaliter qui libet optimus imperator de omnibus exercitijs ac rebus bello occurrentibus milites suos edocere debet: et tunc in cunctis obediunt atq; seruiunt.

¶ Quod exercitiū cuiq; cōpetat ad proprietatē sue etatis.

Cap. xvi.

¶ Quū superius varia corporalibus viribus cōpetētia tetigimus tam merito aliquid reminiscendū est an si i iuēture aut vō senecute vel si toto tpe etatis nre huiuscemōi exercitia sequēda sint tācti p euitāda p̄lixitate paucis v̄bis explicabim⁹. Quātr itēto nra fuit ad istrue dū vel erudie dū vires nras posse i cul mē deuenir: et ibi alios hoies supare. Quū aut icipimus ob grauescētē etatē aut p aliquā aliā egritudine declinat oīno obemus illo tūc a quocūq; exercitio cessare vbi alios supare voluerimus. Quia donec vires nre deficiūt. Quisq; nobis d̄ facili obstar ac p̄ualef poterit. Sz qm̄ d̄ honozis acq̄sitiōe nra versaf itēto dū i p̄traria dispositiōe reperimur palā. Nec eadē exercitia quocūq; tpe euitāda sunt. Si vō nos excusare voluerimus nihil p̄dest q̄uis iseramus iquātū senex vel isrimus bñ aut male hoc exercitiū facio. Si enim sufficiēter opanur talia vidētes aut honestius cē daf opaz ad p̄seruādā valitudinē. modeste siqdē i dispositiōe vel defectū suū tegēdo: Nāq; hoc exercitiū ad viros dūtaxat sanos ac iuvenes robustos pertinet. **¶** Si vō paz opari possumus oēs vna iquātū vere iste senex demēs ē: et corde delirus. Etate enī declinā te male oculis i similibus exercitijs p̄spiciū nec prozsus i merito. Nāqdē nā rectā seriē obseruādo vnicuiq; quādā similitudinē illi rei q̄ aptiores sumus p̄petētē affert. Ideo si q̄sq; pinguis p̄cipue i inferioribus p̄ti bus respiciēdo fere nobis ipossibile v̄f: et p̄tra naturā q̄ leuis sit. Accirco lz aliqd leue i quāritate faciat ob uehemētā artis aut p̄suetudinīs semp tñ p̄tra scñ atq; alienā a sua dispositiōe appet. Quapropter i placidīs: et iocosis libēti aio pueros audimus. In p̄silio aut vel rebus arduis senes artēdimus. At quū hic or do naturalis sit volētes ipsiz dirimis affidue errozē i ignoratiā cōmittimus d̄ quo vbiq; extat exēplū vt pote si q̄sq; hō muliebre opus inire vult aut mulier virile exercitiū sibi vēdicat: qz q̄uis mulier viribus: et arte exercēdi arma seu qbusq; alijs ad validos ac strenuos viros p̄mētibus calleat frequēter intermixta murmuratiōe laudamus aut d̄ ea sermocinamur. Quū penes nos qdā intrinsecus itētus sit quo icitamur ad cogitādū huiuscemodi exercitia mulieribus nō attinere. Quocir ca raro vel nūq; mulieres p̄decētē gratiā ac leporē possidēt ad exercēdas viroz artes. **¶** Et si aliqs hō vel mulier vult opezā nauare ad aman dū cū lasciuia tāq; isan⁹ apud oēs reputaf quū solis adolescētib⁹ eiusmodi p̄siliū attineat. Quāq; i oibus etatib⁹ amare: ac diligere debeam⁹: nō tñ i lasciuia aut stulticia quēadmodū iuvenes solēt: et sic qñ dicim⁹ turpe cē senibus ad puerilia declinare p̄ mēbroz delectatiōe capif in quo siqdē maxima v̄saf disparitas iter iuuenū ac seniū extremitates. Tūc eniz adolescēs laudaf dū i sapiētia: et qete senes imittaf. Sed tñ nū q̄ senex laudaf volēs iuvenes imitar: rācti iuvenes nō debeāt seniū pigritia: et tarditate vti nisi tātū eoz moderatiōe. Pigritia eniz ex pte corporis est. Moderatio vero siue p̄siliū aie: et iccirco senes laudamus animaz vsui vacātē eo q̄ a natura sibi p̄gruere v̄f qa sicut p̄ etatē declinam⁹ vel ad seniū tēdim⁹ mēbra nostra attenuant: et debilitant: et interiz rōnales aie ad suū finē: et mēbroz exolutionē appropinquāt: in qb⁹ comprehēse erant anime: vnde per intrinsecum instinctum cognoscim⁹ quatenus senes in animaz virib⁹ sint valituri: et in corporali roboze defecturi. **¶** De adolescentibus vero longe aliter sentimus.

S J N J S.

Impressum Mediolani per Joannem Angelū sc̄nzenzeler anno domini. MD. cccc. viij die xxvij. Julij.

Hec duo capitula non sunt in locis proprijs: quia oblita fuerunt: Primum siquidem ubi de apponē
dis manibus in voltis fit mentio: Alterum vero ubi agitur de modo equitandi: aut deducendi personaz
cum equitatur: ponendum erat.

Qualiter in omnibus leuitatibus membra nostra quo ad vires subleuāda sunt. **Cap.**

In omnibus girationibus cursu: aut saltatione vnum tanq̄ potissimum semper quo ad vires obseruā
dum est. Videlicet quod omnia membra nostra quantum possumus sursum extollamus: sub quo ordine
fit quod non debemus firmare super manum ad partem inferiorem dum aliquam volumus agere voltā:
immo manus adherere debet parieti selle: tabule: et similibus: tamen est pellendum seipsam manum: atq̄
pariter in altitudine: nam si manum tanq̄ ad inferiorē partem firmarem pro difficile esset tunc age
re voltā: vt deberet: nam cito cademus: et si fortassis giratio fit diminuta atq̄ inualida erit.

Qualiter ad feriēdum cum pedibus dum equitatur ad modum hyspanum oportet cir
ca dimidium selle sedere. **Cap.**

Quia superius tanquam vniuersalem regulam posuimus quod dum equitamus frons debet fere eue
nire per lineam rectam super punctas pedum: aliqua est agenda excessio: veluti dum in modo hyspano: q̄
ad gianetam vocari solet equitatur: nam in tali more equitandi habetur quod tantum pedes in cursu seu
carera moueantur: non tibi: nō crura: non thorax: non brachius: non collum: non caput: aut facies: et quan
to pedes in eo cursu velocius mouentur: tanto magis equitator ipse commendatur: et hoc fieri firmando
corpus super pedes impossibile est: nam si super manum firmamur: et ipsas mouere volumus: totum bra
chium vniiformiter mouetur: et pari modo pes cum tibia se habet: nam dum super pedem manemus mo
uendo ipsum oportet totam tibiā mouere. **E**t ita equitatores in modo hyspano ad gianetam circa
dimidium selle sedent: et super nadicās firmantur: vt pedes liberi maneant: vt ipsos solos mouere queant:
Veruntamen hec consuetudo equitandi tantummodo ad transiendum careram valere potest: non enim
in conflictu aut scarānucia armorum: nec quidem ad proijciendum hastam valet: quoniam sedendo in
dimidio selle debiles manemus: et sic cum parua obiectione: vel altera aduersitate cadere possumus. **Q**ua
de causa in cōmuni: atq̄ optima equitatione arcione posteriori cum nadicās adherēdum est: subleuate ta
men hoc ē quod super pedes: non autē super nadicās firmemur: et ad hoc agendum necesse est super par
tem anteriorem cum fronte tendere: non tamen declinando nisi dirigendo humeros in altum ad antero
rem partem tendendo.

